

«КВАРТАЛИ» 2

Зміст:

*Поезія*

Олександра КОВАЛЬОВА  
Владимир СТАРИКОВ  
Антоніна ТИМЧЕНКО  
Віктор КИРИЧЕНКО  
Віктор КУЛИК  
Наталья МАСЛОВА  
Дана ПІНЧЕВСЬКА  
Ігор ОРЖИЦЬКИЙ  
Володимир ШОВКОШИТНИЙ  
Світлана СМОЛЕНСЬКА  
Ніна СУПРУНЕНКО  
Ольга ТІЛЬНА  
Алексей КОВАЛЕВСКИЙ  
Александр МЕДЯНИК  
В'ячеслав РОМАНОВСЬКИЙ

*Проза*

Люцина ХВОРОСТ  
Александр «Фоззи» СИДОРЕНКО  
Зиновий САГАЛОВ  
Григорій САВЧУК  
Анна СЕЛЮТИНА  
Оксана БОЙКО  
Валентина ОВОД  
Віталій КВІТКА

*Сатира та гумор*

Володимир СУБОТА  
Олексій АУЛОВ

*Переклади*

Олександра КОВАЛЬОВА  
Ирина ПОЛЯКОВА (ГЛЕБОВА)

*Критика та есеїстика*

Леонід УШКАЛОВ  
Володимир БАЦУНОВ  
Ігор МИХАЙЛИН  
Володимир БРЮГТЕН

*Мемуари*

Василь БОРОВИЙ  
Василий ОМЕЛЬЧЕНКО



# Поезія

---

*Олександра*  
**КОВАЛЬОВА**

\* \* \*

Бува, що Божий дар, мов сіль  
В ледачим оці, — тільки коле.  
Душа, зманіжена і квола,  
Боїться бути не як всі.

В людських руках шука спасіння.  
Воно, бува, й не зволіка.  
Легка буває і важка  
Людська рука, та завжди — тлінна.

Нетлінне — смертному мана,  
Бо все для смертного мина,  
Як і він сам минає радо.  
Все рукотворне — порох, тінь,  
Бентежний гомін у густім  
Гіллі Божественного саду...

## **ОСТАННЯ МИТЬ**

*Батькові*

Звели кінці з кінцями  
На грудях навхрест.  
Вже ти додумав думу  
На совість — насмерть!

Тепер твоє сумління  
— Як є суддя і кат —  
Таймаут собі візьме,  
Не стане дорікати

За намірів і вчинків  
Розбіжність затяжну.  
Що мир не забезпечив,  
Не завершив війну.

Лежиш тепер спокійно,  
Без тіні каяття.  
Хай ставить іншим пастки  
Вигадливе життя.

В руках у тебе свічка  
Холодна і німа.  
Ти вічності заручник,  
Довершеність сама.

25.02.2010

\* \* \*

За мною знову спалено мости,  
І тихий смуток огортає душу.  
Ще колесо докручується: мушу,  
А вісь заціпеніла з німоти.

У тім-то й річ: не мушу, не повинна.  
З цієї гри, як бачите, я вийшла,  
До іншої нема жаги потрапити.  
Не все ж одно, на що життя потратити.

Оглянься через ліве й через праве —  
Два янголи, що доля їх дала.  
З них кожен кличе до своєї правди,  
У свій похід на темні сили зла.

Горять мости, палає небокрай.  
А день — ясний. Мій день — блакитний рай!  
Я квіти обнімаю, роси п'ю,  
Я знов мала, пасу ягнят в раю...

\* \* \*

Вранці сонце в криниці,  
Вранці в криниці небо.  
Сон такий гарний сниться:  
Хтось закидає невід,  
А в ньому — сонце, криниця,  
Дорога в яснім серпанку.  
Ти встав, а хтось додивляється  
Твій сон, сполоханий зранку.  
А потім витрусить невід  
І сонце на волю випустить,  
І воно покотиться степом,  
У нашій криниці викупане.

\* \* \*

Степу спечена долоня моє серце підняла.  
Степ подумав: квітка маку  
Осипається край шляху.  
А чи китицю з китайки загубила доля зла.

Я йому гукаю вголос:  
Ні, то серце моє голе,  
Воно виснажене й кволе,  
На шляху йому нелегко.

Степ сміється і тікає,  
На долоні підкидає  
Моє серце, що звикає  
Задихатися від лету,  
Підійматись знову й знову.

Степу спечена долоня  
Грає ним у підкидного.

\* \* \*

Безсоння — зла хвороба солов'їв,  
І їх від неї лише час лікує.  
Кого хижак зненацька не вполює,  
Хто вигребе із глибини гаїв  
До неосяжних володінь зими,  
Той зцілиться і зробиться німим.

А іншого спасіння й не буває  
Для тих, хто від безсоння знемагає.

Весна мине і стихнуть солов'ї.  
От вам і спокій, кожен ізцілився  
І став поважним, і німим зробився,  
І глибоко задумались гаї.  
І глушно, їм задума до лиця  
Та ще, як їй ні краю, ні кінця.

І літній день стоїть, мов діжка з медом.  
 Все добре. Лиш комусь не вистачає  
 П'яноккого солов'їного одчаю.  
 А тиша — ліки. Для отих, що вмерли...

\* \* \*

*«Де походила вже рука невчена»*

М. Зеров

Рука невчена спокою не зна,  
 Вона затята, ніби сарана.  
 Посічене не скоро зацвіте,  
 Дорога бугилою заросте,

І скажуть: тут нічого не було.  
 Рука невчена — це навіть не зло.  
 Це просто безголів'я, все, що «без».  
 Січе, товче, хапає і гребе.

Це ж скільки треба хисту і снаги,  
 Щоб знов ріка вернулась в береги,  
 Заколосилось поле, сад зацвів,  
 Щоб світ насамкінець не перевівсь.

Рука невчена гірш, ніж сарана.  
 Затягистю та впергистю страшна.  
 Це лихо сновидіння і яви  
 Так і росте — з дурної голови.

## ПОЛЮВАННЯ

Хтось устиг розгледіти  
   кров на руках.  
 Хитнулись на вітрі  
   воздобнії комиші.  
 На воді колихнулася тінь  
   там, де плавав птах.  
 Відтепер навкруг — ні душі.

Відтепер — де не глянь —  
ув очу зима.  
Тільки свічі лілей спалахують  
Та птах, що його  
між живих нема,  
Душу вбивці свого  
оплакує.

### ХАТА В СТЕПУ

Круглий місяць	Туги багато,
Покотиться небом	Але й світ
Й заведуться у серці	Без кінця і краю...
Вовки.	
Заходяться	І ось так усю ніч,
Тугу переливати	Місячну ніч
З людського серця	У хаті посеред степу.
У білий світ.	

\* \* \*

Зліпили, а душу вдихнуть забули.  
Скільки життя того? — Перебуде!  
Перелицюється, що йому станеться  
На цій безглуздо куцій дистанції?

Чи той, хто ліпив, щось мав за мету?  
Чи множив за звичкою суету?  
Минуле, чи варто його ворушить?  
Хтось вийшов — з душею, а хтось — без душі.

Був би без ніг, — йому б співчували.  
Без рук, — із своїх би його годували.  
А так — патентована вийшла каліка:  
На користь собі, а всім іншим — на лихо.

Й нівроку живе це створіння дивне,  
Зовні — так ніби одне із нас.  
А в очі заглянеш такій людині —  
Й ще довго читатимеш «Отче наш...»

\* \* \*

Я вікно зачиню, хай всі мрії мої  
Зостаються надворі,  
Там, де місяць і зорі,  
Де ліси і гаї.

Хай в зачинених стінах  
Усі болі й образи  
Задихнуться відразу.

А мене там нема.  
Я не там, я не з ними.  
І душею, і тілом  
Я давно полетіла

Десь туди, поза хмари  
Пасти в небі отари.

Дивовижно слухняні,  
Тонкорунні, вовняні,  
Вони чемні і гречні,  
І мені не перечать.

Шикувати в рядочки,  
Розставляти по колу...  
Я нізащо й нікому  
Не віддам цього чину!

Вільно в небі причинним,  
Як зупинено мить  
І ніщо не тривожить,  
І ніщо не болить.



## Владимир СТАРИКОВ

---

\* \* \*

не прочтут за двадцать минут  
даже пули свистящие тут  
и привыкшие ставить точки.  
это время застряло в трубе  
ни туда ни сюда себе  
повторя сердца испуг  
тук-тук-тук

не успеют понять просочившись  
протекая по внешней кромке  
что внутри — пустота соломки  
или золотоносная жила

больше времени сядь на пенек  
ляг на травку простой паренек  
помолчи считай облака  
а потом посмотри на лужу  
видишь то же  
не отвечай  
присмотрись и послушай

\* \* \*

хотелось по-другому — сложнее и проще  
высаживал маслину и выпал дождик  
в Италии, где не был, в Иерусалиме,

в горах Ливана ветер так формирует кедр —  
горизонтальной ветви, а вверх растущих нет,

проще и сложнее — кедром был в горах Ливана,  
стал мудрей — каждой веточкой по ветру.

\* \* \*

Меняю книжные полки на птичьи клетки,  
Книги на птиц. Из рук упускаю, выпускаю  
Все, что тѣхкает, пищит и звенит.  
Только в природе пусть живет, а если и умирает  
На свободе. Как же плечо болит!

\* \* \*

от тихой жизни отвлекает жест  
ведь мы уже об этом говорили  
когда пространство — мчится лошадь в мыле  
и пропадает в дальнем молоке —  
единственный рассказчик —  
невозможно!

от кувшина до яблока тропа  
по складкам ткани на паучьих ножках  
взбираются скрываясь по углам  
и чем дремучей тени тем обильней  
рождаются и бьются без имен  
на поворотах небыли и были  
цепляет вечностью — отсутствием времен

\* \* \*

земля покоится на голубых китах  
их кожа так сияет утром!  
что никакие доводы ученых  
( да! — я согласно всем киваю)  
не смогут разогнать мой нежный мрак  
тем более — дай, Дао! — уплываю  
на розовой форели, если в среду  
на золотой макрели, но в четверг

Антоніна  
ТИМЧЕНКО

---

\* \* \*

Ковельські яблучка,  
ковельська ковила.  
Скоринка тріскається,  
біжить сік.  
Дорога дорого,  
навіщо мене вела, —  
щоб залишила те, що люблю, —  
чи не навік?

Ось воно — дерево,  
ось, яко щем, багряне,  
ось воно, серце,  
і ось він, розхитаний тин.  
Ось вони, люди —  
старі та малі хуторяни,  
ось вони, рани Христові,  
і ось, недовірлива, ти.

Їдеш, і ковельська бабця  
каже тобі про ябка  
напівпопольську.  
Коні, пасіки,  
поли одежі  
напівпопольську  
і поле.

Яблуко-ябло,  
ти прорости в мені  
соком своїм помежовим,  
почужинним,  
покордонним, поневдомним,

щоби знала,  
як воно там,  
де не Україна,  
де старе не плаче,  
а мале не пиячить.  
І щоб таки повернулася  
і була тут,  
бачила злигодні  
і дороги неvigідні  
і жили рвала,  
і жила тільки тут,  
і умирала.

\* \* \*

Скотилася торба  
до діда із горбом,  
а в тій торбі  
не хліб-паляниця,  
а доля-п'яниця,  
і горя горнятко,  
і жменя нестатку,  
самотності слоїк  
і смерть із косою.

А торба продовжує далі котитись.  
Мовчу і дивуюся, як його жити.

\* \* \*

Грізно і певно, зсунувши брови, як вождь  
соціалізму, скаже товариш мудрий,  
що все не так і що «все мы здесь не для того»...  
Чай закипає, країно, «доброе утро»!  
Кидаю в чашку заварку і рафінад  
і наливаю окріп із якоюсь злістю —  
начебто мщуся зараз, що кожен з нас  
щиро хотів добра і тепер втомився.  
Бо нас усяке діло є свій кордон,  
бо на усяке тіло — усякі сили.  
Господи Боже, дай зупинитись до  
того, як чорним зробиться біле.

\* \* \*

Море світліше за небо, суворіше, скорше,  
а на межі хтось провів темрявою синьою.  
Поряд із хатою гуторять сусіди з Польщі.  
Я не чую себе ані слабкою, ні сильною.

Люди по берегу ходять, а не видно облич,  
(морем темніє), може, між них Овідій.

Шурхіт і тиша, все плинне, не чути нігич,  
боляче й нудно тобі, та не подати виду.

Їдеш і їдеш, а приїжджаєш не ти.  
Хмари заносять руку над нашим світом, —  
схоже, це я пролітаю невидимим свідком,  
спомин і яв заримовуючи без мети.

\* \* \*

Точно: під каву йдуть та ідуть рядки;  
знаю: вживали наркотики, щоб записати потік свідомості.  
Завтра зранку сусід-поляк зробить собі канапкі,  
сяде й читатиме, певно, якісь «Варшавські відомості».

От і цвіркун нічний причалапкав: цвір-цвір, цвір-цвір;  
цікаво, цвіркун стрибнув би мені на долоню?..  
Раптом цвіркун підходить, циліндр піднімає свій  
і каже: «Ви перегрілися.  
Час-таки спати, Тоню».

\* \* \*

Уривки слів про тіні у степу,  
про сутінки, що наставати сміють,  
про саламандру, наче Соломію,  
гнучку. Про силу споришевих пут.

Застуджений цвіркун. Камінний сон.  
Кармічний шлях. Камінний подих тиші.  
Оторопіння на землі і вище.  
Швидкої смерті степове ласо.

Із пагорба вдивляється бабак  
у виярок, далекі перелески  
і думає, чи справдиться мольба,  
чи буде так, що всі колись воскреснуть.

\* \* \*

Від тебе йде сумне якесь тепло —  
благенька квітка в'януча осіння.  
Але без тебе, мабуть, не було б  
мого терпіння і мого спасіння.

Ти — чорнобривець: вугляна брова  
і часом холод виховного тону.  
Але без тебе — хтозна чи жива,  
і де я вдома, як немає дому,  
таке — стіна, стіна й нема вікна,  
таке — слова, слова й немає слова,  
і світ за мною біг, і наздогнав,  
і ловить...

\* \* \*

Незадоволення росте,  
росте незгода дратівлива,  
слова сіріють, наче лівер,  
на скибках зачерствілих тем.

Еквілібристико свароїк,  
давай примножувати відчай,  
встановлюємо вічний звичай —  
ночей важкий безсонний рок.

І з галасу моїх образ  
і з чорноти твоєї рани  
постане раптом тихий ранок,  
який помолиться за нас.

*Віктор*  
**КИРИЧЕНКО**

---

**ШВИДКЕ ЖИТТЯ**

От і добре — прийшов день:  
Його виплутано із пазурів ночі.  
Це, мабуть, щастя,  
Що мовчить мій будильник,  
Хоча сновиди цокаті — вкривають...  
...Але я розплющую очі.  
Чи зустрине сонце? Чи спить?  
Наче відлуння — погук:

Мо-ло-ка! Мо-ло-ка!  
Свята реальність! Яка  
Витягує із ліжка,  
Але пам'яттю ввібрано сни.  
Тому — помацки, наче із небуття —  
Розтираю свої бугиллячка.  
Невдовзі — кава у шлунку,  
Шматочок хліба — за мною — у сні...

Та мене, бач, немає:  
Мене ще не народжено сьогодні,  
Хоча — я сконав для ночі.  
Нарешті постукав і зайшов —  
Ніч — печатку на мої підшви,  
Читаю молитви господні.  
Праве око — цілує сонце,  
А місто зустріло — обійми шовкові.

Анітелень комп'ютер:  
Мовчить, досинає, наспівує —  
Сни кольорові — бо осінь.  
Шифром відмикаю настрої,

Відразу — кофейну зернину  
 Розмелено — очікує...  
 ...А десь чумаки — посіяли дьоготь —  
 І заспівали старенькі мажі.

Що на спідометрі часу?  
 Намотали колеса Вічність степу...  
 ...А потім прийшло осоння,  
 І мені хороше у тім степу,  
 А потім — зателефонував вечір,  
 Моя слухавка — не відповіла,  
 А потім — я виріс і мої крила зміцніли...

Та не чекає електричка:  
 Біжу, цілуючи відбитки коліс,  
 Ось — річка, зранку всміхнена,  
 Вкладає верби спати,  
 А день — у нічному халаті —  
 Фарбує сіренько ночі колію.  
 Так хочеться пити, що аж смокче — їсти.  
 Вечоріє. У сновидів — міцні лещата.  
 Мені — скоро двадцять...

## ВЕРЛІБРОВІ ВІТРИ

...Незнані й потаємні —  
 Подихи верлібру:  
 Лоскочуть серце —  
 Враз тріпотять вітрила.  
 Мій корабель — ця зала,  
 В ній молодь незупинна...  
 ...Ввижається — пливу,  
 А течія — нестримна.

Фрегати юності —  
 Розгойдують шторми.  
 Але вчуваю  
 Голос незнайомий:  
 На сцені дівчина,  
 Мов вийшла з глибини,

Волосся — опліч,  
 Очі — враз знайшли

Мене у гурті,  
 І вбирають душу,  
 А я неначебно  
 У просторі лечу.  
 А навкрути —  
 Ні оплесків, ні шуму.  
 Та всміхнена мені —  
 Я серденьком відчую:

Її — там! Там!  
 Ці потаємні риси  
 Й дівоче тіло,



Що обтягають джинси.  
Смужинка галії —  
Таємно забіліла...  
...Верлібре, рідний,  
Напинай вітрила!

Лети, мій корабель.  
Я — капітан життя,  
А штурман — дівчина,  
Й вітри, такі жагучі, —  
Я не втону:  
Мене врятують очі...  
...Хоча з кохання полум'я —  
Немає вороття...

...Прокинувся, ще — ніч,  
І місяць — за вікном,

Навпомацки блукаю —  
Чом мокро простирадло?  
Невже штормило?  
Буде їх — чимало...  
Повіки склеюю:  
То насолода — сном...

...І знову подихи —  
Пасати і верлібри:  
Вітрила повні,  
А поетичні бризки  
Зволожують її  
Волоссячко капризне.  
Вбирають очі —  
Тіло... без стареньких джинсів.

## ПОЕЗІЯ СЕРЦЯ

*...бо ритмом повниться земля,  
Бо лиш поезія прекрасна  
Найбільш до Бога промовля.*

О. Веретенченко

Напруга і тиша вбираються оком,  
Мов пісня чарівна — поезія чуйна,  
Як дотик до серця — пірнає глибоко...  
...Очікують очі, відчинено душі:  
Тут рими-краплини, слова — найзворушніші —  
Запали до серця.

Кивнули-зітхнули омріяні грона.  
Уява малює пейзаж пасторалі,  
А в небі — веселки і подихи грому,  
Невдовзі наколять нестримні вали:  
І в морі, і в душах, — могутні шторми.  
О, весни громи!

Приміряє серце одежі таємні,  
Із рими — струмочок, з рядочка — потічки,  
Злились — і змивають сутінки темні.

А слово — царює, а рими — в безмежах,  
Тут присудків ласка, як прапор на вежах.  
Натягнуто струни.

Мелодії слова підносять до неба:  
Слухач — нетерплячий, поскрипує крісло,  
Сумна ностальгія — то серця потреба, —  
Деся марить в розлогах притихле село,  
А сонечко птахом на гілку присіло —  
Поезія серця.

### ШЛЯХИ ЖИТТЯ

Повернуло — на травень, повіває — тепло,  
У садках кольорить білоцвіт-заметіль,  
А Весна — це зачаття бере на крило...  
...Генератор надій випромінює мрії,  
Ця реальність надії відбілює рвійно:  
Розминемось — із часом?

Чи зустрінемось знову в осонні  
На пелюстках ранкової тиші?  
Розпочато ходу — різнобарвні події,  
Що життя обумовлюють в місті,  
А щоб ніч не знайшла до оселі містки —  
Зачиняємо двері.

На теренах турбот — інфляційна мотузка,  
Хоча мрії рожеві, та хочеться їсти,  
Підперезують ціни — відлітає луска,  
Безпорадна реальність зазирає у вічі:  
Що було — задешево, подорожчало — вдвічі,  
Захистить нас Держава?

Чи ні? Чи вона, бо' — не дай, збанкрутіла?  
Чи то сядіє в двері неси́та імла,  
Чи своя все ж сорочка — найближче до тіла?  
А Весна у безмежах відкриває шляхи:  
У родинах і гніздах ростуть дітлахи —  
Невмируще життя!  
Незгасима — надія...

**ТВОРІННЯ БОЖІ**

За день до Вербної неділі —  
Цей місяченько — на півнеба:  
Тому стоять дерева білі —  
Чи то від місячного світла,  
Чи то напровесні розквітла  
Краса дівоча?

В кінці садочка — алича  
Стоїть. Мов красна наречена —  
Дурманом цвіту пригоща,  
І вже сватів — від дубини  
Синиці швидко привели:  
Ідуть заручини.

Вбирає око дивоцвіти,  
А поруч — подруги в зажурі:  
Бо груди слив, немов налиті,

Чарівні співи — навесні...  
Вітри, від збудження — хмільні  
Ідуть — весілля.

А з часом — радість і турботи:  
До гнізд пташиних хижачи —  
Як сойка — дружно всі супроти.  
А у рослин, як і у людства,  
Хижача гусінь — на дерева —  
Тремти, листочок.

Неділя Вербна — всіх рятує:  
«Хай люди розігнуть-но спину».  
Рослинам, птаству надає  
Із скрині дощ і прохолоду,  
П'ють дощову, з криниці воду —  
Творіння Божі.

**БАЛ ТАЇНСТВА**

*...коли зринеться зоря...*  
В. Свідзінський

Осінь — з гір спустилась...  
Потім — крокує по схилах,  
Згодом — по чуйних доріжках  
І — по вузьких стежках...

Постукала у віконце —  
Я покинувся — впевнилась,  
Затим будить сонце —  
Зоря зайнялась.

День — щасливий від барв.  
У місті — тепло і чисто:  
Сонце — ввімкнуло світло,  
Ніч — втече незабаром...

Городяни — на ярмарки,  
Автомобілі — у великі пробки,  
Хризантеми — на пуанти —  
Оркестр заграє.

Чутка — прокотилась по місту:  
Скоро почнемо бал.  
Люди і квіти — в хорал,  
Небо — в ясноту барвисту,

Осінь — з гілки на гілку,  
Сонце — як в казку — додому,  
Мелодії — у серце — КРАП!  
КРАП!  
Я — в тенета таїнства...

## Я І ТИ

*...Бувало, вона лягає,  
А я приходжу почитати їй казку.*

В. Свідзінський

Налагоджую ранок світлий.  
І виорюю мрії світлі.  
В сьогоднішня — летіть!  
В майбуття — пливить!  
А я — біля столу  
На варті — схололу  
Долю ловлю.  
Я — люблю!  
Подаю їй каву —  
Не вчорашню — нову.

Напоюю ранок — і знову  
Розпочинаю розмову.  
Курс — вивіряю, спрямовую,  
Світлі мрії — втушковую:

Нехай пливуть,  
У безмежжя пливуть...  
...Де — світи,  
Де — шати любові,  
Де — я і ти...  
...Зустрінемося!

Віктор  
КУЛИК

---

\* \* \*

Чолом тобі, весно,  
чолом тобі!  
Немов на кобзі струни — струмки.  
На всю потужність голосу орлиного  
Дніпро співає народну думу,  
а вітерець колише на курганах  
траву торішню,  
немов чуприну.  
Співа Дніпро...  
У громовитім крутиві нових турбін  
спалахнула велика сила —  
сонцю допомгти,  
щоб, весно,  
        ти росла!  
На несходимий степ прийшло тепло.  
Іскрами зажевіло  
зерно в землі.  
Роздмухали вітри —  
і запалало  
рожевим полум'ям роздолля.  
Моргало блискавками небо,  
далеким громом прокотило  
і зашуміло дощами.  
І я під дощ!  
І я твоєї сили, весно!  
Зайдіть, будь ласка, до господи.  
— Добридень вам у вашій хаті!

\* \* \*

Верещаківка спить, Диканівка дріма.  
А мости через Лопань всю ніч говорили.  
Річка рада мені, в берегах перейма  
і розказує... Каже: — Качки прилетіли.

— Прилетіли качки! — зустрічає лоза.  
І трава вже не спить, пружно тягнеться вгору.  
— Прилетіли качки! — шелестить рогоза.  
Серцю трепетно й тепло моему в цю пору.

На роботу іду. А зі мною — весна.  
Прошуміли качки і — упали додолу.  
Прокидається Харків.  
Ще Харків не зна,  
що качки прилетіли...  
Вернулись додому!

\* \* \*

«Час збігає, швидко час збіга»,—  
написавсь рядок в похмурій тузі.  
Жить по-людськи хочеться. Жага  
палить так, що квіти в'януть в лузі.

Зупиняю. Ні, не зупинить.  
Не якась там неміч-пересічність.  
...Як і є десь безкінечна вічність,  
це вона — жага по-людськи жить.

*Наталья*  
*МАСЛОВА*

---

\* \* \*

Нет ничего. Ты слышишь,  
Нет заката.  
Я размыкаю  
Бесконечность рук.

\* \* \*

Кем были мы,  
Кем стали  
В капле страсти?  
Мерцает зной  
И солнце  
Рвет на части.

\* \* \*

Мы разменяли волны на волненья,  
И глубина теперь вселяет страх,  
И не понять нам шторма как спасенья, —  
Обречены стонать на берегах.  
На сушу были выброшены морем  
И приспособились, и научились ждать.  
Поделены меж счастьем и меж горем,  
Границами мы научились лгать.

\* \* \*

Птицы казались  
Птицами.  
Лица —  
Лицами.  
Берег —  
Сном. Море, море!..  
Оно не снится мне  
На бескрайнем  
И голубом.

\* \* \*

Как солнечно.  
И столько высоты,  
Что хочется остаться  
Вне заката!

\* \* \*

Навстречу и вослед  
В улыбках отгору, —  
Оттаяла слеза,  
Освободив зарю.

\* \* \*

Сколько раз говорила  
В ответ тишина?  
Ты одна.  
Ты одна.  
Ты одна!..  
Сколько раз  
Крохи снега  
Я крала с окна —  
Птица белого утра,  
Растворенного сна.

\* \* \*

Кто громче сделал тишину,  
Кто так един невыносимо?  
...Вдруг — блеск.  
Разлит по золотому дну —  
Непоглотимо...  
Непоглотимо!

\* \* \*

Кажется...  
Как же — кажется —  
Листья слетаются в бездну.  
Явь отдается сну.  
Кажется...  
Как же — кажется —  
В золоте слез тону.

\* \* \*

На ресницах не снег,  
А целая жизнь растаяла.  
Ты сегодня спросил меня:  
Та ли я?

\* \* \*

Нарисуй. И рисунок заплачет весной,  
Талым снегом и звонкой строкой.  
Нарисуй...  
И рисунок заплачет тобой.

\* \* \*

Просто поздно. А завтра осень.  
Завтра новый обман разлук —  
Неизбежно стекает просинь  
С поднебесья вечерних рук.

\* \* \*

Храню тебя, как сердце, —  
Высоко.  
К губам приблизив небо,  
Вижу звёзды.

\* \* \*

Я соберу покой, как собирают звезды,  
Я соберу тепло, когда пойдут дожди,  
Небес прозрачность выну из воды.  
В окне ты не ищи мои следы,  
Они лишь снег, лишь белые плоды  
Дыхания, любви и высоты.



\* \* \*

Не помни о прошлом —  
Напомни о счастье.  
Надето на угли —  
Безумное платье.

\* \* \*

Он еще не построен,  
Но в желаньях сожжен —  
Дом, в котором мой голос  
Будет вечно прощен.

\* \* \*

Иду. И кажется,  
Что город остановится.  
И небо вырвется —  
Опомнится.

\* \* \*

Есть ли смысл  
И кому я б могла написать?  
Есть ли адрес у тех,  
У которых лишь взгляд?  
Лишь мгновения солнца, дождя и мосты —  
Руки близких — дороги,  
Дороги на ты.  
Это ты,  
Это те на пригорке цветы,  
Оживают смирением тихой строки.  
И от бабушки,  
Как же светлы старики,  
Слышу я —  
Почему ты не пишешь?..

*Дана*  
**ПІНЧЕВСЬКА**

---

**ВІРШІ З СИНЬОГО ЗОШИТА**  
(2007–2012)

**КОЛИСКОВА**

Над звіриними землями понад всіма голосами  
їх низеньких небес проступає мелодія тиха  
у котрій розчиняється те, що тяжіє над нами  
неуважна печаль і байдуже до будь-чого лихо

прислуховуєшся сни повільно виводять на волю  
кольорових надій клинописні малюнки на захід  
щоб і ти поступово звільнявся від втоми та болю  
і вслухався у те як зникають сповільнені страхи

**ДРУГА КОЛИСКОВА**

По тяжкому безсонню згортаєшся темним щеням  
на суцільній землі співчутливого погляду й спиш  
відчуваючи запахи смерті тривоги життя  
цілковитого світла печалі яснішої ніж

те що щойно не снилось і снилось поволі пливло  
і торкалося страху свинцевих і срібних дзвінків  
із полегшенням тихо зітхаючи бачиш як зло  
залишає твої і іде до чужих берегів

Сон виносить вітання із мушель й метеликів та  
ти згортаєшся темним щеням і говориш крізь сон  
я не знаю чому ця дорога чия висота  
я нічого наразі крім того що зветься теплом

\* \* \*

Тут, доки ти виходиш із темряви, ніби з парку,  
молоді жінки торкаються своїх хусток, немов звірят  
або квітів, і підставляють обличчя своєму сонцю.  
Вітер переносить з місця на місце видимість світла,  
його відчуття, потім, його присутність, з миті у мить,  
вільно, вільно, як це буває тільки у квітні. Дивишся  
і не бачиш. Дивишся і відчуваєш душею, тілом,  
повільним поглядом: життя переливається через вінця,  
загортаючи нас у неймовірну радість миру, мирного  
перебування в тканині світу, між переплетеними  
струнами світлотіні, усміхненими чи тільки  
дуже спокійними, як і належить усім істотам,  
так і нам, схожим на золоті та срібні інфінітиви  
обережного висловлення вдячності сьогодні.

#### **диптих. частина ліва**

і, якщо вже так трапилось, й ти бачиш всі мої сни,  
обирай серед них місцем зустрічі краще із міст,  
білі стіни котрого, сліпучі, прекрасно-ясні,  
набувають від погляду змінного кольору зміст.  
Бо, з дитинства буваючи в ньому, я знала завжди,  
в котрім місці зустрінусь із кимось, хто рівний мені,  
повертаючи парком в оливіві темні сади,  
довго гріючи руки на місяця синім вогні.

#### **диптих. частина права**

бути з тобою, чути, як сон на двох  
перетискає струни важкого дня.  
Бачити, як у предметах та жестах Б-г  
вкотре доводить: тут ми собі рівня.

Запах рослин, вписаний в напій твій,  
погляд, котрим створено тихий день, —  
внесено в рамку світла, у порух вій,  
у почуття ладу Пісні Пісень.

Спокій з тобою, спокій великих снів  
подорожей у кам'яні міста  
імені ледве чутних високих слів,  
котрі руйнують вщерть застарілий страх.

\* \* \*

коли ти виходиш звідси, твої жахи скочуються у порох,  
так, щоб ти з того боку світла міг звільнитися й відпочити,  
відновити котрісь із здатностей, — заглядати у вічі строго  
вічно юним химерам тиші та мовчання прекрасним мітам.  
Всі страхи тут перетинаються, ніби лінії на долонях,  
і, пригадуючи їх загадки, ти цілуєш очима фарби  
кольорів перебільшень, звиклих, як усі прапори безсоння,  
відчуваючи співприсутність березневого щастя скарбу.  
Хтось довічно чекає й світить нам, береже наші вчинки, душі,  
унаочнює кожен порух світу, скріпленого тіннями.  
І, коли ти поїдеш звідси, павутиння за вітром рушить,  
проводжаючи сни в майбутнє чорно-сірими прапорами.

### чотирнадцять рядків

все, про що нам з тобою траплялось говорити,  
вбито в повітря, тягнеться із минулого у майбутнє,  
так, щоб речення розуміли птахи та вітер, діти,  
стрічки новин, фотографи, й, врешті, усі присутні

в світі важкого сонця понад епохою, що довкола  
розтяглася сповільненим білим віршем такого типу,  
у котрому звиклі речення завжди вписано у півкола  
неуважно вигаданого, вже не видного алфавіту.

Дивно, що ми тоді не здогадувались, як це буде,  
як мікроскопічні події, їх тіні, їх довгі жести  
згодом дихатимуть, ніби білі голуби, вірші, люди,  
вже нарешті вільні від нашого вміння сплести

сказане у причини й наслідки, в найпростішу  
із можливих дію, — непорушності, миру, тиші.

\* \* \*

вийдеш за межі днів, ніби з давніх текстів,  
так, ніби давнє світло тяглося далі,  
в теплі часи, в кращі за ці контексти  
кольору слова ніжних ознак несталих.  
Вийдеш за межі днів, цілковито вільний.  
Вийдеш, усім чужий, але не самотній.  
Так, як виходять з решток епох повільно  
ті, хто за них бились напередодні.  
Вийдеш за межі днів, — рятуватись варто  
з теплих ощадних слізних обіймів часу,  
з снів повсякденних жінки з найменням Марта,  
зроблених з пару синім тремтінням гасу.  
Вийдеш за межі сну в випадковій строфи,  
тихо, як ті, хто вижили в катастрофі.

### **В ДИТИНСТВІ**

коли раптом сильно хотілось побачити  
павичів  
що їх не було і близько,  
ти, втішаючи себе, думала:  
шиї голубів вистелено  
таким коштовним зеленим  
цілковито павичевого кшталту  
тільки тьмянішим  
або світлішим  
м'якшим  
Бачиш, говорила собі, дивись  
але допоки не розповідай нікому  
залиш це собі  
«тимчасово» — це майже «завжди»  
це вже хоч щось  
коли до найближчого твого павича  
звідси здається  
п'ятсот мільйонів миль  
суцільної порожнечі

**Краківські зливи**

Жовтий спокій розсипано в літерах лампою травня.  
У відкрите вікно чути коней, дітей, музикантів.  
Засинаю над книгою. Дощ заливає охайно  
білі вулиці міста і зелень розтріпаних Плантів  
я тобі не пишу, — втім, давно не пишу вже нікому.  
Заголовки газет зашифровують подих епохи.  
У читальному залі гроза перелічує коми  
слів з листівок, що ти їх тепер забуваєш потроху.  
Що додати? Що я не суддя ні чужим пересудам,  
ні твоєму мовчанню, ні олову слова «сучасність».  
Тут дощить повсякчас, і вродливі усміхнені люди  
повертають думкам і світлинам утрачену ясність.  
Ми минаємо час, оминаючи все, що уперто подібне  
на кордони, на межі, на все, чим обмежено старість.  
тут з балкону до неба зовсім недалеко, і видно,  
Ігри янголів світла в війну, в перемир'я, у сталість.

# Ігор ОРЖИЦЬКИЙ

---

## ЧУМАЦЬКИЙ ТРИПТИХ

### 1. Чумацька ностальгія

Ще не осінь. Ще не час журби,  
прозорої і доброї печалі.  
Ще серпень з вереснем не злізли із гарби  
і котять на базари й до причалів.

Ще тепло. І смуток холодів  
ще не торкнувся серця та дороги,  
жовтневий племінь ще гаїв не золотив,  
душ не журих, а як журих, — то трохи...

А ми вже дивимося на Чумацький Шлях, —  
щось наші забарились чумаченьки.  
Деся, певно, в струнах, думах та жалях  
порипують їх мажі чималенькі.

### 2. Чумацька діалектика

- Серденько тьохне, як згадається Гандзя.  
Серденько тьохне...
- Мажтеся дьогтем від чуми й гаддя.  
Мажтеся дьогтем...
- Останні села у мареві спеки,  
останні села...
- Набрати б зела від небезпеки,  
набрати б зела...
- Що там по степу? Валка теж, може?  
Що там по степу?
- Чи не в халепу скочим, Тимоше?  
Чи не в халепу?..

- Ні, то крайнебом сходяться хмари...  
Хмари — в крайнеба!
- Радіти треба, що не татари!  
Радіти треба.
- Як наші б люди, — звістку б додому...  
Як наші б люди...
- Парубче любий, хрестися від грому,  
парубче любий...
- Ні, наче вітер... Це — на годину!  
Нібито вітер!
- Вітру довірте пісні в Україну,  
вітру довірте...

### 3. Чумацька метафізика

Ось і ріка. От і позаду степ.  
Спекотний степ розвогненого літа.  
Тепер вже вільно нам сказати: «Все!  
Прощай, дорого, бита-перебита!»

Скінчився шлях наш... Ой, багатий крам  
веземо з мандрів, а ще солі, солі...  
Але той крам тепер байдужий нам,  
і з'їли солі ми й самі доволі.

Стоять вози. Розпряжені воли  
скубуть траву і розбрелись далеко.  
Нам байдуже. Мандрівку відбули.  
Ріка нам пахне, й серцю холодненько.

Ждемо пором. Є часу трохи ще.  
Але вже низько висить Шлях Чумацький...  
Ану ж, по чарці! Й наш тхорячий щем  
хай випалить отой пекучий, насський.

- Щось видко!
- Де там! Вкрив той берег дим,  
і йде туман по водах безшелесних...
- Нам Там — далеко? — Далі ніж у Крим.
- Теж на возах?
- Авжеж, на двох. Небесних.



- Здається, плюскіт.  
— Ну, в останню путь  
іще по чарці, бо на річці прохолоном.  
Ось і пором.  
— Поромника як звуть?  
— Не з наших він. Здається, Харитоном...

## ЕРОТИЧНИЙ ТРИПТИХ

### *1. Вірш еротично-патріотичний*

Нема нічого, крім травневого дощу...  
По Україні тихо дощ іде, мов травень.  
Насиплемо цьому дощу борщу —  
цей дощ бо — наш, він любить наші страви.

Хай попоїсть — і далі в ніч іде:  
у гори, в степ, в міста середньовічні...  
Десь просто бризкне, уперіщить десь,  
навчить кохатись і людей, і вишні,

в напівпрочинену квартиру залетить  
губами крапель, соромітник, цьомне  
вуста примхливі, перса золоті,  
солодке лоно, розпашіле й сонне,

пролеться у глибини наших снів —  
(це він надзюркотів психоаналіз!) —  
жінкам — жаги, чоловікам — синів  
наснить і піде  
спать  
в прастеп і в праліс.

А вранці ми на святі гомінкім  
згадаємо вітання старовинні  
й піднімем келихи з вином, мов, дощ, п'янким  
за дощ нічний і травень в Україні.

*2. Вірш еротично-націоналістичний*

Оберіг уже не береже.  
І недобре провіщають карти...  
Ось і гості, ласі на чуже, —  
що захочуть, те і будуть брати.

Можуть відібрати волю й дім,  
можуть твій останній кусень зжерти...  
Можуть відібрати все. А втім,  
в нас не можна відібрати смерти.

Це вже наше. Смерть завжди при нас.  
Не стара, а дівчина до пари...  
Смерте, Смерте, ти мені признайся,  
звідки в тебе пестощі і чари.

У яких недеях та лісах,  
чи, бува, не в Довбушевім схроні  
зілля те знайшла, що тлумить страх,  
й завітчала ніжно наші скроні...

Скинь же плаття на земну постіль!  
Бо не костюмаху — знадне тіло  
бачу я. Тебе бояться ті,  
кого полум'я кохання на палило.

Обіймай же, Смерте, і кохай,  
дай в цілунку злитися з тобою!  
І не покладе ніхто вже край  
нашому кохання після бою.

І зродиться від цього злиття  
Світла Князь, мов наші гори впертий...  
Можна відібрати в нас життя.  
В нас не можна відібрати Смерти.

*3. Вірш еротично-антипатріотичний*

Кладіть пістолі! Кидайте шаблі!  
Не вводьте у спокусу нашу зброю!

Ми молоді, і наші коні — злі,  
наснагу й міць нам дано чарівною

Імператрицею, що нею кожен снить  
і в хтивих снах цілує пишні стегна...  
Обійми й бій! Ми маєм хист і хіть!  
Ми молоді, і наша сила — стигла.

Ми вас берем, як заспаних курчат.  
І згарищу тут бути нині й прісно.  
Ви чуєте? — гармати-пси гарчать,  
ви бачите? — шаблям у піхвах тісно.

Все стало дибки — коні і серця.  
А в вас повисли вуса та чуприни.  
Віднині *ми* в фаворі у творця,  
Бог руський *нам* віддав цей край віднині.

Вам сил забракло навіть і на те,  
аби свій прах в свою ж ріллю покласти.  
Тож ярая пшениця не зросте,  
і пастирі конатимуть без пастви.

О так! Ви — древні! Так, ви — нас древніш!  
Від древності аж сиплеться з вас порох.  
На древнім Півдні западає ніч.  
Світає Північ юна у мажорах.

О, Третій Рим — спокуслива мета!  
Зваблива, наче краля ця на троні.  
Вкраїнських понажершися сметан,  
шаліємо, і грають наші коні!

Тікайте! І радійте, що втекли!  
Ми зі Славути питимем по праву.  
Я, православний сербин Текелій  
конем  
ламаю  
прозорінь дніпрову!

## ПОРАЗКА

(філософський триптих)

I

Батьку Холоде,  
 вождю вовчий, —  
 (по нічних снігах  
 ллється синь чорна...) —  
 ти приходиш  
 похмуро й мовчки  
 в степ, де буде  
 ця ніч зночована.  
 Із тобою йдуть  
 вояки-вовки,  
 в усіх битвах зранені,  
 пошрамовані,  
 їхні язика  
 теплі та вогкі  
 лижуть руки нам —  
 брати ж кровні!  
 Це остання ніч,  
 степ останній...  
 Ми й вовки —  
 минулого клаптики.  
 Зимні й неземні  
 мерехтять на сталі  
 зорі з потойбіччя  
 галактики.  
 Завтра — лезами,  
 завтра — іклами  
 ув останній раз  
 посміхнемося  
 й померемо  
 лісами,  
 померемо  
 ріками,  
 переможе нас  
 ера німична.

Та у Всестепі  
будем  
вічно дзвеніти  
відлунням древніших  
за Бога хоралів.  
Завтра  
душами вдаримо  
в райські zenіти —  
пропустіть крізь цей сад!  
нам треба  
далі...

## II

...А де ж наш дощ? Нам так потрібен дощ!  
Ми повертаємось не прощеними з прощ,  
солоні язики землі нам лижуть п'яти,  
і на розпеченім камінні білих площ  
нам при стовпах тортур належить стати.

Де ж наша ніч? Нам так потрібна ніч!  
Нехай спадає пил і замовкає річ...  
Та гамір тне по мозку й вухах смиком,  
і з наших для боїв фарбованих облич  
стікає піт судомами та сміхом.

Де ж наша смерть? Нам так потрібна смерть!  
Нехай від'яже нас від цих стовпів — осердь  
Вогню, з якого лиш колись постане Всесвіт.  
Ні! Не напитися ніколи нам з озер,  
що вийдуть з них Боги, від нас прийнявши висвят.

## III

Коли ми нарешті програємо назавше  
і наша поразка стане частиною нашого смислу,  
коли наш біль угамується, ставши  
нашою суттю,  
коли в кожному зблиску  
будем бачити чорні планети,  
коли наша геральдична звірина

повернеться в хащі та нетрі,  
 а гербові поля перетворяться на  
 степ,  
     коли війна  
 всіх проти нас  
 стане єдиним засобом  
 підтримати обертання Всесвіту  
 і ми собі привласнимо  
 право прокидатися вдосвіта,  
 аби, лігши на жертівники, напувати Сонце  
 нашим кагором,  
 та облишимо запитання «за що це  
 нам?»,  
 отоді ми і лани, і гори —  
 все сотворимо  
 знову і тисячевкотре,  
 бо жерці виконують волю ножів, що їх скеровуємо зодвіку  
 ми ————— тире! —  
 сталь  
     прапершого  
                     звуку.

\* \* \*

*Валерієві Бондарю*

Іти по вулицях, забутих усіма,  
 і милуватися занедбаним кварталом...  
 Блукаючи Харковом, пригадуючи смак  
 вина й повітря, що їх завжди мало.

Дійти до річки і ступить на міст  
 із острахом — там інший часопростір:  
 — (біг через міст, схопив кленовий лист...) —  
 той берег нас до себе в гості просить.

Там інший світ, там степом шлях до гір,  
 там за Холодною Горою путь на Валки...  
 Трамвайні рейки стогнуть навздогін  
 і розсипаються, неначе сніг, на скалки.

Там за вечірнім пругом запах трав,  
міраж Дніпра і супокійний Унів...  
Виходять образи у степ з тісних оправ  
варить куліш і відганяє перунів.

І здибляться опорами мости,  
протнуть поруччям простори непевні  
і вкажуть шлях до Божої мети,  
яку створили наші пера й пензлі.

Володимир  
ШОВКОШИТНИЙ

---

**ЗГІРКЛИЙ МЕД**

П'ю згірклий мед останніх літніх днів,  
Та не мого — вже бабиного — літа,  
Неначе спраг теплом і зголоднів  
Ненаситтю роз'ятреного світа.

І, мабуть, відчуваю неспроста  
Цю ентропію душ і мислі хаос!  
Тому й кричать запечені вуста,  
Та слухачів — лише щопта зосталась.

Вивчай термодинаміку сердець,  
Допоки спалахне вогонь прозріння  
І ти повіриш в диво воскресіння,  
Відчувши на чолі своїм вінець.

Пий дикий мед — то миро з горніх сфер,  
Його бурштин — жагуча кров долину.  
...Лишень на перехресті нових ер  
Нам знов не розіп'яти б Україну.

Лови печаль останнього тепла  
І забувай про зорепадів чари.  
Ледь жевріє жаринками зола  
І пощезають юності примари.

**ЗАПАЛИ СВІЧУ**

Один сказав: «Так темно навкруги!  
Замокніть всі! Я знаю достеменно —  
В тій темряві повсюди вороги  
Чатують нас!». І закопав знамено.



Другий шепнув: «Будь проклята вона  
Оця п'ятьма! — Й од страху оступився. —  
Тут, мабуть прірва — не засягнеш дна!  
Я далі не піду!». — І зупинився.

А третій мовчки запалив свічу...

## ПРАГМАТИЗМ

Сліпа пунктуація битви —  
Три крапки куль і тире...  
Хтось тихо в траві помре,  
Хтось виплуне з кров'ю молитви,  
А дехто впаде в рови...

Незмінна граматики бою —  
Тут винятків не бува:  
Або в піску голова,  
Або залишайся собою,  
Та часто — без голови...

Довершена логіка воєн —  
Звитяжці — завжди живі,  
Сміливці лежать в траві,  
А з рову з'являється Воїн!  
Як хочеш звитяг — живи...

02.04.10

\* \* \*

Хто б міг подумать?!  
Так бува:  
Прийшов, побачив і ...загинув.  
І зашуміла голова  
Настоєм чорного полину.  
А в відблисках тої зорі  
Зористо зазорили очі  
І сни наснилися пророчі

У передранішній порі.  
Така не випита печаль,  
Такої ніжності розливи  
В очах, що слів безглуздих зливи  
Не в змозі осягнуть цю даль.  
Таке замріє ім'я —  
Лиш раз почуєш — вік спокути,  
Бо вирок долі — не моя!  
І крик душі — не може бути!

\* \* \*

Куля гуляла степом  
Вільна швидка свинцева  
Сонце їй гріло боки  
Вітер співав пісень  
Та чатувало кулю  
Хиже підступне серце  
Та чатувало кулю  
Ворога серце зле  
І у траву зелену  
Впала вона полонена  
Вирватись знов на волю  
Кулі не стало сил  
І над її прихистком  
Виріс маленький горбик  
А старшина ретельний  
Кулю списав з війни  
Тільки чому над нею  
Кряче мов плаче птаха?  
Тільки чому калина  
Жевріє восени?

Світлана  
СМОЛЕНСЬКА

---

СНІГ НА СНІДАНОК

Коханий, вставай! На сніданок вже подано сніг!  
Ти тільки-но скуштуй оті пластівці дивовижні.  
Ти тільки на сніг подивися, пухнастий і ніжний,  
що падає свіжий, землі доторкнись не встиг.

Відкусимо білого м'якуша добрий шматок.  
Гарячим цілунком зап'ємо. Мій любий, смачного!  
Авжеж зголоднієш, коли від бенкету нічного  
залишились крихти — замріяних кілька зірок.

Любитись в Любліні, де час біля вежі застиг,  
в Любліні любитися — що це, якщо не спокуса?  
Смачного, коханий! Ця зірка розтанути мусить  
на теплих губах, бо вже час березневих відлиг.

За чим завітала до нас господиня-зима?  
Напевне для того, щоб зранку обох пригостити.  
Ваніллю і цукром присипані солодко віти,  
вершками укриті дахи, то ж куштуй задарма!

Давай відкоркуємо знов новорічні свята!  
Нагода така у житті випадає не часто.  
Піднімемо чари, мов купол на вежі, гранчасті,  
в останню хвилину, бо рік на весну поверта.

Чи долю, чи місяць вдалося вхопити за рік?  
Любитись в Любліні — насправді, чого ще воліти?  
Ваніллю і цукром присипані солодко віти.  
Коханий, вставай! На сніданок вже подано сніг!

*Ніна*  
**СУПРУНЕНКО**

---

\* \* \*

Зненацька все закреслиш у мені —  
Як маркер чорний пройдешся безжально!  
І не шкодуєш навіть світлих днів,  
Не те, що днів знекровлених печаллю...

Немов бреду наосліп навмання —  
Нема підтримки: ти ж бо — маркер чорний.  
Безглузді досвід, вміння і знання —  
Самотність знов до себе владно горне...

Притисне — і стиска, й не відпуска!  
Я ж прагнула порозуміння палко...  
А тут, мов кара, знов твоя рука,  
В якій все той же чорний-чорний маркер.

\* \* \*

Ліхтар горить не у дворі — в уяві —  
В дворі ліхтар погас уже навік.  
Стіка вода у рівчаки, у ями  
Й заповнює собою гирла рік.

Ліхтар горить в уяві — більш ніде!  
Садок порожній.  
І порожня хата.  
Немає ні лелек, ані людей —  
Нема, нема, нема...  
Нема багато!  
Нема бабусі.  
Дідуся нема.  
Нема батьків.

Нема...  
Нема й не буде!  
Над ними вже п'ятьма, п'ятьма, п'ятьма,  
Над нами — болю вікова остуда!  
Ліхтар — в уяві.  
В пам'яті моїй.  
Він світить крізь дитинство, юність, зрілість.  
Світитиме в душі до судних днів —  
Його не згасить заздрість.  
Навіть підлість.

Горить ліхтар у пам'яті незгасно —  
Стою в дворі під сяєвом зірок,  
Щаслива — одночасно! — і нещасна  
Іду — крізь розпачі — за кроком крок...

\* \* \*

І небо не впаде землі на груди,  
Й земля не щезне із-під ніг твоїх...  
І завтра ранок — як не дивно — буде  
І падатиме з неба білий сніг...  
Тримайся, люба.  
Є кінець стражданню.  
Бо ж ми не вічні —  
І страждання теж.  
Хорониш ти своє палке кохання,  
Яке було у вас, як світ — без меж!  
Немає слів.  
Немає і не буде.  
Вони тобі не допоможуть, ні.  
І щоб тобі не говорили люди —  
До тебе прийдуть  
Найчорніші дні.  
Вони твою переінакшать долю...  
Ну чим тобі допомогти,  
Скажи?!  
Поплач, як можеш...  
Наридайся вволю.  
Роби, що хочеш, але треба — жить.

\* \* \*

П'єш каву мовчки. Чорний шоколад  
Блищить, мов неземне якесь каміння.  
У нас з тобою вічний безлад. Лад  
Від нас тікає, як тіка прозріння...

П'ю каву. Усміхаюсь. І мовчу —  
Слова не мають під собою суті.  
Я, мов пушинка, що лечу, лечу,  
Хоча мета польоту вже забута...

Так — без мети, без цілі, і без слів —  
Вдихаєш аромат печалі й кави.  
Я — не посміла. Ти? Ти — не зумів...  
Такі у нас з тобою нині справи!

І кава не спаса від самоти...  
Хоча удвох — але самотність — третя!  
Я — мов лимон гірка! Як цукор — ти...  
І так — до скону, до межі, до смерті!

\* \* \*

Вовчиця в лісі вовка не шука,  
Бо вожаки тепер —  
Страшенна рідкість!  
З беріз не сік у березні стіка,  
А слід її — і чорнота, і світлість...

Самотня і нерадісна живе,  
А спогади шумлять,  
Як сосен крони...  
Із присмаком журби — усе нове,  
Щасливе все — лишилося у схроні...

Самотність крає  
Навпіл небеса  
І вовчу душу розриває болем  
Вовчиця мов віщулилася вся —  
Від незігрітої любов'ю долі...

То снігом,  
 То дощем роки летять...  
 Вовчиця доли в лісі не шукає —  
 Вовки навколо з душами ягнят  
 І нищими потребами шакалів.

\* \* \*

Хочеш, злітай з долоні моєї —  
 Що там було між нами...  
 З гілки вишневої грудочку клею  
 Ніжно зніму губами.

Всі ці струмки, березневі води,  
 Що затопили ями —  
 Це подарунки щедри природи.  
 Що там було між нами?..

Осені сонце... Яблука в кронах...  
 Трави осінні ніжні...  
 І винограду змерзлого грона...  
 Грудня холодна свіжість...

З гілочки вишні — краплі холодні  
 Падають і на тебе...  
 Ти — на долоні, а не — в долоні.  
 Хочеш, злітай у небо!

\* \* \*

Це — жах?!  
 Чи — сплеск?..  
 І взагалі — що це?!  
 Протеск?  
 Бурлеск?  
 Надхмар'я чи сильце?!  
 Дивись...  
 Дивись!  
 І не мовчи тепер!  
 Це — прірва?!  
 Вись?

Чи — світ мені померк!..  
 Три дні — не силю.  
 Три ночі — не пишу...  
 Блаженство?  
 Лють?  
 Візьму — і відпущу!  
 Любов — нектар.  
 Чи — пекло?!  
 А чи рай?..  
 Свобода — дар.  
 Я щедра — забирай!

Ольга  
ТІЛЬНА

---

\* \* \*

*Ти весь на бережечку самоти,  
присмоктаний до туги, наче равлик...*

В. Стус

Дірки у тиші сміхом затули.  
Не уривай розмови вечорами.  
Ти й так на бережечку самоти  
вчепилася у тугу, наче равлик.

Що ж з того, що усі твої світи  
пооблітали цвітом яблуневим?  
Не можеш гріти —  
то бодай світи  
не сонцем,  
хай хоч місяцем  
у небі.

Щось несміливо вітер шамотить...  
Він знає все,  
самітник і гультвіса.  
А ти на бережечку самоти  
навічно залишитися боїшся.

28.04.2009

\* \* \*

*Світ ловив мене, але не спіймав.*  
Г. С. Сковорода

Якимись половинчастими строфами  
пульсує в тиші зморена душа,  
а в ній моя самотність недоторкана  
згубитися у слові поспіша.

Комусь і відпилось, і відспівалося.  
Уже весни бажається комусь...  
А я в собі чужих секретів звалище  
необережно зрушити боюсь.

Непевний спогад — мертва під лавиною  
навіки ляжу.  
Не моя вина,  
що, може, світ ніколи й не ловив мене,  
але давно, давно-таки спіймав.

10.01.2010

\* \* \*

Множиться безлад у геометричній прогресії,  
погань вилазить з усіх потаємних клоак...  
Наче й весна почалась, а у мене депресія —  
і не рятує ні шопінг, ані шоколад.

Я потерпаю від зайвості і непотрібності,  
грузну в багнюці безглуздя, нахабства, брехні...  
Вищі засади любові та власної гідності  
нині прокляттям вигнанця горять на мені.

Сонце щоранку ясніше, тепліш осміхається...  
Бідне, весь світ обігріти воно поспіша!  
Я заварю собі кави зі смутком по-харківськи —  
й тихо за сонцем піду по небесних стежках...

21.03.2010



\* \* \*

В наш час даремно сподіватись див:  
бувають тільки драми і трагедії.  
Свою казковість світ давно згубив  
на користь небезпеки техногенної.

Шляхетний лицар в райському саду  
на тридцять два з екрану посміхається...  
А в Неї з Ним усе не до ладу:  
заплутались в тенетах віртуальності.

Слова, слова, самі лише слова!  
Казкових чарів тьмяна імітація.  
Вже напівмертва чи напівжива,  
вона даремно дива сподівається.

5.07.2011

\* \* \*

**НЕ ЗА КАНТОМ**

О як це добре: ти уже не снишся!  
Якби ще і не згадуватись міг...  
Нахаба-вітер рве пожовкле листя  
і клаптями встеляє шлях зимі.

О як це добре: я уже звикаю  
твою відсутність пити звідусіль...  
Немає кривд, нема розлуці краю,  
нема трагедій —

Є дрібненька сіль.

30.09.2011

Я — річ у собі,  
ти — річ для себе.  
Обом так важко жити!

Мені треба бути корисною,  
тобі — щоб не заважали  
просто бути.

У мене бажання завжди  
перевищують можливості,  
ти своїх майже зрися.

Я тебе дивую,  
ти мене надихаєш.  
Чи довго це триватиме?

Та попри всі резони  
я розпускаю коси,  
щоб прив'язати тебе до себе,  
хоч, може, потім і пожалкую.

15.10.2011

Алексей  
КОВАЛЕВСКИЙ

---

\* \* \*

Пронеслась ты — Воланда свита,  
Незатянутая супонь,  
Чтобы «Мастер и Маргарита»  
Были брошены мной в огонь.

Юность! Время сжигать настало.  
Дьявол! Левий Матвей — не раб.  
Посмотри, пусты пьедесталы  
И романы с тобой — горят.

## МОНУМЕНТ В ХАРЬКОВЕ

*Пятиколоннику N*

1

Казак въезжает с севера сердито.  
Клянет не вслух заспинную тоску.  
И у коня отверстие открыто,  
Приподнят хвост...  
Намеки на Москву?

2

Бумажный змей, каким здесь пахнет инцидентом!  
Принюхайся... Взлети с подгнившего креста:  
— Дашь кампанию по сносу монумента!  
Или хотя б —  
по опущению хвоста.

## ЛАТЫШСКИЕ СТРЕЛКИ

Всему бы миру показать штыки,  
Пройти его с шинельно-серой вестью.  
Литая мразь — латышские стрелки  
На век вперед себя натешат мезтью.

Глаза пусты, натружены курки,  
Мила прицелу грусть Руси коровья...  
Песочный полк — латышские стрелки  
На век вперед себя насытят кровью.

## СОТРУДНИЦА ЧК

— Церковь с Богом побыстрее на свалку! —  
Приказал картавый государь.  
И монахинь с баржами — не жалко! —  
Топит избулгаренный волгарь.

И платки течение уносит,  
И чернеет навсегда река.  
...Скинув блузу, Смерть отаву косит,—  
Отдых у сотрудницы ЧК.

\* \* \*

Меж тюрьмой и кладбищем народов,  
Малоросс, поприкуси язык.  
Слушай, как и праву, и свободам  
Вертухая учит гробовщик.

А свои?.. Не дальше отшагнули.  
Учатся у этих и у тех.  
Ты им рикша, узкоглазый кули,  
Площадной петрушка для потех.

Разорвут и в мусорные баки  
Бросят, как вертепное тряпье...  
Дружно воют волки и собаки  
На Луну — твоей мечты жильё.

## ТАРАС

Так и плакал, и глядел во тьму,  
И не видел в ней своих ступеней.

...Будет царь еще ползти к нему  
И царица тоже — на коленях!

Он им скот? Ему ярмо легко  
И свободы недоступны святцы?!

...Кос-Арал хотя и далеко —  
Доползут. И может быть, простятся.

## ШЕСТИДЕСЯТНИКИ И БОГ

Забирают родину кидалы?  
Эй, шестидесятники, ха-ха...  
Что вас воскрешало, убивало,  
Оказалось просто чепуха.

И теперь на очереди небо —  
Всемогущий, но суровый Бог?  
Это он житуху свел до хлеба,  
Вещий свиток затолкал в сапог?

Словно лист, свернулись и пожухли  
Ваши блузы, флаги, имена.  
И зудят вселенные, как мухи...  
Бог их бьет газеткой у окна.

## МАЛЬЧИК ТОЖЕ БЫЛ

*(Из 70-х годов)*

Казарму, как лодку, качало, пока не исчезла вдали.  
...Дневального сняли сначала, а там уж по спящим пошли.

Кавказские плыли туманы белей материнских седин.  
— Мы резали их, как баранов,— сказал, отдышавшись, один.

Еще до Афгана полжизни, которую прожил мой друг.  
И славной Советской Отчизне мараться с Чечней недосуг.

Хочовет бандитская стая, кинжалы скоблит у ручья...  
И маленький мальчик Басаев бежит к ней, волчонком урча.

## ИЕРУСАЛИМ ЗЕМНОЙ

Смотреть на солнце, как сестерций,  
А не огонь и не булат.  
Возненавидеть Рим всем сердцем —  
И не кромсать его солдат.

Дождаться, кажется, Мессии —  
И в рабстве с ним же погибать?  
...Но презирающе косые  
Бросает вслед отчизна-мать!

И надо, мало понимая,  
Рвануться, будто из петли:  
— Свободы дай нам прежде рая,  
Верни сухой клочок земли.

Пусть Рим издохнет, словно гидра,  
Живет пусть —

Иерусалим!

Иначе Бог ты только с виду  
И притворяешься своим.

И кто кого на крест отправит —  
Еще вопрос и маета...  
Кому еще придется править  
Любыми римами с креста.

\* \* \*

Наследник великого дела был празден сегодня весь день.  
И сердце его восскорбело — полночную вызвало тень.

И видел: то скачка, то качка, и люди не помнят себя,  
И душу отводит Землячка, цвет нации здешней топя.

Не будет ни меры, ни веры, последних иллюзий врагам:  
В пучине стоят офицеры с привязанным грузом к ногам.

«А ты холоднее, чем ледник, в шуту бы тебя истолочь!»  
Великого дела наследник не сможет уснуть в эту ночь.

### НА ОТЪЕЗД ЗНАКОМОЙ

Называла: погромщики, нацики,  
Обирала туземную голь,  
Вразумляла бессонницей карцерной,  
Козыряла наркому: «Яволь!»

Накопились, как головы, подвиги,  
Зачервивилось пламя внутри.  
За туманным вскрылавилась пологом  
Одинокая шея зари.

Мало сладу с кувшинными рылами,  
Стало не о чем в уши трубить...  
Уезжаешь ты, Мира Добрынина,  
Оккупанткой намучившись быть.

### БЕЛОЕ МОРЕ

Только за мову в Белое море  
Скидывать с баржи — куды доплыву?  
Клекотно, солоно слову и горлу,  
Всей Украине моей наяву!

Как вы посмели! Это ведь люди.  
Как не страшны вам проклятья в ответ?  
...Я не виновен. Вы мне не судьи!  
Темень и ужас на тысячи лет...

## САМОУБИЙСТВО ХВЫЛЕВОГО

А далеко ли ушел ты, Миколо?  
Вон за тобой вся дзержинская рать.  
И главковерх твой — последняя сволочь —  
Не в Тагабата стреляет, а в мать.

Ибо она и для Маркса, и класса —  
Только вражина, бурьян, биомасса...

## НУ ЧТО, ПОМОГЛИ ТЕБЕ РУССКИЕ?

*«Руські тут завелися...»*

Слова отца

Жизнь паскуднее день ото дня.  
По бойницам — глазенки узкие.  
И отец не бросает с коня:  
— Ну что, помогли тебе русские?

Пламенеет закат у плетня,  
Зазывает ива мотузками.  
И отец не стреляет в меня:  
— Ну что, помогли тебе русские?

По трясинам чертей колготня,  
Лях с ордынцем шипят без устали.  
И отец забывает меня.  
«Ну что, помогли тебе русские?»

Иструхлявилась роща до пня,  
Как в пустыне — нигде ни кустика.  
И отца будто нет у меня.  
«Ну что, помогли тебе русские?»

## АПОКАЛИПСИС

Проносится Некто неистов, ни кочек не чуя, ни ям.  
И слово «суды» ненавистно не только горящим репьям.

И кони стоят по уздечку в густой человеческой крови.  
И будто бы не было млечной твоей беззащитной любви.

Ты пресен свирепству, как репа, а должен быть гибелью пьян.  
...И судной жестокости неба не вымолвит «Нет!» Иоанн.

\* \* \*

Кнуты под куполом и крики —  
То онеменье, то восторг.  
Ты не надолго в этом цирке.  
Откуда он тебя исторг?

Куда он вышибет коленом?..  
Лови минуту, плачь над ней.  
Циркачка — Ольга ли, Елена —  
К войне готовит голубей.

Падут и Коростень, и Троя.  
И сам забудешь навсегда,  
Изгоем был или героем,  
Сквозила чья во лбу звезда.

Зачем бурлила в жилах сила  
Такая, что в пылу игры  
Мартышка Бога вдруг учила  
Передвигать миров шары.

### ПАМЯТНИК РУБЦОВУ

Простовато — скамейка, пальто,  
Красных цветиков спешный хорал.

А еще мне не нравится то,  
Что Рубцов на гармошке играл.



\* \* \*

Не казацкой расколется вольницей  
Этот мир, покатысь под уклон.  
То на Швондера Шариков молится —  
Будет завтра такой же масон.

И послужат собаки хозяевам,  
Как еще не служили нигде.  
Раздеваево да Разуваево  
Будут спать нагишом в борозде.

Оплеснется не алыми маками  
Высь по очи над Волгой-рекой.  
И от Главного зверя Булгакову  
Будет выписан вечный покой.

В подзеркальях же Роси и Лопани  
Не мелькнет ни пера воронья.  
...Ржавый циркуль и фартук заштопанный,  
Да надежно ли спрятал вас я?

## Александр МЕДЯНИК

---

### БОТТИЧЕЛЛИ

Фрески, цвета вина и мёда, хранят покой. Выходишь из церкви неспешно и следишь взором перспективу аркад монастырского двора. Тронешь нежно коричневатый камень. Жадно вдохнёшь запах оливок, земли и влаги; это — флорентийская осень. Полдень погож: Бог сегодня, подражая Сассетта, весьма расщедрился на ультрамарин. Кристаллические горы Фьезоле хорошо видны. Ты шагаешь один по пьядца, как цапля, в куцем камзоле. Ты — Великолепного Лоренцо друг, он зовёт тебя Сандро. Жизнь чудесна. Но город уже угодил в первый круг, с которого начинается бездна.

\* \* \*

Падают листья на чёрствыи камни,  
мохом поросшие, словно подшерстком.  
В трещинах камня — сухие травинки.

Крыш чешуя, запечённая в глине,  
смотрит лениво во след пешеходу —  
отпрыску племени-рода Арпада.

Это гнездо на столбе деревянном  
(крепость косматая, а не жилище)  
аиста ждёт каждой веточкой ломкой.

Катится улочкой звон колокольный,  
гулко цепляя керамику зданий.  
Лето. Паннония. Время обедни.

В погребе старятся винные бочки.  
Крепость вина раскрепляет сознание.  
Крепость корней сочетается с камнем.

В'ячеслав  
РОМАНОВСЬКИЙ

---

\* \* \*

Мов сльоза, насторожена просинь.  
Облітає журбою багрянь.  
Осенію, востаючи в осінь,  
Зачіпаю невидиму грань,  
За якою життя відбулося...

А дорога (тепер вже стежина)  
Ще замріяно дивиться вдаль:  
— Де ти, диво-гора? Де вершина?  
Лиш калюжі блищать, як емаль,  
Лиш усохлі осот, конюшина.

Та старезна верба коло ставу,  
Що мої пантрувала роки  
І надію гойда золотаву,  
Наче внука мого, залюбки,  
І скрипить, і зітха без угаву...

\* \* \*

І долю ламає мою, і сім'ю  
Той погляд одвертя з пекельного раю.  
У ніжному полум'ї тихо згораю,  
І плачу щасливо, і гірко сміюсь,  
І знову нашестю очей потураю.

Бо манить і манить облесло обман  
У сяйві принадному. Пристрастю вірю  
Вродливому хтивому хижому звіру.  
Можливо, повинен у всьому туман,  
Що чуло обліг, обнадіяв довіру?

А золото чорне тече із зіниць  
В'язкою смолою і хмелить медово.  
І має ця зваба нещадність бідову  
Із пахіллю уст — перезрілих суніць...  
У чару в полоні я бранець надовго...

\* \* \*

Зиркнеш очима — і ніжним обпалиш огнем,  
Дух перехопить і груди одізвуться гулко.  
Може удвох і кохання сліпе наженем,  
Може підтрима воно, наче серце пігулка?

Ганю себе: погляд-хміль одвести не зумів  
І спокусився, бо надто принадна спокуса.  
Та за плечима багато і мало в сумі,  
Чуб засріблився, посивіли скроні та вуса.

Чому ж наснага душевна така молода,  
Прагне польоту, п'яного чуття, високості?  
Юна любов на моєму плечі одрида,  
Тихо зітхне і попроситься знову у гості...

\* \* \*

Не калатає серце?  
То душа  
Ізболена до Бога вируша.  
Бо що могла — зробила на землі  
І відліта, неначе журавлі  
Несуть у вирій на крилі журу...  
Не вічні ми. І я колись умру,  
Й остання пісня з уст моїх злетить...  
А сонце край мій буде золотить,  
І в мить оту народиться дитя  
Для щастя, для любові, для звитяг...  
Спіраль життєву не спинити, ні,  
Чи у моїй, чи в іншій стороні.

## Люцина ХВОРОСТ

### ШУКАЙТЕ СВОЮ ПОДОРОЖ

*Блукаю по планеті  
Я в електричних хвилях...*  
Валер'ян Поліщук, «Радіо»

Валер'ян Пилипович Копатько, сухорлявий не-показний чоловік середніх літ, у костюмі в сіру смужку, стояв на мосту, зіпершись на облуплене з фарби металеве поруччя, і замислено стежив зором за двома качками, що запливали в осоку. «Ліворуч, мабуть, крижень».

Непривітний пізній серпень мав вересневу натуру; річка вже перебувала в осінньому настрої, похнюплені прибережні верби теж, і серед ошмаття поліетилену, шоколадних обгорток та іншого базарного сміття, що його гнав уздовж бордюрів вітер-проноза, дедалі частіше траплялися жовті листки.

Валер'ян Пилипович вийняв портативного радіоприймача з годинником. Чверть на восьму. Якщо він ітиме в темпі, то хвилин за десять дістанеться додому, а там розігріє собі ячмінну кашу з ковбасою, повечеряє, і якраз тоді, коли у фаянсовому чайничку паруватиме англійський чай, а до цукерниці на столику присусідиться таріль з учорашніми пиріжками від Сусанни — з радіо пролунають позивні «Кришталеві кулі» з Веронікою Гринь.

Ідучи узвозом угору, Валер'ян Пилипович відчув, що в нього збилося дихання. Що ж, він не спортсмен і вже не юнак, у п'ятдесят вісім не кожному легко даються підйоми.

*«Доброго вечора, друзі, дякую, що ви з нами, на хвили Слобожанського радіо! Отже, неділя, двадцята нуль три, з вами “Кришталева куля” і я, Вероніка Гринь. Спонсор нашої програми — Національне бюро подорожей і туризму. Останнім часом багато наших співвітчизників обирають для відпочинку Туреччину; а якщо вдуматись — що ми знаємо про Туреччину? Сьогоднішня наша розмова — про Стамбул, він же Другий Рим, чи пак Константинополь...»*

Валер'ян Пилипович відкинувся у фотелі й заплющив очі. Сулейман Пишний? Атаюрк? — про них він і так знає, ну, може, призабув трохи. Але ж голос! — голос-музика, голос-струмок. Голос-патока, голос-нуга: огортає, ув'язнює. «Кришталева куля» більшає, наближається; в одній з її граней мерехтить берег Босфору. У повітрі тремтить спечна юга. На кам'янисту стежку падає глиняний глек. Розколюється на кілька черепків. А з нього — не овече молоко, а білий туман. Туман забарвлюється, набуває обрисів жіночої постаті. Жінка-джин, жінка-мара. Струнка, але повновида; темнокоса, з делікатною родимкою на щоці; є в ній щось від Сусанни в юності, а щось від Феріде з її дитячими напіврозкритими вустами, отієї Феріде з турецького фільму, який любила його стара мати... Ні-ні, не треба про матір. Краще про жінку-амфору, вмістище солодкого нектару; жінку-змію, що погойдуюється в такт лунким тамбурам... Як же ім'я її?

*«Мене звати Вероніка Гринь...»*

Голос змінився іншим: до студії додзвонилася слухачка. Туман вивітрився. Копатько розплющив очі. Чужа дамочка з манірними інтонаціями нарікала на комерційну турфірму (на цьому місці Вероніка Гринь встигла докинути: *«І ось тому, шановні друзі, користуйтеся послугами Нацбюро подорожей!»*), натомість вихваляла турків — за гостинність, за зворушливу уважливість до самотніх українок... *«Дякую, дякую вам, пані, за дзвінок!»* — задрібушила Вероніка Гринь.

Копатько осміхнувся.

Сам він до Туреччини не їздив, хоч і міг би собі це дозволити. Він узагалі нікуди не їздив. У дитинстві він мріяв про гори з льодовиками, про пустелі й верблюдів, про пружну парусину напнутих наметів — але в розпорядженні мав лише сторінки географічних атласів. Після школи пішов на географію та картографію. Його, хлопчика, вабили міста з екзотичними назвами: Шанхай, Монтевідео, Антананаріву... Дорослому Валер'янові дедалі частіше спадало на думку, що життя в тих краях, найімовірніше, не таке красиве, як назви. Тож подорожувати він тепер волів радіохвилями. Вероніка Гринь була його чарівною провідницею, святим Петром із ключами до його ілюзорного раю. Яскраві слайди уяви; раптом щось не так — слайд завжди можна

змінити чи й вимкнути. Самообслуга. Добре: без зайвого клопоту і зайвих витрат.

А з радіоприймача вже репетував якийсь нервовий гугнявець. Сервіс! Таж гірше хіба що в пеклі! Він розуміє, він усе розуміє, шановне панство, але ж не можна так безсоромно заощаджувати на клієнтах!..

Гудки. *«На жаль, урвався зв'язок, — із погано прихованим задоволенням озвалася райська гурія. — Тим часом наша програма добігає кінця. З вами була Вероніка Гринь. Шукайте свою подорож разом із “Кришталевою кулею”, і нехай вам таланить!»*

Завтра понеділок, отже, служба. Сухі губи чоловіка означила крива усмішка. Довго, безмежно довго життя його було цілковито підпорядковане двом чинникам: службі і матері, матері і службі. Матір, Ганну Степанівну, кілька років тому недуга вирядила до праотців; отже, залишається служба.

Валер'ян Пилипович працював у державній конторі скромного райцентру Ч., не гірший і не кращий за інші державні контори провінційних містечок. Посадові обов'язки його полягали переважно у вимірюванні вздовж і впоперек вижовклих кал'юк із планами цехів та виробничих територій совєцьких заводів; колись в офіційних газетах писали, що ці заводи — «запорука промислового процвітання Радянської України»; згодом майже всі вони поступово зникли з лиця землі, й відтак пожухлі плани обернулися на карти загублених світів. За тридцять шість літ роботи Валер'ян Пилипович авансував лише на дві посади вгору; утім, і усунути його керівництво жодного разу не намагалося: коли конче потрібна була вакансія для «своєї» людини, знімали інших — конозистих, амбітніших, та й просто помітніших.

Сидів він у відділі не сам, але шафка з картотекою відгороджувала його закамарок від решти світу, й коли він тихенько вмикав своє портативне радіо — колегам воно не заважало. Копатько не знав до пуття, як ті колеги до нього ставляться: з'ясувати це найлегше було б під час котроїсь із колективних пиятик, вельми поширених у держконторах, принаймні на віку Валер'яна Пилиповича, — та він був непитущий, від алкоголю йому ставало зле, загальну ейфорію він, бувши напідпитку, сприймав як глум над жалюгідним станом його шлунка, тож дуже швидко перестав брати в бенкетах навіть символічну участь. У будні до нього вряди-годи навідувався той чи інший службовець із проханням вивудити з архіву якусь довідку, видану бозна-коли; знаючи особливості Валер'яна Пилиповича, традиційною пляшкою коньяку цих замовлень не супроводжували. Коли ж виповнилося три десятки років від дня, коли молодий-зелений Валерко, випускник геофаку, худорля-



вий, з ріденькими вусиками, переступив поріг закладу, — начальство вручило йому привітальний адрес: кілька протокольних похвал його «багаторічній сумлінній праці».

Правду кажучи, замолоду Валер'янові аж ніяк не хотілося заривати своє життя у папіряний мотлох. Зі шкільної практики він повертався окрилений, йому надавали право читати географію, і він не сідав маком. Однак Ганна Степанівна, жеківська паспортистка, зі знанням діла сказала, що вчителювання — ремесло недостойне; а оскільки висловлювалася Ганна Степанівна виключно вироками — Валер'янові тільки й лишалося, що піти на незрозумілу й малопривабливу конторську службу, яку для нього виклопотала його всюдисуща й незамінна мати.

Із Сусанною, до речі, вийшло точнісінько так само, як і з учителюванням: Ганна Степанівна одрізала, що татарка не стане матір'ю її онуків. І байдуже, що татаркою Сусанна була лише наполовину, що росла вона на сусідній вулиці, й сама Ганна Степанівна, стоячи з бідоном у черзі по молоко, віталася з тендітною Сусанниною матір'ю-українкою — погордливо, та все ж віталася.

Валер'ян був змолоду непоказний, соромливий із жінками, ніколи не знав, про що з ними говорити; лише Сусанна зі шкільної лави дружила з ним, лише в теплім сьйві її глибоко-карих очей він бачив себе таким, яким хотів бути. Сусанна несамовито боялася Валер'янової матері, його ж самого жаліла; сама зірок з неба не хапаючи, вона щиро захоплювалася його успіхами в навчанні; а жіноча любов, кажуть, і є не що інше, як темна суміш захвату перед мужчиною і жалощів до нього.

Покірно прийнявши материнський присуд, Валер'ян покинув Сусанну. Тоді вона нашвидку побралася з іншим однокласником, який щойно повернувся з війська; велоса їй у шлюбі непереливки, чоловік безупинно пиячив, молотив її щодуху, а трохи не доживши п'ятдесятки сконав від крововиливу. Від подружнього життя Сусанні лишився зламаний ніс, пара святкових черевичків, подарованих колись благовірним на знак тимчасового примирення, та ще син, який, на лихо, успадкував і прикру вдачу батька, і його ваду. Учитися ані працювати той син не бажав; Сусанна готувала випічку, щось продавала шкільній ідальні, а решту несла на базар; з того й жили.

Коли Валер'янові виповнилося сорок, Ганна Степанівна з невласливою їй делікатністю завела з ним розмову про шлюб, а він із невласливою йому категоричністю відрізав, що вважає цю розмову недоцільною. Ганна Степанівна напоказ зітхнула — чи пак відітхнула з полегкістю. Відтоді вона почувалася в праві гордовито відказувати нетактовним кумасям:

— Я не маю звички тиснути на Валер'яна. Урешті-решт, він уже дорослий і може сам керувати своїм особистим життям.

Валер'ян знизував плечима. Скінчивши четвертий десяток, він навчився бути скептиком. Те, що звично називають особистим життям, тепер здавалося йому джерелом непотрібних клопотів, дурної метушні й невинуватих витрат. Упряж Гіменея годі уявити без бича. Настійну фізіологічну потребу, яка спонукає чоловіків добровільно вішати собі на шию хомута, Валер'ян спокійно задовольняв і не бачив у цьому нічого протиприродного.

Щоправда, інколи він прокидався серед ночі з невиразною тугою: йому хотілось увіткнутися головою в щось м'яке, тепле, рідне, відчутти запах молока й здоби, змішаний із відгомоном квіткових парфумів та легкою кислінкою поту. Валер'ян знав, що деякі його співробітники — переважно жонаті — підпивши, цілими компаніями ходять на обласну трасу шукати пригод. Для нього самого продажна любов була чужою стихією, неконтрольованою територією, ступати на яку небезпечно.

Крім усього іншого, проститутки розносять венеричні хвороби. Сверблячі плями на шкірі, гній, бруд, просякнуті сукровицею бинти... Валер'ян був помисливий і маніякально любив чистоту.

Він ішов на ринок — не до Сусанни, ні: Сусанна довгі роки була за пияком-ревнивцем, а коли й овдовіла — Валер'ян боявся, що плотським домаганням образить її; він остерігався спаплюжити цим щось, чого він не зміг би назвати на ім'я, але це *щось* гаряче жевріло десь на споді його холодної душі. А йшов він до чистьохи Людмили, яка торгувала маслом, і чоловік якої сидів у тюрмі за крадіжку, або до зальотної розведенки Нелі — ця вирощувала на продаж кріп, м'яту та інше зілля, а ще заробляла на легковірних дівчатах, які приходили до неї додому й купували траву-приворіт на зрадливих коханців. Людмила була на кілька весен старша од Валер'яна, Неля — на кілька весен молодша; жодна з них, дякувати Богу, не претендувала на звання пані Копатько. Людмилу захоплювало, що Валер'ян приходить тверезий, що поводитьсь делікатно й не б'є її; вона була вдячна йому і ставилась до нього ледь не по-материнському. Неля була палкіша в ліжку, але поза ним не раз вередувала, вимагала пудру чи колготки. Валер'ян не любив зайвих витрат. Якось після безглуздої сутички з Нелею він — йому натовді було вже понад п'ятдесят — із лютим соромом відчув, що сили зрадили його. Він брудно вилаявся — хоча зазвичай підкреслено дбав про пристойність — та пішов геть.

А вдома днями й ночами стогнала мати, напівпритомна, підкошена інсультом. Валер'ян не знав, кого винуватити в тому, що сталося з ним, — егоїстку Нелю чи *оцю*, колишню залізну леді, яка обернула-

ся на гору напівзгнилого м'яса. Ось вона, Велика Мати, богиня Кібела, на честь якої запопадливі неофіти в екстазі кастрували самі себе. Валер'янові почало здаватися, що й він мимоволі приніс на вітвар матері таку самісіньку жертву, хай безкровну, та не менш фатальну.

Відтоді Валер'ян Пилипович ходив на ринкову площу виключно по закупи.

Із Сусанною він після її одруження майже не спілкувався: бачилися деколи на вулиці чи на ринку, вітались — і по всьому. Лиш довідавшись, що Сусанна овдовіла, Валер'ян Пилипович зважився зайти на поминки: символічно пригубив чарку, занюхав самогонку житнім хлібом, видувив із себе кілька доречних при подібній нагоді слів і подався геть.

Товаришування їхнє почасти поновилося лише по смерті Ганни Степанівни: це Сусанна тоді, не чекаючи прохання, узяла на себе клопоти з похороном і заходилась опікуватися Валер'яном. Відтоді він вряди-годи заглядав до неї ввечері на чай з пирогами; іноді, ховаючи зніяковіння, клав на стіл конверти з грішми — Сусанна такої заповомоги не цуралася, брала з тихою вдячністю. Якось стався неприємний епізод: Сусаннин син завалився в хату, почав цькувати матір, Валер'ян Пилипович спробував був оборонити жінку, та сам мало не наразився на міцний молодий кулак. Гульвіса спустив гостя зі сходів і загнув москалем навздогін. Тож тепер Копатько намагався відстежувати дні, коли сина Сусанни не було вдома. Сусанна все розуміла й не ображалася. Вона завжди все розуміла.

Розмовляли вони мало: відчуваючи, що часове провалля годі засипати словами, воліли будувати мости з іншого матеріалу: порозумілих поглядів, послужливих жестів. І все ж говорив за чаєм більше він. Незчувся, як ці вечірні посиденьки стали другою його життєвою радістю — першою залишалася солодкоголоса Вероніка Гринь.

*«Моє шанування, дорогі друзі, вітаю вас на хвилі Слобожанського радіо. З вами, як завжди в недільні вечори, "Кришталева куля" і я, Вероніка Гринь. Не забуваймо, що спонсор нашої програми — Національне бюро подорожей і туризму. Сьогодні ми говоримо про печери Хорватії. Одна з найлегендарніших — Модра Шпілля, прекрасна й майже неприступна; утім, ті щасливці, яким таки вдалося допливти човном до острова Бішево, розповідають, що...»*

У двері подзвонили.

Копатько, який саме тримав у руці чашку, мало не похлинувся. Хто це? Сусіди? Листоноша? Якийсь зеленець із рекламної агенції?

На порозі стояла Сусанна. Вихудла, майже чорна; довкрут очей глибокі кола.

— Ти... — Копатько дожовував пиріг.

Губи жінки були потріскані, на чолі, аж до лінії волосся — чорного, зятого у тугий джгут, — блищали крапельки поту. Вона заледве трималася на ногах; похитуючись, сперлася на стінку. Зирнула просто на Валер'яна. В очах її шугав чорнокрилий страх.

— Валерку... треба, щоб ти зробив укол. Приходила лікарка, районна, ти її знаєш, кремезна ота. Легені... Сказала — запалення.

У руці вона тримала невеличкий поліетиленовий пакетик. Копатько взяв його. Пеніцилін для ін'єкцій і шприц.

Валер'ян Пилипович кивнув, підхопив Сусанну, яка мало що не падала, і зачинив двері. Під час материнної хвороби йому довелося як-так навчитися робити заштрики. Сусанна не вміла.

— Медсестрі треба з чогось платити, а я... — прошелестіла. Схлинула.

Внутрішньом'язово. Сусанна довго мостилася на ліжку, незграбно совала пасок спідниці. В момент уколу охнула, засичала в подушку. Замість лідокаїну — дешевий фізрозчин.

Копатько щез у кухні. Шприц поглинуло відро для сміття. Валер'ян Пилипович кілька хвилин порався в передпокої, шурхотів купюрами.

— Ось, візьми... — повернувшись, простягнув був Сусанні кілька охайно складених банкнот, та, передумавши, забрав руку назад. — А втім, ні. Лобуряка твій забере. Завтра сам куплю що треба.

Вона перевела подих і облизала губи. Валер'ян торкнувся холодними пальцями її мокрого лоба.

— Звісно, гарячка, — занепокоївся. — Я ж слухаю радіоновини, ще минулого тижня застерігали: вірусний грип. Але щоб пневмонія... Ну, скільки разів на день тебе треба колоти? Тричі я не зможу, а вранці, перед роботою, і ввечері буду заходити. А ти не ходи нікуди, будь удома, грійся під ковдрою.

— Угу. — Сусанна витягла з-за вилоги хустинку, протерла обличчя. — То я на базарі намерзлася. Оце так цілий тиждень було: зранку сонячно, а по обіді дощило. Ноги промокали, аж у ботах жвакало.

— Ясно. Полеж трохи. Градусника дати?

— Та я міряла щойно. Тридцять дев'ять із копійками. Піду я, Валерку. Подивлюся, чи мій там шкоди якої не робить. Удома й полежу. Дай тобі Боже...

Зачинивши за нею двері, Копатько похитав головою, задуманий повернувся до кімнати.

*«Телефони наших спонсорів... Бюро подорожей і "Кришталева куля" оголошує конкурс на кращі подорожні нотатки... Пишіть нам на адресу... З вами була Вероніка Гринь. Шукайте свою подорож разом із "Кришталевою кулею". Щастя вам!»*

— От халепа!.. — оговтався Валер'ян Пилипович.

«Кришталева куля» цього разу впливла з його рук. Він розізлився на Сусанну. Мо', воно й добре, що замолоду він з нею не одружився. Хтозна, як би воно склалося. Його батько покинув жінку й поїхав з містечка, коли синові не було й двох років. Якась же на те причина мала бути? Ганна Степанівна уникала розмов про це. Підлітком Валер'ян спитав напрямць — і дістав ляпаса.

І все ж — у випадку Ганни Степанівни гнів ображеної жінки скидався радше на досаду рибалки, у якого з ятера вислизнула бажана рибина. На дальшу здобич Ганна Степанівна не сподівалася: вона хоч і була непогана з себе, та чоловіки від неї бокували — такою ненавистю вона палала до всього мужеського роду. Деколи малий Валерко почувався винним, що народився хлопчиком.

Валер'ян Пилипович зітхнув, поплентався до ліжка. Дорóгою вимкнув люстру, лишив бра. Ліг, зарився головою в подушку.

Подушка пахла Сусанною. Валер'янові Пилиповичу зайшлося серце.

Наступного дня він уже не міг думати ні про що інше, крім Сусанни та її хвороби.

Зранку забіг зробити їй укол. В обідню перерву відмовився від ка-напки з шинкою та щоденних новин із портативного радіо. Подався до аптеки. Антибіотики. Лідокаїн. Гірчичники... плюс суха гірчиця — парити ноги. Медичні банки... спершу купив, потім подумав: треба б спитати, може, Сусанна такі й має вдома. Ну, та гаразд уже.

Зайшовши до неї ввечері, задихнувся від перегару. Вікна зачинені, син удома. Валер'ян Пилипович мимоволі здригнувся, чекаючи скандалу. Але з Сергієвої кімнати, яку від вітальні, де лежала Сусанна, відділяло тільки вбоге кольорове жалюзі, не почулося й звуку.

— Ну, тобі краще? — тихенько запитав Валер'ян Пилипович наостанок.

Сусанна ледь-ледь кивнула головою і притулила його тонку суху руку до своєї гарячої щоки.

— Краще, ніж учора, — шепнула.

Її розплетене волосся, чорне як смола, без сивиночки, розметалося по подушці.

...Валер'ян Пилипович ішов додому неспокійний, але зворушений, і зворушення це було близьке до щастя.

У вечірньому перламутрі неба зі східного боку проглядалися бліді зірки.

Тепер Валер'ян Пилипович бував у Сусанни двічі на добу, як і обіцяв. У вівторок він додумався зварити їй курячого бульйону. Піймався на бажанні годувати її власноруч. Схаменувся.

Не вперше він доглядав недужу: раніше була мати. Після важкого інсульту вона прожила півтора року; підупавши на розумі й чуттях, вона ледве ворушила губами й лише водила з боку в бік великими вилупкуватими очима. Вона обтяжувала Валер'яна — і все ж хворою вона обтяжувала його менше, ніж коли була здорова. Усе, що від нього вимагалось, це вчасно подавати їй їжу й пігулки, робити уколи, прибирати судно. Щодо решти життєвих справ він був цілком вільний. Свободу він дістав у п'ятдесят один рік.

Із Сусанною все було інакше. Удень і вночі вона стояла в його очах, темна і розгублена; вона була безпорадна, потребувала його допомоги, — і вона ж була таємнича, всевладна й... потрібна, вкрай потрібна йому; йому хотілося сидіти біля неї, тримати її руку; було так, наче він віднайшов щось давно втрачене, але дуже важливе, і тепер напівсвідомо картав себе за те, що не шукав цього раніше, не боровся й не страждав за це.

Отак розмірковуючи, дослухаючись до себе, Валер'ян Пилипович сидів за своєю конторською шафкою і псував папір. Він мав скласти величезний — з кількох сотень найменувань — перелік картографічних одиниць, наявних у фонді такому-то. Комп'ютером Валер'ян Пилипович не користувався — не тому що ретроград, а тому що небагата державна контора закупила обмежену кількість машин, на його скромну посаду не вистачило. Либонь, доцільніше було б доручити цю роботу комусь із комп'ютеризованих — та мусить же щось робити й цей папіряний щур Копатько. Зрештою, він і не ремствує. Хіба що радіо своє, бува, тихе-е-есенько вмикає, та й те останніми днями щось примовкло.

Того тижня відділ був наполовину порожній: людей звалила епідемія грипу. У середу об обідній порі зайшов потеревенити красень Корчмаревський, головний бухгалтер, улюбленець дам; чоловіки ж піддражнювали його за оцю зовнішність кінозірки: високий поставний чорнявець у темних рогових окулярах, він скидався на ожилого й постарілого Збігнева Цибульського. Корчмаревський завів про грип: він був схвильований, нездужала дочка-школярка. Копатько пригадав радіоновини. Утрутився Шаповал: має взавтра їхати в харківське відрядження, а боїться. Шаповалові не було ще й сорока; він був наймолодший зі службовців, якщо не враховувати двох-трьох безвусих стажерів із сусіднього відділу.

— Їхати, справді, ризиковано, — погодився Корчмаревський, — у Харкові зараза лютує так, що аж-аж-аж. А нам ще й розпорядження

надійшло: на командировки тільки добові давать, а зарплатні не нараховувати.

— Я-ак це — зарплатні не нараховувати?! — скинувся Шаповал. — Чи подурів народ? Теж мені прогулянка!

— Ну, я тут безсилий, — Корчмаревський розклав руки. — Ми люди підневільні: якої нам зверху грають, під таку й танцюємо.

— А пішло воно все... — Шаповал вилаявся. — Не поїду я ні до якого ен-де-ї. Не поїду, і квит. Не хочу.

— Тее... охочого доля веде, а неохочого тягне, — дозволив собі товариську зловтіху Корчмаревський.

Шаповал аж підскочив.

— Атож! Як якийсь клопіт — завжди Шаповал свою макітру наражай. А решта... ось пан Копатько, приміром, сидить у теплі, у затишку, слухає собі радіо, перебирає папірці й мухи його не кусають.

— Зате вас, Кириле, сьогодні якийся гедзь точно вжалив, — добродушно проказав Корчмаревський й заледве встиг посунутись із дверного прохилу — Шаповал вилетів з кімнати зі швидкістю гарматного ядра.

Копатько був спокійний: він має свою роботу, що її звук виконувати й виконує як належить. Відрядження? Таж усі знають, що він не любить поїздок, і керівництво ставиться до досвідченого, загалом невибагливого колеги з повагою. Корчмаревський скористався паузою, навис своїм могутнім тулубом над столом субтильного Валер'яна Пилиповича й розпочав довгу нудну тираду про свого знайомця з податкової, який торік переніс грип і зазнав ускладнень на нирки.

Однак за чверть години до кімнати повернувся Шаповал із виглядом тріумфатора. За ним важко ступав заступник директора Усенко. Корчмаревський умить здимів. Заступник директора — влаштований нещодавно, за вказівкою нової міської влади, Валер'янові Пилиповичу він здавався нахабним парвеню, — висловив побажання, щоб у відрядження їхав Копатько.

— Я?!. — з несподіванки Валер'ян Пилипович не знав, що сказати.

Промітний Шаповал притакував начальству: він, бач, їхати не може, дружина вагітна. Копатькові в голові пронеслося: минулого тижня Кирило Шаповал бідкався перед колегами, як багато мусив викласти за аборт.

— Ви все-таки не маєте родини, Валер'яне Пилиповичу. — Усенко сказав це чи то співчутливо, чи то заздрісно.

«Звучить так, буцім мене вербують до війська: родичів у вас, шановний, катма, тож коли й що — плакати ніхто не стане», — подумки обурився Копатько. Грип грипом — але звідки вони взяли, що він не має рідних, що ніхто йому не дорогий?

— Маю, — зважився заперечити він. — І моя близька людина нездужає. Я не можу їхати тепер. — Сам себе злякавшись, докинув: — Ви бачте мені, будь ласка.

Заступник директора почервонів і розвільнив комірець сорочки, хоча в кімнаті було прохолодно.

— Валер'яне Пилиповичу, керівництво нечасто звертається до вас із подібними проханнями. Скажіть, вам дорога ваша щомісячна премія?

— Я не можу їхати тепер, — стиха повторив Копатько.

— Валер'яне Пилиповичу! — здавалося, ще мить — і заступника директора рознесе від люті; він заледве опанував себе. — Вам належить знати, що на ваше місце в нас чимало претендентів. Молодших. Енергійніших.

Копатькові затремтіли губи. За тридцять п'ять років служби він перечив начальству двічі, максимум тричі. Та й «перечив» — не те слово: насмілювався мати свою думку. Але нічим за це не розплачувався: чи то начальство тодішнє було поблажливіше, чи то думка Валер'яна Пилиповича ні на що суттєве не впливала.

А тепер? Що, те бісове відрядження дуже важливе? Еге, з однієї напівмертвої контори їдеш до іншої, теж підумерлої, й береш там документи кількарічної давності для канцелярського обліку. Украй термінова справа. Нагальніша, ніж доправлення ліків до невідкладної хірургії. І пунктуальність тут потрібна чи не більша, ніж при старті космічного корабля.

Чого ж хоче Усенко? Каблуком утвердити свою владу?

— Копатьку, поїдете ви. Таке моє розпорядження, — ніби на потвердження останніх здогадів Валер'яна Пилиповича, озвався заступник директора і знову застібнув верхній гудзик сорочки — так, що комір врізався йому в складки червоної шиї, вкритої голярськими порізами. — Їдете завтра зранку. Доручення ви знаєте. Добові одержите за два дні. Подобиці з'ясуєте в бухгалтерії.

Валер'ян Пилипович зблід, втягнув голову в плечі, але змовчав. Усенко з несподіваним для його огрядності спритом крутнувся на п'яті й гримнув дверима. Шаповал із виглядом янгольської цноти рушив до свого стола.

У Харкові ось уже кілька днів не вщухав шквальний вітер. Побрижена лопанська вода, брудно-жовта від пісків, увечері скидалася на бурю пожмакану кальку. Гураган жбурляв дорожню куряву в похмурі обличчя закутаних у плащі перехожих. Деколи зривалася боязка мжичка.

І все життя Валер'яна Пилиповича було тепер нічим іншим, як колючим вітром, вітром без напрямку й мети. Йому уявлялося, що



він — порошок, підхоплена стихією, яка не знає жалощів, — утім, не знає вона й жорстокості, бо незряча. Кольорове сміття дрібних вражень та епізодів кружеляло в абсурдному танці: сіра сталінка, в якій доживав свої дні забутий всіма інститут, строкатий базар, чудернацьке галайкання в'єтнамців, дурнуватої пісеньки в маршрутках, фарбовані дівчата на шпильках, папери в целофанових файлах, тиснява в метро, респіраторні маски на городянах, білборди з портретами одіозного кандидата в мери, московські церкви на кожному кроці й інваліди-старці під ними, розмиті плями ліхтарів... Туга вересневого неба. Білий шум радіо. Сни про Сусанну.

У середу ввечері він наполіг на тому, що їй буде краще в його помешканні, й сам привіз її таксівою.

— Валерку, а ти не ходиш уже до... них? — з неспокоєм запитала тоді Сусанна.

— До них — до кого?

Вона одвела очі. Прив'ялі вуста мимохить склалися у болісну гримасу.

І тут він зрозумів. Яка мила старосвітчина: перш ніж переїхати до нього, вона мусила впевнитись, що він не має коханок. Отже, вона про все знала! І мовчала, попри те що... Господи, яким же він був креатином!..

Добрячу частку своєї місячної зарплатні віддав Валер'ян Пилипович доглядальниці з поліклініки, яка мала впродовж цих днів колоти Сусанні антибіотик. Уже в Харкові хотів купити на базарі вживаного мобільника — та згадав, що Сусанна не має стільникового, нема куди дзвонити. Йому смертельно хотілося почути її несміливе «Валерку, як ти?..». Механічно крутив коліщатко радіоприймача, ловив голоси — та голоси були безнадійно чужі, як і ті, що долинали з-за вікна.

Зі службовим дорученням він упорався у дві доби, як і належало. Зупинився у готелі на Нових Будинках, третьорядному, під промовистою назвою «Турист». Половину номерів винаймали приватні фірми, на першому поверсі містився комп'ютерний клуб. Валер'ян Пилипович спустився у фойє повечеряти й мимохідь зазирнув проз скляні двері; заставлена машинами кімната здалася йому схожою на лабораторію. Лабораторія ескапізму: підлітки у спортивних костюмах крізь чарівні віконця моніторів тікали до інших, уявних світів. — Але ж і він, бувши юнаком, хіба не так само пропадав у світах, намальованих на сторінках географічних атласів? Хіба не летів метеликом на пістряві квіти мап, не пив нектару солодких назв? А що як усі на світі географи — фантазери-змовники, й атласи брешуть, і бреше Вероніка Гринь? А в дійсності не існує нічого, окрім сірого вітряного Харкова і масок на людських

обличчях... Ні! Існує Сусанна, її тендітні, ледь зсутулені плечі, огорнуті шаллю. Сусанна існує. Це Валер'ян Пилипович знав достеменно. Існує й те невеличке містечко, в якому вона зосталася; існує крутосхил над річкою, де вони ще третьокласниками, сидячи на його розстеленій куртці, розглядали географічний атлас, і він гордо й упевнено, як наставник, показував їй Полінезію, а вона дивилась не на мапу — на нього.

Повертатись можна було в суботу — ранковим автобусом з автовокзалу, — та краще виграти час і спіймати останній п'ятничний. Просто з готелю Валер'ян Пилипович пірнув у гігантський супермаркет навпроти. Купив чаю, цукру, запахуючого твердого сиру: все хоч трохи, а дешевше, ніж у Ч. Уже розплатившись, прямував до виходу.

— Незграбо! Йолопе!! — почулося над самісіньким його вухом.

Валер'ян Пилипович здригнувся. Оглянувся.

Худий хлопчина років дванадцяти зіщулювався від запотиличника. З пакета, що він ненароком впустив з рук, один за одним сипалися згортки. Розправу над бідолахою чинила розчохрана фарбована білявка середнього віку, вбрана в обтислий велюровий жакет, оздоблений паетками. З боків випиналися валики жиру, що робило жінку схожою на гусеницю. Обличчя її затуляла респіраторна маска; зрештою, якби й не маска — навряд чи Валер'ян Пилипович дивився б уважно. Уважно він *слухав*.

— Давай, давай, збирай тепер усе, чого скам'янів! Хоч язиком вилизуй! — валувала далі гусениця. — Бовдуре, ти хоч розумієш, що ти ні на що не спроможний?! Тільки життя матері псуєш! Краще б тебе на світі не було, ...! — вона вигадливо вилаялась.

Валер'ян Пилипович позадкував до виходу. Спіткнувся об один з покупцьких візків, тоді розвернувся і пішов мерщій, майже побіг.

Голос. Той і не той водночас. Не той, бо спотворений криком, бо горлає вона російською, а досі ти чув її українську... А проте ж?..

Вона? Не вона?

«Це неможливо, — переконував себе Копатько, — неможливо. Бува, різні, зовсім різні люди мають схожі голоси».

І знову:

«Це неможливо.

Це не вона.

Не Вероніка Гринь».

Пролетарська, кінцева. Валер'ян Пилипович вийшов з електрички й зогледівся довкола себе. Розгублений, стояв він на платформі, незрушний, наче валун посеред потоку. А потік так і силкувався ви-

корчувати його, зняти з місця й понести за собою; раз у раз на нього натикалися люди з клунками, всі бігли на вихід, до автовокзалу, поспішали на останні автобуси й міжміські маршрутки. Його відтіснили під сходи; він глянув на електронне табло. У червоній пунктирній наметці бракує двох-трьох стібків — і все ж легко прочитати: 22:18. Машинально сягнув по свій радіоприймач — звірити час.

Радіоприймача не було. У портфелі? Не було й портфеля. У руках Валер'яна Пилиповича безпорадно теліпалася лише поліетиленова торбинка з харчами.

Ошелешений, він обмацав нагрудну кишеню. Авжеж, ось він, синій трикутний номерок із супермаркетівської камери схову.

Доведеться повертатись. Прокляття!..

...Звісно, портфель на місці. Валер'ян Пилипович про всяк випадок перевіряв наявність паспорта, паперів з НДІ, пакета зі змінною білизною та потертого радіоприймача. Видихнув полегшено. Тільки на автобус вечірній уже годі встигнути. А з готелем він уже розплатився. Не мав жодної охоти повертатися до кепсько потинькованої кімнатки на п'ятому поверсі. Йому б десь перебути тих кілька годин до ранку, а грошей рецепція здере за цілу добу. Хай йому грець.

Вийшов на Московський. Вітер, вітер, вітер. Іззаду несподівано скреготнуло, загарчало, Валер'ян Пилипович ледве встиг відскочити вбік. Джип зробив віраж і розлюченим вепром погнав уперед.

А під синьою залізною огорожею, втискаючись у неї спиною, тулячи до грудей портфель і поліетиленову торбинку, тремтів сухорлявий непоказний чоловік середніх літ у плащі-вітровику. Вітер шарпав поли його плаща, насміхався з поріділого волосся. Над проспектом крізь здійсняту куряву підсліпувато зирили світлофори.

...Обертається коліщатко радіоприймача. Радіохвилі пробивають павутину дрімоти, вона знову тчеться, доточується, і знову беруть гору звуки. Уривки мелодій, ошмаття фраз, різномов'я. Він сидить у чекальній автовокзалу, закутавшись у плащ. Третя година ночі за київським часом. За варшавським — друга. За нью-йоркським — двадцята. Але хтозна, у якому часі застряг він, несміливий хлопчик Валерко, який трохи соромився свого простацького прізвища і любив географію, який семикласником, стоячи над крутосхилом і вбираючи очима далеч, уперше поцілував обвітрені губи Сусанни — і збагнув, звідки веде початок Всесвіт.

А потім? Що скоїлося з ним, з нею? Його мати, її чоловік... як це все могло статися? Його робота, її син... як зробити, щоб цього всього не було?

Валер'ян прочунав, стомлений погляд упав на розклад автобусів. Перший ранковий на Ч. — о шостій п'ятдесят дві. Маршрути, перехрестя, перетини радіохвиль. А як же він?.. Невже увесь цей час життя його рухалось хибним маршрутом? Плани, кальки, червонопикий Усенко, марудні виміри, картотека, Корчмаревський із його службовими інтрижками, канцелярщина, плітки... і це — життя? Його, Валер'янове, життя?..

Лячно подумати, а сусіди йому ще заздять. Атож, на початку дев'яностих, коли одиниці загрибали маетки, а решта сиділа без жодної копійки, — у їхній держконторі зарплатню затримували не на півроку, а на два-три місяці щонайбільше. Він, Копатько, не знає, що таке голод. Свого часу він не мусив човникувати до Польщі ані найматися до росіян на будівництво. Його стара мати померла, лишила йому двокімнатну квартиру в хрущовському панельнику побіля автостанції. Не має він і дітей, що їх мусив би якимсь коштом навчати й лікувати. Як на свій вік, то він практично здоровий: ну, погані зуби, сезонний радикуліт, незначна короткозорість і... і, власне, усе. Люди вважають його... хай не щасливцем, та благополучним сибаритом — точно. Хіба важать щось його негаразди й дрібні нещастячка на тлі грандіозних людських трагедій і драм? Так собі, життя у версії *light*.

...На нічній автостанції загумінковому урядникові снилося, що він зухвалий мандрівець.

На нього віяло вітрами далеких країн, і чарівний корабель-радіоприймач цілився тонкою антеною-щоглою в небо.

Мельбурн, Оттава, Делі.

Сусанна. Сусанна з її смиренними очима, проста й потрібна, мов хліб, який вона пече.

На свій другий поверх він підіймався стомлений, трохи винуватий, але щасливий. Одмикаючи двері ключем, подумав: уперше вдома на нього чекає хтось, до кого хочеться повертатися.

Не роззуваючись — всупереч завжденній звичці — попрямував до вітальні. Сусанни не було. У дальній спальні її не було також.

Спантеличений, переляканий, він пройшов до кухні. Аркушик на столі. Каліграфічним письмом школярки виведено кілька безграмотних рядків, із яких випливало, що Сусанна в сина, бо «він голодний». Кілька слів подяки йому, Валер'янові. Запевнення, що вона вже зовсім дужа.

Валер'ян Пилипович опустився на табурет, похитав головою. Йому згадалося, як цькували її у школі вчителі-мовники. Нині б сказали — дислексія. Порушення функцій читання й письма. А як щодо пору-

шень функції материнства? Якщо материнство стає затяжним абсцесом, що не гоїться десятками років по тому, як дитя отримує атестат зрілості, — чи не є це аномалією, що вимагає кваліфікованої терапії? Сусанниному синові тридцять шість...

...Великолітнє дитя відчинило Копатькові двері. Точніше, відхилило на ланцюжок.

— Ідіть геть.

Здається, воно тверезе, не без здивування відзначив для себе Валер'ян Пилипович.

— Сергію, як мама? — він намагався говорити якомога привітніше.

— Ідіть геть, — повторилося з-за ланцюжка, — і більше тут не показуйтеся. Вона моя мати. Ясно?

Валер'ян Пилипович проковтнув клубок у гортані.

— Гарзд... як вона почувається?

— Валерку! — хрипко озвалося з-за спини гевала. — Сергійку, дозволь мені на хвилиночку... — вона закашлялась.

Валер'ян устиг побачити її обличчя. Чорні кола під очима, в очах — бланання. Волосся знову зібране у джгут.

— Сусанно! — закричав він. — Сусанно, я покличу лікаря!

— Йй краще, — процідив Сергій. — Лікар не потрібен. Ідіть геть.

— Ти маєш лікуватися, чуєш? — майже кричав Валер'ян Пилипович. — Ми ж не всі уколи зробили!

— Валерку, до мене буде приходити пані з тієї... з клініки! — запевнила Сусанна, цього разу вихиляючись із-під синовієї руки. — Я домовилась! Дякую тобі, дуже тобі дякую!

— Сусанно, дбай про себе...

— Ти вишиєшся звідси, старий?! — загарчав здоровань і задля більшої переконливості докинув пару просолених слівцець.

Копатько відсахнувся. Простягнувши руку позад себе, намацав поруччя. Здавалося, Сергій зараз кинеється на нього шулікою; але замість цього захряснулись двері й почулося, як з того боку хтось, лихословлячи, засуває затулу.

...Діставшись додому, Валер'ян Пилипович недбало скинув сірий плащ, простісінько у костюмі повалився на ліжку й заснув важким сном без сновидінь.

Прокинувся він аж у неділю по обіді. Виходить, проспав близько доби, але відпочилим не почувався. Оглянув себе у дзеркалі передпокою: зім'ятий костюм, неголене обличчя... Стало соромно й гидко через власну неохайність. Але ні, то не неохайність причиною, то щось інше... Згадав.

Майже годину плескався у ванні. Помалу, але ставало краще. По радіо колись чув: контрастний душ знімає стрес. Обернув крана. Тортури холодом. Валер'ян Пилипович стоїчно протримався кілька секунд; застогнав, повернув кран назад. Добре, вистачило розуму кілька років тому встановити бойлера, цього маленького квартирного божка. У сусідів гарячої води нема. Нема і в Су...

А добре, добре, коли теплі струмені, струмінці лоскочуть тіло, збігаючи шкірою аж до стіп. Змивають увесь бруд і бридоту.

Так, тепер вичистити зуби... ага, свою зубну щітку вона забрала.

Білизну та брудний одяг ковтнула пральна машинка і загула, ніби стравлюючи їжу. Небачена істота: нечистотами живиться, а чистоту віддає назад. На цю думку Копатькові стало майже весело: чистоту він любив.

Заирнув до холодильника: італійський соус, масло, сир. У настінній шафці — макарони. Дбайливо варив їх, помішуючи, щоб не прилипали. Натирав на тертушці жовтий сир, з усмішкою спостерігав, як стружки розтоплюються в гарячій масі. До гарненької керамічної соусниці налив кетчупу. Звичним рухом прокрутив коліщатко радіоприймача.

Новини економіки. Спортивний огляд. П'ятихвилинка для жінок: останні тенденції столичної моди. Лікарі: епідемія грипу йде на спад, прохання до громадян не вдаватися в паніку. Реклама ліків. Реклама чергового диску безголосій співулі (у золоті незалежницькі часи пишалася україномовністю, в останні ж роки, тверезо зваживши касові прибутки, перейшла на російську). Реклама марки взуття. Політична реклама... Воістину, життя — Протей, багатоликий і невловний.

Валер'ян Пилипович підвівся, поніс до кухні брудний після вечері посуд, натиснув на кнопку електрочайника: завжди мив начиння, доки скипала вода до чаю. Ось і бляшане пуделко з розсипчастою чорною англійською розкішшю — щедрий подарунок марнославного Корчмаревського на останні Копатькові вродини.

Коли Валер'ян Пилипович із горнятком пахучого чаю знову ввійшов до кімнати — радіо вихлюпнуло останній акорд знайомих позивних.

*«Добривечір, дорогі друзі, двадцять нуль три, ви на хвилі Слобжанського радіо. З вами "Кришталева куля" і я, Вероні...»*

Валер'ян Пилипович роздратовано задзеленчав блюдцем об стіл. Необачно зачепив рукавом приймач.

По підлозі врізнобіч покотилися коліщатка.

Александр «Фоззи»  
СИДОРЕНКО

---

**ВОЛГА-ВОЛГА**

(глава из романа «Иглы и коньки»<sup>1</sup>)

*Ну а теперь, раз уж ты знаменитость,  
ты должен закурить.*

Шон Смит, «Донни Дарко»

Тогда

Папашин бобинник «Юпитер», вследствие многолетней круглосуточной эксплуатации, бывало, жевал плёнку. Цыпа лет с семи знал, что делать в таких случаях — вырезать мятый кусман, склеить и вперед. Песня, конечно, подскакивать будет, нервируя своей неполнотой, но это всего на пару секунд, а бобина остаётся жить. Потом Цыпа часто думал об этой схеме и жалел, что нельзя так поступать со временем — уж он бы вырезал один скомканный день, который теперь так аукался. День, который начинался хреново, а уж потом, когда они сбили оленя, все пошло совсем под откос.

01.

Каждая сосиска строит из себя колбасу. Имея желание понтануться, всегда найдёшь, на что опереться: будешь нарочито аккуратно переходить лужи в новых туфлях, бить по листьям, демонстрируя поставленный правый прямой, а уж если у папы есть машина, то ты будешь мыть её часто и тщательно, с радостью лоха, которого Том Соьер развёл на покраску тётиного забора.

Приблизительно в период обучения склейке бобин Цыпа начал мыть папину «шестёрку». Пока

---

<sup>1</sup> Роман вийшов друком у видавництві «Спадщина-Інтеграл».

Цыпа ходил в детский садик, машину мыл старший брат, Илюха, а уж потом эта почётная обязанность перешла по наследству младшему, вместе с футболкой «Олимпиада-80» и ружьем-воздушкой.

При разнице в десять лет они особо не пересекались: ты в песочнице, он — на море, ты — на море, он — в горах с альпинистами. Матушка, помнится, страсть как боялась этих гор, но главная Илюхина засада была внизу.

Где-то там, в районе скалы Орлиный Залёт, во время песен под гитарку у кастрика, Илья надыбал Свету из Бахчисарая. Света была такая типа туристочка, худосочная, но симпатная, с острым носиком и маленьким хвостиком светлых волос. Теперь уже и не узнать, чего у них и как проистекало в гробике\*, но Илюха с того похода вернулся с твёрдым желанием жениться, причём сразу же — на майские праздники.

Примечание переводчика: классическая советская одноместная палатка.

Матушка для приличия поплакала вечерок да помелась по подругам деньги занимать, а батя — тот сразу радостный был. Свадьбу играли в «Северном сиянии», причём с выбором места лоханулись — ожидалось гостей так по двадцать с обеих сторон, но неожиданно нагрянула толпа туристов со станковыми рюкзаками «Ермак»\*, бородатые и с гитарами. Так что часть столов пришлось занимать в ганделике на вокзале и ставить чуть ли не к трамвайным рельсам.

Примечание переводчика: «Ермак» — наиболее распространённый «станок» — станковый рюкзак. Станок — прочный каркас рюкзака.

Короче, кильдым был тот ещё — пели песни, в том числе и стрёмные, а кое-кто из нежданчиков даже курил траву. Цыпа сразу выкупил, шо к чему, а хмельной батя рвался угощать туристов «столичными», шоб не курили самосад по бедности.

Ну и отгуляли тут два дня, на девятое мая ответный кильдым на родине невесты, в Бахчисараяе, а потом стали думать, куда молодых в свадебное путешествие отправлять. Обычно ведь куда-то к морю, а тут оба крымские, не в Ялту ж их, на Поляну Сказок? И в чью-то отбитую голову пришла идея Кисловодска. Оно, во-первых, хрен знает где, а во-вторых, нахрена — вот чего там могло быть такого, чего у нас нет?

Поехали они в папиной шестёрке, все выстроились их провожать, матушка загрузила домашнего постельного белья, чтоб мягче спалось, шампанского им туда с десятков и ящик ёбанной пепси-колы, которую Илюха называл на грузинский манер «Пепсико». Тогда ж завод\* только открылся, это было типа круто-круто.



Примечание переводчика: В 1959 году во время визита в США Никиту Хрущёва угостил «Пепси-колой» тогдашний глава департамента международных операций PepsiCo Дональд Кэндалл. В 1972 году был заключен контракт, в соответствии с которым компания обязывалась построить в СССР десять производственных цехов и поставлять на них концентрат напитка, а взамен на это получила эксклюзивный контракт на дистрибуцию водки «Столичная» в США. В 1974 году в Новороссийске был открыт первый завод компании. В Евпатории — с 1978 года.

Потом дознаватель бате по-тихому сказал, что было жарко, вот ящик пепси и рванул, а Илюха дёрнул рулём где-то там, на серпантине.

Прения были жаркие — где хоронить молодых, но матушка всю дорогу на корвалоле, а батя синий с самого рассвета, так что и уступили — похоронили молодых в Бахчисарае. Не то, чтобы туда далеко ехать, но Цыпа очень обозлился — оно ведь, чем дальше дорога и чем больше попутчиков, тем меньше шансов добраться. А Илюха мог бы и рядом лежать, можно было бы из школы к нему заходить, попиздеть и всё такое. А пепси с тех пор Цыпа и не пил ни разу. Даже меринду-лимон, от которой все кончали, в рот не брал. Ни капли. Ну её на хуй.

02.

После «шестёрки», значит, батя был пару лет безлошадным. А потом выпал случай и отломилась ему самая козырная машина на районе — чёрная «волжана» в самом люксе. Не «Волга», а «Волга-Волга», министерская со всеми делами — красный салон, бархат, шторы, подлокотник, короче, не лайба, а драмтеатр.

Привёз её сюда полковник Шуба, когда вернулся со службы в Западной группе войск в Германии. Говорят, отделеда бедными тока полные дятлы возвращались — все пилили на выходе, что могли. Шуба нажил на ликвидации, видать, нормально. По гэбэшной привычке полковник чесал, шо выиграл машину в лотерею, но никто не верил — тут много было людей с конторским прошлым, да много ума и не надо, что бы понять, что такую машину на лотерею не выставляют.

Туда-сюда, покатался он, значит, на козырной машине, но тут его старшая доченька начала хилить по фарватеру — то туда занесёт, то там попадёт. Так что Шуба сдвинул машину заведующему магазином «Океан», жившему через двор, в девятиэтажке «Детского мира», и отправил на эти денежки дочку в какой-то козырный институт чуть ли не в Москву. Как она там, чего и кому, об этом история умалчивала, всё-таки расстояния для того и существуют, чтобы скрывать ненужное, и факт в том, что больше её тут никто не видел.

Торгаш тот был вроде как абхазец, они на черные «Волги», как известно, дышат неровно. Говорили, что поднялся он на мандаринах, после чего легализовался, купив место завмагом и самую большую трёхкомнатную в новострое. Да, ещё приколы — он сразу намертво заблокировал заднюю левую дверь машины, видать, должников возил, не рассчитавшихся в бакалейном отделе.

В семье у них было аж две машины — помимо «Волги-Волги» вишнёвая «восьмёрка» жены, что было пиком богатства — дальше только эмиграция в Америку. Жить бы им счастливо и долго, но не сложилось — сначала лихие люди взяли в плен их маленького сына, выкраив его из детского садика. Абхазец, говорили, отдал «восьмёрку» за сына, а потом беды выстроились к ним в очередь — арестовали его жену, пухлую такую бабищу в высоком белом шиньоне и тоже по торговой части. Вроде дали ей немножко — реально три года, но абхазец этот так жутко испугался, что отправил сына к родственникам в горы, за пару дней всё распродал и ушел в море директором ресторана на круизном лайнере «Белоруссия». А дальше о нём ничего слышно не было. Так «Волга-Волга» вернулась в наш двор, а хозяином её стал Цыпин батя. За смешные деньги, как для такой козырной тачилы.

03.

Со стороны оно, конечно, выглядело красиво: и «Волга» у них, и не развелись, и сын младший, который живой, здороваётся. Бабулькам на лавочках такой расклад нравился и наверняка они относили Цыпину семью к разряду где-то в золотой серединке между «как у людей» и «живут же люди». Но на деле вся жизнь шла на лёгком хуесосе, пусть даже и с «Волгой» под балконом.

Когда армейские пенсии начали хилить под натиском математических реформ, батя стал таксистом. С такой машиной работы у него хватало — кавказцы часто заказывали, один положенец с базара раз в неделю стабильно ездил в Одессу в какой-то ресторан гудеть с корешами, на своей машине ему было запаadlo, вот он и нанимал батю на «Волге».

Гастроли те были весёлые, но тяжелые: пахан как-то прокусил руку, чтобы не заснуть на обратном пути и пил много воды, чтоб ссать хотелось. Потом его прижал простатит, так что только руку и кусал. Полтора года так катались, Цыпа всё хихикал, шо ближе Одессы общепит, видимо, опасен, раз знающий человек так далеко ездит. Потом, правда, тот ворюга соскочил, причём сразу и с базара, и из города, но самые сложные времена протянули, на семейном бюджете его капризы отражались положительно — почти не голодали, и машину отремон-

тировали, хотя она крепкая была, всего одиннадцатый год пошёл, считай, как новая.

Так что жили трудно, но на фоне остальных жили нормально — батя ставил рекорды, доезжая до Симферополя за 40 минут и давал мужикам мастер-класс, как проехать по всем ямам двора, не разлив ни капельки из стакана водки, стоявшего на капоте. Всё бы ничего, но потом он начал терять зрение, из обрывков разговоров на кухне Цыпа уяснил, что матушка винила в том один ядерный взрыв под Харьковом\*, на разгребании которого батя отработал от и до.

Примечание переводчика: очевидно, имеется в виду неудачный эксперимент по закрытию аварийного газового выброса ядерным взрывом, произведённый 9 июля 1972 года неподалёку от села Хрестище Красноградского района Харьковской области.

Так что теперь «Волга-Волга» стояла под балконом, а ездили на ней редко — Цыпа права так и не получил, да батя б после Илюхи и не доверил. Так что садились все вместе и смотрели в шесть глаз по дороге на кладбище или в ветеранский магазин, затариться дефецитом по госцене. Чем дальше, тем хуже — отец уже и футбол видел с трудом, соседский пацанчик Митька приходил ему на помощь, садился рядом и дорассказывал за комментаторами Перетуриным и Маслаченко.

#### 04.

Хрен его знает, кто и когда подогнал бате эту тему с противоугонной бутылкой, но он в неё свято верил — последние пять лет пляшка лежала между передними сидениями. Значит, смысл темы был в том, чтобы оставить водку с отравой на видном месте, воры отгонят машину и на радостях, сто пудов, откроют отметить — вот сразу им и пиздец на месте.

Цыпа полагал, что это слишком, но батя в силу метода верил свято. Так это или не так, но машину так ни разу и не дёрнули, хотя работали по угону плотно — каждый второй пострадал, а катанная мутная поллитровка всё так же лежала на своём месте. Поэтому Цыпа, как только загрузились в машину, два раза предупредил присутствующих и для наглядности помотылял перед их заточками — ВОТ ЭТО НЕЛЬЗЯ, ЯД!

Марик-то ничего, он давно в курсах, Цыпа волновался по поводу Доместоса, потому что он был реально на постоянном подрыве, накуранный и вообще дурной. Когда он заявился со своей идеей, всё было более-менее: Марик явился в гости с отэренной\* подшивкой какой-то новомодной хрени про Штирлица и сидел ржал на балконе. Цыпе

хватило первой фразы, чтобы разочароваться: «За окном шел снег и рота красноармейцев»\*\* — не, это не Жванецкий.

Примечание переводчика:

\* отэрить — от слова «эра», распечатать на множительном аппарате «Эра», предтече ксероксов.

\*\* первая строчка книги «Штирлиц или Как размножаются ежики», распространявшейся в самиздате. Авторы — Павел Асс, Нестор Бегемотов.

Михал Михалыч для Цыпы был главным человеком во всём мире, а в том, что касается юмора, так вообще. Может, эта брошюра и была ничего, но когда кто-нибудь, пусть даже и Марик, так ржал и настойчиво тулился разделить восторг, у Цыпы срабатывала защита — не хочу. Вот, потом, может, сам посмотрю, а сейчас не хочу.

Цыпа вообще был с утра занят — он спровадил матушку с батей в Бахчисарай, к Светыным родыкам и готовился посидеть над старыми фотками Илюхи в годовщину аварии. По плану надо было посидеть спокойно, кирнуть малость, достать футболку «Олимпиада-80» и поплакать тихонько. Нет же — сначала один с пачкой шуток придурастых, а теперь второй, с безумными глазами и идеей срочно ехать хер знает куда. Такой день пересрали.

05.

Доместос звонить в дверь, конечно, не стал, вошел как свой, хотя и разулся. Последние месяцы он везде шорхался с красной кожаной папкой — травил торгашей в киосках и прочий пугливый народ — пойдёт, свесит папку между рук в районе яиц и стоит, смотрит. А они, бедолаги, давай друг другу маяки локтями пробивать, гляди-ка, мусор. По словам Доместоса, он многих гупал на лавэ с этой папкой, но лично Цыпа считал, что всё это — пустой трёп, пугаться они пугаются, а больше Домику ничего и не надо, жить не скучно — и слава богу.

— Ну шо ты, толстый? — заулыбался Доместос и уселся в багино кресло. «Толстый — это что-то новенькое», — подумал худой, как цыплёнок, Цыпа, но пока борзеть не стал, закрыл альбом с фотографиями, грустно выдохнул (ну, не срослось сегодня, а ведь хотелось) и слез с подоконника за телевизором.

— Та такое, висим помаленьку.

— Марик у тебя?

— Да, на балконе висит, с какой-то херни прётся.

Доместос бросил папку на пол, вытянул ноги и пошевелил пальцами, которые, как и остальные его конечности, были в чёрном полумеху: «Я заходил к нему, бабушка говорит, до тебя пошел».

— А чего хотел?

— Халтура есть, думал подсуетимся на троих.

Это тоже было что-то новенькое, Домик обычно промышлял мутками со своими ровесниками, и сомнительно, чтобы ему резко понадобились Цыпа с Мариком. Но причина быстро прояснилась — Доместос угандошил дедушкин универсал-двойку\* и ему нужна была большая машина для того, чтобы подхватить где-то на переезде за Саками бочку бензина и оттаранить одному человеку на Маяк. За поездку через Саки на Мойнаки\*\* отламывалось по десять долларов на рыло, что было чрезвычайно низкой платой за подобную работу, о чём Цыпа сразу и заговорил, даже не отрывая Марика от балконного чтения.

Примечание переводчика:

\* универсал ВАЗ-2102

\*\* местная поговорка, означающая «дать большой крюк», однако в этом случае она буквально описывает нужный маршрут.

«Не хочешь, не надо», — заулыбался Доместос своей личной катакомбой, но папку с пола не поднял и вообще сваливать не намылился. Цыпа поерзал тапком по ковру, прикинул хрен к носу и... согласился, конечно, других вариантов подкалымить вообще не предвиделось.

Марик вообще не думал, он захлопнул папку-самосшивку, в каких очкастые носили запрещенного Солженицына, сказал непонятное «гарна горилка»\*, хохотнул и высказал горячее желание заниматься всё равно чем, а тем более за деньги.

Примечание переводчика: «Яка гарна горилка» — фраза Геббельса из книги «Штирлиц или Как размножаются ежики».

На том и порешили, но поездка чуть было не обломалась сразу (а так было бы и лучше, бобина ведь ещё только начинала жевать плёнку), потому что Домик, подняв свою папку, заявил: «Цыпа, ты за рулём, я сёдня уже бухал». Тут бы и тормознуть эту творческую идею, но невидимые десять баксов уже жгли ляжку и Цыпа поспешил тезисно отбиться — он не умеет, зато знает, что две порции мороженого сразу отбивают перегар, мол, батя такое всю дорогу практиковал.

«Ладно, шо с вами делать», — согласился Доместос и перехватил папку поудобнее.

06.

Но пока Марик похезал, пока чаю попили, пока подорвались, пока в «Океане» купили мороженого — уже и смеркаться начало. Цыпа выдал подробный инструктаж про ядовитую противоугонную бутылку,

а Марик забрасывал матушкины пледы с банками в багажник и устраивал себе местечко сзади посерединке. Домик хмыкнул: «Это ты правильно, там же бочку положим».

Марик напрягся: «А багажник нахера?». «Та она в багажник не влезет, ты шо, куда?», — дал знающего Доместос, но при этом махнул рукой, типа, по приходу разберёмся, завел машину и, похоже, завёлся сам, потому что начал трещать с удвоенной силой, как будто у него во рту было четыре цилиндра. Цыпа боялся сегодня всего, особенно связанного с дорогой и машинами, так что вжался в кресло и на полшишечки помолился: «Господи, пронеси».

Тронулись помаленьку, Доместос, правда, вместо первой врубил третью, но быстро разобрался. Ну, а дальше начал свой традиционный монолог про баб, у него, как у рано полысевшего штымпа с волосатым телом, похоже, других тем для разговора вообще не было. Сколько Цыпа его знал, Дом всегда висел на пляже, давал там Жаботинского\*, соблазняя заезжих тёлок шерстяной мускулатурой. И, как ни странно, они велись. Как сказала одна опытная девушка, с которой Марик когда-то бухал на правах друга Бяши, чем меньше у человека волос на голове, тем лучше шляпа стоит, это факт типа исторический и сомнению не подвергающийся...

Примечание переводчика: Леонид Жаботинский — знаменитый советский штангист-супертяжеловес.

Пока колесили по городу, пришлось выслушать первую историю из последних, про стюардессу. Домик типа повёлся на то, что она знает иностранные языки, потому что хотел изучить постельные возгласы разных народов мира. Тётя эта сейчас летала на внутренних авиалиниях, не далее Запорожья, но когда-то, по словами Доместоса, была о-го-го и по работе добиралась аж до Австралии. Домик сказал, что это был с его стороны чисто научный эксперимент и что жучил он её из чистого сострадания.

Потом была пауза секунд в десять и, раз ни Цыпа, ни Марик не нашлись, чем подхватить, Дом понёс дальше: теперь это было что-то из совсем последнего, про то, как спалил сцепление на дедушкиной двойке, потому что в ливень поехал дрючить одну халяву на Золотой пляж. Там типа они сели пузом и, пока выкапывались, подружались. Девчонку звали Алиной и Домик сразу перекрестил её в Алькатрассу, вторую часть имени он, видимо, взял от места её постоянной работы.

— А она, короче, говорит: «Какая, блядь, трасса, сам ты трасса, еб твою». А я ей: «Дура ты, цени на хуй свою индивидуальность. Вот

я, допустим, по паспорту Костя, а для своих — Доместос. Так Костиков, блядь, — полный пляж, и один галимее другого, а Доместос — я один. Так и ты будешь, уникальная».

Марик не выдержал и встрял: «И шо, повелась?»

— Та сипела, как чайник, но лавэ всё равно взяла.

Тут и приехали, Цыпа аж выдохнул от облегчения, а то бы этот питекантроп начал рассказывать, сколько эта с него взяла и за что именно, после чего начал бы новую историю.

07.

Бочка ждала их в пансионате «Саки». Наверное, выписали на хозяйственные нужды — ужались, сэкономии, а к концу сезона начали толкать потихоньку знающим людям, одну нашим, другую вашим. Домик отошел за сарай с каким-то распухшим рахитом карликового типа, чего-то там с ним тёр, махал руками, потом типа развернулся идти к машине, но позволил себя вернуть. Короче, торг вёл правильно, при всей своей придурковатости.

Бочка оказалась маленькая, на сто литров, но в багажник залазить никак не желала. Марик тут же приободрился и пошел ссать под колесо, а остальные акционеры приуныли — ну не катить же её, в натуре, тридцать километров? У Цыпы начали подёргиваться скулы, он готов был уже послать всех сразу, но тут пришел пухлый продавец, принёс шнуры с крючками, чтобы крепить бочку на крышу, потом оценил багажник, покомандовал и она влезла! Может, этот барыга и выглядел, как клоун, списанный из цирка, но по организации труда у него в своё время было пять с плюсом.

Выехали из пансионата, как стемнело. Цыпа сработал на опережение и врубил кассетник «Электроника», в котором заиграла «Группа крови», всего лишь третья перезапись с винила, да ещё и на хромовом практически новом деноне. Прекрасное качество записи позволяло слушать концерт громко, но... но Домик, сука, просто начал говорить в два раза громче.

Правда, но этот раз речь шла не о бабах. Нееет, гораздо хуже — преисполнившись самодовольства и просто кончая от собственной предприимчивости, Доместос начал поучать пацанов, как жить, от кого работать и вообще: «Не, ну вот шо вам светит? На колпаки вы опоздали, для бригады дохлые, мутить шото — тупые». Цыпа уже просто скрежетал зубами от бешенства — мало того, шо этот притырок по дешевке намутил машину, так теперь ещё и лечит, причём такими вещами, которые сам себе говоришь редко и прячешь по углам. Нет, этого греческого полупокера пора было попускать.

Мимо промелькнул памятник погибшим морякам. Море уже слилось с небом в одну чёрную бесконечность, и только редкие барашки разбавляли вид слева. Цыпа оглянулся назад, глянуть, не бесится ли синхронно вместе с ним Марик, но тот тупо кемарил, открыв рот. К этому моменту у Доместоса кончились поучительные мысли (это ж не про телок умничать), он даже помолчал с полминуты, а потом вдруг выдал совсем неожиданное: «Короче, я считаю, что надо валить в Африку, в иностранный легион, шо так тюрьма, шо так два года, а по концовке — гражданство дают».

«Чьёёё?», — протянул Цыпа и взялся обеими руками за голову.

— Гражданство, в смысле? Та любое, какое хочешь.

Цыпа уже начал потихоньку подвывать: «Дом, ты совсем уже ебанулся...», а двинутый грек, видимо, сильно обиделся, потому что начал орать в пять, нет, в десять раз громче песни «Мама, мы все тяжело больны»: «Блядь, нет!»

Треснувшись от испуга башкой о стойку (и чего так этот зябель потороченный так разорался), Цыпа впервые за этот день мельком подумал о склеенных бобилах. Но не в последний раз, никак не в последний.

08.

Сзади уже чего-то вопросительно вякал проснувшийся Марик, а Цыпа сразу допёр, что что-то случилось с машиной — Доместос мотал башкой то на дорогу, то куда-то себе под ноги, чего-то там пытался нашарить и орал, орал, орал: «Сукаааа, ёб твою мать, мама, мамочка, педаль провалилась, сука, нам пиздец». Вот оно чего...

Значит, какого-то хера отказали тормоза, как такое могло быть — непонятно, но Доместос вряд ли шутил. Машина мчалась по дороге, а впереди буквально сразу нарисовался какой-то «Рафик». Продолжая крыть матом происходящее, Дом сунулся влево — там маячили чьи-то встречные фары, вроде далеко, но он уже вернул «Волгу-Волгу» на свою полосу.

«Держитесь», — рывкнул Доместос и начал обгонять бусик справа, цепанул обочину, машину начало нести, Дом добавил газку, выровнялся, поравнялся и начал подрезать «Раф». Разошлись впритык. «Джон Милимитрон», — пропищал сзади Марик. «Рафик» наконец-то увидел помеху, перебздел и дернулся влево, где как раз приближалась встреча, оба сипанулись, после чего бусик вернулся вправо, но, не удержавшись, слетел в кювет. Цыпа проводил его взглядом и повернулся вперед — там вроде было чисто. Теперь тормозить передачами, только бы успеть до переезда — город был уже близко.



Скорость вроде падала, но переезд был уже тут как тут. Блывали семафоры, предупреждая о грядущем паровозе, сверху маячил фонарь, и было видно, что ходят люди, Доместос треснул кулаком по сигналу, тот вякнул и затих — ещё и это, сломал он его, что ли? Цыпу начало трясти от бешенства, блядь, этот в этот день, в илюхину годовщину, надо было тупо сидеть дома и посылать всякого входящего на хер. Он скрипнул зубами, высунулся в окно по пояс и начал орать: «Уёбуйте, уёбуйте» и махать свободной рукой. Народ сыпанул в сторону, а «Волга-Волга» вылетела к переезду.

Шлагбаум был опущен, это минус, но хоть машин перед ним не было. Цыпа закричал: «Сноси его», но Дом уже дёрнул рулем влево и машина юркнула куда-то в темень, потом в фарах нарисовалось препятствие, Дом в последний раз крутанул рулем и прокричал что-то про маму, они что-то задели левой бочиной, а потом резко начались американские горки, на которых Цыпа с Мариком так любили, курнув, кататься по рублю. Только тут было круче, ярче и страшнее. Цыпа скрутился в ёжика, вцепился в сидение и думал попеременно то об Илюхе, то о бензине. Мамочка родная, Илюха в этот день тоже сгорел. Тоже. Сгорел.

09.

Олень был бухой вусмерть, звали его Серёжей и он так рад был, что его не стали бить, что вытер кровь с разбитой головы, попытался выпрямить колесо, зажав его между коленей, а потом загрузил велик на горб и попёр к переходу, оглядываясь на всякий случай. Повезло мужику — вырулили не в него, а рядом, зацепив только велосипед.

Доместос, похоже сломал нос, хотя с его здоровенным шнобаком можно было и ошибиться. Он почесал голову и деловито просипел: «Наверно, тормозуха закипела. И это, если шо, у нас был эффект».

«В смысле аффект?», — уточнил сообразительный Цыпа.

— Та похуй, пока мусора не приехали, надо валить.

«Волга-Волга» достойно перенесла кувырок через передний бампер — крыша погнулась, стекла полетели, а так почти живая. Когда выбрались та отдышались, выяснилось, что Дом треснулся шнобаком, Цыпа поцарапал локоть стеклом и даже Марик, вылетевший через заднее стекло, выглядел испуганным и поцарапанным, но здоровым.

То, что они все втроем остались живы, Доместос склонен был приписать собственному водительскому искусству, Цыпа — божьей помощи, тесно переплетенной с днем календаря, а Марик по существу пока не высказывался. Бочка осталась в багажнике, она вроде бы не треснула, но бензином штыняло изрядно. Близо подходить не

рискнули — вдруг рванёт, да и что уже с этой бочки — поздно покойничку хуй целовать.

«Шо вы бздите», — дал смелого Доместос, но, впрочем, ближе к бочке не подошел, — «Они только в кино взрываются». «Расскажи мне», — окрылся Цыпа и в который раз за сегодня подумал о пепси-коле.

Но Дом, кстати, был прав — надо было валить, чем скорее, тем лучше — у переезда уже скапливались люди, глядишь, и мусора подкачают, а там и «Рафик» всплывёт, и бочка, не говоря уже о греческом перегаре. «Короче, делаем вид, что ещё что-то ищем и огородами», — скомандовал Доместос и повёл их в темноту с той уверенностью, будто руль до сих пор был в его руках.

10.

Цыпа удивительно быстро оговтался, как для человека, чуть было не вошедшего в красивую городскую легенду типа «оба брата сгорели в один день через много лет», — он шел по тёмному узкому переулку куда-то в сторону моря, едва поспевая за бодрым Доместосом и молчавшим Мариком. «Шо сказать утром родыкам, когда они вернутся с годовщины?». Они бы поехали на машине, конечно, но батя был намерен крепко выпить, так что обводными путями навел матушку на мысли об автобусе, всячески развивая всю неделю разговоры об огромных ценах на бензин.

«Ну вот приедут они и что? Сказать, что какие-то левые угнали из-под дома, выпили отраву и скопытились? А почему тогда трупов нет и машина в город ехала, а не из него?», — Цыпа путался в мыслях, как клубке бобинной пленки.

Дом будто уловил эти мысли, остановился на развилочке, подождал Цыпу, а потом взял под руку и потянул влево: «Щас, тут есть одна блахата, повисим, подумаем. И не бзди за машину, по утрамни шо-нибудь придумаем, мы ж братва, ебём друг дружку, а деньги в кружку». Цыпе не понравилось множественное число в местоимении, отвечавшем за разгреб ситуации — не он же за рулём был, вот пусть водила и разбирается.

Но Доместос был тот ещё хитрый уебан, он подгадал разговор как раз к приходу — «Вот туточки», сказал он и, по-прежнему держа Цыпу под руку, потянул через дорогу, к забору, на котором кто-то крайне остроумный вывел белой краской надпись «мафия бизсмертна».

На стук открыл какой-то чамар, как по виду, так какой-то цыган затрапезный. «Оп-па-ча, Костяра!» — радостно осклабился он.

«Хозяин, принимай братву, мы тут с пацанами чуть не улушпенились нахуй», — сразу ввёл в курс дела этого смугляша Доместос и ши-

роким жестом пригласил Цыпу с Мариком входить. В доме зависала конкретная мишпуха, человек шесть-семь мужиков, плюс бабища широчайшей души в халате и серьгах кольцами. «Цыганва», — прошипел сквозь сжатые губы Марик, но вошёл, бойко разулся и принял кружку с каким-то мутным пойлом из рук бандерши.

Доместос тут же остановил кассетник с последним концертом Сергея Минаева, залез на табурет и зарядил текст про то, как он с двумя своими ближайшими вот буквально сейчас тупо чуть не крякнули.

Несколько позже, когда грязные окна окончательно запотели, а движение раскочегарилось до нормального градуса, Марик встал и толкнул свой любимый тост про «Шоб дети не боялись паровозов» и начал танцевать. Цыпа обнаружил себя рассказывающим толстухе о чистой любви, а потом пришел Доместос и позвал на кухню. Там сидел хозяин блатхаты и вытягивал баяном жидкость из маленькой кастрюльки.

«Будете?», — спросил он.

«Мне похуй», — ответил Цыпа, а Марик кивнул, подтверждая посыл друга. И в эту минуту где-то сверху на них завели пару чистых тетрадок.

Зиновий  
САГАЛОВ

---

## ЧАСТИ РЕЧИ

Рассказ

Кто предложил, не помню. Изгладилось, выветрилось из памяти. Да и какая разница — всем сразу пришлось по кайфу, консенсус в квартире был полнейший. Договорились собираться на кухне, в два тридцать пополудни.

Муська рыжая отхватила себе глагол — попробуй, не дай! «Божественный глагол» — сказал поэт. Самое лучшее. Карболкин, полковник в отставке, забрал прилагательные. Числительные никто не хотел брать — обойдемся, мол, без них. Долго базар вели по существительным, желающих было много, но дали Арону Копеловичу. Чтоб не скулил, что еврейскую национальность опять гнобят. Райка выпросила местоимения. А Игорь — он тоже к нам подключился, без работы ведь, делать нечего, дома кантуется, получил наречие. Я лично, чтоб думать меньше, не напрягаться, оставил себе междометия. Но обязали писарем быть. Такое вот распределение было.

В первый день, когда сошлись на кухне, получилось так.

— Начнем! — сказала рыжая Муська. — Трепать-ся не дам. Дальше все по регламенту.

Долго и вдумчиво все мы, собравшиеся, молчали. Кто губами шевельнет беззвучно, кто от нервов ногой дрыгнет, кто очечки снимет, а кто, наоборот, наденет. Друг на друга глядим украдкой и глазки отводим, будто в уборной встретились за неприличным занятием.

Каждый боится муть ляпнуть и долболобом прослыть. А время идет в томлении и тишине. Слышно,

даже как зеленые мухи бессовестно по кухне барражируют, выпучив свои фасеточные глазки на небывалую в нашей кухне молчанку.

Вдруг Игорь кашлянул. Все на него — ну, начинай, мол, ты же самый юный, тебе и лажануться извинительно по молодости лет. А Игорьек и вправду рот раскрыл, еще разок перхнул и произнес:

— **Вчера...**

Точно сказал, как обусловлено было — он ведь ответственный за наречие! И от этого простого слова, не вру, легко нам и свободно стало. Оживились мы все, задышали, заерзали жопами на табуретках, заулыбались друг другу. А потому что умное слово придумал, живое как родничок — из него любая история истечь может. И записал я его в тетрадочку, слово это, с превеликим удовольствием: «*Вчера*».

Опять помолчали мы, но уже совсем капельку, разминаясь мыслями.

— **Студент Шишечкин**, — вдруг пальнул мудряга Копелович, победно оглядывая всех нас.

Мы закивали ободрительно: в точку! Два слова, но ведь существительные оба. И уже герой обозначен. Студент. И фамилия улыбочивая, нестандартная. Записал я и чувствую: завязывается история. Так, наверное, и настоящие писатели пишут: словцо к словцу цепляют и получается огромный романище.

Полковник Карболкин, убив злобную муху на щеке, поднял руку — просил слова. Дисциплинка у старика, порядок в танковых частях! Муська как председательша, милостиво тряхнула рыжими лохмами: давай, мол, ждем.

— **Молодой, высокий, широкоплечий**, — браво выпихнул из уса того рта целых три прилагательных отставной полковник. — Через запяты, не забудь — бросил он писарю, то есть мне. Глаза его светились увлеченно. А мы сразу мозгами завяли. Молодой — ладно. Высокий — ну, допустим. А насчет плеч — перебор, таким в армии место, на правом гвардейском фланге, нетипично для студента.

Но перечить не стали — каждый своей частью речи располагает, как полный ее хозяин, чего мелочиться?

Муська тут же вперед двинула, выводя фразу на смысловую дорожку. Брякнула глаголом и прожгла наши сердца неожиданным словесным сюрпризом:

— **Подскачил...**

Ну, и выдала лахудра! Уставились мы гневными глазами сперва на нее, потом в пол — от смятения в душе. И что она этим «*подскачком*» имела в виду? Думаем, башку себе раскальваем. Каждую ерунду на облезлых досках старательно выискиваем. Где тараканчик дохлый, скрючив лапки, на спинке лежит. Где штукатурка сыпанулась. Думаем,

вроде бы. А что сказать дальше, никто не знает. Творческий тупик, сбой программы. Чего этому молодому, высокому, широкоплечему подскакивать?

Постойте, мыслю я, может, он баскетболист? В спартаковской красной майке, с перебинтованным коленом. Тогда и этот *«подскочил»* подходит. А чтобы мяч в корзину зашвырнуть! Здорово придумал я, логично: нашел этому Шишечкину достойное дело. А вот сказать не могу: междометиями что опишешь? Минута проходит, другая. Старик Копелович, еврейская голова, черепушка лысая, вдруг брякает:

— **На кровати.**

Получается вроде по логике, складно: подскочить на кровати можно. Записал я Арончиково словцо, но с мучительным авторским сожалением. Ведь сгинул мой спартаковский баскетболист, прыгнул в уме, да так и не дотянулся до корзины. Уложил его Арончик в постель. Ну что ж, его право. Постель так постель. Может, с девкой лежит наш Шишечкин? Стал я дальше развивать мысль. Зимнюю сессию спихнул, куча времени. Чем же заниматься молодому и широкоплечему, если не сексом? Отлично, братцы!

Поставил я после *на кровати* точку и вздохнул облегченно: уф! Одолели первую фразу! Лихо закручивается, с первых слов любовь, как классики нас приучали в школьные годы: «Все смешалось в доме Облонских». Помните? Только дальше как? Почему *«подскочил»* на кровати студент Шишечкин? От удовольствия любви? От дикого оргазма? Но, насколько помнится из молодых незабвенных лет, мужик после этого дела в бессилии откидывается на подушки, а не подскакивает, как петух. Это отступление от реализма. Можно, правда, предположить, что подскочил он, не прерывая текущего момента, а чтобы сменить сексуальную позицию? Нет, стоп, это уже «Камасутра». А мы обусловились: без порнухи. Забрать девку, не место ей у нашего Шишечкина. Отвлекает, сучка, от учебы. Предположим, что он всю ночь зубарил, скажем, термодинамику, хвост у него, и лег на рассвете. В постели лежит, накрывшись с головой одеялом. Рисую себе в мозгу картину и радуюсь. Придумал я здорово, но как же это выразить междометиями?

И тут меня осенило. Разразился на всю кухню звукоподражательной частью речи:

— **Дзынь-дзынь-дзынь...**

Повеселел народ. Понял, что увел я студента от ночного разврата, разбудил, чтобы в институт топал. Порадовался я, что выбрал междометие. «Дзынь» — и фраза закруглилась. Надо третью начинать.

Райка, сделав очередную петлю, положила на колени сиреневое свое вязанье и произнесла нежно:

— Он...

Все верно, местоимение заменило молодого, высокого, широкоплечего студента Шишечкина двумя буквами. Научились мы владеть словом! Краткость — сестра таланта! Пошли дальше, ребята!

— ...**нажал**, — догадалась рыжая Муська, памятуя о звенящем до сих пор будильнике.

— ...**кнопку будильника**, — незамедлительно подхватил Арончик.

— **и быстро...** — уместно вставил наречие Игорь.

Тут Муська разошлась, показала всю силу глагольного слова:

— ...**умылся, побрился, оделся и выскочил...**

— ...**на улицу**, — добавил существительное Арончик. И тем благополучно закончил третью фразу.

От напряжения устали мы, решили передых сделать. Полковник Карболкин принес полбанки деревенского самогоя, Райка — котлет, Игорь пару соленых огурчиков. Выпили за первую фразу, потом бахнули за вторую, за третью. Писательское дело — оно требует подзрядки. Очень нам полюбился этот студент Шишечкин, которого мы произвели на свет Божий.

— Зима, мороз лютует, — вздохнула сердобольная Райка. — А мы его на улицу погнали.

— А что ж ему, молодому, задницу дома чухать? — вразумительно сказал полковник.

— Гранит пусть грызет, — сказал Арон Копелович. — Научный, я имею в виду. Мой Лёвка, вы же все помните Лёвку, академиком мог стать, скажете нет? Так они его в аспирантуру не приняли, на стройку коммунизма прорабом отправили. А у Шишечкина с пятой графой полный ажур. В первом томе кандидатскую защитит, во втором — докторскую.

— А сколько томов у нас будет? — уныло спросил Игорь. — Меня ж на работу взять могут.

— Десяток, не меньше, — сказала Муська. — Вон как хорошо началось. А жизнь у Шишечкина большая будет и интересная, как сто сериалов.

— Если учиться не пожелает, я его в армию отправлю, — сказал полковник Карболкин. — Контрактником, в горячую точку.

— Ты отправишь! Хозяин нашелся! — вскипела Муська. — Как все решим коллегиально, так оно и будет.

— Не надо в армию, он способный, наше дело помочь ему, — чувствительно зашептала Райка. — Я его уже, знаете, люблю, Шишечкина нашего! Как одинокая на всем свете женщина я вот только что

решила: кофту распушу, на фи́га мне она, лучше свитер свяжу. Ему. Теплый, под горло. Ты, Муська, когда глаголами своими шарахала — *умылся*, мол, *побрился*, *оделся* — а во что оделся, на улице минус восемнадцать, между прочим. Голову наотрез, что у него свитера нет. Я прислушивалась — не было свитера. Вытурили бедную Шишечку нашу на лю́тый мороз.

— Это Арончик зевнул. Чтобы во что одеть, существительные нужны, — отбивалась Муська. — Ты, подруга, пробовала одними глаголами одеться? То-то.

Копелович признал свою промашку.

— Дубленку ему дам, пожалуйста, — заторопился он. — Шарф махеровый вокруг горла, «жириновочку» с козырьком на голову. Чем плохо? А ты допиши, прошу, — обратился он ко мне, — Шишечкин еще из подъезда не вышел.

— Он зубы, между прочим, не почистил, — сказал Игорь, укоризненно глядя на Муську. — А идет в институт. Тоже Муся Зеликовна упустила. — Игорь слыл в квартире аккуратистом по части мелочей туалета и этикета. Это было наглядно видно по его выхоленной, как ангорская кошка, бородке.

— Я сказала «умылся», — убийственным голосом, не допуская возражений, отрезала Муська. — Значит, и зубы его туда вошли, в мытье. Ладно, кончаем базар. Строгаем четвертую фразочку. Фейхтвангер — такой писатель был, может, слышали, про безобразных герцогинь писал — в день по тридцать страниц надиктовывал. Один — и по тридцать. А у нас, позор, целая бригада. За полтора часа три фразы!

Правда, Муська, ничего не скажешь. Взялись — значит, вкалывать надо. Тем более — сериал мексиканский скоро, разбежимся по комнатам.

Кто же начнет? А? Повертели мы шеями и в задумчивости остановились на Игоре. Снова на нем. Опыт есть, выкатывай, мол, наречие, мужик, и пойдем по четвертой фразе.

Игорек прикрыл самодовольные глаза веками, провел ласковой ладошкой по шелковой ангорской бородке и выпустил на свет наречие, короткое и внезапное, как выстрел.

— **Вдруг...** — сказал он. И обвел всех победным взглядом.

Все приготовились, раскатали мозги. После такого внезапного слова что-то не совсем обычное должно случиться. Начали думать.

И в это самое время раздался звонок. Мы переглянулись, написав на своих отвлеченных от житейской суеты лицах досадливое недоумение.



— Катька это, с третьего этажа, — вздохнула Раиса, успевшая уже размотать половину кофты на нитки. — Ну надо же, именно сейчас приспичило.

— За луковицей, — насмешливо сказал Арончик. — Или алкоголь учуяла.

— Не открывать! — гаркнул полковник Карболкин. — У нас творчество.

В дверь позвонили еще раз, потом, с настойчивостью, еще и еще.

— Похоже, что милиция, — сказал Игорь. — Надо бы открыть, Муся Зеликовна. Могут прийти сопротивление властям.

— Никаких условий для творческих людей, — возмутилась от всей души Муська. — Кошмар! Что ж нам в Переделкино бежать?

Арончик, сидевший ближе всех к входной двери, испросил глазами позволения открыть и двинулся в прихожую.

А через минуту в дверях кухни стоял, отряхивая снег с меховых отворотов дубленки, рослый плечистый парень, улыбаясь красными от морозной стужи щеками. Мы обомлели.

— Во-первых, разрешите представиться, — сказал он и стянул с головы шапку-«жириновку», — ибо вы меня не знаете и по правилам хорошего тона...

— Знаем! Знаем! — завопили мы дружно, как на стадионе, когда гол забьют, и втащили удивленного парня в кухню.

— Может ли мать не знать свое чадо? — загадочно закатила глаза бездетная по жизни Муська.

— Ты — Шишечкин, студент. Благодаря мне ты явился на свет, — гордо повел хилыми плечами Арон Копелович.

Гость перевел глаза с Муськи на Копеловича, улыбнулся мягко и сказал:

— Простите, товарищи, тут какая-то путаница. У меня и папа, и мама... В Астрахани живут. А вас я вижу, извините, в первый раз...

— Садись, парень, садись. Потолкуем! — скомандовал полковник Карболкин.

Игорь тут же подставил табуретку, усадил гостя.

— Фамилия твоя Шишечкин? — продолжал допрос полковник.

— Ну, Шишечкин.

— Без всяких «ну». Я в разведуправлении танковой армии служил. Отвечай по форме. Понял?

— Понял.

— Ты студент?

— Как вам сказать... Вообще-то я учусь, на третьем курсе. Но подрабатываю в риэлторской конторе.

Позвольте мне объяснить цель моего прихода.

— А как же с аспирантурой? — заглянул к нему в глаза Арончик. — Мой Левка ввиду пятой графы тоже за бабками погнался и — пшик. А голова была как палата мер и весов.

— Мы на вас возлагаем такие горячие надежды, — изогнув томные брови, произнесла Раиса. — Вы уж нас не подведите.

— Гранит грызть будешь, — зашептал ему на ухо Копелович, — академиком станешь. Мы тебя на Нобелевскую выведем. Вот увидишь.

— Но не раньше десятого тома, — строго оговорила Муська. — Путь в науку тернистый, Нобелевку надо заслужить.

Студент Шишечкин обвел внимательным взглядом всех нас, потом покосился на стол с опорожненной поллитровкой и закусоном. И сказал, понимая улыбнувшись:

— Я, может быть, не во время, товарищи. У вас, вижу, какое-то квартирное торжество.

— Да, — сказала Муська с гордостью. — празднуем день зачатия.

Шишечкин сделал вид, что улыбнулся:

— Не буду мешать, товарищи, зайду в другой раз.

И он рыпнулся, чтобы встать.

— Сидеть! — рявкнул полковник Карболкин и положил властную руку на плечо студента. — Отвечай: зачем пришел? Кто послал?

— Да я... Послушайте, я ведь и хотел с этого начать, — сказал Шишечкин и поспешно, обрадовавшись, открыл замки коричневого кейса. — Риэлтор я, фирма «Альфа и омега». Слышали? Нет? Ну, неважно. У меня для вас чудесное предложение... Можно мне столиком воспользоваться? Спасибо, я с краешку. Вы даже не представляете, как вы сейчас обрадуетесь. Наша фирма послала меня, чтобы всех вас осчастливить. Да, да! Сейчас, сейчас, мои дорогие, я все вам объясню...

Он захлебывался в своем словесном потоке, перебирая бумаги и выкладывая их на клеенку стола, а мы, окружив его, смотрели только в кейс, пытаясь увидеть там обандероленные, как в кино, купюры зеленых бумажек, которые должны принести нам счастье. Но там их не было.

— Вот вы, Муся Зеликовна, — продолжал между тем Шишечкин, — живете в комнате 11 квадратных метров. Так?

— Ну, допустим, — сурово набычилась Муська. — Кому какое дело, сколько метров. Это моя личная жизнь. И откуда вам известно, между прочим, как меня зовут? Мы с вами на пляже рядышком лежали или на Кавказских минеральных водах нарзанные ванны принимали?

Мы грохнули: вот отмочила! Но Шишечкин не растерялся:

— А у нас на всех жильцов данные. И план всей вашей квартиры № 15 тоже имеется.

Он развернул чертежную синьку и ткнул пальцем в какой-то квадрат.

— Здесь товарищ Копелович проживает, четырнадцать с половиной метров. А эту комнату занимает полковник Карболкин... Синицына Раиса Федоровна, вот, угловая комната с маленьким окошком...

— Хватит, — сказал полковник. — Вы вторглись в нашу квартиру и нарушили закон о неприкосновенности жилища. Я вызываю милицию.

— Погодите, — сказала сердобольная Рая. — Мы ведь не дали ему договорить.

— Ну да. Где, в чем наше счастье? — спросил Игорь, огорченный тем, что кейс закрылся. — Покажите его.

— Охотно! — воскликнул Шишечкин и взял со стола лист бумаги. — Вот ваше счастье, Игорь Анатольевич. Подпишите бланк заявления и получите изолированную квартиру с балконом на проспекте имени Николая Щорса.

— Я?

— Да. Именно вы и каждый из жильцов вашей квартиры.

— Не верю! — воскликнула Райка надрывным голосом режиссера Станиславского. — И с балконом?

— Да, Раиса Федоровна, именно с балконом, вы, например, на Каштановой, 13.

— Дорогой мой... Да я всю жизнь мечтала... Чтоб отдельно жить... — прослезилась Райка. — Разрешите с вас мерку снять. Я вам свитер теплый свяжу.

— Я зайду к вам завтра, возьму подписанные заявления. И тогда обмерите меня. Договорились?

Шишечкин встал, надел «жириновочку», стал прощаться с нами — с каждым за ручку.

— А кто здесь проживать будет? — поинтересовался полковник Карболкин, — на наших законных метрах?

— Никто. Салон здесь будет дамского белья. Центр, первый этаж, парковка отличная, удобно. И дамскому белью, и вам. Все в выгоде. Рад, товарищи, что мы нашли с вами общий язык. До завтра! Пока!

И сквозанул этот Шишечкин так же вдруг, как появился.

А у нас тут как началось! Игорек две бутылки по ноль семь приволок из гастронома, консервов, куру загриленную. За сбывшуюся мечту пили, за каждую одинарочку с балконом и совмещенным санузлом, за салон исподнего дамского белья, за благотельную фирму «Альфа и омега» и, конечно, за нашего дорогого Шишечкина, которого мы породили, отдав ему самое лучшее, что было во всех нас: Арончик — мудрую еврейскую голову, полковник Карболкин — армейскую выдержку и дисциплину, Муська — языкатость свою и способность выкручиваться

из ситуаций. От Игоря, аккуратиста нашего, перешла к Шишечкину, как мы это видели, забота о своем внешнем облике, умение обходительно вести деловую беседу. Раиса передала Шишечке свою нежность (не считая обещанного вязаного свитера из теплой овечьей шерсти).

Когда все восхищенные слова были торжественно озвучены, а питья, само собой, уже не оставалось, разобрали мы заявочные бланки, стали вертеть их во все стороны в своих непослушных, как у пьяного человека, руках. И отметили с большим удовлетворением, что все графы каллиграфически заполнены, а нам только паспортные данные осталось проставить и подписью собственноручно скрепить. Молодчага Шишечкин! Деловой мужик! Мы старательно слили из трех порожних бутылок остатки, каждому нацедилось на посошок и отметили доброту сердца нашего новоявленного коллективного сыночка, позаботившегося о своих как бы настоящих родителях.

— Каштановая улица в зелени утопает, я знаю, там у меня подруга живет, — с мечтой в глазах сказала Райка. — Буду на балконе вязать, на свежем воздухе.

— На Щорса «семерка» ходит или шестнадцатый? — спросил Игорь, но ему никто не ответил, каждый занимался своим новым местожительством.

Арон Копелович и Муська оказались соседями — обоим выделялись квартиры на бульваре Мичурина, только в разных домах.

— Ура! — воскликнула Муська. — Каждый день друг к другу — чай гонять. Правда, Арончик?

— И не только чай, — загадочно произнес Копелович, блеснув лысиной.

— В гетте будете жить, по благу, — буркнул совсем без антисемитского душка Карболкин. — А мне с Третьей Песчаной как до вас добираться? Автобусом два часа, не меньше.

— А вы «газелью», — сказал Игорь, — маршруткой в смысле.

— Я в танке под огнем шел — ни один мускул не дрогнул. А «газель» этих, честно скажу, остерегаюсь — ну их. Из-за ваших чаев Богу душу отдашь.

Полковник встал и прошелся по кухне возмущенным строевым шагом. Вдруг челюсть у него отвисла, глаза ошарашенно выкатились. В чем дело, думаем. А Карболкин громовым голосом:

— А кто скажет мне, господа хорошие, что с творчеством нашим теперь будет? А?

Мы обомлели.

— Конец, значит, хенде хох? — презрительно сощурился, добивал нас полковник.

— А ведь десять томов задумали... — произнесла Муська. — Теперь что же — псу под хвост?

— Какого черта его сюда принесло? — сказал Копелович. — Неприятный тип, барыга. — Ему бы в институт, а он к нам бабки заколачивать явился.

— Поссорить нас пришел, — сказала Муська. — Мерзавец.

— Нос у него какой-то длинноватый, — раздумчиво произнес полковник Карболкин. — Пусть наши евреи не обижаются, но... Довериться ему нельзя. Неискренний, лживый, скользкий какой-то. Хоть мы его сами и сотворили, но... Уж я людей насквозь вижу. Никакой пощады!

И при этих словах полковник разорвал свое заявление и бросил клочки на стол.

— Вы знаете, — сказал Арон Копелович, — я тоже потерял к нему всякий человеческий и писательский интерес. Прощелыга, мошенник. Какой он, извините, нобелевский лауреат! Присоединяюсь к вам, товарищ полковник. Как еврей и гражданин.

Через минуту груды бумажных обрывков лежала на мокрой клеенке.

— Зачем же я кофту распустила? — вздохнула Райка.

— А ведь он завтра придет, — произнес Игорь. — И что мы ему скажем? А?

И тут еврейская лысая голова, наш Арончик, говорит мне:

— Вырви страничку. Даю существительные. **Студентка Вероника Ершова...**

— **...молодая, красивая, стройная...** — добавил ответственный за прилагательные полковник Карболкин.

И мы понеслись, наверстая упущенное время. До мексиканского сериала оставалось еще сорок пять минут.

## СЛОН

**М**естная шпана обзывала нас «выковыренными». С издевкой слово, из языкатой базарной толчеи. А по сути верное. Выковыряла нас война из больших, залитых электричеством городов, и раскинула рассыпной горстью по городам и весям на тысячи и тысячи км.

Его могло и не быть в нашей жизни, этого пыльного казахского городка, не будь войны, Гитлера, панической эвакуации в пропахших навозом теплушках. Маленький город с пересохшими арыками и тополиной ватой на асфальте, по которому, раскачивая гордыми головами, расхаживали верблюды, возник из небытия и стал нашим прекрасным и неповторимым военным детством.

Мы, все четверо, были «выковырями». Вадик Белабаш эвакуировался из Ленинграда, Фира Лошадь из Житомира, я и Вилька Винокур были в той довоенной жизни киевлянами. Жили мы все на Ремесленной улице. Не улица, собственно, а бестолковый лабиринт домишек, самострой из соломы и глины, стоящих вкривь и вкось, одинаковых, как коровьи лепешки. Ни деревца в унылых дворах, ни цветочка. Пирамида кизяков на зиму подпирала обычно стенку сарая. Хозяйева изо дня в день, по колено в навозе, месили новые замесы для новых кизяков.

Летом мы весь день кучковались на речке. Круто скатываясь с гор, она, разогнавшись, мчалась ледяной струей, не успевая нагреться, далеко за город. Казахское название ее было Муздай — «ледяная». Быстрое течение далеко относило пловца. Вылезая из воды, с дрыжаками на животе, первым делом сдирали с себя налипшие холоднющие трусы. И потом, пряча в ладонях то, что уже приучились прятать, прыгали голяка на одной ноге.

Слон приходил на речку после обеда.

— Витаю, хлопаки, — приветствовал он по-польски.

Огромный по сравнению с нами, он величественно обнажал свое красивое гладкое тело, покрытое ровным матовым загаром, надевал черные солнцезащитные очки и, сигаретка в зубах, укладывался навзничь. Загорал он четко по науке, поглядывая на часы и подставляя палящему южному солнцу то мощные плечи, то ребристый белесоватый бок, то поджарые ягодицы.

В то время не то что у пацанов — не каждый взрослый имел часы.

А у Слона были заграничные, точнее Биг-Бена, как он говорил. Но главным их достоинством было то, что они были водонепроницаемыми. После каждого заплыва, едва Слон вылезал из воды, мы окружали его в надежде увидеть остановившиеся часы и поиздеваться над заморским чудом техники. Черта с два! Слон смачно хохотал над нами, тыча в глаза мокрые часы с живыми подскакивающими стрелками.

— Читайте, хлопцы, что написано. А... позабыл! Вы ж дойч долбите. А тут по-английски. «Waterproof». Два слова — вода и защита. Поняли? Для водолазов.

— А вы что, водолаз? — бесцеремонно хмыкнул Белабаш. — Вы же самый обыкновенный сапожник.

Слон провел своей могучей пятерней по его льняным кудрям и ничего не сказал. Такой был, помнится, наш разговор при первом знакомстве.

Слон действительно сапожничал. Мы приносили ему ботинки с оторванными подошвами, туфли со сбитыми каблуками, порванные

галоши и через несколько дней получали довольно приличную обувь, способную еще два-три месяца защищать от кочек и камней наши нежные ноги.

Летом он работал во дворе, с утра до обеда, под козырьком из кровельного железа, защищавшим от дождя и солнца. Вокруг стояли полочки с деревянными колодками, шильями, напильниками, а сам Слон восседал на табурете с плетеным сиденьем. Мы усаживались вокруг и смотрели, как ловко орудуют его огромные ручищи, ворочая во все стороны насаженный на лапку ботинок. Как пропитанная варом дратва накрепко ровным стежком сшивает верх и подошву и на наших глазах стоптанный изорванный ботинок принимает приличный вид чуть ли не модельной обуви.

Часто к Слону навевались девицы. Им он оказывал особое почтение. Откладывал в сторонку работу, шутил, глаза его оживлялись. Замерял ступню, щиколотку — ему это доставляло явное удовольствие. И они напропалую кокетничали с ним — все мужики ведь были на войне, а Слон еще не стар, и от его гладко выбритых щек всегда пахло приятным мужским одеколоном. Выделялись эти девки перед ним вовсю — и платье невзначай трепыхнут выше коленок, и нагнут-ся-изогнутся как лебедь на пруду, и хохотнут призывно.

— Паскуды, хоть при нас бы не выдрачивались, — шипела Фира Лошадь. — Проститутки чертовы.

Однажды, когда Слон пошел на кухню варить клей, Фирка не удержалась и сунула ноги в роскошные кремовые танкетки с плетеным верхом.

— Ой, мама! — заверещала она. — Красотульки какие!

— Скинь, Фирка, тебе Слон сейчас накостыляет, — сказал Вилька.

Осторожно, будто входя в воду, Фирка сделала несколько шагов.

— Такие точно я в кино видела. Барышня немецкая, фройлейн, в них танцевала. «Розамунда... Розамунда!...» — запела она резко и фальшиво. Закружилась, будто в вальсе и грохнулась, обрушив полочку с колодками.

Мы заржали.

В дверях домика возник Слон. Он показался нам каким-то встревоженным.

— Не надо песни, — негромко, но властно сказал он Фирке. — Никогда не надо. Таких.

Фирка, уже босая, виновато обтирала танкетки подолом платья.

Инцидент был исчерпан, но не забыт.

— Видали, как он труханул, — сказал Белабаш, когда мы двинулись по домам. — Тут что-то есть.

В начале нашего знакомства мы ничего о Слоне не знали. Известно только было, что поляк, фамилия его Слонимский или Слонский. Поэтому все его звали Слон. Кличка соответствовала росту и массивной фигуре с широкими плечами. Двигался Слон неспешно и как бы лениво. И край любил, когда ему делали массаж.

За пару дней он обучил нас всем премудростям массажного дела, от поглаживания и растирания до обливания ледяной водой. Мы освоили все эти «щипчики», «гребельки», «биточки», «гребешочки» и прочие приемчики.

Как лилипуты на Геркулеса, мы с восторгом наваливались на громадного, распростертого на прибрежной траве Слона, и кромсали, давили, мяли расслабленные податливые мышцы до тех пор, пока багровела крепкая морщинистая шея и Слон в счастливом изнеможении взывал к нам: «За мало, хлопцы», что означало «достаточно». За этим следовала мелочишка на мороженое, заработанная честным квалифицированным трудом.

Однажды кто-то из нас, по-моему Белабаш, затеял с ним «душевную» беседу.

— Скажи, Слон, ты правда служил в Польской армии?

— Было дело.

— А в каких войсках? Если не секрет, конечно? — спросила Фирка.

— Какой секрет сейчас? Разведка. Хорунжий был чином.

— Ты в плен попал, да? — продолжал допытываться Белабаш.

— Ага. Под Ковелем. Вся наша бригада. Окружили, панов офицеров хлоп-хлоп, а нас в теплушки и по лагерям. За колючую проволоку.

— Надо было биться с фрицами, как наши, а вы... — сказал Белабаш и остановился.

— А мы к вашим и попали.

— Как так?

Слон не ответил, стал кидать вещи в сумку, собираясь уходить.

— Кто знает, как так... Вот ты, Вилька, иди сюда. Стань передо мной. И лупи меня по груди. Бей, бей... А ты, Белабашик, колоти по спине. Вот так и было. С одной стороны ваши, с другой фрицы. И не стало Речи Посполитой, всё, амба.

Его светлые голубые глаза чуть замутились, он подхватил сумку и пошел.

Два дня лил дождь, на речке никого не было. Ремесленная улица стала топким стоячим болотом. Под ногами чавкало, брызгалось, засасывало по щиколотку. Мы с трудом добрались до Фирки, обмыли



перепачканные в глине ноги и, забравшись в полутемный куриный сарай, стали резаться в подкидного.

— Зачем Слону в душу лез? — наставилась Фирка на Балабаша. — Думаешь, приятно, когда твою страну победили?

— У него даже слезы были, — сказал Вилька.

— Много вы понимаете, балбесы! — взвился Балабаш и бросил карты. — Они в наших стреляли. Недаром их в лагеря заграбастали. Мне тетя Лиза сказала, им сейчас позволили жить по свободе, но каждый день отмечайся.

— Откуда твоя тетя Лиза знает? — спросил я.

— Раз говорит, значит знает. В милиции раньше работала. Может, он шпион, говорит, этот ваш Слон.

Мы, все трое, заржали.

Но Балабаш не унимался.

— А приемничек у него зачем? А?

— Какой приемничек? — насторожились мы.

— Маленький, с антенкой, на подоконнике стоял. Я как-то с туфлями приперся, его во дворе нет, я в комнату зашел, а он перепугался, вскочил, газету на него набросил.

— Ух ты, глазастенький какой, — зашипела Фирка. — И ты про него своей тетке стукнул?

— Сказал, а что? Она говорит: точно передатчик.

— Дура твоя тетка и ты вместе с ней! — толкнул его в плечо Вилька. — Трепло несчастное!

— Не трогай мою тетку! — взвизнул Балабаш. И развернувшись, дал Вильке тычка под нос. Затеялась драка. Заквохтали перепуганные куры. Хрипло затыкал старый пес Жулик.

Фиркина мама ворвалась в сарай и выгнала нас со двора.

Слона мы увидели на следующий день. Сыпал мелкий дождик, сквозь тучи уже мутно пробивалось солнце, но Ремесленная улица по-прежнему оставалась непроходимой.

Слон шел в сопровождении мильтона, за плечами его висела котомка. Шел он медленно, широким шагом, поочередно вытаскивая ноги из вязкой липкой глины. На обочине, там, где зеленел квадратик травы, стояла, дожидаясь их, черная «эмка».

Проходя мимо нас, Слон едва заметно кивнул. И слегка улыбнулся. Так показалось и мне, и Вильке, и Фирке.

## Григорій САВЧУК

---

### ЧЕ

*...дух, що тіло рве до бою*

І. Франко

**Ч**Е Гевара вийшов із брудного під'їзду будинку № 7 по вул. Академіка Павлова та попрямував до цигаркового кіоску. «Кубинську сигару», — сказав команданте некрасивій продавчині. Та зненацька усміхнулася всім своїм великим обличчям і доброзичливо відповіла: «Кубинських сьогодні немає, спробуйте новий «Парламент» з ментолом. «Ні, дякую», — чемно відповів ЧЕ, і тепер уже його обличчя змінило обриси — від здивування. «Відколи ця жінка стала посміхатися? І відколи в «Парламент» стали додавати ментол?» — думав він. За свій довгий вік Революціонер бачив багато, але деякі речі, особливо в Україні, і його ставили в тупик. Однак часу на роздуми не було, чекала робота. Кожного дня ЧЕ Гевара проводив кілька годин в інтернет-кав'ярні на Салтівці. Іречно вітався із сисадміном (яке криве слово!), займав свій комп'ютер у кутку, знаючи, що цей «адмін» в душі кпить з ЧЕ, бо впевнений, що той сидить у порносайтах.

На сайті кубинських революціонерів були гарні новини: війська повстанців дісталися Гавани і загрожують бункеру Фіделя. Керуючи кожен день військовими операціями, ЧЕ згадував колишню дружбу з Кастро, спільну роботу й ще більше ненавидів його за злочини проти кубинського народу. Все складалося добре: ще кілька днів — і влада в руках ЧЕ. Ще кілька днів напруження — і черговий тоталітарний режим буде повалено. І більше не доведеться шифруватися в інтернет-кав'ярнях і тер-

піти кпини цього адміна — хоч і подумки. ЧЕ Гевара дав кілька розпоряджень повстанцям і вирушив на таємну зустріч з інформатором. 27-ий трамвай мав його доправити до виставкового центру Радмір Експохол на метро «Академіка Павлова», там, під центральним входом, сидів інформатор в бейсболці з портретом ЧЕ в молодості. «Як я змінився», — щоразу думав кубинець, коли бачив ці портрети по всьому світу.

27-ий трамвай був чомусь пофарбований в усі барви веселки. «Нехарактерна колористика для України, — зробив строге зауваження ЧЕ, — і люди якісь дивні, всі в доброму гуморі, навіть квиткарка подякувала за гроші. Стоп, я заплатив не гривню п'ятдесят, а лише гривню!»

— Пані, я недоплатив п'ятдесят копійок, — стривожено звернувся ЧЕ до квиткарки, — візьміть.

— Що ви, пане, проїзд подешевшав.

«Що? Подешевшав? В Україні? Не може бути!» — тепер ЧЕ став непокоїтися. «Або щось сталося зі світом, або я здурів у цій країні. Одне з двох». Часу на роздуми не було, оскільки замість зупинки «Метро Академіка Павлова» тепер була інша зупинка. «Радісна», — пролунав піднесений голос водія.

Замість Радмір Експохола височіла будівля п'ятизіркового готелю, а перед ним — парк з тропічними рослинами. ЧЕ вийшов з вагона і вдихнув південне повітря, яке так нагадувало йому Батьківщину. Команданте, не тямлячи себе від щастя, не розумів, що з ним відбувається. Він вийшов на проїжджу частину — прямо посеред перехрестя — і розкинув у знемозі руки. На нього обрушилася злива. Машини, почавши сигналізувати зусібіч, зненацька замовкли. Все зупинилося. Повна тиша. ЧЕ побачив, що навколо нього обертається величезне жорнове колесо, кілька кілометрів у діаметрі, обертається урочисто і без тертя, так, наче воно повисло в повітрі, а ЧЕ перебуває в центрі. На колесі стоять сотні тисяч людей, їхні очі дивляться на команданте з посмішкою та щирою подякою. І тоді Ернесто Рафаель Гевара Лінч де ла Серна, вічний революціонер, збагнув, що все те, чого він прагнув усе своє довге життя, те, за що віддавав всього себе і що стало його заповітною мрією, — сталося: СВІТ ЗМІНИВСЯ.

*Анна*  
**СЕЛЮТИНА**

---

## **ПЕРВЫЙ ДЕНЬ НАШЕЙ НЕЖНОСТИ**

Повесть-признание

1.

**Т**ёплые капли весеннего дождя прикасались к нежному стеклу. Было солнечно и волшебно. Звучание магических струек было похоже на стройные этюды моих снов. Сегодня облака дарили вечность, а солнце превращало её в любовь, апрельский день по-своему не похож на любой другой. Это прозрачные взгляды небес, это родные полёты незнакомых птиц, это неизвестные, но роковые встречи. В такой день мы становимся другими. Учимся доверять, узнавать и любить.

В такой день мы познакомились с тобой. Легкий танец нежных взглядов, весенне-преданные силуэты прикосновений. Весна дарит мечту, и мы ей верим.

Тонкие линии горизонта шептали о магии встреч.

Любить, — значит, мечтать. И, значит, — жить.

Я превращаю мраморные стены случая в шелковые склоны судьбы. Я доверяю твоим тёплым рукам и родному взгляду. Я дарю весенние мечты открытым объятиям близкого человека. И в этой жизни есть всё: и солнце, и нежность, и дождь, и верность, и мечта.

А, значит, — и любовь.

2.

Тогда наступило утро.

Мягкий пристальный взгляд уходящего дня. Ты всегда закрывал глаза, прощаясь со мной. Мы рас-

ставались и встречали в нашем расставании нечто новое, — тёплое дыхание любви, потерянный смысл или изменённую жизнь. Мы расставались, и расставались, и расставались облака, предвещая утро. Хочется верить... В то, что я глупа, и мне простят мои ошибки. В то, что завтрашний день начнётся восходом звёзд на солнечном небе. Верить ветру, и тебе. Больше никогда и никому. Раскрываю и раскрываюсь совсем другой. Неверной в своих улыбках и новой — в отчаяньях. Поток воздушного дыхания лета отдаёт в мои руки нечто большее, чем надежду. Нечто сильное и смелое. Я учусь хранить прохладные капли росы на моих щеках. Я нахожу солнечное сплетение теней в моей груди. Я доверяю дождю и доверяюсь небу.

Ты всегда прикасался ко мне, когда мы прощались. Горячая струя прикосновений воплощала во мне глубокий свет утра. Закат всегда оставался верен рассвету, а стаи птиц — возвращались домой. Люди забывают самих себя во имя неизвестности. Я остаюсь за гранью понимания и прекращаю вечернее странствие вдоль человеческих надежд. Понимаю лишь одно — ничто. Ничто не заменит сокровенное, почти сакральное существование Вселенной. Ничто не возвратит алому лепестку зелень прежних лет. Ничто не поймёт целомудренный покой горного озера.

Я привыкаю летать. Сегодня вечером горизонт будет моим. Приковывая взгляды добрых птиц, я знакомлюсь с восторгом. Приходит чувство свободного вдоха, пронзая печаль. Роса превращается в лучи солнца, и мы начинаем верить. Рассвет освобождается от снов прохладной ночи, и лишь тогда начинается утро.

Ты всегда дарил мне свет, такой тихий и родной. Как и сейчас ночные странники — звёзды — озаряют сны мечтателей, так и тогда — оставляю грусть вне твоего неба, а, значит, — я остаюсь.

С тобой.

Собой.

Тогда наступило утро.

3.

Сон.

Такой тихий и неповторимый.

Мы бродили вдоль вечернего горизонта, касаясь призрачных домов. Тонкие улицы всегда сводили взгляды в отражение солнечного дождя. Так начиналась ночь. Укрытые тайной первой звезды, мы превращались в два сказочных, невидимых мира. Это была наша Вселенная.

Мы бежали так плавно, ветер охлаждал взгляд, мы были похожи на целеустремлённое время. Тогда нас было двое.

Это был наш первый переулочек, первый дом и обычная скамейка. Ещё был запах. Настолько родной и неизвестный. Всё тело было пронизано им. Мысли превращались в шелест листьев, и становилось под детскому приятно. Словно я вновь родилась, и завтра сама жизнь будет ждать меня. Будет верить в меня, помогать и всегда быть со мной. Этот вкус неизбежного рассвета. Мы оглянулись. Мы одни. Ты всё понимал, я ни о чём не могла догадаться. Даже если бы тогда сама ночь превратилась в предсказуемость, мне было бы сложно предугадать. Предугадать нас.

Ты растворил тишину в звёздном небе. Мы превратились в птиц. Ты улыбался. Мы были так высоко. Мы были так высоко, казалось, никто не был так близок ко всемирной тайне.

Я была с тобой. Я была ангелом. Представляешь? Я летела.

Быть ангелом. Словно ты превращаешься в солнце, и начинается рассвет. Лучи благословения спускаются на землю. Ты и есть эти лучи. Жизнь замирает, и мы снова устремляемся ввысь.

Я чувствовала, что ты рядом. Тогда мы возвращаемся в Наш переулок, к той самой скамье, где я узнала тебя впервые. Тот запах был вкусом откровения. Он был так близок тогда, что я сразу отказалась принимать его. Верить ему.

Я — ангел. В тот вечер я обрела небо. Я должна была выбрать того, чью жизнь я буду хранить и кому буду верна. Об этом никто не знал. И я не знала. Тем утром, я выбрала тебя.

Мы превратились в птиц. Снова горизонт. Облака. Отражение. Дома.

Мы растворились в надежде прикосновения утра.

Я проснулась. Тепло... Во мне растворялось тепло. Душа переполнялась светом.

В комнату проникали тонкие лучи. На окне лёгкой линией лежало письмо.

#### 4.

##### Дождь

Говоря о вечном, я говорю о чувствах. Замечая минутное, вижу боль. Две грани познания себя как крестообразной веры в лучшее.

Учитывая всю строгость осеннего дождя, душа просит благосклонности у небес. Тогда капли представляются спасительным умиротворением. Своим единством раскрывает тихую тайну сна — спокойной, вечной и личной мечты. Дождь превращает человека в псевдодождь. Порой хочется устремиться вместе с каплями вверх, по вертикали к кроне человеческого познания; вверх, по спирали родных облаков — к высшим прикосновениям небесной влаги.

Говоря о чувствах, отдаю нежность спасительному потоку осенней синевы.

Говоря о боли, растворяю память о льдинке, в которую позже превратиться стройная в своём единстве капля.

Тогда начинался дождь.

5.

Хочется сжать голову остывшими руками, выбежать на улицу и идти, идти, идти.

Скрыться ото всех, сосчитать все звёзды, проклинать свою память, остановившись посреди замершего озера закричать настолько сильно, настолько сможет голос.

Редкое состояние. Тем и дорого. Ценно и, возможно, даже трогательно.

Редко... Редкие потоки воздуха растворяют твой голос. И ты уже не кричишь, нет, шёпот обволакивает напряжённо-сжатое тело, согревая и тут же остужая.

Возникает призрачное желание увидеть силуэт знакомого до боли человека. Ставшего тебе близким, и отдалившемся, спустя несколько земных часов. В этот миг с сердцем происходит что-то столь грустное и мудрое. Небо обнимает, укрывая от грубости и безразличия холодной поверхности озера. Ты растворяешься в тишине зимнего дыхания.

Хочется превратиться в совершенный вечерний закат. Скрыться в трогательных и беззащитных гранях озера. Утонуть в вечерней покорности. Забыться. Желание быть чем-то другим.

Знакомо... Знакомые птицы уносят рассвет, рисуя крыльями утренний круговорот печалей.

Завтра станет безразличнее, а, значит, легче. Человеку всегда проще, когда он в непробиваемой защите холода и закрытом пространстве эгоизма. Ему спокойно, мысли погружены в собственное самопознание и самооправдание. Человек живёт. Ему тепло, возможно, даже жарко — не с кем разделить прикосновение желанных зимних лучей, некого согреть улыбкой и прикосновением.

Но человеку хорошо. Незнание иного состояния дарит чувство безопасности. Наступает гордость. Потом осознание. Вскоре анализ. Грусть. Отчаянье. Печаль. Осознание. Гордость.

И так, возможно, было бы вечно, если бы однажды он не встретил её. С которой всё стало по-другому. Совсем не так, как раньше.

Рассвет манит тихим напевом её имени. Тени окружают знакомым силуэтом, и он начинает доверять, а позже привыкать.

Вечер.

Хочется убежать. Слышишь меня, убежать? И я уйду. Дай мне повод, и что-то внутри не выдержит. Скорее всего, сердце. Утром голубь прилетит на светлое окно, а там меня не будет. Останется лишь моё некогда тёплое дыхание.

Я буду сидеть посреди озера, считать звёзды, молиться небу и ждать. Ждать того, с кем будет по-другому. Ждать, когда перестанет хотеться быть закатом и стать человеком.

6.

Ощущать холод ступнями, забытыми одиночеством. Складывать образы и вкусы, доверяясь растворимому кофе. Я называю это улыбкой.

Погружаться в единство радости и весны. Учить детей терять взрослые принципы на пути к счастью. Я называю это жизнью.

Приводить в порядок несуществующие сомнения, накрывая клетку с птицей. Становится темно. Знакомо. Твой мир накроют примерно через час. Когда луна вновь посетит твою вселенную. Тогда время подчиниться, поверить и остаться. Я называю это вечностью.

Касаться горячими руками искусственных струн, даря новое дыхание знакомой жизни. Рассказывать печальному листу о завтрашнем утреннем смехе. Уверять, освещать и дышать. Я называю это литературой.

Отдавать вкус замёршей смородины взамен на обжигающий чай. Находить ночное небо в вечерней чашке. Читать звёзды, шагая по улице небес. Я называю это сном.

Определять, обозначать и считать. А ещё ограничивать. Когда я научилась этому?

Быть счастливым. Слышать объяснения малышей и жить ими. Я называю это мудростью.

Зима.

Холод.

Шум.

Шум холода.

Так близко — хочется верить.

Так сладко — хочется танцевать.

Зима.

Тепло.

Мелодия.

Мелодия тепла.

Слишком знакомо — я начинаю верить.

Слишком откровенно — я начинаю танцевать.

Зима.



7.

Мир двух людей всегда уникален, строго очерчен и неясен остальным. Заключённый в тёплом дыхании двоих, он существует. Каждый день отстаивает своё право на жизнь, противясь безразличию дождя и холодным прохожим. Задыхаясь в темноте непонимания, стремится творить и воспитывать добро во имя тех, кто верит ему.

Тонка и остра грань забытого и вечного, вчерашнего и звёздного, всеобщего и своего.

Хрупкие пальцы прощаются с предназначенным листом, разрывают его, а позже, — грустно накрывают тенью своей кисти.

Странно и почти отверженно то, что любовь гораздо медленнее, скромнее и сдержаннее расцветает в душе человека, чем презренная ненависть. Светлые идеи равняются с приземленными желаниями и просьбами. Человек теряет себя, спеша за отголосками завтрашнего.

Странно.

Поймёт ли он когда-нибудь, что ему не стоит познавать невозможность и нереальность этой безвкусной игры под названием — «игра вдали от души»?

Укрываясь в хрустальном мире двоих, пытаюсь воссоздать то небесное, что вижу в тебе. Защищаешь прозрачные слова от изменчивых улыбок. Даришь, веришь, разгадываешь и обнимаешь. Тогда время замирает, прислушиваясь к биению наших сердец. Отпускаю минуты и посвящаю себя часам.

Человек бездарен и пуст без того чувства безграничного добра, присущему миру двоих.

Запускаем в сердца дешёвые заменители улыбок, взглядов и души. Покупаем экраны и беспечно поселяемся в них. Применяем различные техники психологии, выбрасывая за непригодностью интуицию и чувства. Переступаем через ценности вчерашних поколений, поднимая отброски понятных примитивов.

Я решила... Завтра, я заклею вход в этот мир, запечатаю основами небесной любви и установлю замок ангельских принципов.

Тогда уже не услышу криков удивления, печали и отчаянья, в тот момент, когда человечество перестанет дышать.

Там, где я буду, живут двое.

Двое странных.

Двое любящих и верящих.

8.

Легко знать и принимать то, что видит в тебе каждый. Тоскливо осознавать то сокровенное и неповторимое, что приоткрываешь только себе.

Я вижу в людях то, что хочу видеть: искренность, веру, и себя.

Иногда огорчаешься, заметив отвратительное пренебрежение ко всему человеческому. Тогда пытаешься, хотя бы на миг, спрятаться за родными взглядами, спастись, и снова с бессильной душой защищать человечность.

9.

Признавать улыбающуюся ошибку, рассказывать о нынешних недоразумениях, просить прощения, у вечно несправедливой судьбы, — таковы, возможно, были бы три принципа признания человеческого несовершенства у мудрого человека. А что сейчас скажут о философских, порой чудных, мгновениях?

Безумца оберегает ласковая звезда откровения — истины. Трудно слышать знакомый голос среди многоголосия неостановимых переживаний.

10.

Опускаю глаза. Предстаёт неминуемый, но такой родной лист бумаги. Он невинен, но, в то же время, — многообещающий. Пальцы минутным движением дарят ему жизнь. И вновь появляются какие-то строки, собираются, словно голуби, в стайку, и вот уже целая стая этих чудных птиц. Они, неся такой странный и лёгкий миф, взлетают. Но все знают, что они вернутся.

А вот и слова. Они, как звёзды, поодиночке хороши, но вместе — создают незабываемое сочетание сказки и мечты. Каждая из них дарит улыбку. Боже, какое оно красивое — небо. Моё небо повести.

Взгляд скользит брошенным камешком по этому морскому простору, — моему листу. Теперь он богат, изыскан. Теперь — он не пуст. Я всё смотрю на него, люблюсь и не желаю верить. Родившийся рассказ улыбается мне.

А я опускаю глаза, боясь поднять их. Погружаюсь в состояние солнца: тёплое, доброе, согреваю улыбкой, прикасаясь взглядом к повседневности.

11.

Начиная апрельскими предрассудками и заканчивая тобой, я пересеку мелодичным полётом границы нашей весны. Прекращаю прошлое, холодное и забытое — возвращаю себя пространственному, духовному и глубокому. Запахом полевых рассветов прикоснусь к твоему окну. Сквозь белоснежную печаль отразусь в твоём неподвижном сне. Пускай сегодня ты опоздаешь на завтрак, забудешь о будильнике,

пропустишь восход солнца, но побудешь со мной. Хрустальный сон заставит опустить веки и отпустить реальность. Она улетит, но вскоре вернётся. Ты никогда не расставался с ней надолго.

Хочется улыбаться.

Касаясь крыши соседнего дома, сверкает молния. Такая гордая, яркая и ничья. Рассекая воображаемые облака, она проходит сквозь мои мысли. Освещает открытые взгляды, ускоряет шаги одиноких прохожих, забывает обо мне. Преданно и столь невозможно начинаю влюбляться в дождь. Одинокие и холодные капли родными линиями обжигают тело. Когда дождь достиг моих щёк, я узнала в нём слёзы. Настолько бессмертное течение, образующее со мной непрерывную связь.

Хочется улыбаться.

Шум проехавших автомобилей сменился майскими разговорами. Разговоры... Фразы, звуки, ноты, мелодии. Мы упрощаем искусство словами — «джаз», «рок-н-ролл», «вальс». А ведь... Танец — перевоплощение привычного действия в пластичную фантазию. Песня — возрождение любимого такта и магического восприятия. Театр — придуманная игра реальной жизни.

Разговоры. Сегодня я, пожалуй, отдам себя им. Тогда меня смогут судить лишь несказанные признания.

Хочется улыбаться.

С моим молчанием уходит вечер. Неразгаданные перемена небесного цвета поёт колыбельную. Сонные движения деревьев открывают тихий горизонт, в который так гордо и сладко входит ночь. Стуком дождя шепчет тихое и ласковое: «Пора отдыхать...». Едва заметной звездой отнимает желание сопротивляться. Мы засыпаем.

Хочется улыбаться.

12.

За стеклом...

Расплывчато, кто-то столь родной и верный, сочиняет для меня воробья, сидящего на тёмных проводах, словно на равнодушных струнах жизни. Мне кажется, он счастлив. Лишь счастливые создания могут столь беззаботно и преданно взлетать туда, где так благополучно поселилась правда. Взлетать к небу.

Святая кисть художника хрустальным шёпотом весны касается раскалённого сада. Преклоняясь обнажённому ветру, он уносит тебя на расстояние верности. Деревья вновь тянутся к друг дружке, словно покорённые вечной жаждой движения. Танец, лишённый каких-либо действий, останется сегодня на горизонте твоих взглядов.

13.

Счастье.

Пушистыми выдумками создаю улыбчивый портрет сказки. Какое это чудо — раскованными узорами укладывать себя на белоснежно-грустный лист тетради. Свободно вдыхаю, давно известную всем, химическую смесь; называю её воздухом; топчу чужеродно-печальные мысли и уверенно смотрю в отраженье.

Мягкие, от счастья, облака приглашают к себе — на неопикуемый полёт, предназначенный лишь нам. Полёт, предвещавший разлуку, письма и свободу. Столь желанную и сквозящую безответной улыбкой вдоль линии моих губ. Свободная, а может всего лишь растерянная, шагаю по бездонному пределу любви. Придумываю, забытые всеми, краски ночных репертуаров. Собираю, давно собранные, частички распавшейся мозаики моей жизни. Когда-то ты собрал её: красочную, счастливую, любимую. Когда-то ты разбросал неблагоприятные части, словно камушки на родном побережье.

Я складываю свою душевную мелодию. Глухими стонами отзывается гармония моей Вселенной. Восстанавливаю работу предсердия, сердечка и головного мозга. Ставлю на место, запылившуюся от повседневной скуки, фигурку жизненных приоритетов.

Ещё один взмах крыльев, и распущенные мысли устремляются ввысь. Я же растерянно и удивлённо понимаю, что в голове остались лишь фразы о тебе.

Обещала не думать.

Прости, больше не существует подобных экземпляров ласки, нежности, равнодушия и предела. Мы познакомились с тобой, когда солнце напевало блюз, а вечерами луна читала романы. Мне понравилась неуклюжесть и неповторимость ситуации. Теперь, зашивая раны, вспоминаю минутную слабость, твоё превращение этой слабости в мою вечность.

Что такое вечность? Расстояние, которое описывает влюблённая душа, находясь в переменчиво-летальном состоянии. Ты согласен? Совокупность глаголов, прилагательных, союзов превращающая хрупкость в запредельное оружие. Ты согласен? Прозрачное действие, в котором я никак не могу отыскать себе роли. Ну что ж. Я напишу свою вечность. Ты не удивляйся, что она поместится в двух соединённых ладонях. Поверь, невероятная глубина скрывает всю прелесть минутного наслаждения.

Никогда не верила в тебя, а пришлось полюбить. А ты знал, что можно любить и не верить? Закрываю глаза, дрожащей рукой касаюсь твоей, в жилах ускоряется поток бушующих эмоций, пропускаю пару минут, они проходят, поднимаю веки, ресницы, а потом и взгляд. Не верю.

Когда-то я рисовала тебе море. Оно поглощало тебя трепетной наивностью, обжигая кончики моих снов.

Выпив холодное вино твоих объятий, я простудилась. Меня предупреждали, что болезнь тобой неизлечима, а я шептала, охрипшим от любви голосом, о своей силе, иммунитете и прочих глупостях. Синдром был знаком, поэтому столь равнодушен. Увидев, сидевшую во мне уже давно, безграничную веру и отсутствие преград, эта мысль о тебе отныне охватила меня. Несколько раз в день температура поднималась, я краснела. Тогда и подумать не могла, что спасёт меня лишь миф, от которого я отрекалась при рождении. Интерес и азарт ломали все сомнения в моей беззащитности.

Хочу, чтобы ты обрёл уверенность в своей победе. Только призрачное небо будет тихо ласкать мой слух: «Ты проиграл».

Свобода. Оставленная тобой, словно последняя записка, лежала на столе. Забрав, улыбнувшись и раскрыв себя вечерним песням, я ушла.

Я рассказывала тебе о вечности, о полётах, о счастье, о свободе и о себе. Любила, писала и прятала. Запомни эту последовательность. Запомни...

Я рассказывала тебе свою любовь.

А теперь, жди меня, вечность.

14.

Ты когда-нибудь сможешь раскрыть секрет последней улыбки февральского снега и узнать непредсказуемую прелесть марта?..

А ты знаешь, кто такие наши земные и настолько родные месяцы? А я знаю. Это любимые дети Луны. Каждую ночь она выходит, желая убедиться, всё ли у нас идёт, спешит и забывается. Сменяя друг дружку, месяцы вдохновляют нас, оживляя любовь и тонкое чувство взаимопонимания с природой.

А ты веришь деревьям? Мгновение назад ты отпустил взгляд, и он улетел в окно. Изящные, наполненные бережной красотой и невинностью, берёзы нежно танцуют в такт ветру. «Февраль...» — подумаешь ты, опустив глаза и накрыв свой взгляд, словно неведомой защитой, ресницами.

А я верю деревьям.

15.

Случайно думая о тебе, пытаюсь оправдать свои беспечные мысли. Становится стыдно и по-зимнему безответно оттого, что я не знаю, как ты там, что с тобой и помнишь ли ещё о той непредсказуемой и странной девочке на том краю города, на том краешке твоей души.

Она почему-то не может до сих пор забыть те глаза, руки и... тепло.

Я напишу тебе. Можно? А иначе я забуду себя, потеряю и закроюсь в лёгком и воздушном замке своих чувств.

Я забуду... тебя... наверное.

Глаза слезятся. Только ты не подумай, это всего лишь из-за насморка. Сначала я заболела тобой, потом нашей памятью, а вот теперь — пришёл черёд простуды. А, может, это и к лучшему? Я отвлекусь и предам ежедневные сны о тебе.

Я заболела. Пора остановиться. Мне говорят, что уже хватит: играть, бояться и мечтать. А ты знаешь, я им не верю. Не верю, и всё.

Хочу знать, что ты есть. Я обожаю эти строки о тебе. Ты заставляешь меня работать, работать над собой, ты заставляешь меня возрождать эти чувства. И тогда воскресает моя душа. Расправив крылья надежды, она взлетает ввысь, улыбнувшись небу и... мне.

Взгляд скользит вдоль слов. Я написала тебе. Я раскрыла часть своей грусти и твоей веры. Мои пальцы играли с буквами. Они двигались в такт сердцу, создавая тебе письмо. Я знала, вместе с остановкой, убегающих от меня, строк, перехватит дыхание и будет трудно сердцу.

Я пишу.

Ты научил меня ласке вчерашнего рассвета, сладости завтрашнего тепла, вкусу твоего дыхания. Ты был моим учителем.

Свеча нашей нежности будет поддерживать бесконечный огонь благодарности к тебе.

Я благодарна земле за те шаги, которые мы совершали, спеша на нашу встречу.

Я благодарна небу за схожесть облаков в летний день с цветом твоих глаз.

Я благодарна миру за тебя.

Я благодарна тебе за подаренный мир. Мир любви.

Я благодарна.

16.

Когда руки согревает лишь родная чашка чая, я удивляюсь, каким жестоким может быть одиночество мысли и чувства. Я облакаю себя в тёплое дыхание вчерашних слов, и отныне перестаю существовать.

Закрыв глаза, рисую образ ветра, звука и тебя. Всё настолько невозможно, насколько неразрывно небо и море соединились в обманчивом горизонте. Предательской близостью он заманивает тебя, тем самым оживляет равномерное движение грудной клетки. Когда доверяешь лишь музыке, разрывающей молчанье наушников и твоей души, я ухожу.

Ты, наверное, тоже любишь смотреть ввысь, ощущая свою неспособность взлететь. Тогда ты мечтаешь о птицах. Или о весне. Прячешь своё удивление и скованность в словах, мыслях и прохожих. Так непредсказуемо-просто полёт ласточки отдаёт тебе надежду на улыбку — т. е. на жизнь. И ты поверишь. Ты, наверняка, поверишь. Я поверю.

Строгим маршем пройдут завтрашние мысли, но вернутся забытые мелодии. Тихими шагами, взлётами и снами я приближусь к тебе. Тогда наступит первый день весны.

Когда из всего светлого и близкого остаётся только небо, я начинаю молиться облакам. Наверное, ты тоже любишь читать звёздные рассказы, отдаваться космосу и превращаться порой в благодарное сияние Луны. Ты точно это любишь. Я люблю.

Когда из всех знакомых со мной остаются лишь соседние окна, я возвращаю миру своё имя. Ласково, тихо и так привычно деревья помогают почувствовать себя единой со всем животворящим и живым.

Наверное, ты тоже любишь скрывать свои чувства и объятия. Забывать их в своих ладонях. Любишь ожидать, когда эмоции заполнят абсолютно всё тело, когда душа будет кричать, разрываться и любить. Тогда ты улыбнёшься. Я улыбнусь. Мы живы. Когда рядом останется лишь неживая половина моего сознания, я позову тебя. Позову весну. Листву. Глубину. Тайну. Мечту. Сон. Позову тебя. Я. Я зову тебя.

17.

Сладость моего неповиновения, непослушания, недосказанности. Она увлекает меня. Погружает и отбрасывает. Я не хочу быть твоим сном, и не быть реальностью. Тогда предательство и забытие превратятся в повседневную забаву.

А за окном цветёт вишня. Так предсказуемо и несказанно-любимо она отнимает у меня строки печали.

Вишня. Я люблю нашу природу. Нашу суть. Моё прикосновение к тёмно-красному лепестку души вновь будет с тобой. Только уже сном. Невозвратимым и вечным. Хотелось бы увидеть счастье, услышать цветы, поговорить со светом. Мне твердят, что это всё глупости, и я ещё не знаю жизни. А это значит, что я не знаю и счастья? Ведь так? Что ж получается, любить можно только взрослым? Я раньше не знала о любовном совершеннолетии.

Я думала, что я любила, а я просто выросла.

Город шепчет вечерние сонеты, а я только что покланялась звезде, что буду счастлива. А мы никогда не обманывали вечер... Только день. Но думаю, он нам простит.

Темп моего дыхания определяет воздушные мечты той птицы. Ты мне веришь? Веришь. Ты должен мне поверить. Тогда солнце раскроет объятия света и огромная планета погрузится в бесконечное тепло. А небольшая радость навсегда обретёт себя в моей душе. Люблю вишни. Воздух. Воду. Взлёты и весну.

Засыпая, я думаю о той снежинке, которую так невозмутимо растворило тепло моей ладони. Теперь она навсегда со мной. Чувство родной зимы останется во мне, навсегда. На все года. На этот год. А следующей зимой я снова поймаю снежинку.

Интересно, всё-таки, ощущать себя частью чего-то мимолётного и вечного. Лёгкого и могущественного. Глубокого и небесного. Твоего и детского.

Интересно...

18.

Блеском сегодняшней обиды была ослеплена моя безупречная ошибка. Ошибка на правду, честность, взаимность и взгляд. Ещё один. Он рассекает просторы моих ресниц, балуя зеницы встречной улыбкой.

А вот-тот дом похож на наши встречи: одинокие, холодные и каждый раз родные. Сложно придумать, забыть и полюбить ту глупую историю, которую так наивно воспитало моё сознание. Точки безумных чувств растаяли, словно льдинки в моём чае. Надеюсь, ты больше никогда не будешь охлаждать эмоции, словно кофе. Я никогда не любила горячее. Только я навсегда запомню чёрно-белые расставания вопреки цветным будням. Метелью солнечных прогулок я заполню ячейки памяти. Сеть соединила две руки, но не смогла удержать два сердца.

Довольно серых, неуместных, растрёпанных фраз для того, чтобы взлететь на одинокую высоту эмоций.

Раскачай меня до тех чувств, которые я испытывала. Испытывала, когда ещё наш фильм был в прокате. Испытывала, потому что ночные разговоры спасали от тихого и оглушающе-безумного приговора: «Тебя нет». Я не могу найти тебя.

Сердце — там пусто. Отныне там пусто. Безразличие растоптанными минутами умоляло остаться и жить. Я так решила. Прости.

Голова — поверь, так ограниченное пространство изумрудных новостей. Заколдовано-новых встреч, нежности и сказок. Прости.

Душа — а разве ты веришь в неё? Столь воздушную, невообразимую и мою. Прости.

Память — я недавно решила зачеркнуть противоречивые кадры, слайды, письма. Это был ты. Всё это был ты. Один. Пространство, лёгкость, забытые монеты и разменные птицы. Ты Был Всем. Прости.



Моя тетрадь — навечно спрятанная, сохраненная, спасённая мечта останется. Останется во имя веры. Моей веры в твоё существование. Любовь смогла укрыться в неровном почерке, проходя близкие границы клетки моих тетрадных листов. Новое рождение строк, букв, души прекратится сегодня, как только перестанет писать ручка. Закончатся чернила и я пойму, что закончились чернила времени и ожидания.

Завернусь в тёплый плед, и буду смотреть в небо. Где-то там, высоко, будет лететь самолёт. Вновь и вновь растворяясь в голубом просторе моих взглядов, я буду мечтать. А там, в салоне самолёта, будут сидеть люди. Читать, дышать и любить. И это будет так тонко и необходимо объединять всех нас. Мы будем любить. Пускай ты останешься лишь в моих письмах, строках, недописанных чувствах, но я всё равно буду...

Чернила закончились.

19.

Если бы я могла попробовать вкус небесного цветения, я бы сказала тебе, как порой громко раскалывается сумасшедший монолог в моей голове. Мне кажется, что тень безоблачного рассвета поможет нам осознать неприменную остановку. Остановку дня, речи, дыхания.

Вечнораскрытые объятия печали ласково шепчут о скором возрождении и неминуемом пепле разлуки. Огонь тихих вечеров разжигает невозмутимые и преступные слова на склоне сказочных облаков.

Деревья, камни, чайки, влюблённые, минуты. Как прекрасно любимыми вечерними мгновениями любоваться вами. Тогда всё покоряется благодати, и новые лепестки раскрывают мне свою тайну. Знаешь, как незабываемо-раскованно цветы дарят себя во имя нашей жизни.

Жизни.

Если бы могла найти ту знакомую до боли крайность моего существования, я бы рассказала тебе об изменённых мною гранях безрассудной любви. Нежно-песочные тени звёзд согревают своей неприступностью, окутывая прохладой вечерней предсказуемости.

Если бы я могла подняться на самую откровенную вершину моих писем, я бы рассказала тебе, какими оглушительными стонами звучат во мне, раскаленные строки о нас. Тепло-сиреневый горизонт этого цветка раскалывает грань человеческого воображения.

Если бы я могла тебя полюбить.

20.

Улица.

Снова она становится свидетельницей моих чувств. Белоснежный снег трясет мой лёгкий взгляд. Дома, холод, снег, прохожие, и снова

холод. Пытаясь вырваться из собственных мыслей, я останавливаюсь. Солнце, которое прежде я считала предательским, возвращает мне тёплые минуты сегодняшнего дня.

Люди, словно ненужные линии на безупречном полотне, скользят вдоль меня. Задевают, спешат, живут. Я не вижу их, лишь улавливаю отрезки фраз и складываю эскиз моих переживаний.

Убегаю от себя, искренне веря, что у меня и вправду получится. Боже, сегодня я поняла, как трудно бояться неопределённости, создавать её и бороться с ней. Как это больно, смотреть в глаза человеку, быть счастливым и разрушать это мгновение, лишь потому, что ты боишься. Как удивительно слышать его голос, и как ужасно прерывать его.

Глаза.

Я погружаюсь в них, забыв раствориться. Хочу остаться в них навсегда. Блестящие глаза мгновение назад нарисовали моё отражение. «Ты мне веришь?» — как будто спрашивают они. Я улыбаюсь, видя свою жалкую и непростительную растерянность. Сердце, разрезая тишину, шепчет: «Конечно, верю». Губы лишь способны на мягкую улыбку. Они тоже боятся. Глубина и близость этих глаз поражают своей искренностью. Презираю свою невозможность описать их. Я не могу разрушать любимое обычными словами.

Улица.

Дома, холод, снег, прохожие, тепло, ты.

21.

Мама.

Светлее этого человека — лишь Её душа. Чище, — лишь Её речи. Милее, — лишь Её взгляд. Мгновения детства пройдут, как летний дождь, а Её портрет — останется навечно храним в галерее моей памяти.

22.

Разговор

Она думала, что осенняя прохлада вернёт её прежнюю. Улыбнулась. Посмотрела в небо, едва коснувшись волос — шелковая гладь, безупречными волнами ложилась на искусные очерки её тела. Бархатная, нежно-коричневая грань волос ласково манила взгляд. Длинные, как спокойная и тихая дорога к солнцу, волосы минуту назад были собраны в пучок, как в заключение. Но и оттуда, прорезая решётки атласной ленты, сияющий свет и теплота заполняли окружающее пространство. Её пространство.

Нежно-бирюзовое платье мягкими складками обнимало силуэт. Жёлтая лента, словно самолёт в небе, рисовала волнистую линию, такую лёгкую и воздушную, обвивая тем самым талию девушки.

Коснувшись тишины, она услышала голоса.

Две девушки разговаривали о человеческой сущности, преданности и измене. Первая — юная, весёлая, искренняя, светлая, — рассказывала нечто, что повергло девушку, невольно ставшую тайной слушательницей, в глубокое пространство размышления:

— Человек, он понимает, что ждёт его через несколько лет? Он рисует кистями жизни своё будущее? Он пугливо прячется за грозди бессмысленных фраз, видя леопарда, несущего препятствия и трудности. Подождав его уход, человек выходит, гордо подняв голову. Победителем предстаёт перед толпой. Та же, слепо приветствует его. Он может изменить другому человеку, если каждый день он изменяет самому себе? Он предан себе? Человек зависим, ведь каждая паутинка утра раскрывает ему новый мир. Без неё, он погибает.

Её собеседница, мудрым и спокойным взглядом, укрыла произнесённые слова. Далее, последовал ответ.

— Ты права. Но ведь измена для каждого разная. Смотря на горизонт жизни человека, ты понимаешь, насколько разными бывают очерки его души. Насколько разными порой предстают перед нами, на первый взгляд, ясные и понятные стандарты и утверждения, насколько размыто создаётся картина образов, принципов, взглядов. Человек никогда не будет чётко знать и представлять себя. Каждый день, мгновение за мгновением он открывает новую жемчужину, новый цветок, нового себя. Думать, что все люди одинаковы, или хотя бы могут быть собраны в группы по определённым особенностям, глупо и наивно. Каждый человек представляет собой индивидуальный чертёж, набор аккордов, в конце концов, индивидуальное произведение. Безусловно, существуют сходные «нотки», но, несмотря на это, они никогда не будут являться определяющими в той или иной «мелодии». Рассмотрев человека, как, безусловно, уникальное создание, мы можем понять, что общепринятые стандарты — предстают сегодня ориентиром массового «концерта», где кто-то — дирижёр, а ты — первая скрипка. Так что бессмысленно полагать, что ты, со своим пониманием измены, сможешь понять того прохожего, минуту назад подарившего тебе улыбку.

— Несомненно. Но ведь — преданность. Она для всех одна. Не бывает разной преданности. Как солнце. Оно существует, и оно одно. Иного и не должно быть. С другой же стороны, ты можешь быть предан разным понятиям — работе, родине, любимой женщине. Хотя и здесь мы наблюдаем разнообразие мнений, возникающих из-за упрямой природы человека. Лишь эгоистом он может понять, как необходимо ему общество. Нонсенс, но это так. Отсутствие рождает познание, познание рождает

доверие, последнее, в свою очередь, — рождает уважение. Лишь зная, что тебя уважают, ты можешь смело уважать себя. Ты не согласна?

— Согласна. — Наивно кинув взгляд небу, она улыбнулась. — Значит, человек должен быть спасён? Хотя бы за то, что один он никогда не познает себя, за то, что каждое мгновение он дарит близкому своё мировоззрение и свою улыбку, во имя любви и открытости?

— Возможно.... Хотя даже мы этого знать наверняка не можем. — Она нежно улыбнулась, посмотрев на свою сестру, та же сорвала несколько осенних листьев, и вплела их в волосы.

Через мгновение девушек уже не было.

Странные, испуганные, и в то же время, уверенные глаза наблюдали теперь за лёгким полётом золотистого хоровода, предвещавшего начало осени. Постояв немного, девушка, с мечтательным, но осознанным видом, направилась к родному и тихому крову — к дому.

Она никогда не узнает, что сегодня услышала разговор весны и осени, так отверженно боровшихся за существования человека. За его чувства, переживания и любовь. И они это делают каждый миг.

23.

Погружаю холодную ракушку, в согревшиеся от любви ладони. Прикасаюсь к её волнообразным контурам, увлекаю себя в морские, мелодично — тонкие эпизоды, чувствую её. Закрываю глаза. Волнующий звук солёной воды поглощает трепетную реальность. Отныне мой слух во власти размеренного движения — игры моря и берега. Удивляюсь правдивому счастью, охватившему всё тело. Продолжаю подыгрывать волне, испытываю судьбу, думая о нас.

Где-то глубоко под водой дельфины кланутся друг другу в вечной любви. Где-то далеко от меня, ты улыбаешься, глядя на идеальное сочетание морской наивности и солнечной точности.

Мои мысли предпочли автономность, и каждая минута жестоко даёт понять, что я за тобой скучаю. Скучаю, потому что люблю. Люблю, потому что живу. Живу тобой. Тепло обнимает тело, воспоминания напоминают о себе, музыка частично спасает. Победный шум ушедшей ночи освобождает меня от прикосновений снов. И я глубоко вдыхаю. Наконец, вечерние иллюзии уйдут, и кто-нибудь скажет, что всё это глупости.

Серый голубь прилетел ко мне. Преданно посмотрел на другую сторону стекла. Шепнул о приближающейся осени.

Где-то высоко в небе две чайки познают тихие просторы, влюбляются в ласковые облака и дарят свои отверженные взгляды друг другу.

Где-то далеко от тебя, я обрекаю чистый лист на преданную вечность с моей кистью. Пишу тебе и о тебе. Память рисует твой образ,

глаза неподвижно ожидают, мысли создают благодарное ощущение тоски. До счастья не хватает ровно твоего взгляда и теплоты твоей руки. Где-то совсем близко... скучаю, люблю, живу.

24.

Дышу, роняя себя на грань родных кораблей. Тело разрывается меж двух стихий. Небесная — захватывает долгожданный взгляд, опустошает чашу грусти, морская — наполняет ощущениями желанной прохлады, открывает свет глубинной философии, заигрывает многоцветием тишины.

Белоснежным крылом счастливая — свободная — чайка дарит невероятную лёгкость. Волны охватывают незримой, великой, раскованной силой, раскачивают на границе дозволенного.

На той стороне моей души — твои глаза повторяют равномерное движение влюблённого прибора. Возрождая камушки, он плавными жестами ложится вдоль наших сердец. Соединяю в море корабли, доверяясь лишь твоим глазам, преданным отныне прозрачной лазури заграничной дали. Отталкиваюсь от всезнающего берега и погружаюсь в мифический такт нашего моря. Чувствую прозрачную тень классического чувства, выкладываю солнечными лучами твоё имя.

Дышу, благословляя морские чувства. Ощущаю волну, не зная завтрашнего шторма.

25.

46 градусов с отметкой минус, 800 км в час, несколько тысяч метров над землёй.

Солнечные, почти сакральные, облака неспешно торопились под моим любопытным и усталым взглядом. Куда была направлена их судьба — могло знать лишь небо и ветер. Сколько встречных самолётов пролетало сквозь белоснежный, прозрачный шёпот?

А, может, это новое облако, ещё несмело летящее к своему первому познанию? К первому препятствию и первой свободе...

Пристальным взглядом облака узнавали нас. Уклончивые грани самолёта описывали легкоузнаваемые воздушные пути.

Облака скучали.

Каждый день это были всё те же движения механической птицы, те же звуки, то же молчание. Казалось, облака хранили стройную, и столь хрупкую тайну. Тайну целого мира. Изысканность форм, лёгкость прикосновений, невинность сияния рассказывали о нечто большем, чем, возникших за несколько мгновений, воздушных фигурах. Нечто нежное, тайное и неузнанное. Только небо кристальным звуком напоминало о своей догадке и надежде на понимание.

Новая минута дарила прежнюю загадку, счастливое облако и сонный взгляд человека. Неразгаданность почти всегда сопровождается безразличием.

Всё меняется, когда появляется некто достойный благородного познания.

26.

Нашу с тобой иллюзию, которую все так уверенно называют реальностью, мы разделили на две веры: любовь и правду. Поддерживая огонёк рассвета, мы растворялись в минутной тишине нашего пробуждения. Ты заставляешь меня жить: отдавать себя облакам и рассыпаться золотистым ветром вдоль бескрайнего чувства — чувства существования. Нам с детства говорили, что такова реальность. Они считают её серой и жестокой. Я не могу понять: так было и до меня? Люди верили Вселенной и часам? Они забывали о любви и правде. Они убивали два наших мира? наших с тобой мира... Боже! Почему они предали нас? Почему расстреляли совесть, обманув самих себя? А я снова живу.

Я люблю.

Люблю Тебя, и небо, и тот печальный взгляд улетающей птицы. Но ведь всё не так, правда? Мы не звери? И не рвём друг друга на части? Тогда почему боль сжигает мысли, забирая дыхание?

Я знаю, Ты поможешь мне. Я сейчас открою глаза и... И не будет больше войн, страданий и смерти. Правда? Вот... Сейчас открою. Только пообещай, что я не забуду Тебя, не забуду себя. Обещай.

Открыла своё сердце. Та же комната, те же глаза, те же слёзы. Господи! Останови нас. Иначе мы разрушим последнюю иллюзию — жизнь. Оказалось, нам слишком много подарили. Мы разучились ценить ласку завтрашнего тепла. Мы продали неповторимую трогательность души во имя тела.

Господи! Останови нас.

Жизнь, я буду называть тебя иллюзией. Так будет проще. Проще знать, что в соседней реальности всё идёт гораздо лучше. Что там, люди бегут от лжи, скрываются от печали и... Любят.

Я буду верить, что я — иллюзия. Да! Иллюзия, но у меня есть Ты. Ты поможешь мне, правда? Спасёшь людей и улыбнёшься солнцу. А Ты любишь небо? Я люблю. Только оно способно быть Твоим отражением и моей душой. Иногда когда выстраиваются облака, я замечаю твою улыбку.

Интересно, а Ты меня видишь? Наверное.

Пускай, я иллюзия. Но Твоя иллюзия. А это уже дарит мне жизнь. Нашу жизнь.

Боже, я живу...

Оксана  
БОЙКО

---

## ГОРИЩЕ

Крішна Маї знімала кімнату в приватному секторі на Нижній Гиївці, а в кімнаті, що поруч, жив негр. Його звали Майк. Він почав з'являтися на недільних програмах зі своїм другом. Той друг був уже переконаним кришнаїтом.

Крішна Маї сама несла зерно істини до людей, розповсюджуючи всюди книги і розказуючи всякому зустрічному про ведичні знання, намагаючись зробити всіх щасливими. Адже треба донести до людей вчення, яке вони забули. Всі живі істоти — це душі. Тіла — це оболонки душ, одежа. Всі душі дуже маленькі. І кожна розміром, як одна десяти-тисячна перерізу волоска. Існує найвища душа — це Бог. Порівняно з цими маленькими душами він безмежно великий. Він — є джерелом усього знання (мудрості), краси, зреченості, сили, слави й багатства. Первісна ж природа всіх душ — духовна. В матеріальному світі душа живе тоді, коли вона бажає насолоджуватися незалежно від Бога. А призначення кожної душі — це служити Богові. Природний стан душі — служити. Але коли господар обраний невірною, то душа не дістає задоволення справжнього. Душа задовольняється тоді, коли вона комусь служить. Оскільки Бог є джерелом усього і господарем усього, то природно для душі служити Йому. Це її природний стан. Сенс діяльності будь-якого вайшнава — служити своєму духовному вчителю (гуру) і Богові (Крішні), при тому, що Крішна є найвищим учителем, найвищим гуру. Існує дев'ять видів відданого служіння, якими вайшнави займаються: шраванам (слухання), кіртанам (оспівування), вішнох смаранам (пам'ятання про Вішну), пада

севанам (служіння стопам). Поклоняться Божеству в храмі, молитися Господу, виконувати Його накази, служити Крішні як друг і жертвувати для Нього всім. Займаючись цими видами відданого служіння кришнаїти несуть благо всьому світу, допомагаючи всім живим істотам повернутись у свій природний стан, коли ті були зв'язані особистими стосунками з Богом. Несуть благо, показуючи своїм прикладом. Кожна душа має такі «особисті» стосунки, які слід відновити. Коли душа забуває ці стосунки — вона потрапляє в зумовлений стан (матеріальне існування). Це не віра, це знання про душу, про Бога та їхні вічні взаємини.

Приходить собі до храму й негр час від часу. По-англійськи говорить. Просьять його щось допомогти по кухні, в організації недільного банкету, а Майк кирпу гне й каже, що нічого не андерстендує, а ще через кілька тижнів він визначав інакше — це недостойне для нього заняття.

Один дім, в якому чоловік і жінка, біла і чорний, як смуги життя, що взаємодоповнюють і взаємозмінюють одна одну. ... (латиняни говорили: чоловік і жінка, залишившись удвох, читати книгу при свічці не будуть).

У неї питав знайомий: хто твого чоловіка батьки, де вони живуть, чим займаються, ким працюють, хто вони!? Олена ж, або Крішна Маї, як її назвали там, нічого не могла сказати, вона не знала... Майк інакше говорити не вчився й не збирався. Він знав англійську, і цього йому було достатньо. Вона ж вважала його перспективним англomовним майбутнім бізнесменом. Для того, щоб утримати такого біля себе, їй здалося, що є лише один варіант — народити йому дитину.

Тисячу доларів її батько дав йому, щоб розпочати бізнес. Той поїхав у Польщу — нічого не вийшло. Пробув там рік чи півтора... А в той час президент общини Сахасраджит дас, або «слуга Бога», або Сірожа (його так звали до президентства) виголошував під час своєї недільної промови, що серед них одна віддана вийшла заміж за ще одного відданого з іншої країни — і в них діти, а це підтверджує, що міжнародне товариство свідомості... є справді міжнародним...

Хто знає, скільки разів вона плакала, навіть каялася... А коли Майк повернувся враз, понюхавши в Польщі дулі з маком, Олена, себто Крішна Маї, опинилася на вулиці з нажитими з ним негрентами і ще телям, яке вона колись пожаліла і привезла маленьким напівмертвим із села й відігривала його... У суді головним речником було сказано: «Африка у нас не разводіцца».



У трамваї занадто гамірно. Звичайна, як на сьогоднішній день, сім'я. Біла мама і троє місцевих негреньят. Вони їдуть на Північний термінал, а звідти — на Козачу Лопань, шукати кращого життя. Кращого від чийого життя? — спитав би хтось, а вона б відповіла: від бомжів. На вокзалі не менш гамірно, та вже ближче до кордону між містом і селом.

Тому всередині щось затріпотіло. Хтось рвався б навпаки і, може, ті, що рвалися б, саме зараз проходять повз білу маму й витріщаються на її дітей. І в них — зневага в погляді. Зелена молодь висипається насінням із великих дверей, які й слугують умовним кордоном. Усі схожі одне на одного, і їхня одежа, і поведінка, міміка, їхні лица, урешті-решт, зливаючись в одне ціле, в одну картину, є обличчям села, звідки всі поспішають, роєм вилітаючи з електричок, вискакуючи з поїздів і, подібно до метеликів, линуть на вогні міста.

Біла мама тягне за руки своїх трьох, і позаду останнє мале ще когось тягне. Всі заходять у величезні, як здається негреньятам, ворота. Якщо це двері до храму, то чого ж звідти всі вискакують, як обпечені!?

Вони, розчинившись у тій юрбі, протиснулися попід стінами підземного переходу й вийшли на другій колії. Йшли, як гуси, — одне за одним. А за останнім малим негреньям плелося мале теля...

Вона йде по козачолопанській платформі, а їй здається, що це вже було. Наче вже була тут, наче все бачила: як сідала в потяг; як її малі діти дивилися на сивого чоловіка, що, простягаючи свою зморшкувату руку з покривленими пальцями, давав їм цукерки із засмальцьованої кишені свого сюртука; як дісталося тому теляті, що його вони заштовхували в тамбур електрички, а те впиралось; як ревізія свої жарту викидала: «чи зоопарк на гастролі їде в Козачу?»; як контроль просив її показати квиток і кивав головою на її малих і теля, мовляв, а в них квиток; як вона відповіла: «Це мої діти»; як довгообразе молоде пацяня стояло в тамбурі коло своїх чувалів і потягувало цигарку, на видиху чи то кашляючи чи гигаючи; як за вікном на платформі продавали молоко; як їй той же чоловік, що дітям цукерки давав передбачав, подібно до астролога, погоду на тиждень уперед; як піднялася буря й менша просилася додому... Як пишногруда молодиця Зойка, так сама представилась, зиркала на теля, абсолютно не дивуючись нічому, — люди ж бо намагаються вдаватися до будь-чого, аби виходити із скрутного становища, розказувала: «За тиждень після Великодня, у поминальний тиждень, поприїжджало хтозна-скіки людей у Козачу на кладовище. Казали люди, недавно чоловік там помішався!.. Якесь хлоп'я кіз пасло. Ті поплелися до рівчака, та й так: одна — праворуч,

друга — ліворуч, а третя — бозна-куди. Воно за останньою й побігло через могилки, повз хрести. Хап за хвіст. Вона вирвалася, дременула, і — як не було кози. Хлоп'я завернуло за оградку та як гепнеться. А там викопано яму свіжу — помер хтось. Воно налякалося в смерть і страшним голосом гукає з ями. Там люди ходили. Чують: дитина когось кличе на допомогу. Що робити? Наче і йти страшно в чагарники та бур'яни. Уже смеркає, а той голос усе гукає й гукає. Чоловік підійшов і в очі йому — яма викопана. Він подав руку, а звідтіля роги вилазять. Хлоп'я козу йому подавало...».

— Красавіца, ручку позолоти, — почувлося звідкілясь.

— Якби ж було чим! — вирвалось.

— Душа в тебе жива, сама ти товкуча... Твій милий чорнобривий, і дорога до нього далека... А підеш тією дорогою — назад не вернешся, і помреш не од щастя... А ймення твоє на чотири букви: де чотири, там і три... У йменні єсть буква поюща. І доля твоя циганська... І тузів у твоїй колоді нема, і карта твоя бита, бо колода пуста... Чи Бог у тебе чужий, чи ти сама не своя... Чи жива, чи мертва, чи сама себе губиш, чи тобі пороблено... А до мене прийдеш, я тобі пошепчу — і все як рукою зніме.

По перону тиняється туди й сюди, наче знічев'я, а насправді по службі, міліціонер, «товаріщ Бірьозін». Собаки на пероні за звичкою підгинають хвости і зникають за рогом при його наближенні. Його булькати очі скачуть кульками настільного тенісу хаотично: то на них, то праворуч, то на дах станції, то на рейки і раптом зупиняються на ній. Вона ж свої опустила. Нервово смикнула найстаршу за руку...

Повз міліціонера промарширував кремезний лисуватий дідок і глянув уперед себе так, наче перед ним сам чорт із рогами з'явився. Він буркнув жінці щось услід і ще довго йшов, повчаючи когось, кого невідомо. «Я Берлін брал, мать вашу!.. Ето вам не Афганістан — чужа земля... Родіну заціщал от хвашистов. А їх, усяких, порозводилось, як собак недорізаних. Отака тобі, дед, благодарность! Африка кругом, Нікарагва... Отака тобі суча життя...». Він ішов, а вітер здіймав угору пасмо волосся, зібране на середині голови, щоб закрити лисину. Врізнобіч розкидало поли шкіряного потрісканого плаща. Старий стискав кулаки і тремтів.

Вона дивилася йому вслід. Його рухи склеювалися між собою й виліплювали образ відставного військового. Вона тримала малу за руку. Решта м'ялися на місці й запитували, чого стоїмо. Когось чекаємо? А вона дивилася на його постать, і їй вчувалося, що він усе ще лається і звертається у тій лайці до неї.

Він замкнув руки за спиною і йшов мокрою дорогою в бік стадіону. Вона, оговтавшись, побачила дітей і потягла молодшу за руку до «білого дому». Теля мекало. Діти мовчки плелися коло нього.

На двоповерховій будівлі стара табличка і на ній — «Селищна рада». Віддалік «совкового» типу бараки, в яких, напевно, живуть залізничники, бо де ж їм ще... Рейки гаркотять.

По перону, як і сорок хвилин тому, тиняється «товарищ Бірюзін», наче білий ведмідь по клітці у Харківському зоопарку. Його уважний пронизливий погляд, як і належить, усе помічає, фіксує і все знає, не питаючи. Хочеться вслід за собаками захватися за рогом од того. Та вона піднімається сходами.

— Я тут до вас хотіла...

— Ну, як хотіли, так шо ж...

— Я з дітьми трьома і з телям приїхала. Й оце...

— Яким іще телям?

— Сурабгі.

— Хто Сурабгі, ви?

— Та ні, теля. Так називають корів, що живуть у духовному світі й дають безмежну кількість молока. Я й своє так назвала.

— Тут діло, бачу, непросте... І шо ж так іздалеку до нас?

— Життя закинуло...

— Чого вам?

— Мені б хатку... Житло яке-небудь...

— А теля до чого тут, не допетраю?

— Це священна тварина. В індійській релігії прирівнюється до матері. Воно замерзало, ми його й пригріли...

— Хто б вас пригрів?.. А теля, це ж не кішка — пригріли... Зарізали б.

— Бог з вами!

— У нас своя вера. Ну, то вже таке... Тут є одна халупа. Баба Груша жила, та годів шість туди й нога людська не ступала, хіба що собаки...

— Є бог на світі. Харе Крішна, — вона стулила долоні й на мить опустила очі...

— А як вас величать?

— Крішна Маї.

— А по-нашому?..

У цю мить двері відчиняються і влітає, як буревій, просто до столу голови виконкому той кремезний дідок військового покрою, який їй просичав щось услід. Маї, кинувши фразу голові вдячно, вийшла.

За дверима не знали вже, куди далі їм. Та, здається, не дуже й журилися. Вони бавились із телям, рахували його плями і відганяли комарів. А з-за непричинених дверей лунав голос лисуватого дідка. І кожне його слово звучало наче вирок, і кожен стук кулаком у ще міцні груди були для неї страшнішими за фізичні тортури. Вона стояла під дверима, у неї калатало в грудях і тремтіли руки. На якусь мить їй здалося, що долоні заціпили, а потім обличчя, і вона не відчуває свого тіла. Усе перед очима зливалося в маленький спалах. Повіки стали важчими за руки. Вона чула, як коло неї щось ворухиться і шморгає носом. Доля секунди і її молоде пружне тіло лежить на підлозі другого поверху «білого дому»...

Розплющивши очі, вона побачила теля, свої торби і дитячі розгублені оченята. Хтось із них сказав, що мама втомилась і захотіла поспати, тому не треба її будити. А з відхилених дверей виривалися уривки фраз. Вони так різко змінювались і здавалося, що вона дивиться в гігантський калейдоскоп. Із розчинених дверей віяло холодом. «За що я воював? За що загинули солдати? За що я став на один глаз сліпою, за що у мене забрали брата? За те, щоб біла жінка водила чорних дітей? Нікарагва!.. Нікарагва понаїжджала!..». Він вилетів так швидко, як і залетів. Вона сиділа навпочіпки. За хвилину вийшов голова, наче нічого й не сталося.

— Ну, ходімо?!

Він посміхнувся...

У дворі коло тієї халупи, до якої голова їх привів, — купа сміття з напіврозваленого ганку. Хата так якось чудно дивиться із-під своїх насуплених брів, із-над яких бовваніє темна пляма даху. Така стара, що нагадує общипаного солом'яного бичка із смоляними боками, нагадує бабу. Але чимось найбільше саму Крішну Маї. І водночас є яскравою її ж протилежністю. Її довга руса коса товщиною в канат, її світлі очі — то втомлена доброта, її руки — гілки осіннього дерева, її серце — потріскана липнева земля, її душа — трое маленьких негрят.

Кожного ранку один і той же поштар, в один і той же час іде ліворуч од стадіону, а ввечері праворуч. Їй здається: він крутиться вздовж своєї орбіти, і йому абсолютно начхати на неї. Чи того, що вона вже як осінній листок, чи того, що в неї трое дітей. А якщо в нього жінка є... і в них усе добре!? І до чого тут вона!.. Головне, що телиця росте і стає вже коровою. А хата тісна. Дітям холодно. Вони туляться одне до одного і до їхньої Сурабгі. Грошей нема. Город копати нікому, паркан

лагодити нікому. А дощ періщить по шибках безжалісно, і їй нічого не залишається, окрім того, щоб піти по хатах.

Маї день за днем прибирає в своїй халупі, крутиться, як білка в колесі, а все воно стоїть на місці. Познімала павутиння з кутків, повимітала віниками із сухого бур'яну з хати пилюку, а все якось не по-людськи. Замість штор простирадла висять. Як ті цигани, вкриваються пальтами й дитячими зі штучного хутра шубками, якимись жакетами з чийогось плеча й сусідовими куфайками. І клунки нікуди ставити. Нема ні шаф, ні рукомийників, ні ковдр, ні дзеркал. І тягнеться, тягнеться, тягнеться ця весна. І ллються з неба дощі невпинно. Діти у школі, а вона ходить і просить від двору до двору, просить, що зайвого у людей є, та таке, що жаль викинути і в хазяйстві не знадобиться: яка-небудь одежина або ще що. І як ходить, то всякий раз натикається на поштаря. А він не може чогось не знати, що відбувається у селі... Усе знає, і нічого те не дає. Йому б пізнати істину... І чого у цьому селі поштар — чоловік, а не жінка? Хтозна.

Ходила ще раз до «білого дому» — голова ж казав: «Чим можу — допоможу». Та як пішла, так і повернулася ні з чим. Духу не стачило зайти. А як завертала на стадіон, то в око впав той чоловік, що помішався. Про нього Маї пишногруда молодиця Зойка в електричці розказувала. І він щось казав собі, казав. Вона зупинилася на мить, і здалося їй, що то її батько, чи так хотілося.

— Чи до мене ви, дядьку, кажете? — спитала, не відводячи погляду від своїх чобіт, до яких налипла земля.

— Воно б дітям одержі купити і на роботу устряти. По світах чужих бігаєш і світу божого не бачиш. А на небі твій хрест, бачиш. Та шо ти там бачиш, бісова дівко!

Рушила далі, не оглядаючись. Її голова розколювалася від болю. Здавалося: там щось зайве. А та розмова крутилась у голові... Й ніби її й не було, а той дядько й не сидів так, а як сидів, так не з нею балакав. І раптом зирк уперед, а то — вона. Наче стоїть впівоберта і дивиться на саму себе, а потім одвертається і йде. І вчувається їй, що дзвонять дзвони в церкві. Проходячи повз сусідську хату, що ліворуч коло її двору, вона кивнула головою Юрковій матері й на мить зупинилася.

— Бабусю, то дзвони... — чи стверджуючи чи питаючи.

— А ти вперше, любочко, їх чуєш? До церкви сходи.

— Може, так і зроблю, — вгадуючи по кроках, що той поштар іде, вона рушає до хвіртки. І згадується, що дах лагодити нікому. «Так зайшов би!» — закрутилося в голові, не на язиці. Малі біжать щоранку до школи і повертаються невеселі якісь. Щонеділі поштар заглядає до

одних і тих же, тупцює коло їхніх скриньок, що висять при хвіртках, а декому дзвонить і просто в руки листи віддає. Він ніколи не привітається з нею і навіть не гляне в її бік.

У сусідньому дворі, що ліворуч, Юрко і його мати. Кажуть, він перетворити хоче увесь світ, привести до гармонії. Студент як не як. Вичухався. Вчиться, філософствує, мудрствує. Можливо, тому його й називають одинаком, що нема йому подібних ні за думками, ні за настроями. Стереотипи, цінності, погляди... І якщо не вийде змінити світ, то хоча б одне село, одну вулицю, один кут. Такий собі шукач щастя. Він знає, як вода, як повітря, як земля, а ще він хоче знайти щастя, як і всі у цьому куті, вулиці, селі, у світі. А праворуч од неї цілими днями деренчить авто. Хазяїн дід Федір постійно довбеться в ньому, бо не має до пуття ніякого діла. Авто все деренчить, а він усе довбеться. І йому здається, що, відремонтувавши машину, він кудись поїде. Увесь час гризеться зі своєю бабою, та однаково сидить коло зеленої купи брухту, який так ніколи й не заведеться.

І кожне проти всього світу борється мовчки, а все так і стоїть, як та зелена купа брухту, що ніколи з місця так і не зрушить. І навіть знаючи те, всяке продовжує своє.

А міліціонер на вокзалі ходить і робить вигляд, що все приводить у божий вид, що без нього не буде діла і взагалі світ тримається на ньому одному, і досить йому відвернутися від свого обов'язку, як усе розвалиться, наче будинок із кубиків.

Кожне з них не може змінити її життя, що заганняє її в тупик. Ніхто не здатен їй допомогти, бо вона й сама не знає, чого вона хоче. Відчуває, як важко дихає село, як невпорядковано, через силу, і на якусь мить — мовби їхні подихи стають синхронними, їхні рухи, їхні дії. Вони перебувають між смертю та життям, і ніхто не йде їм назустріч.

Село не може змінитись і встояти ні проти Інтернету та вірусів, ні проти корупції, ні проти фальсифікації, ні проти війн, ні проти чого. Бо нема кому в цьому живому організмі виконувати функцію імунітету — протидії всьому тому. У кожного своє життя. Жінки прокидаються зрання і — як ті бджілки... Чоловіки їдуть на заводи, дівчата на... Та ні, не на панелі...

Юрко якось заскочив до неї. Прийшов на поріг і стоїть, дивиться на ті простирадла на вікнах. Маї вийшла і спитала, чого тому треба.

— Ну, по-сусідськи живемо. Тулитися одне до одного треба, помагати людям чим можемо.

— Поможіть хоч собі перед тим, як помагати іншим.

— Вам поміч, бачу, зайва.

— Вона то не буде зайва, як ви з душею, а як жаліти прийшли, то «он Бог, а он...», — тицяє пальцем на поріг.

А Юркові в цю мить думається, що будувати гармонію він почне із нею або з неї. Чи тому, що мрія в нього така, чи тому, що його сусідка володіє незнищеними знаннями, а можливо, тому, що все село проти неї, і як він до неї, то й село до неї прихильнішим буде... І почне відроджуватися щось втрачене і загублене роками. І саме їхнє щастя (авжеж, воно буде!) випромінюватиме світло істини, і саме з нею він настроїть село, як хвилю радіостанції, з якої лунатимуть чисті мелодії. І саме в цьому й буде гармонія. І хай собі живе усяка філософія, і хай допоможе йому, а він буде просто й легко казати те, що було вже сказано кимось раніше, але робитиме це трансформуючи, пропускаючи крізь призму своїх і її думок. І те, що він заочник, аж ніяк не заважатиме домашньому господарству і пошукам чогось нового, з новими джерелами інформації та вченнями, про які говоритимуть викладачі на лекціях.

Крішна Маї йде вздовж вулиці, щоб прив'язати свою теличку і знайшла місцину біля колодязя. У дворі хтось голосно монотонно балакає. Її погляд зупинився на жінці років сорока. То дочка лисуватого кремезного дідка, якого вона бачила у сільраді. Чомусь кажуть про неї «хворенька». Ну то, напевно, й так, як гомонять, що вона гола по селу ходить. Або то тільки плітки!? Крішна Маї прив'язала свою телицю. І та тільки торкнулася губами трави, як із двору, що в ньому тупцювала коло хати дочка сільського героя, заволало: «Нікарагва! Негри. Негри. Негри... Негри в селі. Нікарагва!» Тільки відійшла — за нею біжить круглолиця жінка і кулаками розмахує.

«Наче корову в неї не крала, чого ото!» — нібито до себе самої. Оглянулась і пішла собі. А та біжить і кляне все, що бачить: і бур'ян, який плутається під ногами, і комарів, і корову. Волосся лізе їй до рота й у вічі. Захекалась і матючя гне.

— А, така ти й сяка, розгулялася, сук-к-кина доч! Ні дудки тобі, ні сопілки, на якого греця ти свою телицю коло мого двора прив'язала! Забирай її, кляту, і долой од мого двору! Коло свого прив'яжи, сук-к-кина доч!

— Я ж не знала, що у вас тут так заведено.

— Недоберьоха ти. Не знала. А знала, як із тим чорномазим шуримури розводить!? До нього туди паняй у Нікарагву. Приперлася в село до людей чесних. Люди кажуть, корову в електричці привезла.

- Не корову, а теля.
- Один чорт.

У хвіртку хтось постукав. Маї вийшла і побачила знову Юрка-одинака коло двору. Видно, не жаліти цього разу.

— Я прийшов, — каже, — до тебе, Маріє.

— Я не Марія.

— Хочу оженились. І мати вже стара. Усе питає, коли я щастя стріну. Та каже, може, не по тих стежках пішло щастя. А я думаю, що по тих. Я не красивий для тебе. А ти гарна. У мене риб'ячі очі і руде рідке волосся. Усі дівки сміялися з мене. Противно дивитись у дзеркало. Колись хтось насміхаючись бовкнув: «Усі люди, як люди, а ти красивий, як Бог». Та душа й серце пусті без любові. А ти казала, що людей щасливими вмієш робити, чи як там вас учили того... Зроби й мене таким...

— Кожен кришнаїт щасливий сам і робить щасливими інших, оскільки він ділиться істинним знанням, а знання допомагає людині стати щасливою...

Телиця росте. Між одвірками стає, здається, до того вузько, що скоро чи не доведеться виганяти її через розчинене вікно. Залатаний як-небудь Юрком дірявий дах під час дощів тече. Діти ночують на горищі з горобцями, а Маї — з сусідом Юрком.

Негрентам сниться тато.

А Юркові ввижається, що то він у тій ямі сидить і гукає когось. Ніхто не йде, а коли побачив він чийсь руки, то спочатку не козу, а свою телицю подає. А попід дворами той, нездоровий, ходить і вовком виє, і вчувається Юркові, що то він сам виє під вікнами, а Лаліта, Демаянті й Ш'ям ідуть до школи, звідки їх виганяє шкільна шпана й визирає із-за рогу: повертаються вони назад чи ні.

Усього багато, усіх багато, а от життя одне... І Бог один — той, що над горищем.

Той, що дивиться на все і мовчить.

2007–2008



## РИБКИ

Знічев'я розгорнула газету. У вічі зразу ж «Служба знайомств». По-слинила палець. Купівля — продаж. Краще на сторінку назад. Дощ. Гидко за вікном. Небагато, всього гривня, напишу SMS. Просто так, хтозна-кому. Висока. Параметри? Які ж параметри?! 180, 93, 65, 93, 56, 20. Очі зелені. Темноволоса. Кішка. Водолій. Хочу цікавого веселого, до 27-ми, можливо, бізнесмена, банкіра, економіста чи програміста. Пишіть, заможні. Відповім усім, окрім тих, у кого кримінальне минуле та шкідливі звички.

Зранку задощило. На роботу не тягло.

...Дощ періщить. Телефон мовчить. Очі ще не нафарбовані. Волосся розпатлане. Дзеркало бреше.

Туалет. Ванна. Кава. Гребінець. Очі. Фарба. Автобус. Робота. Обід. Робота. Автобус. Гель для зняття макіяжу. Очі. Вже не нафарбовані. Дзеркало знову каже неправду. Чай. Туалет. Ванна. Ліжко. Моя бабця не погодилася б жити за такою схемою. А мені доводиться. От іще один день минув.

Газета не діє. Гривні не жаль. Ранок. Усе так само. В акваріумі маленькі рибки не говорять. Мама бухтить, щоб я одягла светр і нічого не забула. «Ти точно нічого не забула?» — питає вона вкільканадцятьє. Рибки мовчать. Телефон також. Телефон заговорив, та тільки домашній. Мама замовкла. Заспівала Лоліта. Так буває, коли пульт потрапляє до рук будь-якої літньої жінки. Із слухавки чую Арніку. Позіхаю. Вона перекрикує сама себе, Лоліту і ще когось, чий голос прорізається з іншого кінця дроту: «Сьогодні четвер. У “Second” привезли крутий шмот. Там таке! Коротше, ти довго ще вовтузитимешся сьогодні на роботі зі своїми дисками? А то знову прогавимо найкраще із нового заводу». — «Та до біса твій “Second”, тут я чекаю дзвінок од банкіра, чи програміста, чи як там його!?» — «Ну, даєш, де викопала такого?» — «Де, де!? У газеті за гривню. А ось і він. Арні, сонце, до вечора. Я все розкажу. “Second” там не вигреби весь до себе в двокімнатку, шуткую, про мене не забудь, глянь, можливо, й знайдеш черговий “Паркер” у кишені якогось піджака чи доларову банкноту. І для мене щось глянь. Цьомаю. Гуд бай».

— Аальоо, — потягнула я.

— Здравствуйте. (Боже, зараз умру, в животі кольки, тіпає всю, наче в лихоманці, а тут іще мама щось зудить із тієї кімнати). А с кем я гаварю? Это та самая Марія Віктаравна?

— Я свободна (дурна, що я мелю, от сверблячка-нетерплячка, нічого, тримай хвіст трубою) вечером свободна.

— Ну тагда в шесть возле «Чічікова».

— ОК. Аріведерчі (не розчула, біля якого такого «Чічікова»; подзвоню, спитаю в Арні, вона шило ще те, кругом буває).

— Да зустрічі.

Вечір. Ще один день позаду. Заверещав телефон, домашній.

— Хух, ледве тебе дочекалась. Руки так і свербіли, трималася до останнього не дзвонити. Де були? Що їли? В чому ти пішла? Якою маркою приїхав? Він класний? Точно класний, що я питаю! Дурепа! Симпатичний, які в нього руки? Яка мобілка? Волосся довге? Він, мабуть, пахне справжнім «Армані».

— Ти спитала все, окрім одного. Та можеш і не питати. Козел безрогоий — от яка марка...

Ранок. Туалет. Ванна. Грінки з кавою. Туалет. Очі. Мама. Мама. Мама. Телефон, домашній, мовчить. Рибки також. Мобільний тілілікає.

— Ало.

— Прієт. Ка' дела? Кіса, сеодня ка' ти? Я за тобо' заеду! Ну чо ти, ти слишиш, я буду в восем на мерсе возле АТБ. Оке? Целую, бебі.

— Чао (на мёрсі? Де? На АТБ. А кольору якого той мерс?)...

Вечір. Тепло. Спокійно за вікном. Сонячно. Мобільний розривається і щосекунди по різному: то хрипить, то сюсюкає, то мурчить, то пальці з трубки вилазять розчепірені віялом, то роги оленячі, то зуби конячі... Де ж ті круті та гаманці пузаті, де ж моя любов!? І куди дивиться Амур із небесних вершин?!

— Арні, я бачила тебе вчора з вікна білої «Ауді». Ти собі таку спідницю відхватила. «Second», напевно!?

— І ти навіть не зупинилась! Я сама тиняюся без тебе по вулицях, без тебе шмот купую, а ти на мене тепер із вікон дивишся!

Телефонна трубка в руках. Вона попискує. Рибки плавають, розкриваючи і закриваючи роти. Мама вдома нема. У квартирі тихо було б, якби втопити телефон у ванні.

Дні за днями минають. Із роботи їду і тільки тоді вмикаю телефон, бо він не дає й думати, відволікає від захоплюючого сюжету Полякової: «Чево хочет жєнщїна» — і від роботи... Мені набридли ці гольки. Не озивається чомусь Арні. А мій телефон подзвонити будь-куди не дає. Він розривається від вхідних дзвінків. Од усіх цих нудних економістів верне, хай котяться ці бізнесмени... у своїх чорних, білих, срібних і ще яких-небудь ауді, мерсах і джипах на всі чотири вітри.

Я хочу прийти з роботи. Побачити свою маму. Випити м'ятного чаю. Почути мою Арні й поговорити з найтерплячішими у світі моїми рибками. І хоча б хтось із тих, із ким я щовечора роз'їжджаю по ресторанах, студентських пончикових, забігайлівках та буфетах, зрозуміли мене. Їм потрібна кішка. А мені? Що потрібно? Ще одне побачення завтра біля того самого «Чічікова», звідки все й починалося. Здається, на восьму. І все, з мене досить! Завтра з моряком, на подив. І куди ж ми попливемо? Останнє побачення. Завтра. І я зав'язую із знайомствами по телефону. Може, й сім-карту доведеться змінити.

Завтра настало. До ранкового двометрового дзеркала вже звикла. Подзвоню Арні — можливо, дасть свою нову спідницю. Чомусь гудок є, а вона трубку не бере. Спить, напевно. Рибки сплять також.

— Мамулю, привіт. Чому так дивуєшся, що подзвонила?! Робити нічого. Я йду по Сумській. Я тут за порадою до тебе. Йти чи не йти? З роботи о пів на п'яту відпустили. День короткий завтра-таки День перемоги, а у вас? Що? Ясно. Так мені йти?

— Дівчино, вибачте, а це ваші очі? — Якийсь симпатичний високий плечистий хлопець перейшов мені дорогу і йде задки до дороги, а до мене обличчям. Ого! Про очі питає...

— Мам, я тут... — І до нього: — А чії ж!

— Я думав: лінзи. Красиво.

— Дякую.

— Ви не проти, якщо я ще кілька запитань задам?

— Я готова відстрілюватися на всі сто.

— Від тебе пахне м'ятою.

— Це не запитання.

— А я не вимагаю відповіді. Просто твердження. Дивилася фільм «Гільденштерн і Розенкранц мертві»?

— А мала дивитись?

— Вони грають там у гру «запитання — відповідь». Не можна говорити «так» чи «ні», не можна стверджувати і...

— У мене на восьму побачення. З ким, я ще не знаю. Думаєш, варто йти?

— Нам варто піти випити кави, як ти?

— Після роботи — те, що треба. Я руками і ногами за. Так, тільки кава мене й урятує.

— Ствердження. Ти програла.

— Так що, на каву не йдемо?

— Чому ні, до твого побачення ще три години. У мене буде можливість дивитися на твої зелені очі, а в тебе випити півлітра кави за цей час і спробувати не заснути зі мною за столиком.

— І мертвого розговориш!..

— Я — продюсер. Тут намагаюся розкрутити кількох співачок. У планах зробити нашенську фабрику зірок. Покажу зараз фото ведучої, сьогодні був casting. Як тобі? Гарна? Її звуть Арніка — так само, як квітку.

— Ти в неї теж запитував про очі?

— Ні, в неї не запитував.

— Тепер програв ти.

Кава. Діалог. Монолог. Монолог. Довгий монолог. Кава.

— А можна мені м'ятного чаю? Я хочу пахнути так само, як ця дівчина.

— Вам із медом?

— Тобі вже треба бігти. Я проведу. Двері тут автоматично зачиняються. Непогано для цієї кафешки. Так само, як у моєму маленькому ресторанчику, що в Києві. Накинь мій светр. Прохолодно-таки.

Пливуть вечірнім містом. Мовчать. Точнісінько як рибки. Телефон бухтить, як мама. Вона вимикає мобілку. Він усміхається. Таксі привезло просто до готелю-ресторану «Чічіков».

— Біжи, поки зелений. А може, ще кави? — проказав тихо-тихо, наче подумки.

Їхала. Думала. «Мама, мабуть, уже хвилюється». Він пообіцяв подзвонити завтра. Він пообіцяв. Він. Завтра. На мобільний. Супер. Вона заплющує очі. Коло неї сидить якийсь худорлявий підліток і витріщає баньки чи то на її лице, чи на груди. Її довгі вії нагадують крила пташки, яка злітає кудись далеко за обрій. А в цей час той підліток обережно розрізає її малесеньку рожеву сумочку і дістає звідти відключений мобільник од настирливості нахабних моряків, круторогих економістів і розпальцьованих гонщиків. Відключений мобільник спить і готується до завтрашнього дзвінка симпатичного київського продюсера.

Рибки мовчки просять їсти. Мама, як завжди, дивиться у вікно і хвилюється. А хтось витягає картку з мобільного й кидає її під ноги. Та лежить на гранітних плитах Харківського метрополітену і червоніє своїм пласким животиком, на якому біліють розбірливо літери: Life.

## ВІТРИ МЕТРОПОЛІТЕНІВ

**М**овчи, коли я говорю; вір, коли кажу «не вір»; залишайся, коли кажу «йди», спитай хоча б щось, коли я кажу «мовчи». Мені хочеться, щоб ти був, просто був, у той момент, коли виривається «не потрібен». І до чого тут гордість? Ти ж казав, що знаєшся на жінках, то чому не розумієш найпростішого!.. А коли тебе немає, — шукаю тебе в комусь, і шукаю те, проти чого я найбільше боролась. Я ненавиджу твої ревності, але де ж вони, коли тебе немає. Мені не вистачає їх так, як, зрештою, і всіх твоїх вад. А чи були вони з біса вадами? Я закохалася вже по самі вуха в тебе за ті твої довбані «вади», а тебе поряд уже немає. І винен явно не ти. Ідіотка! Все зламала, бо хотіла «бальшова і светлова» майбутнього.

Пити б тепер замість пігулок розтоплений сніг, жувати б густе міське повітря, пірнати у поїзди, що пролітають повз твоє місто і з кожним їх свистом щось забирають твоє, а може, й приносять... Смоктати б волосся, нервово гризти нігті, тікати б од тебе до когось, до кого завгодно, щоб тільки забути тебе. А зима в той час тротуарами стікатиме всім тим, що так нас гріло всю зиму, так гріло...

Тікай. Біжи. Кричи. Але не обертайся! Чуєш? Не обертайся! Ти сильна. Ти маєш бути сильною. Ти маєш бути. Ти маєш...

Ти вже нічого не маєш! Було б краще, та куди там... Сідай на потяг, цілуйся із стрічними, розбивай свої телефони і бреши, що їх у тебе вкрали на Барабашова, пий голімиий чай у пакетиках біля обпльованих кіосків, купи з стипендій бомжам французькі круасани, жуй солону китайську мівіну, мрій про те, що вже було, матюкайся будь на кого, але не обертайся. Кажу ж тобі. Паняй із цього бісового міста. Ти закохана в нього: в цю бруківку, в його лайно, якого ти наїлась, аж блювати хочеться... І тікай туди, де тебе ніхто не чіпатиме. Там нікого не знатимеш, ти будеш іншою, ти будеш кращою. Задовбало все! Ці щоденні скандали з батьками... Тебе не розуміли у школі, тебе не доганяли в універі. Ти завжди не дотягувала до того, щоб бути з тим, із ким хотілося хоча б привітатися. На тебе ніхто не витріщався, ти підкладала у ліфчик вату, читала Забужко на ніч замість Франка із тим незнайомим тобі «польовим сексом». І «хто ж являвся тобі у сні»? Являвся такий, як він, і що? Я задовбала його тими «вадами» і залишилася сам на сам із вітром у метрополітені. Однокласниці із сумками Egel, хлопці із голодними очима та мобільниками в силіконі на поясі, а ти така правильна «девичка» своїх впливових позитивних батьків. І питають здивовано всі, типу, «на фіга тобі ті подрані джинси, той “Казан” у Євпаторії, джаз

у Коктебелі, усілякі фестивалі із незрозумілими наметами, якого біса ти з хлопцем, що має рік умовно...». Хтось казатиме, що ти сказала, ти палиш сміття і розпиваєш на сходах Оперного портвейн, тебе загрибають у ментовку і питають, хто ти. А могла б навчатись у медичному, а чим погано було б ще раніш у «культу»?!

...Якби ж то я знала хто я — сказала б тим ментам. А так, просто вивалюю із сумки все, щоб довести: «безпланова». Хтось казатиме, що позитивна. І яка там я в біса позитивна?! Хтось співатиме на вухо, що я «котьоннок». А наступний кричатиме, що змія — я. То ж розберіться, хлопці, хто я, хоч ви!

Ліворуч — по́тяг, праворуч — по́тяг. А я стою на станції у тому самому метрополітені, в який щодня заходжу в один і той же час і виходжу так само. «Тебе швидко течія несе», — увесь час дзвенить у вухах. А тут ступор. Куди і з ким? Хто ти і що дали? Напитись? А завтра те ж саме. Змінитися? Рудою стати? Він же казав, що руді це «кльово». «Так в чом вапрос?» Зараз сяду в якусь із електричок і в салон.

Хтось навпроти сидітиме та мусолитиме жуйку і, наморщивши лоба, шморгатиме носом. Дивись, он та, коло дверей. Зелені кінці волосся. А може, б і мені? Можна. А ця, що тільки-но забігла. Глянь, морський коник на сумочці під шаром пластмаси. Жирно! Чорні нігті. Ого! Зелений шарф на шиї. Та нічо, наче... Придумати собі нік. Слухай, а якщо під ніж свій широкий ніс. Місяць солярію і в груди живої води. Цяця була б! Тобі б сподобалась. Як там казали у школі про тебе? А, гіршою вже не буду, ніж була. Гроші поки є, з Німеччини привезла після року «штудірену», то «вперьод, красавіца». Була голима, а станеш «мечтой супергероя». Станції всі проїхала. Відчинилися двері й до вагона залетів вітер метрополітенів. Попросив голос виходити. «Не забувайте свої речі»... Не забудемо. От би залишити тут свою невдалість, свою нікчемність, залишити б себе і вийти з вагона іншою...

Проїхала ескалатором. Запхалася в якийсь автобус. Чи не однаково, в який. Нехай хоч щось буде неспланованим, не за розкладом, не схематичним, хоч одна година в іншому напрямку. За вікном усі кудись біжать. Коло градусника всі когось чекають, навіть ті чекають, хто ніколи нікого ще не чекав, ті, які ще не бачили того, кого чекають, ті, які мають спогади, як було все, і хочуть повернутися в ту мить, коли чогось чекали. А я чогось чекаю? Якщо чекаю, то чому я не серед них? Хтось забіг захеканий до автобуса, і яюсь незручно отак виходити. Я ж буцім кудись їду. Під Солдатом стоїть школяр із рожевою трояндою. Він, видно, хвилюється, дивиться на світлофор, на годинник, часто кліпає очима, хукає в долоні, на нього летить сніг, а він то надіває,

то знімає свою шапку. Я була б щасливою, якби й мене хтось так чекав, навіть можна без троянди. Я чую, як позаду хтось говорить по мобільнику. «Я серйозна жертва обувної промишленності». А я зовсім, на жаль, не серйозна. «Туфлі требуют плаття, а плаття нових туфель». А я вже ні від кого нічого «не требую». Та й від мене, на жаль, ніхто нічого. «Да, жізнь — стремленіє к самовираженію». Слухай, тітко, ти що зі мною говориш? Краще запхну у вуха равлики і уникну цієї лажі. Але якщо вона мене так драгує, то, мабуть, тим і драгує, що я схожа на неї?! Я ж увесь час ховаю свою внутрішню силу за якимось войовничим напором. Я боюся бути самотньою і цей страх ховаю під маскою самостійності й такої собі незалежності. Я сильна у своїй слабкості, чи навпаки!? Я наче не вірю у свої власні можливості й на кожному кроці розказую всім, яка я класна, тільки для того, щоб хоч на мить такою бути, хоча б на словах, у які жінки так сумлінно вірять. Хтось казав, що доля нам кидає вкотре повторення того тупика, в якому вже були, який пережили і для чого? З тією метою лиш, аби навчити нас тому, що ми не захотіли засвоїти зразу. Яка, думалося, б тут доля?..

Незнайомі завулки. Автобус пливе вулицями, як той човен, як потяги, що їх я приходжу зустрічати на вокзал. Приходжу зустрічати потяги з Донецька, хоч звідти ніхто до мене вже не їде. Зрештою, ми самі вибираємо з безлічі варіантів, якими нам бути. І хіба не було в тебе моментів, коли ти жив, просто жив усього лиш тому, що мав жити? Двері відчинилися на якійсь із незнайомих зупинок, і звідти потягнуло, так наче той самий вітер метрополітенів, просто у вічі. Знову кінцева. Виходжу. Сідаю на той тролейбус, що стоїть напівпорожній. Так, ніби чекав на мене. Ну, хоч тролейбус чекав! Як тільки заскочила в нього — поїхав. У вухах «Бумбокс». Тролейбус на наступній набивається, і тобі вже не вистачає в ньому повітря. Над тобою повисла якась пенсіонерка і так заглядає у вічі, ніби каже: «Клята капуста, встань!». Як устану — захочеться вибігти звідси. А куди ж вибіжу, коли не знаю, де я. Мовчки вдаю, що нічого не бачу, а вона все сильніше насувається на мене і от майже лягла на мої плечі, а я, безсовісна, сиджу. МП-3 сів, і мені доводиться домугикувати самій. Кондуктор питає, що за проїзд. Вдавати, що не чую, не резон, ще ж не пенсіонерка. Я просто встаю і, кажучи, що вже заплатила, виходжу...

Хоч куди б ми прилетіли, прибігли, приїхали, припливли — нам ввижатиметься те, що найбільше хочемо бачити, чути, відчувати. От як зараз, падає сніг. Вулиць не видно, лише чавкання гумових шин на мокрих од снігу трасах. Коли ти була в чужому місті, де хоч і жила

близько року, воно однаково лишатиметься тобі чужим... Ідеш дорогою поміж прилавків зі шкарпетками, ковбасами й сирами і бачиш «латиноамерикану», що говорить із своїм Джоном-Іваном Михайловичем по-англійськи (коли дивишся на терикони якогось супутникового каналу — тобі прокручуються в голові кадри фільму із власного життя минулого року).

Кадр — і ти бачиш Карпати, наступний — ліс, місток — і ти вже зовсім в іншому місці. Дивишся на горілку, яка виглядає з вікон маленьких крамниць.

Кадр: стоїш у великому харківському супермаркеті й пропонуєш купити горілку «Бондарьов», запевняючи що вона, безперечно, найкраща. Йде якась жінка. Чомусь защеміло серце. Вона така самотня, і в неї такі добрі очі...

Кадр: мама повертається додому, і ти згадуєш, що такі добрі й водночас сумні очі в неї. Усміхаються їй найкращі в світі очі, вдивляючись днями у товсті віконні шибки, а я їхати й не збираюся. Вона сумна, бо я так далеко і так рідко дзвоню?.. Рідні руки. Я б цілувала їх, якби вона зараз була поруч. І чомусь так зліва щемить!

На вулиці мряка. Снігу вже нема. Хтось ліпить снігового діда з морквиною між середньою і нижньою кулею. Кльово! Дід розтане — і на асфальті залишиться тільки морквина.

Як хочеться додому! І де в мене тепер дім, у кого б спитати, чи там, де мама, чи там, де той, кому я сказала більше не турбувати? Яка ідіотка! Намагаюся ввімкнути свій плеєр, забувши, що акумулятор сів. Музикати не хочеться...

А тролейбус везе нас, як наколені дрова. І скільки ще в біса ми помилятимемося, знаючи, що помиляємося? І скільки ще ми кричатимемо, що такі розумні, коли бідні, як церковні миші. Батьки хочуть, аби я була всебічно розвиненою людиною. Так що ж мені стати тією, в якій чотири обличчя? А чи вийде, як я помічаю в собі всього лиш постійне роздвоєння. «Свободи хочу!» — кричить моя душа. І яка вона та свобода, й на греця вона тобі, коли ти, як пір'їна на вітрі. Свобода ж — не сила почати щось, а воля — довести до кінця.

На лекціях казали, що основа встановлення особистості — внутрішня дисципліна. Не хочу вже ні портвейну, ні наметів, ні териконів. Я хочу туди, де мене слухають ічують, де мене розуміють і хочуть зрозуміти, туди, де мене чекають, чуєте, чекають. Яка там свобода! Що з неї ліпити, куди її, з чим її їсти? Хочете, заберіть її собі. А я вже не хочу під ніж, я вже не поїду до салону, щоб стати рудою, я не їхатиму на вокзал чекати когось, бо я побачила свою зупинку. Коли двері від-



чинилися, війнуло вітром, тим самим, який обвівав сьогодні у метрополітені, а на зупинці... Я побачила саму себе. Я так довго чекала свого повернення.

27.01.2008

## «ПІКОВА ДАМА»

Відмінність її від загалу помітна з першого погляду. Вона висока, худа і... не така, як усі. Довгі чорні нігті подібні до паличок десятка диригентів, сухе обличчя із впадинами на щоках, строгий чорно-білий костюм, якісь карнавально пишні манжети й цілковита заглибленість у себе, а точніше, у те, чого нам, як кажуть, земним, не дано.

Якщо випадає дама пікова у картах вам — мрія скоро здійсниться. Вона ж така схожа на ту, що на картах малюють! І до чого вона у вашому житті? Сама ж дама — зла жінка, — продовжують казати карти. Але вони інколи й брешуть...

«Піка» з французької (pique) — зброя, різновид списа. Або ж то така жінка, розум якої як зброя, гостра і нещадна. Міфічна істота чи просто жива жінка, точніше дама, може, королева, ферзь.

Настільна книга її — Ніцше. У текстах вона, як по широкому полю дрібними крочками ступає, мовби по камінні, чогось боячись. У творах наче грається з автором, то відкидаючи його, то надаючи йому якусь роль.

Її життя — теорія з теорій. Для когось ця жінка — вже легенда, для когось — нерозгадана таємниця. Вона, здається, та, що ожила із дзеркальних площин, відродилася з картонних жриць, химерних людських переказів, темнот міських ночей.

Її кроки — цокання годинникової стрілки: ритмічне, чітке й безкінечне. Хтось каже, що вона схожа на смерть. Хто? Той, хто її бачив саме такою, а не інакшою. Вона спокійна й неговірка. І стримана, як церковна служниця. І розумна, як мудрець. Вона небезпечна, як вогонь. Щоденно ходить університетськими коридорами і, здається, шукає чийсь душу, а як знайде — скаже те, чого ніхто напевно ще не чекає.

Студенти не дзвонять їй. Вони телефонують домовлятися про її іспит іншій. Інша — скромна, терпляча, простувата. Тож бажано потім не червоніти, а просто передати через когось заліковку і більше її, даму, ніколи не бачити.

Вона сидить біля відчиненого вікна сімейного гуртожитку й дивиться на фото з хрестоматії. На неї звертають увагу перехожі, бо її видно. Не зовсім знайома, не вельми відома, не занадто приваблива. Мабуть, тому що не люблять її. Уже або ще. Як хто думає.

Вона ловить погляди перехожих. П'є каву без шоколаду. Одягається і виходить до кіоску. Їй ніхто не принесе. Доводиться самій... розумній, начитаній, ерудованій! Бо півжиття присвячено вибудовуванню своєї особистості. Виходить, скоріше за все — заради самої особистості. З боязню, що хтось завадить, щось завадить цьому вибудовуванню... Тепер ніхто не заважає й навряд чи найближчим часом заважатиме. А вона бачить багатьох і знає тих, хто явно б не завадив. Дехто проходить повз її вікна. Точніше обминає її вибудовану особистість. Отож лишається тільки сімейний гуртожиток для несімейної молоді ще жінки. І тут. І там. І скрізь...

На світліні, що розділяє світ мертвих і живих, — чотири особи. Посередині жінка з проділом. Чи то українка, чи то єврейка. Симпатична. Праворуч од неї чи то офіцер, чи то залізничник. Ліворуч — незрозуміла персона із бантом на правому борту жакета. А коло того, що подібний до офіцера, сидить автор... на межі лірики й прози... Повернувся з Сибіру, із заслання... Запроторений туди за дезертирство, тобто за небажання стріляти в живих людей... Він нагадує візіонерську сповідь наркомана, а іноді постає відсторонено, наче випадковий свідок глобальної катастрофи...

Її рука на світліні й подумки, наче хмари по небу, у голові пропливають його образи... «В її душі була осліплююче-яскрава сонячна блакить. Її душа була овіяна згагою життя...». «Ти не кохав Іни, і ніхто не покохав її. Її всі любили за те, що вона їх любить... Іна кохала зразу всіх, але Тебе — надмірно. Її душа була необмеженою до кохання і до віддання себе в офіру загаломі». «Блакить її душі була протилежною Твоїй. Ваші душі були бігунами одної кулі: вони не могли існувати одна без одної і не могли злитись. Як бігуни кулі — бігуни ваших душ не можна уявити ні нарізно, ні вкупі. Ти не знав цього, але відчував із самого початку...».

На світліні — четверо. Усе й усі в чорно-білім варіанті. Світлина мертва. А її любов жива. Вона закохана в нього, хоч його немає вже майже дев'яносто років...

Вона не знаходить гідних партнерів серед нині сущих.

Він мислив планетарними масштабами... І вона — класична, академічна...

Він обстоював, на протипагу ідеологам Пролеткульту, естетичні позиції, згідно з якими мистецтво має залишатися саме мистецтвом, сприяти гармонії людських почуттів, а не бути словесним кривлянням чи додатком до «машинерії» або політичних догм.

Есе під світлиною про нього. «...Він таємниця й “захований бог” естетичного екстремізму, ...дитя сецесії і enfant terrible останньої хвили українського символізму». У ньому весь час жила внутрішня боротьба за ідеали боротьби...

«...Наче диявольське казино, де у грі зі смертю на життя здобуваєш азартне бажання жити. Страх жити без азарту був страшнішим від страху смерті (недаремно ж то був час, коли кокаїн продавався в аптеці, наче аспірин)...».

На світлині неживі, а її любов жива. Згадуючи Сосюру, банально кажуть поетовими словами: «Так ніхто не кохав!» А їй думається про свого лицаря: «Так ніхто не писав...». Навколо його творчості (та не Сосюри ж бо!) точилися постійні дискусії, на кшалт: вважати прозою чи поезією. А в неї з ним — любов чи кохання? Певно, вічний стан закоханості в образ, який, на відміну від тих, що їх виліплюють із живих людей, а потім щось нищить його, її образ неможливо знищити ніяк. Він — у її душі.

Сучасники називали його «чорним Вітменом», «параноїдальним маніяком» і «божевільним автором Заповіту Смерти». Дослідник його творчості писав: «Він лишився стояти велично, як скеля, він не мав по собі ні літературної школи, ні епігонів... Лишився самотнім і непорушним». Вона така сама. Чи майже така сама. І такою в очах її студентів залишиться назавжди.

А хто її побачить уперше, неодмінно подумає: Пікова Дама. Жінка, що сягнула найвищої точки на життєвому шляху. Її поява у вашому житті — то знак. Спробуйте цей знак розшифрувати.

Під тонким шаром криги уламки чийхось карнавальностей, замерзлі монети, презервативи із можливими дітьми, жовті недопалки. Й розкидані карти на перехресті.

Під твоїми ногами люди. Під твоїми ногами лиця.

Дивись, а он і ти перетікаєш із калюжі в калюжу. Зверху наче підмерзло, а там булькає щось. Хай булькає, наче хтось дихає, аби тільки не пробилися злі вулкани.

Чорний ворон сидить на кризі й дивиться хижо-хижо. Дзьобом крутить навсібіч і клює просто в пікове серце картонної чорної дами.

Валентина  
ОВОД

---

## КАМ'ЯНЕ НАМИСТО

Фантастичне оповідання

Під час нічних чергувань траплялась вільна хвилина, коли ми, студенти-санітари «Швидкої допомоги», могли потеревенити, посперечатись. Так було й того разу, коли Карпинський щось писав, зрідка позиркуючи на присутніх. Худорлявий, сивоголовий, із сірими мрійливими очима й іронією в куточках уст. Коли всміхався, гачкуватий ніс візерунчасто розплескувався, як наліпок листка на дверях старовинної роботи.

Ось він відклав ручку вбік, із цікавістю поглянув на Олега, який намагався нас переконати, що розвиток техніки згубить життя на землі.

— Треба зупинитись? Оглянутись... — гарячкував Олег. — Досить колупати дірку у власному човні, ліпше пристати на бік жезистів, які обстоюють нульовий розвиток суспільства.

Ми заперечували: рука технаря сіятиме лиш добро, коли він сповідуватиме гуманізм. На це Олег аж підскаочив:

— Загальна доброта? Не бувають цьому ніколи! Це вигадка. Люди — хижаки. Та ще й найвищого ґатунку, їхня пихатість та егоїзм не дадуть збороти в собі тваринного. Вони навіть хизуються своїми вадами. Начепити на себе хутра з живих істот, прикрасити розумове убозтво зужитими фразами. Вони...

Карпинський, хитрувато примруживши очі, спитав:

— А хто це «вони»? Ти також до цієї категорії належиш?

— Ні... Я не такий, — промимрив Олег.

— Ти — вегетаріанець, шапка в тебе з листя, одяг теж... — насмішкувато правив лікар. — Одне слово, один серед хижаків, і тобі не страшно?

— Миколо Івановичу, не ловіть на слові. Не один я замислююсь над буттям, але багато таких, що тягнуть наше суспільство назад, гублячи природу. Ні, що не кажіть, техніка вже на заваді. Треба зупинитись! Е-е-е... куций розум у людей... Схаменуться, та пізно буде.

— Постривай, Олеже. Розповім я вам одну історію... Ніяк забути не могу, хоч уже літ та й літ минуло.

І він поринув у спогади.

...У будинку, хат за дві од моєї, поселились нові сусіди — батьки з шістнадцятирічною донькою Лорою.

Дівчина була безжурна й сміхотлива. А по якимсь часі з нею почалося щось дивне коїтись. Щойно наставав вечір, як вона блідла, смутніла, і хоч де була — бігла щодуху додому, вмощувалась на ліжку, яке стояло біля вікна, і втуплювалась очима в далечінь, ніби щось манило її звідти.

Перша збентежилась мати:

— Лоронько, чому ти весь час дивишся у вікно? Дівчина рвучко обернулась на її голос:

— Мамо, а що там за скелями?

— Море.

— Море... — задумливо повторила дочка й пристрасно зашепотіла: — Там... на найвищій скелі синій вогонь горить. Я дивлюсь на нього, а він дивними колами сходить, то іскрами сипучими розпадається. Мені несила одвести погляд.

Мати глянула в шибку, та жодного вогню не помітила. Темінь, суцільна темінь.

— Ой, вигадуєш, фантазерко...

Пішла на кухню, гадаючи, що все минеться. А Лора сиділа без жодного поруху, мовби мумія, пильно втупившись у вікно.

Минуло кілька днів. Батьки неабияк занепокоїлись — донька щовечора всідалась на тому самому місці й то усміхалась, то реготала, то сльози котились личком. Й одмахувалась, коли запитували, що з нею коїться,

— Я квіти збираю. Які великі! А от гадюка повзе по моїй нозі. Ну чому ти так остерігаєшся, дурненька, я тобі лиха не заподію.

Батько з матір'ю презирнулись.

— Доню, тобі голівка болить? — озвалася мати.

— Не заважайте, я повинна намілюватись квітами — цвітінням папороті. Орман мій наречений, каже, що рік до року їх менш розквітає.

— Який Орман? Що ти верзеш? Лягай спати, а то ще з глузду з'їдеш, — батько силоміць намагавсь покласти її.

— А-аа-а... Не чіпайте мене, ідіть собі геть! — залементувала Лора...

Того ж вечора батьки, дізнавшись, що я невропатолог, запросили мене оглянути їхню доньку.

— Може, фантастики начиталась, а душею вразлива, от і вигадує... — припускався я здогадів.

Мати ж умовила мене простежити за дівчинкою ввечері.

Тільки-но взялося сутінками, як вона вже була біля вікна.

Я поцікавивсь, що вона там бачить?

— Уже вогонь синіє... Скоро побачу вождя. — почув у відповідь.

Я підсів ближче.

— Де це ти таке вчитала?

— Що? — обернулась до мене Лора й долонею враз прикрила повіки. — Мені боляче, коли я відводжу погляд. А ось і ліс... у мене таке смішне вбрання — з листя. У моїх довгих косах квітка безсмертника, а на шії намисто з блискучих гірських камінчиків. Це подарунок Ормана. Він — мій наречений. Нещодавно йому виповнилось двадцять три роки, але в конкурсі наймудріших він виборов перше місце і його обрали на вождя.

Наша планета величезна, а людей обмаль. Це з'ясували наші мудреці, які на могутніх орлах облетіли всю землю. Були навіть у Царстві холоду. І всюди живуть лише добрі люди. Це планета Добра. Достаток і дружба панують тут. Із птахами й звірами дружать люди, бо ті їм вірять. М'яса у нас не їдять. Лише фрукти, овочі, молоко, різні трави. І все це вживають, коли воно вже достигне. Такий у нас закон. І навіть рослині не можна заподіяти зла. А птахи й звірі мертвеччиною годуються.

Ось до мене підійшов лев й, осідлавши його, я їду до лісу по ягоди. Усі дні минають у праці, хоч ніхто нікого не примушує. Просто кожен вважає за свій обов'язок піклуватись про інших. На випадок засухи чи похолодань заготовляємо сушені ягоди, насіння, трави, корінці. У піску або ж у воді з цілющих джерел зберігаємо свіжі фрукти, овочі. А одяг наш сплетено з тонких міцних водоростей. Та ходимо ми майже роздягнені — організм од цього здоровішає. Дівчинка вмовкла.

— А далі? — поглинутий розповіддю, питав я. Лора вже спала.

— У вашому роду чогось подібного до цього не було ніколи? — звернувся я до батьків.

Нічого такого не було, а знахарки нашіптували батькам, що це «нечиста сила» вселилась у їхню Лору.

Мені залишилось одне: спостерігати й губитися в здогадах.

Планета Добра... Невже колись вона існувала? Чим пояснити стан Лори? Порушена психіка?.. Ті далекі скелі, мов магнітом, притягують її зір, діють на певну ділянку мозку...

Розповіді Лори про планету, на якій живуть лиш добрі й чесні люди, захопили мене. А що коли це наша планета, тільки за іншої цивілізації, і Лора спілкується, з нею таким ось чином?..

По якимсь часі я знову навідався до цієї родини.

— Я стільки новин маю!.. Таке діється, таке!.. — кинулась до мене дівчина й почала розповідати:

— Досі всі технічні винаходи у нас було заборонено. Та коли вождь став Орман, до нього почали звертатись люди, які намагались довести користь від техніки. Молодий вождь не зважувався змінювати закони, бо століттями тяжіло закляття над всіма, хто винайде зброю, хто захоче полегшити свою працю, перекласти її на когось, хай би навіть і на машину.

Ми щоранку співаємо гімн природі, присягаючись плекати кожне деревце, квіточку, джерельце. Досі ми перебували у спокої й радощах, а тепер самі страхіття довкола... минулої ночі до нас, мов стріла, примчав на вовкові іноплеминець. Обличчя його було зболене, очі палали, а мова поривчата. З'ясувалось: на нашій планеті — прибульці. Вони нищать усіх, хто потрапляє під руки, їхня мета — викоренити всіх людей планети Добра й заволодіти нею. Планету охоплено панікою. Що нам діяти? Адже ми не маємо ні зброї, ні схованок і не вміємо вбивати. Як же це — позбавити когось життя? Це ж дикунство...

А ще той чоловік розповів, що кожен порух прибульців обростає злом, засліплює вогнем. Зовні вони схожі на нас, та обличчя хижі й жорстокі, як і їхні вчинки.

Якось увечері, коли ми з Орманом, задумлені й журні, блукали лісом, до нас наблизився чоловік на ім'я Весіл. Він довго мовчав, не наважуючись повести розмову. Далі, попросивши вибачення в мене, відвів у бік у Ормана і, гарячкуючи, почав йому щось доводити. Потім вони, гукнувши мене, пішли до скелі, де мешкав Весіл.

Ми жили в печерах, оздоблених коштовним камінням, на підлозі квітли килими з водоростей. Кожен прибирав, як йому до вподоби.

Помешкання Весіла, куди він нас запросив, було незвичайне: від блискучих, як гладінь води, стін линули снопи світла, присмерк зовсім розтавав, і було видно немов надворі.

Орман здивовано роззирнувся. Навіть у Загальній залі не було так гарно...

— Як тобі пощастило так одшліфувати стіни? — спитав вождь. — А світло таке яскраве звідки?

Весіл мовчки доторкнувся до якоїсь круглої штуки, і раптом у стінці виник отвір. Потрапивши в глиб печери, ми з подивом розглядали різні прилади, колеса.

— Але ж це заборонено! — гнівно скрикнув Орман.

— Так, заборонено. Я нікому цього не показував. Багато чого лишилося ще в спадок від батька. Відомо й сину моему. Бо це сенс нашого життя, і жодні закляття не стануть на перешкоді прагнення до нового, незвіданого. Треба тільки все підпорядковувати мирові й добру.

— І ти не боявся, що тебе затаврують?

— Ні, не боявся, я відчував поклик, навіть обов'язок. Тепер бачу, що недаремно. Настав час, коли треба боронитись від ворогів. Звичайно, кожен з нас не пошкодує життя за свою землю. Хоч, правда, боротись з прибульцями голіруч — це все одно, що відмахуватись од блискавки. А в мене є дещо проти недругів.

Весіл стояв перед нами суворий, переконаний у своїй правоті. Його кременна постать, вилицювате незворушне обличчя і твердий погляд карих очей, мов би додавали усім нам певності.

Тоді вони з Орманом ще довго розмовляли...

А вчора я сама бачила, як побіля нас спустилась величезна блакитна куля й з неї вийшов дивний чоловік. Він був увесь блискучий, а голова в прозоро-жовтій оболонці, ніби в ореолі. Коли він підійшов до нас, то всі збилися до гурту, а Орман вийшов наперед. Зненацька прибулець помахом руки звалив з ніг Ормана. Я, мабуть, знепритомніла, бо коли отямилась, то побачила, що прибулець одяг на Ормана якусь кулю. Тої ж миті Орман закліпав очима. Ми полегшено зітхнули. Виявилось, що прибулець, якого звуть Рісом, навчив нашого вождя своєї мови. Орман переклав нам, що Ріс прибув з планети, яку його цивілізація призвела до загибелі. Перед велетенським вибухом на тій планеті винуватці, захопивши всі літальні кулі, вилетіли у Всесвіт. І лише декому з тих, хто виступав проти безумців, пощастило роздобути кулі та врятуватись. «І досі поміж нас точиться боротьба, та сили не рівні. Ми прогавили, коли можна було знищити Зло». — так мовив Ріс.

Виявилось, за планетою Добра інопланетяни вже давно спостерігали й довідались, що тут живуть істоти, схожі на них. Роботи-маніпулятори роздобули аналізи ґрунту та повітря, й знайшли тотожність і тут. А найбільше зацікавили прибульців цілющі джерела, завдяки яким люди планети Добра живуть близько трьохсот років. Мета прибульців, за повідомленням Ріса, — захопити цю планету, знищити аборигенів і, віднайшовши цілющі джерела, здобути безсмертя, а потім завоювати Всесвіт...



Орман стоїть у задумі серед принишклих побратимів. Птахи та звірі ніби відчують наш настрій. Подекуди чути ревіння, крижане виття. І в жахливому передчутті щемить серце кожного. Невже Зло переможе?..

Лора схвильовано стискала руки, тримаючи біля серця.

— Миколо Івановичу! Що ж це буде? Вони зазіхають на цілюще джерело, а воно ж — ось, біля скелі. Раніш поряд з ним текла бурхлива річка, яка дощової погоди, розливаючись, замулювала цілюще джерельце. І потім важко було його віднайти. Норман вирішив повернути річище, а береги обсадити квітами, щоб люди, які питимуть цілющу воду, милувалися чарівною природою...

По деякім часі Лора склепила повіки й заснула. А мені ще довго в душу пнувся холод. Чи то багате уявлення, чи всілякі домисли полонили мене. Я завжди вірив, що добро повинно здолати злу силу. Але ж такі нерівні можливості... «Треба піти до скель», — раптом спало на думку.

Наступного дня Лора, її мати і я вирушили в дорогу.

До скель дійшли, як почало смеркати. Пролізши крізь великий отвір, видутий віковичним вітром, враз, мов зачакловані, завмерли. Перед нами шумувало насторожене море, зливаючись з вечірнім темно-синім пругом. Подекуди біло лопотіли чайки. За нами півколом здіймалися скелі.

Неподалік ми вирішили й заночувати. Лора була дуже смутна. А коли зовсім споночіло, вона почала знову оповідати:

— Ой-ой... яке сьогодні світло!.. Аж очі сліпить. — Раптом голос її затремтів. — Ті раби Зла вбили нашого захисника Ріса, спрямувавши на нього гострий пучок променів. А самі, налаштувавши якісь шнури для пошуку джерела, заметушились, щоб хтось, бува, не випередив їх. Боялися вони, звісно, не нас, а своїх однопланетників.

Замаскувавшись, ми стежили на ними. Орман з кількома чоловіками, які лишилися живі, високо в горах робили загату, щоб повернути річку на старе річище й сховати від прибульців цілюще джерело. Роботи було на кілька днів, та несподівано придалися деякі винаходи Весіла. Раптом вниз сталось непередбачене. Прилади інших прибульців, які шукали джерело, привели на те ж місце, де вже одна група налаштувалась розширювати замулене джерело. Почалась битва. Не можна було розгледіти, що там діялось, бо вибухи, спалахи вогню запеклували все довкола. Раптом переді мною став захеканий Орман:

— Усе! Чуєш, вода шумує. Річка, як навіжена. Вона нищить все на своєму шляху. Вона змете їхні кулі, а без них вони — ніщо. Весіл знає, як із ними поквитатись.

Одного ми не знали — на нас чигала пастка. Від вибухів розверзлась земля, і вода почала прибувати не тільки згори, а й знизу. Коли інопланетяни помітили, як швидко прибуває вода, вони, галасуючи, кинулись до куль, що стояли на узвишші. Але чорний гінкий вир з камінням збив їх з ніг. А вода прибувала... Люди планети Добра, втративши надію на порятунок, потьмянілими поглядами дивились на метушню ворогів, а вода звідусіль клекотіла.

— Смерть... — гірко мовив Орман, взявши мене за руку. — Чому лихо прийшло по нас? Століттями наш світ знав Добро й Рівність. А десь плекалося Зло, й ось воно зазіхнуло на наше буття, знищило майже всіх нас. Вірю, хто залишиться живий, не зрадить головного закону нашої планети, — нестиме у світ Добро. Прощай, світе, прощай, кохана...

Лора вмовкла. Раптом стрепенулась, із заплющеними очима подерлась виступами. Потім кволо відкинувши голову, обм'якла й посунулась назад...

Вранці, прокинувшись, мовила до матері:

— Який сон жахливий наснився.

— А що саме? — спитав я.

— Щось надзвичайно страшне... Але я не пам'ятаю...

— Спробуй пригадати... — наполягав я.

Лора нічого не пам'ятала. Помітивши, що й досі в неї зціплені кулачки, я розчепив їх. З долоні викотилися дві намистинки з чорного каменю. Блискучі, вони в деяких місцях запітніли від теплої руки. Лора здивовано дивилась на них.

— Звідки вони? — з подивом стонула плечима й жбурнула їх у море.

Я хотів застерегти її помах, але не встиг...

Минають роки, а я не можу забути цієї історії. І так часто бачу в уяві оті чорні намистинки, які, здається, котяться переді мною і ведуть у країну Добра. І вже не знаю, чи справді я був співучасником цієї пригоди, чи вигадав її сам. Знаю лиш достеменно: все повинно підпорядковуватися Людяності, Добру. Тож зло треба знищувати, доки воно в зародку, доки не подалося в інші світи...

Микола Іванович вмовк, замислено відсторонившись поглядом. І ми ще довго мовчали, поки не стривожив нас дзвоник на черговий виклик.

## У БУР'ЯНАХ

Новела

Уже й з найвіддаленіших сидінь здивовано презиралися люди на те чудне «Х-ха!» — з протяжним вдихом і коротким поривчастим віддихом. Неприродність цього «Х-ха!» аж щелепи починала зводити, а щоб цього не сталося, чоловік розтягнув зморшкуваті вуста у вимушену посмішку. І посмішка — дві бліді вервечки вуст поміж розтуленою штучнозубного рота — була ніби дисонансом до очамріло-зболеваних очей, з яких ось-ось виповзуть сльози. І коли вони, кляті сльозини, наvertsалися, знову стулював повіки, брав з посвистом повітря — вокзального, згірклого, майже безживного — далі «х-хакав», видихаючи і навіть не підозрював як голосно й дико це звучить серед вокзальних очікувальників. Колись жартома у внука навчився. Готуючись до спортивних змагань, той передавав дідові «досвід»: «Ти, дідуню, так роби, щоб всю з себе зайвину витіснити, а там і хвороби заодно повилітають. Треба щоб чистота в тілі була. І тобі стане легко».

Ой, було, й попохакав, коли з сином сварився за автомобіль. Такою тяжкою кров'ю його придбав, а він угробив за півроку. Ущент уклав. Добре, звісно, що сам живий, хоч теж поповалювався в лікарні. Але ж потім став поїдом їсти: «Іди туди, іди сюди, кажи, що я ветеран війни, я прострелений наскрізь, добивайся, щоб нову дали машину». Раз пішов, два, а тоді, бачу, куди не поткнися — хабара ждуть або навіть і просять, хоч по радіо на всі заставки щодня патякають про боротьбу з корупцією. Плюнув на все і сказав: «Досить!»

Отоді вже почали гризти і син, і невістка, ще й діти всілякі капості намагалися дідові вступити. Ну, зводять тебе зі світу — і все. Хакав, було хакав, добре, що обійстя оддалене від людей з одного боку польовою дорогою, а з другого — берег з лозами та мочарями аж ген-ген. І так за ту машину довели, хоч живцем у могилу лізь. То ж ось нещодавно як прочитав листа від давнішнього друга фронтового Генки Воротникова, то мов рятівною соломинкою здалося його запрошення до Києва. Іч, «Геннадій Васильович» підписався. Ку-уди-и там. Велике цабе... Та Генка просто. Друг мій, кореш дорогий. Правда, суховато так написав. Се да те, приїжджай, Сергію Івановичу, на зустріч ветеранів нашого батальйону. Зовсім мало залишилося нас, но юбілей. Переночуєш у мене, пише, ти ж мой спаситель. Бач, все пам'ятає. Та хіба таке забудеш? Через нього, ось, ногу, як дровеняку, тягаю. Але ж і його допер. Напівживого. Та яке там... Зовсім мертвого Генку тягну, аж сірого, важ-ж-елезного, друга свого бойового. Він, було, усе наді мною

підсміювався, що я довго втнути по-расейськи не міг. Хохляндією називав. Та так гигакав наді мною, що аж образа дошкуляла. Але прощав, хоч і гірко було. Бо ж скільки часу день-у-день, пліч-о-пліч ми поряд. І не раз підсобляли один одному. Як брати були. Ото тільки мова наша здавалася йому коверкованою. «Іш, ти какой упьортый, не хочеш па челавеческі гаваріць». Еге ж, упертый я, Геночко, друже дорогий. Та й не даремно. Бо що було б, коли б ми, савецькі салдати та забули рідні мови? А багато ось навіть у нас у селі аніччирк українською, тільки чтокают да какают. Наче ми вже в якійсь колонії живемо.

Гай-гай, скільки літ минуло, як Київ захищали. Ой, лишенко-горенько, яка мішанина була, погибельна часина. Не думав і живим зостатиться. То тільки Бог зберіг. Ми тоді, правда, не дуже й молилися, хіба-що крадькома, бо ж комуністами майже всі стали. Наче в обійми смерті йшли, як в партію вступали. «Комуністи вперьод!» — і вклада-ло через одного. А позаду «заградотряд» недремний в спину цілить. Удома, правда, і мати, і сестри молилися за нас — і на приховані ікони, і на зорі, і на все на світі. Та і я тоді, як Генку волік — хіба ж не молився? А як доплентався до рівчака... Вода така темно-руда, каламутна, наче з кров'ю текла опісля дощу. Бризкаю на Генку, а він як мертв'як: і очі склепив, і зуби зціпив. Розминаю його, б'ю по щоках. Страшно подумати, що не оживе. І думку таку жену від себе. Матінка ж старенька його у Тамбові жде. Умочаю його у воду і знову б'ю по щоках, а самого млість розбирає і несила ногою ступити. Розпенехав ножем чобота — хлюпнула кров. Потяглися цівки до рівчака. Від втрати крові нудило, пливли якісь кола перед очима, а то мов якась мара поста-ла — незрозуміло чи людина, ачи звір. Струснув головою. Розстало... Знову до Генки, а він непорушний. Несамовито закричав, не боючись, що почують гітлерівці: «Генка-а-а! Боже, рятуй його!» Вперся знесиленими руками в груди товаришу. І раптом склеплені очі розтулилися, заплямкали вуста... «Генка! — уже радісно заволав. — Живий!» Наче сила якась нездоланна вхлюпнулася в мене. Потім разом вибирались, вірніше виповзали з оточення. Разом в госпіталі вичунювали, коли ту шкуродерню можна було так назвати, то скоріше за все був морг, бо щогодини помирали солдати.

Але їм з Генкою судилося вижити. Потім часто замислювався — навіщо? Тяжка опіслявоєнна праця, тяжкі хвороби, тяжкі діти. Смерть дружини. І тяжка старість. І не раз думав, що краще б там разом з усіма... щоб і неба не коптити. Хіба за таке життя мої друзяки покладали голови? Кругом крадуть, брешуть, п'ють... А п'ють же як! Ця бацила з війни причепилася і донищує наш народ. «Сто грам...» Навіть діти п'ють сто грам фронтвих на день Перемоги. Який жах! І молодь,

і старі наклюкані ходять. Сміються, співають, концерти, галас. У такий святий день... Ну, звісно, можна фронтові пісні згадати і пом'янути всіх поіменно. Соромно й помирати. Бо й перед Богом не так боюся предстати, як перед своїми побратимами. Як не намагався чесно жити, а інколи не міг втриматись. То лантух зерна з колгоспу припер, то капуста чи яблук. Але ж не так як інші машинами розтягували «народне добро». Частенько життя заганяло в глухий кут — і не міг не схибити. Здавалось би таку війну виграли та жити б же і радіти, і в очі кожній людині радісно дивитися, що світ же ясний, без забомбленого неба, є хліб і до хліба... Так верховоди наші та й ми, прості люди, червоточиною наживи поточилися, горілкою упивалися і весь день у матюччі... І діти наші по такому ж путівцю пішли. Та ще навіть по радіо й телевізорах часто матюкня та розпушта, не приведи, Господи. І це у нас в Україні, де до війни ніхто не матюкався, а лялися страшними тоді словами: «Та нехай вам абищо». І хоч в політику дуже не вкидався, але ще при комуністах бачив, що котимось до прірви. От наче самогоноваріння й заборонялося, а майже в кожній хаті сивуха гонилася. Зранку вже, мов чмелені тиняються. Худоба вдома ще так-сяк, а в колгоспі — реве голодна. Сколихнув трохи Горбачов. Люди наче надію якусь замали. Прикипали до телевізорів, що там новенького. А він каже вся «страна» в боргах. Та коли ж той лад буде? А потім Горбачов став на бік мафії, героями крадіїв поробив. Дав їм волю. І почали з людей шкуру дерти та палаци зводити. Обідрали народ. І хто? В перших рядах — комуністи. І тріснув Союз, як мильна булька. Кинулися до самостійності. А багато й досі за тим Союзом журяться. Найдивніше, що комуністи-начальники першими метнулися під синьожовті прапори й досі сидять дохлими сичами у начальстві. Керують... Та все до церкви учащують, щоб гріхи замолювати.

Не так повинні жити українці, де чорноземи такі жирні, що хоч на хліб намащуй. Та які ми українці... Перевертні... Таку землю занастили, од такої мови, солов'їної, відцурались. Ось сиджу на вокзалі, у столиці України! Це ж не денебудь — у столиці, а й слова українського не чуть! А в Генки... Ой, аж серце щемить, не хочу й згадувати... Х-х-ха!

Та як не намагався Сергій Іванович відкараскатись від гнітючих думок та хакати, а ця зустріч з Генкою Воротниковим пеком пече груди.

Набрав гостинців. Шкодував, що невістка не дала гусака — і самі ж не з'їдять, все на базар — але куря добряченьке обскубла. Ще якихось пиндиків-миндиків наготувала. Не з пустими руками їду. Як там дружинонька Генчина — Ганнуся? Така вже україночка, «чорнії брови, карії очі» — красунечка... Мабуть, вона з Генки вже зробила справжнього столичного українця. Це ми — село... А в Києві жити...

це не абищо. Та вже й тоді, як зустрічалися з нею, то він і по-нашому забалакував, і співати пробував.

Як до дверей підступав, то так розхвилювався, що хоч назад вертайся. Серце гупа. Та що це я? Солдат чи не солдат? Рішуче натискаю на дзвінок. Аж ось і Ганнуса. Я до неї з цілунками — «Ганнусю, рідненька»... А вона аж одсахнулась та як закричить, правда, радісно начебто: «Геннадій Васильєвіч, а хто к нам приїхав? Ти токо пасматрі!»

Аж тут впливає такий же огрядний, як і Ганнуса, Геночка.

— Какая ещо «Ганнуса»? Анна Іванова, — похитав горділиво головою Геннадій Васильович. — Захаді, захаді, Сергей Івановіч. Ради тебе, ради.

Той стояв трохи знітившись, наче не туди потрапив, куди сподівався.

А в хаті — краса! Все чик на вичик. І на господарях, і довкола.

— Та я думав, що ви тут у стольнім Київ-граді так чешете нашою державною, що куди мені селюкові.

Геннадій Васильович скривився, перебив:

— Ну ти, как бил Хахляндія, так і астался. Что я Киев освобождал да ещо буду по хахляцкаму каверкать свой язык? Ну, Сергей Іванович, ти дайош... Я протів українской мови нічаво не імею, но чаво я буду свой язык уніжать. Нет, друг дорогой, ми ещо возобновім нашу великую Родіну. Великая Родіна — пабедітельніца! Еслі б не ми, здесь би до сіх пор хазяйнічалі фашісти. І ви би ім лізали сапогі. Ми асвабадітелі! А теперь какіе-то ветерани УПА хатят с нами сравняться.

— Але ж вони теж проти Гітлера йшли — вставив і свого трохи Сергій Іванович.

— «Але, але»... — передражнив Геннадій Васильович, відхиляючись назад, потрушуючи пухким пальчиком перед собою. — А где оні билі еті годи до незалежності? Ми атстраівалі города, деревні, а оні прохлаждалісь па тюрмам. Бил я, праверял... На всьом гатовеньком, не так уж і плохо.

Сергій Іванович розгублено стенив плечима — мовляв, не був у в'язниці, не знаю. Слухав знічено Геннадія Васильовича, Ганну Іванівну, яка іноді теж щось додавала, хоч здебільшого піддакувала чоловікові. Гіркота заливала душу. Дорогі, милі серцю люди... Що сталося? Чи блекоти якоїсь повпивалися, чом така ненависть до всього українського? Жити в Україні і так її ненавидіти...

Згодом ще хтось прийшов. Геннадій Васильович, підправивши ледь сивіючий чубок, поважно рушив зустрічати гостей. А Ганна Іванівна схилилась ближче до Сергія Івановича і спитала українською, якось наче так по-дружньому:

— А ти, мабуть, до РУХу ходиш?

— Ні. А до чого тут РУХ?

— Ну... З ними бореться Геннадій Васильович. Він секретар обкому комуністичної партії. А рухівці його дуже допікають.

— Ні. Я не в РУСі.

Сергій Іванович, хоч і втопив комуністичний квиток у гнійній баярі за хлівом, та все ж не наважився піти до рухівського осередка, бо там такі ж ротаті, як і комуністи — все лаються, все не миряться, хоч і путне дещо кажуть. І ось зараз відчув, що нині, як ніколи, поділяє всі рухівські постулати, та хіба можна признатися в цьому. Миттю виженуть. А куди серед ночі податись? І вирішив ламати комедію. Пильно дивлячись у очі Ганні Іванівні, урочисто проказав:

— Я був, є і лишуся комуністом!

І враз аж здригнувся від якогось голосного крику-вереску.

— Геннадій Васильович! Геннадій Васильович! Какаю новість! — кинулась назустріч гостеві, що саме заходив до кімнати. — Ой, Пьотр Дмитрієвіч! Ви тільки пасматріте на нього... Сергей Іванович — комуніст! Сказал бил, есть і буду. Вот какоюю твой спасітель!

Усі зраділо вітали його. І раптом Сергій Іванович і дійсно відчув себе героєм. Адже він став комуністом у найтяжчий час — на війні. Воював, відбудовував і совість біль-менш чиста.

Петро Дмитрович теж оборонець Києва, теж оплакував Союз і мріяв окомунізувати всю Україну. Випили по чарці. Закусили і гостинцями, і наїдками, яких щедротно наготувала господиня. Сергій Іванович давно такого смачненького не куштував — хіба що на весіллях, а більше на поминках.

— Ах, ета незалежність! Как она нам всьо подпортіла. Раньше і ба-ликі, і какаю хочеш ікра. Пайки... А тепер при етіх націоналістах даже ікри не пажрьош. «Незалежная Україна...» — це вже Петро Дмитрович і чмихав, і пхикав та кривив масні губи на здерев'янілому обличчі.

Господарі йому охоче підкивували або ж скрушно хитали сивими головами. Сергій Іванович спохмурнів. Запитував себе: чому я мовчу? Хіба ж націоналісти при владі? Коли вже Кравчука чи Кучму вважа-ти націоналістами, то це вже хана всьому. А Ющенко — хоч і патріот України, але ж хто побіля нього? Крутії, хапуни та балаболи. Підвели, підставили його, селянського сина. Один селянський син піднісся до Президента, так свої ж і осадили. А зараз такий президент, що всіх чує. Він чує чи ні, а кагебуха всіх слухає. Кажуть, що вже й мобілки про-слуховуються? Ну, мовчу, мовчу. Бо ці «велікородние» враз виставлять за двері. Але ж що я — боягуз? Не був і не буду.

— А какіе націоналісти? — почав російською і сам здивувався, що то горілка робить, і за рідну мову забув. — Разве оні билі ілі есть у власті?

Геннадій Васильович якось погрозово зиркнув на нього, але вимушено засміявся:

— Ух ти ж, хахляндія... Да! Ти прав. Не билі ані у власті і... не будут! Один, два — ето не в щот. Кое в какіх странах націоналісти навелі парядок. Но у нас оні не должни победіть, іначе прощай Великая Родіна. Тогда ми ейо нікогда не верньом. І не известно не станут лі бандеровци нам мстить. Ведь, не секрет, гналі їх, как скот, і в Сібір, і на Соловкі, на рудніки. Ещо детки їх осталісь. Один Тягнібок чего стоіт. Как ти думаеш, Сергей Иванович, будут мстить?

— Ні. Не будут. Може тільки тим, що дуже багато насоліли. Так вони в могилах уже майже всі. Українці добросердечні. У нас ментальність така...

— О-о-о. І он туда же — «ментальність»... Да что ти панімаеш в етам. Радіо наслушался? Я б ето радіо, паганку ету, запретіл, біла б моя власть. Слава Богу, хоть телевизор всьо нам на руку гаваріт і паказивает пакасті всякіе. Увлекает. Українцам і мова їх вшивая не нужна.

— Какая? Какая? — збуряковів Сергій Иванович. — Ти кацапет мели да не замелюйся. Піввіку прожив у Києві — в серці України — і говорити не навчився. І ще... ображаеш...

— Да плевал я на твою мову. Я даже не за русскій, я — за советскій язык. Етот язык в боях я вистрадал. А у вас здесь немци на мове балакали. Еслі б пабеділі, вот далі би вам жару.

— Та ще не відомо, хто гірше — чи такі як ви освободітелі, що домівки рідні покидали та пристроїлись тут п'ятою колоною... — буркнув зпересердя Сергій Иванович і навіть не проказав «чи німці», подумки втихомирював себе.

Але буря, що вже давненько вмостилася в очікуванні свого часу, стрепенулася і мир луснув, брязнув об землю, покотився в куток. Натомість крик, галас — все в один бік, в одну точку — на Сергія Ивановича.

— Прочь с моево дома, ска-атіна! Немци тебе дороже, чем я?

— Убірайся вон! Твою мать... Я здесь до седих волос Киев, Україну спасаю, а ему немци дороже!

— Я жінціна, не патерплю в майом доме...

— Та я ж і слова про німців не сказав...

— Но ти падумал. На меня... Да я унічтожу тебя сейчас... — Геннадій Васильович схопив пляшку «Русский стандарт» з недопитою горілкою.

Дружина і Петро Дмитрович учепилися в нього, утримуючи.

Сергій Иванович, доки вони прищемили господаря до стільця, хамелю-хамелю, лап-лап за картуза, сумку під бік і став вовтузитися біля дверей. Як воно тут відчиняється? Три замки... Щось натискав,



крутив. Нарешті почув, як кричала Ганна Іванівна «Верхній падимі! Падимі і всьо!»

Вискочив на вулицю. Ноги тремтіли. Хвора нога ледве дибуюла. На вокзал! До трамвая. Але ж уже пізно. Треба пішки. Сів на обочині дороги. Наче й людей не було — нікогісінько. Аж де не взявся міліціонер.

— Ей, ето тебе не пастель. Іді подальше, пока машина не сбіла. Ох, еті бомжи... — підійшовши ближче, побачив білу небомжівську сорочку, піджак, більш миролюбче промовив — что, батя, нажрался? Может ночку переночуєшь в отделеніі? Єсть на штраф?

— Та ні. До вокзалу мені. На електричку. Нога заболіла. Прострелена. А я на зустрічі з ветеранами був.

— Ну, ладно. Сєводня твой празднік. Садісь, к вокзалу подвезьом. Пересідіш, а завтра поедєшь.

— Спасибі, синку, за доброту твою.

Міліціонер гукнув водія. Підїхала чергова машина, яку за куццями не помітив Сергій Іванович. Пробував свою біду повідати міліції, та вони зразу попередили: «за целую ноч галава от ваших розказнев боліт. Бабе своєй раскажєшь».

«Бабі, бабі... якій бабі? Нема баби. Нема друзів. Діти як чорти. Господи! Та за що ж мені така кара — сопів, важко дихаючи, Сергій Іванович — чи ж я грішник який окаянний, щоб отак мучитись... Друг мій, казав, що “я твій боржник, ти мене спас”. І проти ночі — ви-и-гнав». Хотів хакнути, як учив онук, та щось судорожно кавкнуло в горлі й наче ридання вирвалося із грудей. Міліціонер на той звук озвався:

— Батя, ти что? Ти ж мужик. Успокойся...

Затиснув рота долонею. А видовжені від болю очі, як у побитого, вигнаного звідусіль собаки, кипіли сльозами.

На вокзалі забився в куток. Прикрив картузом зчервонілі очі. Хакав, крякав мимоволі, раз-у-раз сякався в картату хусточку. Аж доки хтось із пасажирів не пожалівся черговому міліціонеру.

— Дед! — почувлося над головою. — Нажрался? Счас визову патрульную машину. Документи!

Серій Іванович дивився обважнілим поглядом на роздратовану червону піку і мовчав. Витяг ветеранське посвідчення.

— Что молчиш? Разговарівать не можєшь? Вставай! Разселся тут... — розгорнув посвідчення. — Ну, ладно. Іді в стороне сядь і зармі. Слишиш?

«Куди він мене жене? Куди мені йти? А дійсно — куди ж мені податися? До РУХу? Так комуняку не приймуть. До якогось там КУНу? Так толком не знаю, що воно таке... Куди мені йти? Куди? — біла обухом думка в тім'я. — Високі мрії молодечі пропали, старечі — зів'яли. Дітей

не навчив нічого святого. Дітоньки мої, внученята... Простіть мене... Усе лаяв вас та шпетив... А треба було з добрим словом. Прожив життя, як у бур'янах. І сам, як бур'янина, став. А як гарно можна було жити...»

— Да вставай, тебе гаварю... — міліціонер штовхнув Сергія Івановича в бік.

Хотів підвестися. Не зміг. Обважніло похилився на чоловіка, що сидів поруч. Той злякано схопився з місця.

— Скорую... скорую... — почулося звідусіль, та Сергій Іванович не чув цих слів. Утлі вуста розтяглися не в натужній посмішці, а в ладгідній, умиротвореній, наче зустрічався з кимось дорогим і рідним. А перед ним стояла велична жінка в білому і прощально дивилась на Сергія Івановича.

— Хто ти? Смерть? Мати? Діва Марія? Ні, це не діва Марія, бо одіж українська — полотняна і вигаптована білим по білому і очі голубі... світять прямисінько в душу. Хто ти?

Так і не пізнав він цієї жінки.

А стрічався він з небесною Україною, що в останні хвилини його розставання з життям прилинула до свого безталанного сина, щоб хоч трохи розтопити його гіркоту, щоб довести, що вона, Україна, є, існує, потребує любові дітей своїх, які не думають про неї, блукають манівцями або й досі сидять у бур'янах.

## БІЛА РАДІСТЬ

Новела

— Ридай! Риди-а-ай... — скажу я дочці з небес. А тим, хто буде на-сміхатися над нею через негодящого безпутнього батька, я дам відсіч. Бо хто вони є у цьому світі? Тільки небо кіптять своєю чорною енергією, все нищать довкола себе. І все для того, щоб порозкошувати, нажертися. Усе гребуть-загрибають до своєї ротової... порожнини. І це в них найосновніша мета в житті, бо ж... припиниться їхнє існування, це б пак, їхнє животіннячко... Яке нікому й за гріш не потрібне на цій землі. І ці люди чванливо тупають по ній, а дехто ще й біга, вдаючи з себе щось значуще, путне, ма-а-сштабне-е... А я кожному можу сказати хто він є. Відкрито. Прямо в очі. Ви — мішки з лайном. Новий вид черв'яків. Ті безхребетні, а ви з хребтами і можете не лише повзати, а й ходити. Хребтаті черв'яки! Ось ви хто. І відрізняєтеся один від одного лише обличчями, вибачайте, пиками. До речі, які майже не повторюються. Дивина... Від чого це залежить важко пояснити,

але це засвідчує, що Бог — є. І, мабуть, всі люди під його недремним оком. Ото тільки божевільні вільні від Бога. Певно, і я — вільний. Так я — вільний! І від Бога, і від людей. Але я люблю небо. Люблю літати думками і чуттями у позахмарній млості, у потязі до білосяйної радості сягати щонайвищих висот. Дехто каже, що ця радість оманлива і що це не злет, а падіння і щораз нижче... Нижче і нижче... І що наркомани нищать власноруч свій розум — він стає крихким і згубним. Але я не наркоман! Ні, я не наркоман... Просто я велетень думки і можу, на відміну від цих двоногих черв'яків, літати у високості, упиватися радістю, волею. Це тільки сьогодні, та, правда, і вчора, я нидію і скавчу... Як останній собака... У собаки радість — кістка з м'ясом, а у мене... Ху-у... Де ж моя радість? Вона тут, поряд, та двері зачинені... Зачинені, бо нізащо придбати... Ці кляті людці понавигадували всіляких грошей. І служать мамоні. А я — людина вільного польоту, не можу злетіти, втихомирити свою душу і тіло... А коли зі мною біла радість, душа співає, а тіло наче розчиняється у Всесвіті — і я лечу... Та ні... не лечу, а скнію, палюся думкою забagliвою, майже нездійсненою. Бо ні копійки в кишені і рідна дочка виставила мене за двері... як чужака якогось. Мене, рідного батька... Я ж її змалечку леліав, носив на руках донечку свою. Вивчив її, аж до аспірантури довів. Може, якби не була така вумна, то не вигнала б батька. Такого батька... Я ж проводив грандіозні телепередачі, не якісь «шоу», а по науці. І всі професори, науковці, як миші перед котом, нишкли переді мною і я своїми каверзними запитаннячками міг робити з ними казнащо. Оце, мабуть, тепер мені віддяка, що дуже вже упивався своєю владою і навіть моє керівництво було мені — не указ! Усі мене боялися... Мого розуму. Мого язика. Гострого, як жаллива кусюча... І дружина мене покинула. Правда, не від боязкості, а... ой-й... Та хай... Що мені дружина? Що дочка? А друзів у мене майже й не було... І нема! Бо ось мені кепсько, а чи хто позичив мені долярників, щоб я міг купити дрібку, всього навсього дрібку, білої радості... Ой, як же в горлі шерхотить, пересохло. То було лишень згадаю про свою радість і аж слюною бризкаю. А це вже... ось сиджу... чи лежу? Боже... Лежу. Де я є? Гу-у... десь не знаю і де... На узліссі перед теремом наркодїлка... На окраїні світу. Покинтий всіма, забутий... Але я вільний! Від усіх... От тільки в голові щось весь час тукає. Тук-тук... Чи хтось пробивається до мене? Та все сильніше... Не гупай так... Заходь. І, будь другом, принеси мені хоч трішечки білої радості. На пучечці... Крихітку... Що ти кажеш? Я вже сліпий — і нічого не бачу. Я вже глухий — і нічого не чую. Тільки чую як у голові: тук-тук...

І раптом щось знайоме, таке близьке, рідне накопалося, змело весь шизоїдний непотріб. Аж заокотїло все довкола і дрижаки пішли по

спині. І ось він, з дочкою, маленькою щибетушкою в замиському весняному лісопарку. Могутні дуби, тонкостанні клени, а крізь густі кроки дерев ледь-ледь пробивається сонце, хилитається під легеньким вітерцем. І мережить все довкруг ясною радістю. Краса... Дочка бігає, сміється невгамовно, шукає білочку, яка гасає з дерева на дерево. Колись і він з батьком ходив у цей лісопарк. Часто просився ще і ще, але батькові все ніколи було...

Пташки обабіч виспівують гімн Сонцю. Бо Сонце для них — Бог. Без нього наша планета була б льодяною брилою. Перед сходом світила вони його закликають піснями, увечері — дружно проводжають. І так спокон віків. Людський сенс життя: оберігати цю красу. Оберігати, ширити, жити з любов'ю до Природи і один до одного. Вперше виникло переконання, що саме для цього створені люди. Треба частіше зустрічатися з Природою, одухотворюватися. Більшість людей живе безцільно і бездумно. Поїсти, поспати, примітивні розваги, а місію людства не виконують...

Коли ж він забув про це? Чому? Варто було йому один-єдиний раз вжити «білої радості» на роботі і це стало всім відомо. Не звернув уваги, що там все простежується, прослуховується, що більшість колег його ненавидять. І його, такого відомого, талановитого, певно вже давно підстерігали, — відразу ж потурили з телебачення. Безповоротно. А невдовзі вже його ніщо не стримувало і стало не до місії людства. Покотило...

...Сніг білим порошком притрушував землю, сковану ожеледицею, а під кущем бузку, що розлого розрісся під парканом лежало щось схоже на людину чи на велетенського черв'яка, що скоро стане розплідником ще менших черв'ячків, хробаків, засмердить, розпросториться зловоння і зловісний розпач, від якого навіть гілочки бузку відсахнуться. Вони вже й так нечутно зойкають: «Ой-йой-йой... Геть, геть від нас...»

Небо хотіло втішити, порятувати бузочок і сипнуло колючою хурделицею на розпростерту на землі постать. А, може, хотіло розбуркати це створіння і прогнати геть від бузку і молодих ясенів, що рядком підбиралися до дороги. Та безпорадне тіло ще довго щось гундосило, бубоніло, чмокало, доки замовкло. Упокоїлось. І небо вже вкотре подумало: «Мабуть-таки, людство — сліпа гілка еволюції».

І буде ридма ридати дочка, жаль до батька заступить всі невдоволення на нього. Все лихе розтане від спогаду про лісопарк... І той спогад єдиним світлим промінчиком пам'яті про батька ще довго світитиме їй у житті. Однак, своїх дітей, хоч скільки разів збиралась, так і не поведе до лісопарку. Бо то обмаль часу, то щось заважає, стає на заваді. Усе ніколи... І світлий промінь порятунку тоншає, згасає... Гасне...

## ДЗВІН ЧАСУ

### Оповідання

Камін яснів кількома жаринами. Веніамін Лазарович вдивлявся в них, мовби хотів висотати звідти осердя цілющості для думок. А ті безтямно сновигали, плутались і пригнічували мозок. Жарини, хоч інколи і займались урочим маєвом, никли й змалалися, а невдовзі лише декілька зірочок блимало у мороці, який клубами підступав, прагнучи втиснутись в ці поодинокі блісточки-лелітки. Камін погас.

Веніамін Лазарович притис тонкі руки до чола. Його вродливе обличчя ніби заніміло з гримасою болю. Зітхнув. Відкинув голову на бильце крісла. Не вірилося йому, що доведеться кидати рідне місто. І коли-то ще доведеться приїхати сюди. Скільки тут усього пережито. Пам'ять досить часто копірсається в минулому. Пам'ять...

Їхня кімната була на першому поверсі, майже в підвалі. Чотирьох-річний Веня з сестричками злякано прислухались до розмови мами з сусідкою, які голосно схлипували і, йойкали, притискаючи руки до грудей. Німці були вже в місті.

Мати обіймала дітей, цілючи їхні личка. А Веня зазирає у її заплакані очі й дивувався: «чистісінько як у корови». Нещодавно він спостерігав крізь дірку в огорожі, як паслася корова на занедбаному стадіоні. Усе ближче й ближче вона підступала до нього. І ось підняла голову. І Веня зблизька побачив її око. Велике, каре, зі снопиками червоних прожилок в кутку. У мами, правда, вії не білясті, а чорні, прями. І погляд журливіший.

Ширилася чутка, що фашисти знищують євреїв і їхніх дитинчат. Декілька разів на день мама стала мити дітям голови. То ромашкою, то відваром цибулі, то дістала хни і густо мастила вохрою, щоб рудіше ставало волосся, щоб не було таким кучерявим та чорно-лискучим, яке відразу впадало б німцям в очі.

Одного разу прийшла до них жінка, з якою мама разом працювала — Мирослава Павленко. Знову мама довго плакала, розмовляючи з нею, а далі поклікала Веню.

— Венечко, ти підеш до тьоті Мирослави і будеш у неї жить. Вона порятує тебе від німців. А потім ми будемо разом.

Ні! Ні! Він не хотів від мами, відбивав простягнуті руки тітки Мирослави, тільки з мамою, тільки з мамою... Пізніше він зрозумів ціну тих рук. Тоді довго вмовляла його мати, а далі вирішила сама відвести його. Дівчат залишила вдома. Одній було дев'ять років, другій дванадцять. Так і запам'яталися вони. Стояли у вікні і махали рученятами

вслід. Коли мати повернулася з другого кінця міста, дівчата були в дорозі до концтабору. Німців привів поліцай Семен Лужков. «Усе їхнє поріддя вигріб з міста!» — похвалявся перед сусідами.

Десь у Німеччині загубилися сліди сестер, а кістки поліцай гниють у сибірських землях.

Мати в ту ж ніч посивіла, тяжко захворіла. Сусіди доглядали за нею, напівмертвою, ділячись шматком хліба. Ледве вичуняла. А тітка Мирослава однією рукою сумно гладила кучерявий чуб Вені, іншою трималась за невидиму петлю шибениці, бо переховувати євреїв заборонялося. Так і звик до неї, до другої матері. І опісля війни він часто приходив до тітки Мирослави, вона багато чого доброго і світлого йому передала, бо від матері йшли тільки нарікання на долю та жура. «Таке нам, дитино, на роду написано — вік мучитися. Нікому не вір. Добре вчися». І він вчився. Тільки ніяк не міг зрозуміти — хіба він не такий як його однокласники? Знаходилися такі, що інколи ображали його, дражили, та Веня мовчки терпів глузування, бо вже знав: є хороші на світі люди, є й погані. А згодом став авторитетом у класі. Учням подобалося, що він і розумний, і не ябеда. Та й вчителі до нього добре ставилися, особливо єврейські. Пишалися його успіхами.

Мати рідко коли давала категоричні відповіді, повторюючи час від часу, що все підвладне сумніву. Та перед смертю вона оповіла синові підсумок свого життя, мовивши на кінці розмови: «Ти один, Венечко, не забувай про це. Жодної близької людини у тебе нема. Тітка Мирослава хіба... так вона теж стара. Лише на себе надію май. Хай печаль чи радість розламлює груди, тримай усе в собі. Бо сьогодні тобі поспівчують, завтра — в душу плюнуть. І довіряй тільки євреям».

Уже тоді Веня замислювався над материним життям. Безрадісне, у повсякденних турботах і вічна боязкість, що хтось образить, завдасть болю. Але чом вона забула про сусідів, які піклувалися про неї в часи війни, про тітку Мирославу, яка мене порятувала.

А тітка Мирослава іншому вчила: «Будь відкритим до людей. Коли хтось заподіє зло, йому ж гірше, не тобі. Добрим треба бути. Тоді і жити радісно і помирати легко. Ніби чистий перед людьми, перед усім світом». Такою вона і померла. З чистою душею, з вірою у святе, у добро. Вона була йому другою матір'ю. І поховав поряд із рідною.

Кожного року перед Великоднем, бо це було найвизначніше свято тітки Мирослави, Веніамін завжди приходив на цвинтар, прибирає могилки, садовить квіти. Над заповітами матерів він роздумує й досі, намагаючись проторити дорогу істині.

А потім у його життя щільно вклинилась ще одна дорога людина, яка на деякий час запнула ці два дорогі образи. Коли закінчував ін-

ститут, покохав дівчину Ельвіру. Вірніше, вона його покохала й примусила зробити те ж саме. Вона була також єврейка. Гінка, жвава, з блискучими палкими очима, вона завжди з'являлась поруч, коли йому потрібна була підтримка, хоч би просте дружнє слово. Годинами могла розповідати про нові книги, нові вистави в театрах. А її гра на роялі... Як вона грала...

Веніамін Лазарович, рвучко підвівся, пройшовся по кімнаті й застиг біля вікна. Музика немов хлюпотіла з неї самої, вируючи час від часу, мов на бистрині. Скільки пристрасті, емоцій, якоїсь сатанинської сили з цілковитим нагнітанням чи то суму, чи то розпачу, чи дратівливої веселості било водограями з-під її пальців. А горда голова з витонченим профілем то натхненно завмирала на мить, то різко нагиналась і Ельвіра, ніби хотіла всім тілом виструнчити один звук, то знову кволіла рухами, ніби зачаклована музикою. А дізнавшись, що Веніамінів улюблений композитор Гектор Берліоз, шквалила і шквалила музикою, підкоряючи уже й без того закохане в неї серце. Ельвіра досягла свого. Її навіки покохав найперспективніший юнак на їхньому факультеті, майбутнє світило науки, що йому пророчили і студенти, і викладачі. Вона затулила Веніамінові всенький світ. Тоді навіть подумати не міг, що втративши Ельвіру, зможе жити. Тепер він знає, що якою б міцною не була любов, вона може розбитися вщент, буцімто склянка яка. І купа дрібного колючого скла залишиться на все життя. Це скло може замести в куток, прикрити чимось, але аж ніяк не вдасться викинути його геть. Он лежить воно. Скільки років минуло, як розлучились, а інколи, зайшовши у свою ошатно вбрану, але самотню квартиру, захлинеться від усвідомлення, що він один, а була ж така кохана людина. Тоді він очманіло ходив по квартирі. Зайде на кухню — вона! Радісно усміхаючись, кидається до нього, пригортаючись до грудей, і її тепло поволі просочується до кожної клітинки тіла. Зайде у ванну — вона! Піднявши вгору руки, мов тополінка під дощем, озирається привітно до нього. Ніжна, свіжа, уся в сяючих краплинах...

О ні! Геть ці спомини. Вони ятрять душу! Веніамін Лазарович силував пам'ять вчепіритися в інший образ. Той. Роковий. Коли вона розпатлана, вишкірена стрибала перед ним у безсилій люті. Де поділася її принадність? Коли встигла розтанути каштанова доброта в очах? Вони були якись каламутні. Божевільні.

— Ти скалічив мені життя! Ти не думаєш про завтрашній день... Ти забув, що ми євреї. Твої фрази про «любу справу», про «друзів» — як вони одосточортіли мені! Я вірила в твій талант, а ти... Ти своєю млявістю, добросердечністю кров з мене п'єш. П'єш!

Веніамін Лазарович, заплющившись, притиснув чоло до шибки. Прохолода остудила його. Краще не згадувати. Це була розлючена пантера. Він тоді схопив її за руки і силоміць посадив у крісло. Трохи обм'якнувши, вона процідила:

— Або я і переїзд до Ізраїлю, або я піду від тебе.

Відказував, що хочеться віддячити цьому місту, рідному місту, де виріс, воно дало крила, тут рідні могили, тут чудові товариші по роботі. І скоро буде успіх. А вона ехидно сміялась.

— Чи й не товариші... Та їм до тебе, жидка, і діла нема ніякісінького. Хоч згинь та пропади, нема.

Ледь заспокоївшись, почала вмовляти:

— Та ти ж розумна людина... Коли ти житимеш в Ізраїлі й прославишся, ти вже цим віддячиш цьому містові. Це ж така можливість. Нас чекає Обітована земля. А тут заскніє твій розум, твій талант.

Говорив, що супроти серця не піде, а сам почав губитися в роздумах: може, й правду вона каже. Вирішив порадитись на роботі. Хлопці відказували, що не розлучатися ж вам з Ельвірою, їдь, та, може, й дійсно там більшого досягнеш, бо в розграбованій олігархами Україні наука ледве животіє, а там — обшир. Усі тікають туди. Відводили погляди. Він зрозумів, що колеги не хочуть його від'їзду. Тим більше надійшов той період, коли стає ясно чи відкриття побачить світ, чи п'ять років праці зійшли нанівець.

Веніамін вирішив залишитися. А через декілька днів на столі на білім аркуші паперу чорніли страшні слова: «Я помилилась в тобі, Веніаміне. Ти егоїст. Я асоціююся в тебе лише з постіллю. А я хочу жити по-справжньому. Повнокровно. Життя ж одне. Це українці вірять у потойбічне життя, у рай. Для нас — рай на землі. А з тобою — ні щастя, ні раю. Ти скалічив мені життя. Але спи спокійно, я — в надійних руках. Не забувай лишень, що ти єврей. Не заспокоюй себе, що Україна твоя Вітчизна, ні, у євреїв це — Обітованна Земля. Там наше щастя. Там наша доля. Не забувай про це. Прощай, Ельвіра».

У ту ніч ішов дощ. Веніамін не зачиняв вікна і холодні великі краплини періщили на підвіконня. Він підставляв їм обличчя й не видно було де сльози, де краплини. Вниз боявся глянути, наче щось манило його звідти. Долітав до сьомого поверху ледве чутний, але паморочливий клич біди чи ж навпаки — його біда заповонила все довкруг до землі, до лискучих під ліхтарями асфальтів. Безвихідь і розпач давили-чавили його кохання до Ельвіри, виціджуючи натомість гірку розпуку. Ранком очі були сухі, та серце ще довго плакало.

Декілька років жив як у тумані. Одне спасіння — робота. Потім скло в кутку припорошилося пилюгою звички й не сковувало зору.



Більше він не одружувався. Були захоплення жінками та все скороминуші й пусті, за які зневажав себе. І вирішив: «Любов — це теж мистецтво, але для мене воно недосяжне».

Даремно пророчила Ельвіра, що він пропаде в Україні. Уже декілька разів пропонували йому, професорові, чудові вакантні місця в Києві. Там стільки вже євреїв прилаштувалося, що дехто завважує, що скоро в Ізраїлі буде менше євреїв, аніж у Києві. І у Верховній Раді України більше половини євреїв. Український кнесет. Відмовлявся від пропозицій. Ось уже другий рік щось несподіване, таке радісно-щемливе забрунькувалося в його зболеному серці. Це та дівчинка, секретарка з відділу інформатики виплекала в його душі коханнечко до себе. Кожного разу він вишукував привід, щоб зустрітися з нею, а коли доводилося в неї бувати, професор сам не знає що з ним починає діятися. Він утрачав чуття реальності. Нікого не бачив, окрім неї. Ці сині очі наче гіпнозували його. Розгублювався. Тетерів. Здавався собі незугарним стариганом, який не мав права навіть глянути на цю ніжну квіточку. А відчувши, що вона також радо плине своєю синню в його палку кароокість, струменів кожною жилкою тіла як молодий хлопець.

Одного разу, коли переступив поріг відділу і передчуття зустрічі з Раєю радістю калатало в грудях, що ось зараз буде стояти перед нею очі в очі й будуть вони наче єдині на світі, раптом почув стишений шепіт її подруги: «О, твій удав уже тут як тут».

«Удав? — знітився Веніамін Лазарович. — Чому? Я ж і не думаю заподіяти їй зла. Дівчинці моїй... сонечку...». Навіть забув за чим прийшов сюди, боявся здійснити погляд на Раю, що вже радісно синіла оченятами йому навстріч.

— Раїсо Миколаївно... Мені треба дещо передрукувати... Чи зможе те швиденько?

— Звичайно. Приносьте. Я вам нашвидкоруч наберу...

Краєм ока зиркнув на її подругу, що насторожено розглядала Раїно з ітхальника. І не чув подальших слів:

— Ну, Райко, цей професор — твій наповал! Оце вже за нього батько не буде тебе шпетити, як за інших пустоголових хлопців. Це вже таке привалило... Як то кажуть, з гязі — у князі. Будеш професоршею. А машина яка в нього класна... Правда, жених старший за твого батька, хи-хи... але то... дрібниці... Усе! Бери мене, Райко, за дружку!

— Та що ти таке кажеш! Ми про заміжжя ще й не говорили. Ми просто друзі... — знічено шепотіла Рая, перекладаючи папери з одного місця на інше, а холодок якогось лиховісного передчуття затермосився в душі.

Вона добре знала свою сусідку-подругу й ще з дитячих років через неї не раз уже втрапляла в різні халепи. Язичок мов з голочок...

Веніамін Лазарович був би радий сентенціям Раїної подруги, якби лишень вона передчасно не розтеленила на все передмістя приголомшиву новину: «Райка виходить заміж за старого жида».

А поки що професор по-молодечому стрибав східцями на нижній поверх до свого кабінету і в його голові крутилися-вертілися поетичні рядки: «В твоїм імені — Рай, в твоїм імені — Сонце ясне...». І аж засміявся весело. Оце ж і є — біс в ребро... Отак влип...

А невдовзі вони разом ходили до кав'ярні. Спочатку це відбувалося нібито випадково, а згодом уже й домовлялися про зустріч. Увечері за келихами дорого вина, тихій музиці, очі в очі — росло бажання пізнати одне одного ближче. Але не судилося.

Одного разу опісля роботи, йдучи на стоянку автомобіля, раптово уздрів Раїну подругу, що, перелякано глипнувши на професора, дременула геть. Потім завважив, що побіля його «Volvo», стояв доволі ще молодий чоловік, абияк вдягнений і, здавалося, дуже сердитий. Він зхарапуджено цмулив цигарку і коли Веніамін Лазарович наблизився до автомобіля, віджбурнув цигарку геть і рвійно кинувся до професора.

— Це ви — Веніамін Лазарович?

— Так я.

— То це ви той жидяра, який зваблює молоденьких дівчат?

— Що ви таке верзете? Це неправда!

— А Рая? — хрипко спитав чоловік, весь настобурчившись.

— Рая? Між нами нічого такого не було. Просто ми любимо одне одного. Я одружуся... — схвильовано виправдовувався професор.

— Як не було, то слава Богу! Бо від нас і Рід небесний відречеться. Мо' ви й добра людина, та, дивлячись на витівки євреїв-олігархів, уже нікому не віриш.

— Не ображайте євреїв. Є різні...

— І чому ви й досі не поперлися всі у свій Ізраїль? Вас же туди зі всього світу закликають. Боїтеся, що Бог збере вас усіх і — хляп! Своєю всевишньою долонею, щоб й мокрого сліду не зосталося від вашого поріддя! — чоловік ляпнув рукою по долоні й злісно засміявся. В очах гостро блиснула якась знайома синява, а кулаки нестямно матнулися перед очима професора.

Веніамін Лазарович злякано роззирнувся довкрузь. Гурт співробітників насторожено позираз в їхній бік, очікуючи що воно буде. Як уже накинься цей ненормальний на нього, то треба йти виручати професора. Але чоловік ні на що не звертав уваги і його дратівливий голос дедалі міцнішав.

— Ви, жиди, розіграли комедію, що виїхали до Обітованної, а самі в усіх країнах усе захопили, як ось Україну обідрали. Невдячні! І золото...

золото граблями гребете, як той Рабінович, що золоту багатокілограмову цяцьку одпер до Ізраїлю. А у нас в той час люди з голоду мерли. Ні зарплат, ні пенсій! Ви ж — розкошували та все підряд прихватизувували. Ми ж — мовчимо, не віримо своїм очам... Бо українці по собі судять — гріх украсти, гріх збрехать. Бо ми — довірливі! Я все про вас знаю. Читав і Тори, і Талмуди ваші. Гори книг перечитав. Вже дзвін часу наближається, а ви його не чуєте, не хочете чесно жити, дуросвіти!

Спочатку Веніамін Лазарович хотів гордо відмахнутись від цих несправедливих нападок, але знічено мовчав. Було нестерпно боляче. Хто зазирне йому в душу, хто роздивиться, що там діється? Адже він ні в чому не винен. Народився і живе на цій землі й, мабуть, уже й ментальність у нього українська, бо найдорожча для нього земля — Україна. Але ота брила злодіянь його одноплемінників час від часу зростає і нищить світлі відносини з іншими народами. Він не дуже вчитувався в Тору, але основні закони знає. Важко було виживати єврейському народові і помилок багато, але критикувати своїх він ніколи не буде, бо то — святе. Проте, щось треба змінювати. Повинні постати нові людські відносини поміж спільнотами на планеті. Не раз він про це думав. Але зараз біль і образа затуманюють розум. Це правда, що українці занадто довірливі. Певно й у світі нема довірливіших і, додав про себе, згадавши тітку Мирославу, і добріших. Але ж, що цей чоловік горлопанить? Як гірко чути такі звинувачення, коли ти не винний. І хто цей чоловік? Певно брат чи родич Раї. Хоч би моє дівчатко цього не чуло. Став посміховиськом для всіх. Треба повернутися на роботу, доки ще й стусанів не отримав.

Коли зайшов до вестибюлю, крикун відчепився, подався геть. Професор стояв перед ліфтом сам не свій. Раптом хтось торкнувся його ліктя. Променисті, рідні дівочі оченята злякано поринули в самісіньку душу.

— Ви образились? Не треба! Він рознервований. У нього був начальник єврей, який несправедливо вигнав його з роботи, не заплативши гроші. То він тепер усіх євреїв звинувачує. Але ж ви не такий... Ви найкращий у світі! Не сприймайте близько до серця. Вас всі поважують...

— А звідки ти його знаєш?

— Це — мій батько... — глухо мовила дівчина і розплакалася. — Він проти наших зустрічей. Навіть проти одруження. Сказав, що вб'є вас, а потім — себе. Я боюсь за вас... І його жаль, він самотужки мене виховував. Важко нам було. Я не знаю, що робити... Я не знаю... Але лишити його я не можу. Це мій батько.

Рая метнула від Веніаміна Лазаровича до дверей.

Хотів кинутися навперейми, за своєю любовою, коханою дівчинкою, та враз охляв, зіщулив плечі. Затремтіла рука біля серця, ніби втримуючи огром серцебиття. Подумки мовив: «Тримайся, Веніаміне. Це рано чи пізно повинне було статися. Треба тікати звідси... До Києва... Чи... до Ізраїлю? До Ельвіри? Вона вже давно покинула свого обранця і закликала листами до себе. Вже й візу надіслала. Але до кінця життя буде сяяти в моїй душі кохання до Раї. Як не гірко, а воно сяє... Ой, як же гірко-о-о-о... Прощай, дівчинко. Прощай... Не судилося нам разом бути. Мабуть, моя доля — це Ельвіра... Оце моє давнє, вицвіле від розлук кохання».

Був час, коли він роздумував, де справжня батьківщина і чи зміг би виїхати звідси в інші краї. Адже він гарний фахівець і робота завжди знайдеться. Але як прожити без цієї землі, де світ прилинув йому вперше в очі ще немовляті. Де пізнав людську доброту. Де став на герць з незвіданим у науці. Як?

До тих перших, кого покликав голос крові їхати до Ізраїлю зі щирими намірами будувати, трудитися, а не воювати, він не мав ніякої перестороги. А от до тих, які кинувши рідні землі, розбрелися по інших країнах й забули про Ізраїль, ставився упереджено. Хіба наш народ перекотиполе? Ось навіть до Києва, ось тут поряд з рідною місщиною, важко наважитись виїхати. Але тепер — все. Треба їхати. До Ізраїлю. У віками омріяну предками землю.

Написав заяву про звільнення. Термінове звільнення. Довго впорядковував розкидані папери, документи — треба опісля себе полишити лад, порядок. Додому дістався запізно.

Тепер, сидячи біля розчервоного каміна, утверджувався у своєму рішенні, Так і тільки так. Треба їхати. Вогонь похапливо жер пахучі дровенята і жаром палахкотів у кімнату. Аж спекотно стало.

Веніамін Лазарович знову відхилив віконницю. Надворі завітрило. Дерев хилиталися і наче здіймали догори схарапуджене гілля-руки. Сніжинки сипнули в згарячіле обличчя, мов окропивши цілющою водоцею, і ця ніжна ласка освітила темнокарі очі лагідною осмutoю, мов би він почув як прилинув до нього дзвін часу з Обітованної...

Причинив окроплену дрібним кришталем шибу, а сніжинки припадали і припадали до неї. Може, вони борються проти нагального вітру і шукають захисту, а мо' вони теж вслухаються в дзвін часу і для них вдоволення, ціль — отак сипнути комусь в обличчя цілющою вологою жертвовної доброти, щоб розбуркати чийсь заскнілий розум, а чи заспокоїти розтривожене, зболене серце.

## СТАРЦІ

Новела

Проходячи повз сільську нещодавно відбудовану церкву, мимоволі Пстишується моя хода і погляд прикипає до цієї пари.

Упевнюю себе повсякчас, що не можна так пильно вдивлятися в посторонніх. Але очі ще чіпкіше стежать за кожним їхнім порухом, жестом.

Він сидить у камуфляжному зношеному одязі. Руки тіпаються безперестанку, а слъзисті неприродно вирячені очі в червоних прожилках тяжіють тупою байдужістю. Тільки коли погляд падав на поводирку, у них просвічувалось щось віддано-приятне, тепле.

Каліка і поводирка... Її обличчя було забронзовіле, аж темне від холоду. Зморшки майже зовсім заснували колишню вроду і вирізбили риси мужності та перетерплену муку.

Я почала шукати гроші в сумочці, аж зненацька збоку почулося злісне:

— Розсілися тут. Стільки цих старців, бомжів розвелосся... І де вони беруться? Тільки владу компрометують... Є ж військові госпіталі, будинки для пристарілих...

Озирнувшись я зрозуміла, що ці слова належали високій, гарній, з ошатною зачіскою жінці, яка йшла поруч з молоденькою дівчиною, певно, дочкою. Кинувши гривню у мідну карнавку на темній шматині, я рушила за ними. Нам було по дорозі й довелося ще довго чути дразливо-нервово обурення цієї пані. Але дівчина була не згодна з матір'ю.

— Мені їх жаль... Жаль, мамо. Не суди їх так прискіпливо. Іноді аж страшно стає. Переді мною людина, яка... дивилася в очі смерті... І вижила. Це, мамо, сліди війни... Щоб люди не забували...

— Війни... війни... То загарбницька була війна. Навіщо нам було лізти в той Афган. Там свої порядки, а нам що до того... Ні ж, поперлися... Та й скільки наркоманів, п'яниць розвелосся серед тих «афганців».

Мені подумалось, що таке переживши, у людей витримка притуплювалась. Безрукому, чи безногому солдату хіба легко? Часом без сім'ї? Без підтримки? Зі втраченими мріями, любов'ю? Вони ж люди такі, як і ми, тільки над ними, мов Дамоклів меч, висить карма вбивств і насилля, яке вони здійснили у тій, дійсно, загарбницькій війні. Але ж їх туди послала держава, хоч уже й держави тієї катма... Але ж ми — люди...

— Мамо, їх горе завело у безвихідь. А ми байдуже дивимосся на це. Треба якось допомогти...

Голос юнки тремтів, мені також передалося її хвилювання і навіть у тітки, куди я вряди-годи їздила погостювати, не могла заспокоїтись. «Звичайно, — думалось мені — серед старців є нікчеми, трутні, які не хочуть брати прикладу з параолімпійців, з вольових, настирливих, котрі, маючи якісь дефекти, і працюють, і перемагають, і в пошані. Та навіть ніхто й не помічає їхнього ганджу. Є ж такі, що виставляють своє каліцтво на розглядини, може яка добра душа кине копійчину і хутенько пропивають назбиране».

Я спитала в тітки, що то за каліка з поводиркою біля церкви. Тітка рада була моему приїздові, метушилася, щоб підкинути племінниці якусь роботу. Цього разу понаставляла переді мною розрізаних жовтих, аж помаранчевих гарбузів, щоб я вибирала насіння, а сама метилася чим мене пригощати.

— Та то Вірка з Василем Бондаренком. Усі тутешні їх знають. Молодими вони такі гарні обоє були. Хто не гляне, той і замилується. Василя забрали в армію та й заперли аж в Афганістан. Це зараз у нас роздолля — і служить мало, і майже вдома. А при советах — то Ангола, то Афган, то Чечня. Україна не тільки славиться хліборобами, а й воїнами, то наших хлопців у найскладніші точки посиляли. Хоч і давненько те було, а запам'яталося, як на проводах в армію палахкотіли очі Василя та Вірки. Ото тільки й того, що поцілувалися вони привселюдно боязко та несміливо.

Жила тоді Вірка обабіч нашого двору. Потім їм колгосп нову хату звів. Десь аж на тім крилі села. І ото було бачу, як принесе поштар листа Вірці, то так уже вона оченятами радо світила. А потім чомусь перестав їй писати Василь. То вже так сумувала дівчина. Бо й правда, чом не дає одвіту. Може, його білі кісточки десь серед гір дощі поливають? Увечері, коли було не зайдеш до їхньої хати, бачиш, як молиться вона перед образами. Батько й мати не знали що з нею й подіять. А невдовзі звістка шмигнула селом. Василь Бондаренко повернувся, покалічений — не впізнати! Вірка все бігала туди-сюди повз Бондаренкову хату, хотіла хоч краєм ока глянути на свого Василька. Потім наважилась. Кажуть, як переступила поріг хати, то знесилено притулилась до одвірка, дихання їй щось спирає. А Василь саме сидів біля вікна. «Василю...» — мовила стиха Вірка, а той зачувши її голос здригнувся і не повертається, аж зіщулювся і прикипів до підвіконня. «Чом не глянеш на мене, Васильку?» — вона до нього звертається. Підійшла, повернула його голову — та і одсахнулась. Ніс перебитий. Синюшно-червоний. Рот видовжений і не закривається. А очі, вибалушені, колілись такі сині, зблідли, червоними прожилками помережились. Руки паралізовані. Притулила його до себе і заголосила... Кляла війну, кля-

ла недолю... А в себе вдома заявила, що стане Василеві за дружину. Ой, батько ж тоді так визвірився на неї. Воно й правда. Молода, красуня. Та кожен хлопець радий із нею і в огонь, і в воду. А вона — підку! І все. Відраджували її майже всі. Мати бачачи, що криком не візьмеш, вмовляти почала: «Дурненька, чого ти з калікою зв'язуєшся. Посоромся людей і нас не сором. Та й діток у тебе ніколи не буде. І сміятимуться з тебе...». А вона як стрепенеться. «Сміятимуться? З кого — кричить — сміятимуться? Боже! Серця у вас нема, коли таке верзете. Хіба він винний? Ніколи, ніколи його не покину!» Відтоді стала жити у Бондаренків. Василева мати ледве ноги пересувала, так подіяло на неї синове нещастя. А зимою, якраз перед різдв'яними святками, померла. Закрутилася Вірка... Від Василя й відійти не можна, бо від поранення в голову, до нього «чорна болізн» пристала. Такі нападки, що й піна з рота клекоче. Інколи вони так напосідалися, так витіпували його, що як мрець лежав. Сама бачила. То те їй, було, принесу, то се. Виписали пенсію йому. Однак не вистачало, гроші танули на лікування. Забирали його на державне утримання, не дала Вірка. Не вірила, що до її Василечка будуть душевно ставитись та й розлучатися не хотіла. Вирішила разом бути все життя. Скрутно було їй бідолашній. Спочатку односельці трохи допомагали, а тоді як Союз тріснув, то кожен за себе... Таке діялось... Розруха в колгоспах. А комуністична та комсомольська братва взяла новий курс — не до людей, а на власне збагачення. Хтось порадив Вірці йти просити по миру. Спершу соромилась. Як-то так? А далі наважилась. «Для Василечка, лебедика мого, на все підку, — казала. Деколи допомагає людям на городах. Посадить Василя на межі, а сама в роботу і має якийсь зайвий гріш. От тільки не гоже, що горілкою почала впиватися, горе заливати. Крадькома, правда, щоб Василь не вгледів. Береже його, щоб і він не впився. То дитинку хотіла, а це вже й змирилася...».

Другого дня, відїжджаючи до міста, я попростувала до станції тією дорогою, де сидів Василь з Віронькою. Тепер уже не могла її по-сільському називати Віркою. Скільки роздумів над їхньою долею промайнуло в мені за цю ніч, які лишень види допомоги не намагалась пропонувати, обґрунтовуючи їх перед тіткою, а вона все відкидала: «Та це вже пробували... Як тільки не намагалися допомогти. І сусідів, і церковників, і чужих людей підсиляли до них, Вірка нів'яку. Це аби вилікувати Василя... так це ж неможливо. Це просто у нас в селі живий пам'ятник війні...»

Знову стишую ходу... Треба привезти їм одягу, якихось наїдків смачненьких. Про що думає ця жінка? Чи така ж у неї чутлива душа як і раніше, чи горе так побило, що зачерствіло серце, зашкарубло?

Її очі байдуже ковзнули по мені і непорушно застигли, стінкою вставився погляд перед себе.

Проходить повз них багато людей. Одні кидають у карнавку копійки а чи зім'яту гривню, ніби так і належить, інші зовсім не звертають уваги на старців, а дехто зі злом цідить:

— Ліняться працювати. П'яниці! Мабуть, всю виручку пропивають. А кожну копійку людина тяжкою працею здобуває...

Жбурляють колючі, жорстокі слова. А Віронька щільніше стискає вуста і витирає сльозисті Василеві очі, очі свого Василечка...



## Віталій КВІТКА

---

### ПАМ'ЯТІ ПОЛІКАРПА

**М**ій дід Іван — як і я — геть не гуляв з дівчатами. Ніколи, і за жодних обставин його (як мені спочатку бабою Настею відповідно налаштованому думалося) бурхливої юності. І всьому причиною був деякий містичний Полікарп.

Дід пам'ята, що Полікарп навіть якийсь час був комсоргом у Великій Андрусівці. Тоді вона ще не стала наполовину морем — там були дванадцять класичних вулиць-сотень на тисячу двісті дворів. Дід не дуже багато розповів з життя цього велетенського людського ковчегу. Він ясно пам'ята тільки, що Полікарп весь час ходив і повторював, що помре. В усякому разі, у Полікарпа було таке дивовижне відчуття своєї скорої смерті, що це мало гнітюче тиснути на всіх, а не тільки на мого діда. Навіть не відчуття, а бозна-що. Полікарп усе ходив і ходив, повторював та й повторював загадкову фразу: «І коли, коли ж це я помру?»

Помер він, проте, так. Близенько біля стіни була приставлена гвинтівка — і так близько, що моєму дідові досі відгукується в пам'яті ця неймовірна близькість цих двох предметів, стіни і рушниці. Та ще мотузка, — і якось там вона самим Полікарпом кудись потягнута — і все, готова смерть Полікарпа!

Ховали Полікарпа там же, у Великій Андрусівці. Був великий похорон. Прийшло багато людей. Сльози — теж, були. Перед тим Полікарп — довго чи ні — ходив і, мабуть, як жінка нічийне дитя, виношував свій незносний задум. І таки не витримав. Совість замучила. Був безпорадний. Він просто не зніс внутрішнього сорому, причиною якого була Ліза.

Ліза не тільки вилікувалася — вона ще й вийшла заміж і народила двох дітей. Полікарп — не так. Щойно дізнався про «встидну хворобу» — сифіліс, «успадковану» від Лізи, так і ходив — убитий горем, геть не годен — ні на комсомол, ні на саме життя. Ні жив, ані не жив. Довго чи ні — хтозна. А потім — дуже швидко в уяві діда.

Та стіна і їй неймовірна близькість гвинтівки... Дід усе життя думав: як же ж можна було зловчитися і так близько приставити рушницю до стіни — це для діда було неймовірно. Навіть більш неймовірно, ніж сама смерть Полікарпа.

Смерть Полікарпа — в цьому не було нічого дивного. Її, смерті, було тоді так багато, і сипалася вона з таких різних боків, що з якогось моменту перестала дивувати — дивувало тільки те, що хтось ще жив, — наприклад, ти.

До того ж, такий високий вчинок, у ще не до кінця понівеченому кокаїнною дійсністю ідей революції і громадянської війни українському селі — це було якось логічно, дуже-дуже добре зроблено, — кожна чесна людина, звичайно, вчинила б на місці Полікарпа тільки так. Але стіна, гвинтівка, відстань між ними...

Усе. Більше про Полікарпа, який не залишив по собі навіть тьмяного сліду на цій землі, невідомо нічого. Ні діду, який розповів мені це перед самою своєю смертю, ні мені, який колись також неодмінно помре. Маленький біографічний штрих — Полікарп був австрійцем, у Першу світову війну взятим у полон (безіменний австрієць, який так і залишився там, де і Новогеоргіївський район із його назвою, попід бурхливими водами, які іноді виносять на Дніпровий берег на згадку юним купальщицям кості, можливо, і Полікарпові) — нічого не додасть до життєпису Полікарпа.

Але до випадку з Полікарпом — дід не встиг, після — вже і не міг — і так дід і не погуляв у своїй юності з жодною з Євиного роду. Від самих же тих Полікарпових похорон, і багато хто з Івана глузували. І називали юнака вже не інакше, як «Іван Сидорович». Але, що поробиш — Іван Сидорович не міг гулять з дівчатами. І ніякі глузування та підозри, навіть бабинастині, під саму вже старість, не змусили діда зрадити цій його винятковій сексуальній конституції, затуманеній історією з Полікарпом. Просто, все, що Іван міг знати — це що якщо колись трапиться, як із Полікарпом, то... о, як, як тоді він, не австрієць, зможе взяти і приставити до стіни гвинтівку, якої він ніколи не тримав у руках, і — так близько...

Отож, крім Григоренко Ніни та Богомучської Пасі, дід, каже, так і не гуляв ні з ким. Ніколи. І за жодних обставин. Але я думаю, що відтоді дід також боявся ще й стін.

## НАД НАДРАМИ КІСТОК

Я лежав у середу на лаві, у передмур'ї степу. Там, у степу, де відділено донькам діда Івана — йому саме має виповнитися безкінечне вісімдесят вісім — городи, мирно в підґрунті спочивали посіяні картоплини. Наслідок упертого риття й закопування — моє тіло — затишно спочивало вже в іншому місці, а душу несамовито окутував приємний стан болю.

Упершися кістками в куценьку лавку, я раптом відчув давно-давно підзабуте, — що щастя людини не залежить від м'якості перини і зручностей ложа — так хороше, єдино в житті хороше, як від отого лежання на лавці середи, мабуть, мені ще ніколи не було. Кості, м'язи, все тіло боліло — і міцні кістки лавки не те що заважали спочинку — навпаки, мовби були чимось щонайм'якшим і щонайсолодшим. Біль звідусюди — сильно радував. Я пригадав муки Христа, Його Шлях Болю (Via Dolorosa), пробиті цвяхами руки, і мені стало так хороше-хороше, немов мене самого щойно було знято з хреста і я лежу тепер у затишному дерев'яному гробі Ариматея, а мене все обдувають і обдмухують вітри, що дмуть звідти, згори, з боку залишків скіфського кургану.

Очі в такі миті, звісно, хочеться зімкнути. Але вся обстановка всередині і назовні ніяк не дає поринути в надра солодких сновидінь. Занадто міцні ребра лавки, надто пустотливий вітер, засолодкий душевний затишок, щоб вийти зі стану несподіваного сп'яніння від величі всесвіту, центром якого зараз є ти.

Раптом, якось дуже вже вмиють, до моєї свідомості долинають якісь незвичайні звуки. У ній фіксується: кричать-розриваються кури, що ще зо мить тому голубами і майже нечутно для людського вуха вуркотіли над своєю червивою свіжою ріллею. Що ж, час людській голові й собі автоматично здійснитися туди.

Просто перед моїм лицем кадр із Хічкокових кінострічок. І зовсім не на екрані. Ось воно, лице, подібне на рило Фредді Крюгера. І, вже за тисячні доли секунди Крюгер, змахнувши крилами, просто наді мною полинув геть. Однак і досі сансара-нірвана спочинку така сильна, що тіло й душа все ще бореться зі свідомістю навіть у таких несприятливих для подібної боротьби обставинах. Замість того, щоб одразу звестися на ноги, так само автоматично голова самокладеться чомусь на лавку, очі заплющуються. Але потім — одразу ж зворотнім рухом усе змінюється: організм повністю стає на дві ноги, а очі вперто біжать поглядом у бік сильного попереднього галасу. Туди, трохи праворуч від кургану. Де ціла рота курей поспішно, хто в посадку, хто в бік людських хатів, хто на інші чужі і ще незорані ріллі, відступає під натиском невимовного

переляку, що йде в курки з середини назовні у вигляді сильного стовпу повітря, пропущеного крізь шлюзи гландів — її крику.

Просто над ними всіма, чомусь озирнувшись у мій бік, безперервно, хоч і плавно набираючи швидкість, вирулює геть у позанебо якийсь юний орел, якого тут, саме в цьому селі, завжди називають кібцем. У його пазурах — порожньо. Уже за мить він щезає з мого короткозорого овиду.

\* \* \*

Трьох курей порішив кібець напередодні, повідомляє Валентина, одна з трьох доньок діда Івана. Вирушаю в степ шукати курячі трупи. Нема. Ні курей, ні перепелиць. Ні переляку курки, людини чи юного орла. Уже в небі й під ним — і я знав це ще тоді, коли кості лавки злилися з моїми в безперервній симфонії спільного болю і спільного ж сновидного затишку — на невизначений час знов запановує мир. За який безуспішно поклали голови всі наші попередні покоління.

## ЗАЛИШАЮЧИ АТЛАНТИДУ

**П**ро Атлантиду почали говорити не одразу. І навіть не тоді, коли вона щезла з людських очей, окутана густими, як зарослі вже диких вишень, водами. Тільки коли сотні років проминули в серцях, щем усередині грудної клітини покликав до життя ці спогади.

Тоді моєму дідові Іванові було вісімдесят сім. Скоро, хотів я того чи ні, він мав залишити цю землю. Може, Господь ще продовжив би ці дідові дні, які в тому сьогодні йому здавалися одинаково безкінчними і марнотними. Єдиною його мрією тоді, коли зникала й ця вже його атлантида, було дізнатися тільки, де він живе і де живуть інші. Днями дідові вдалося віддалитися від своєї хати на цілі маловидимі в ці його дні двісті метрів. І тільки тоді він зміг дізнатися справді чимало про світ, що його оточує. А так — щодень, щоразу — у кожного, хто проходить повз його лавку, він усе ще намагається випитати — де і хто нині живе, хто вже вмер, а хто ще ні. А потім, наситившись розмовою, він усе ще намагається взнати головне: чи живуть же таки ті, з ким йому доводилося верстати шляхи своєї тяжкої земної праці, і де саме в тій далекій Протопопівці (де вона, ця атлантида?) мешкають його онуки. Яких уже, мабуть, багато.

Так було завжди: людська душа не може насититися жодною інформацією. І тому скільки б нечисленні перехожі та гості, що проходять

повз найменший в країні хутір, не доповідали про стан світу, що розгортається в його пам'яті, душа його все одно не може наситися переповіданим, і він допитується про одне й те саме знову й знову. «Якби сотню дітей наплодив чоловік, і прожив пречисленні літа, і дні віку його були довгі, але не наситилась добрим душа його... то кажу: недоноскові краще від нього!» — написано над його ліжком Еклезіастом. І з часом дід продовжує вважати ці слова промовленими ним самим. Тоді як я можу пригадати лише свої запитання. От і сьогодні, попередньо відповівши на безліч його однакових щоразу поспитань, у Великодній день, теж вирішую і собі питати. Я питаю, чи був він щасливий, чи пам'ята він принаймні один день із своїх численних їх тисяч, коли серце його раділо. Може, то був той, коли Анастасія Петрівна, дідова дружина, тримала на руках одне з чотирьох своїх дітей, одному з яких судилося стати і моєю матір'ю. Я розумію, що атлантида, будь-яка з них, це не більше ніж міф. І все-таки, вперто, продовжую запитувати. Але нема відповіді у вустах діда.

Довго він переповідає те, що жив. Але так і не знаходить у сувої прожитих днів жодного хорошого. Дні, коли з'являлися на світ його діти, так само, як і всі інші дні, як і Атлантида за її життя, минули для нього всі одноманітні, немовби дерева. Від світання до повного заходу, сорок чотири ще й із гаком роки безперервної праці в колгоспі, без жодного вихідного — це все, що може іноді з'ясувати про людське буття Всесвітня Історія. І якраз тут дід раптом пригадує один винятковий день.

Того ранку Анастасія Петрівна перелякано повідомила, що Марія, дідова мати, якось по-особливому суворо і пильно подивилася на неї. І від того погляду невістці вперше в житті стало неймовірно моторошно. Була неділя, але діда знов викликали на роботу: треба було вивозити з лазні, де милися якісь значні, воду і зливати в ями, що залишилися від колишніх шахт. «Коли я повернувся, мою маму вже нарядили», — промовляє людина, схожа на портрет на стіні. Її нарядили у вбрання сестри Олександри, що так і залишилася незаміжною. Усе життя Олександра працювала, заробляючи на придане, ще-таки сподіваючись вийти заміж, та коли померла, все «барахло» залишилось Марії. І того вечора мати лежала в домовині в усьому найкращому із убрань, які тільки існують у світі. Хіба що деякі з найкращих речей Олександри довелося виміняти на харчі ще в 1933-му, і тому на небіжчиці тепер їх не було.

«Кажеш, чи я плакав, як умерла мати?» — перепитує і до сьогодні мене дід і довго мовчить, як несподівану літню дощову зливу перечікуючи сварку в сусідній кімнаті між усе ще живими власними дочками. «Та я, синку, не знав того дня, куди дітється! Я ж прожив із матір'ю

дев'яносто років!» — із розпачем, ніби мама залишила його тільки годину тому, каже дід, і я розумію, що та синівська любов, яка прокинулася в ньому щойно, дуже-дуже велика — навіть мені, його онукові, незважаючи на роки, що минули від години її похорону, важко її, цю любов, не відчутти. І тому-то з такою особливою ясністю на дисплеї душі постають усі подальші кадри зниклої Атлантиди.

Дідові був один рік, як помер Сидір, його батько. Майже за рік до того на розкішних луках пасся Орлик, єдиний тепер годувальник. І саме того дня до них у гості прийшли дивні люди, яких всі тоді називали бандитами, але самі вони називали себе чомусь «червоними» — Іван навіть подумав, що це ті цигани з Одеси, які торгують вапном та червоною фарбою, яким сварилася віддати його за непослух мати. Сидір про щось голосно і недовго сперечався з цими торговцями фарбою. А потім стародавні малі підприємці прив'язали його до лавки й били шомполами, доки не потомилися і не позаливали кров'ю весь двір. Коли Сидір нарешті прийшов до тями, то він сказав Марії, що скоро помре. І, як завжди, батько дотримав свого слова. Марія ходила наприкінці життя на двох палицях з червоної вишні, ніби напам'ять про ті два червоні шомполи. Іноді вона довго й сильно молилася. І сусідам завжди здавалося, що ці забобонні молитви, наче спогади про танучу в надрах землі Атлантиду, складали більшу частину її життя. От і сьогодні, в день Пасхи, яка тепер неначе триває завжди, дід раптом починає співати. Він співає таким голосом, який я ніколи не чув і ніколи не почую — він співає псалми, чувані ним від матері. Сам він не знає, чи вірити в Бога, тому що всі дні його життя проминули в одному пориві сліпого самоствердження кожного прожитого його родиною дня в невимовній, тяжкій і всепоглинаючій єгипетській праці на благо Атлантиди. От, крім праці, яку тепер він також не в змозі більше виконувати, він і не вірить ні в що. Як і ті, що вперше почули про Атлантиду, благополуччя якої тепер минулося, а щастя мешканців якої за її життя було примарним, він, дід, не знає в що вірити. Хіба що, як і кожен із нас, трохи вірить у спогади.

У спогаді, яким не назавжди відокремлює його від всесвіту кришка домовини, раптом пропливає ціла зіркова плеяда місць Іванового дитинства — Велика і Мала Андрусівки, села біля Новогеорگیївська, якого тепер немає, як і річки Тясмин. Кругом обсажена вербами, щороку річка прочищалася великими черпалками. «Якими черпалками?» — «Ну, тими черпалками, якими щороку черпають ріку!» Тому що ріку, як і океан, на дні якого ми все ще намагаємося щось знайти, черпали щороку, мабуть, прочищаючи русло. А ще над Тясмином росли велетенські вікові сосни — іноді, коли в степах дув особливо дужий

вітер, сосни, коріннями зачерпнуті в пісок, падали як отруєні казкові велетні чи повержені Котигорошком лицарі. «А потім прийшли ті бандити, що будували ГЕС, і все знищили. Усе пішло шкобертя!» — із серцем, наче не дід, а вже всі разом, хто був і хто не був у цю мить у кімнаті, каже тінь на фотографії. Знищили: села, Новогеоргіївськ (і напередодні режисер Олександр Довженко говорив, що треба буде виселити 40 тисяч людей, подвиг, гідний античних героїв), який славився в давнину своїм ярмарком, церкви, навіть Тясмин — з його берегами та соснами, з його лозами, які не можна було зламати руками. Той, із яким я вже наче навіки злився поглядом, під кінець зустрічі раптом пригадує, як якось, їдучи кудись, він хотів виламати таку лозу, щоб замість батога: довго мучився, та й не зміг. «А можна ж було зрубати сокирою чи ножем?» — «А як же ж ти його зрубаєш сокирою, коли його не можна зламати руками — крутиться як вірówka в руках, та й годі!». Проте, з тієї лози робили кошики — і кошики не такі, як тепер — їх навіть фарбували по-особливому і тими винятковими кольорами, які можна, придивившись іще пильніше, ніби перетворюючи погляд на одну світову крапку, побачити тепер тільки в спогадах діда і ніде більш.

Багато чого розповідали дід в інші дні. Але сьогодні вони раптом пригадують не тільки загибель Атлантиди посередині однієї з країн Європи, а те, чого не казали мені ще ніколи: що Марійчин батько, дід Копитон (о, вони так любили Священне Писання — дід розповідали, скільки читали той страшно читаючий дід) якось умер в такий самий, як сьогодні, Великодній день.

Вони так і померли: впали на шлях, дорогою до церкви у Великій Андрусівці. Понад отими верболозами. Біля тих сосен. Біля неіснуючого нині берега Тясмину. Чи довгий вік діда був, запитую, чи було з сімдесят. Відповіда: думаю, з сімдесят чи з-понад того і було. Я тоді дякую дідові Івану за те, що родили всіх нас і ці слова, цілую, і вирушаю в подальшу свою путь додому, залишаючи Атлантиду в глибинах моря, з якого їй уже ніколи не звестися на ноги.

## СВІДОК

Тим, хто дивився з іншого берега, усі вони здавалися схожими на сарану. Але кількох полковників і їхнього генерала, які знали, що на цій, розчищеній ними землі, більше не буває сарани, важко було обдурити. Знаючи, яка тут пустеля панує насправді, у теперішній весняний мороз вони здогадувалися про єдину здобич, на яку полюють ці чорні цятки, розкидані по дзеркалу Дніпра.

Відірвавшись від найзахоплюючішого у світі зайняття, тенісу, одразу після блискавичного удару на виліт, генерал, ніби римський штандарт здійнявши догори ракетку і мовби натякаючи на свої широкі груди якомусь невидимому стрільцю, що царює над рибалками в повітрі, закричав:

— Я тут, ось він — я! І я вас не боюся!

Цієї миті він був схожий на хлопчика, що, попри заборону запаливши сірника і обпикши палець, переживає перший, але не останній у своєму житті кураж зближення зі страшною таємницею. Яка, так і не перебігши дороги його життю, починала робити з дитини мужчину, але водночас, як обрій, ставала все запаморочливішою, нерозгаданнішою і дальшою.

Чорні та кольору охри тіні сарани на ріці навіть не поворухнулися. Здавалося, що не тільки генеральський голос, але навіть небо, аби йому заблаглося цієї миті звалитися просто на плечі їхніх кожухів, у середині яких щось тисло в груди, не змогли б відволікти їх від цього останнього полювання на найзапашнішу рибу березня.

Завтра сніг і лід, можливо, почнуть зливатися в одну симфонію. І тому те, що їм належить зробити сьогодні, а можливо вночі чи під ранок, переповнюючи сенс їх беззмістовного на перший погляд життя, єдиним наміром якого було принести ордени риб'ячих тельбухів, аби прогодувати ними власні сім'ї, — о це було таким важливим, що не морозу зараз зіплювати їхні вуста. І не недопалкам «Мальборо» заспокоювати потім їхні душі, коли вони пригадуватимуть це сидіння на Каялі вже нуртуючої Великої Ріки, завбачивши першу ж крихку плівку будь-якої із замерзлих рік численних приток Дніпра свого життя.

Загроза була реальною: Дніпро вже почав прокидатися і тому, вчора готуючись на останню в сезоні рибалку, деякі з них особливо палко обіймали своїх лад, інші таємно робили потрійний перехрест, промовляючи беззвучне «пробач». А зовсім інші тільки голосно лаялися, картаючи високе начальство погоди за те, що така рибалка відбувається так пізно і в таких небезпечних умовах. Уже прибувши на означене місце й побачивши своїх побратимів, що встелили кількасотметровий шмат дніпровської криги, і краєм вуха відчуваючи її поскрипування, вони тільки зараз пересвідчилися, яку небезпечну професію обрали.

— Не піймали жодної рибини. У деяких немає наживки. Я бачив двох, які забули волосінь, — беручи ракетку до рук і збираючись зіграти партію зі своїм генералом, промовив полковник, у якого над самим лобом звисало кошлате пасмо сивини. Він був схожий на красивого коня, гриву якого хоч-не-хоч помічають усі перехожі. Подумки ще раз порівнявши вчорашнього підлеглого з ним, тим вірним конем, гене-



рал промовив черговий із жартів, після чого зігнув коліна і нахилив тулуб, як пантера, готуючись до подачі.

Увечері в лазні, змітаючи один з одного віниками денний пил приватного корту, що як крейсер у скелю, урізався в Дніпро своїм вічнозеленим штучним виступом, учорашні воїни ще раз поглузували з отієї півсотні недолугих рибалок, що, пропустивши сезон полювання, досхоchu натремтівшись на самій середині Дніпра, так нічого й не вполювали. Полковник, що ходив спитати цю людську сарану про удачу на полюванні, раптом пригадав, що в мішках кількох із них під брезентом спочивали горбики рушниць. І тоді всі вони ще раз голосно засміялися, натякаючи на кричущий непрофесіоналізм цих убивць риби, і вражені їхнім дилетантизмом, згадували про качок, які ще не повернулися з теплих країв і яких тому не можна було розстріляти.

\* \* \*

Цифра 5.99 змінилася на таймері-будильнику такою ж зеленою шісткою, і тоді, разом із перевернутою безкінечністю її двох нулів, пролунав сигнал про вставання, що був Тарасовим супутником майже все життя. Генерал, обдавши жагучим цілунком очі своєї вродливої дружини, що почала прокидатися вслід йому, зіскочив із подружнього ложа так хвацько, наче завтра йому виповнювалося не 54, а 14. На мить навіть чомусь захотілося, щоб, як отоді мама й усі сусідські хлопчачки, його називали сьогодні Тарасиком.

Але він прогнав від себе цю неможливу думку про дитинство, у якому його мама була ще живою, і де, підкрившись справа до її плеча, він міг прихилити голову до самих її духмяних як вітчизна грудей. Злегка розім'явши і так пружні й готові до подальшого життя м'язи, він опустився в крісло і почав перегортати сторінки ранкових газет, а тоді, стиснувши пульт і відчувши дрібне як сутковий дощ тремтіння власних пальців, продовжив гортання інформації і на телевізійному дисплеї. І, хоча нічого нового не було — усі напередими повідомляли про головного свідка країни, який за власним бажанням з'явиться сьогодні до генеральної прокуратури давати свідчення, які глибиною свого пекла змушують замовкнути найбезсердечніших із цих шавок — не відразу через цю одноманітність журналістів і їхню неспроможність проводити розслідування та впорядковувати інформацію, а зовсім інше відчуття наповнило його. Якоїсь надії на щось досі ним незнане. І на те, що завтра, у його день народження, усе не тільки зміниться на краще, а й сповниться нового й незнамого сенсу. І тоді його губи, як гімнаст на турніку, потягнулися догори — у розслаблену й радісну дитячу усмішку.

Усмішка ця співпала з появою дружини в проїмі дверей. Спочатку таємним телепатичним підглядачем його погляд сягнув за межі прихованих від людського погляду під синявим дніпром бюсту пагорбків. Коли ж її халат гойднувся, злегка оголюючи стегно, він ще раз перепитав себе про те, про що запитувався вже не одне десятиліття. Хіба бувають щасливіші за нього люди? І кому в піднебесній пофартило з жінкою більше, ніж йому? Коли її посмішка, слід від якої ще, здавалося, веселкою пламенів у повітрі, нарешті розтанула, а двері душової почали зачинятися, як у пору юності ніби кличучи і його туди за собою, він раптом пригадав красу дочок, яких видали нагора ці шахтарські стегна. І саме цієї миті задзвенів телефон.

— Да... Да... Да, — спокійним степлером голосу продовжував він фіксувати, одночасно оцінюючи, почуте.

Генерал уперше в житті зловив себе на навмисності й одночасній поспішності того, як він знімає тепер із плечиків спортивну куртку. І як неймовірно туго, довго й надійно зав'язуються шнурки на кросівках. Він ще раз і ще раз прокручував у голові почуте й був цієї миті схожий на водоплавну птаху, спійману сільцем через власну необережність. Або на орла, який знає, що крила розправити тепер важко і який усе-таки шукає спосіб, змахнувши хоч одним із них, змінити ситуацію на свою користь.

Загроза була реальною. І тому, хоч сьогодні вперше в житті йому захотілося прикинутися найнезграбнішим і найповільнішим зі спортсменів усього світу, треба було діяти вкрай хутко. Він знову пригадав дочок і ту єдину шахову партію, у якій не зміг обіграти суперника — тому що той був гротмейстером, і за ним стояла ціла армія фахівців. І та тьма завчених напам'ять шахових дебютів, проти яких безсилі не тільки воля, а й розум. Шахи не теніс. Кожна поразка в шахах, вигаданих мудрим царем посеред пустелі, над якою кружляють зграї сарани, готові залишити гравців без обіду, життя та його сенсу, не випадкова.

Відчиняючи двері назовні, Тарас іще раз упіймав себе на думці про те, що, скільки б пісень не наслухався він посеред того широкого українського степу, скільки б не наспівав їх тихими вечорами на березі Інгульця дівчатам із чорнющими, як вороння, чи пахучими й жовтими, як свіжа солома, косами, найсолодша з мелодій, яку він чув у житті — пісня дощу, що лине зараз із душі, де потоки чистої води омивають найвродливіше з тіл, що коли б то не було існували у світі. І це тіло за дивним збігом обставин і через чудо, природу якого, на відміну від безлічі злочинів, які він розплутував із майстерністю і спритністю Шерлока Холмса, йому так збагнути і не вдалося, усе життя належало тільки йому.

Генерал збагнув, які ордени й перемоги були насправді найголовнішими в битві його життя. Умить ока, він подумки поклав усі їх до ніг переможця. І відчув, що через це усвідомлення безсилості перед долею, яка, розкриваючи перед ним ворота земного раю, завжди готує ключі від маленьких дверей і печеру з незручними сходами, що ведуть у підземелля, ноги його під час проходження цих останніх метрів не такі вправні й тверді, як завше.

Ніби вимірюючи секунди, потрібні для того, щоб встигнути сотворити це чудо — і ця стежка справді здавалася дивною і безкінечною, ніби чудо — він все-таки пройшов у бік споруди, яку на його батьківщині називали кабицею. У мить, коли перед ним мов із-під землі вигулькнули з такою самою міцною і тренованою поставою, як і його, він ще раз пригадав тіло вбитої вурками матері і клятву про помсту. Її він частково встиг здійснити, помстившись кільком сотням убивць матерів — деяким, з насолодою упійманим посеред степів, зіскочивши з грабованою ними, а насправді повної автоматників фури, він сам приставляв палець пістолета до чола — і змусивши тисячі замовників убивць братів і сестер, як мишей, закотитися до часу у свої нори.

Ковзнувши по обличчях гостей з мало прихованим презирством, він відзначив, що не знає жодного з них. Жестом він запросив їх пройти і вставив ключ у двері. А, коли прихоськи залишилися без руху, першим, схиливши голову, просунув її у проїму кабиці, зараз же відчувши несамовитий біль у спині і в м'язах рук.

Як півень, якому вже відрубали голову, але за інерцією природи ще повний сил, Тарас спритним рухом повернувся на бійцівський майданчик. Секунд сорок лише тупцювання людських ніг і рипи снігу, який ніяк не збирався розтанути й сьогодні, 4 березня, видавали сліди боротьби. Тому, хто проходив би з того боку високого кам'яного паркану, який захищав підходи до генеральського замку, могло б здатися, що пес на прізвисько Варр робить щоденну ранкову зарядку, намагаючись переплигнути через паркан. І тільки почувши кілька слів, які, як пароль, змусили його ноги й руки вщухнути та припинити опір, генерал з покірливістю стриноженого батьком теляти перемістився всередину кабиці.

Возсідаючи у зручному як трон кріслі, яке він тепер висовував на саму середину, щоб краще бачити з нього своїх ранкових гостей, генерал пригадав учорашню розмову в лазні. І водночас відчув насолоду від того, що друзів не було тепер поруч і не треба було шукати додаткових крісел. Тому що пальці його тремтіли тепер як ніколи сильно — стола не було, і не було куди, як під час усіх його прижиттєвих банкетів, заховати тремтливий берест рук — поглядом він таки випитав

у своїх останніх супутників паузу, під час якої двічі пересмикнув беретту.

Два патрони вилетіли з неї і повільно, неначе кораблі через безкінечний космос, почали наближатися до підлоги кабіці. Третій патрон допоміг пробити його власну нижню щелепу так, щоб не вмерти. Після цього генерал підійнявся. Ще раз вистрелив у голову, від чого голова луснула. А потім з відчуттям виконаного обов'язку впав у крісло, акуратно поставив беретту поруч, дбайливо притиснувши її до бильця. І так і не помітивши двох нестріляних патронів, що за цей час уже долітали до пилу підлоги. А вони свідчили, що вбивць свідка, який так і не з'явився о дев'ятій біля стін генеральної прокуратури, було двоє.

\* \* \*

Блідий, як сама смерть, вийшов із кабіці, у якій усе ще господарем становища був покійник, щойно призначений директор служби безпеки і турчин за національністю. На німе запитання його досі переляканих, які такими й залишаться, очей Павло, водій і особистий охоронець генерала, відпущений ним увечері з якимось дивовижним передчуттям, подивився було на цього плешивого клерка з презирством. Але, по павзі, промовив:

— Ви самі все бачили. І тепер ви самі все знаєте. І взагалі, пощо вам свідки?.. Якби вони були потрібні, генерал неодмінно б залишив мене наніч.

Він повернувся і, забиваючи ногами в землю разом зі шматочками ялинового віття, рештки якого вкривали стежку, мабуть, ще з нового року, також і рештки ще недотопаних і так і не досліджених міліцією ранкових слідів, рушив до хвіртки. Чи то не бажаючи, чи то переставши вже бути свідком.

# Сатира та гумор

---

Володимир  
СУБОТА

## МАРКІЗ СИВОКІЗ

**М**артин Сивокіз за гранчаком «Мартіні» і соло-ним огірком зі сльозами на очах згадав про своїх предків. Не про батька й матір, обох дідів і бабів, а про своїх прапращурів. Отих самих, які в середньовіччі або й ще давніше носили горде прізвище Сивокіз. На думку Мартина, далекі родичі неодмінно повинні були бути крутими. Точнісінько такими, як нині Сивокіз, — президент компаній «Гоп-стоп» з десятком вірнопідданих, господар маєтку в Кончі-Заспі, «Порше» останньої моделі й рахунку в офшорі. Він увесь в них. Щоб генеалогічне дерево роду Сивокіз було несоромно повісити в офісі і при нагоді закордонним товстосумам закинути: мовляв, і ми не з лопуцька.

Метрики, церковні та домові книги не додали надії на те, що в сивокозів із покоління в покоління текла винятково благородна кров.

Проте Мартинові хотілося вірити в те, що комусь із родичів таки вдалося вибитися в люди й зорганізувати бодай циркулю або платний нужник.

Звичайно, президент такої всесвітньо відомої компанії міг би й сам розмалювати липу з іменами своїх родичів аж до двадцять першого коліна. Так це все одно, що повісити в спальні «Джоконду» й вихвалитися перед гостями оригіналом. Усі цмокатимуть, але віри не йнятимуть.

Отак і з тою осикою. На її гілках кого завгодно назви баронами, князями і графами, та від того Марїїнського палацу Сивокосу не успадкувати.

— А нащо вам хороми? — утішила новоспеченого олігарха білявка з віями-опахалами. — Визначтесь, будь ласка: вас цікавить нерухомість чи генеалогічне дерево. Якщо останнє, то наша товариство з обмеженою відповідальністю тими деревами жваво торгує.

— Ви ботаніки? — поцікавився Мартин у дівчиська, яке представляло фірму «Ми з минулого», що заповонила своєю рекламою всі телеканали. На її обличчі промайнула кисла посмішка. Йому здалося, ніби кралою запитав про рід гетьмана Павла Полуботка.

— Так вам треба дерево?

— Потрібне. І дуже велике. Хочу дізнатися про своїх предків ще за часів Чингісхана

— А скіфи вас не цікавлять?

— Ви й ті архіви маєте?

— За ваші кошти знайдемо всіх Сивокосів аж до...

— Вибачте, Сивокозів...

— Яка різниця... Отож, я й кажу: австралопітеки роду Сиво..., — загнулася.

— ...Козів, — підказав Мартин.

— Дякую. ...Були графами.

— Невже? — не повірив.

— Йй-бо. У мене в комп'ютері є вся база даних.

— А-а, — промимрив Мартин.

— Бачу родовід у вас досить цікавий. Були князі-анти...

— Антикнязі? Вони чисто конкретно ненавиділи князів?

— Ні, анти — то народ древніх слов'ян.

— Так я, виходить, із панів?

— Не зовсім, — скептично зазначило дівча. — За часів Ярослава Мудрого ваші прапрапрадіди і прапрапрабабки свинарники чистили.

— Хіба князі і графи збанкрутували?

— На жаль, не всім пощастило.

— Кепсько, — захлипав Сивокіз.

— Не засмучуйтесь. Після відміни кріпацтва ваші родичі вже мали лани, млини і цукрозаводи.

— Оля-ля! Це радує. Були вони «голубої крові»? Значить, і я її успадкував?

— Після жовтневого перевороту вони дременули до Парижа...

— Прекрасно. Мабуть, баронами стали... Тепер я барон Сивокіз! О-о!

— ...Але померли бомжами.

— Шкода. А козацькі сотники, полковники чи, бодай, хорунжі на моєму дереві є? Це нині так модно.

— Ні. Та якщо дуже хочете, то будуть. Влаштує, якщо почнемо вибудовувати ваше дерево ще з кам'яного віку? Приміром, безпосередньо від неандертальців Сивокозів, які були герцогами? А, може, вас влаштують маркизи? Вирішуйте. Осьдечки прејскурант на наші послуги.

## БУТІК... ПІД ДАХОМ

**М**ер Шурупинська обома руками за процвітання малого бізнесу. Горою стоїть за торговців ношеним одягом.

Ні, Родіон Кіндратович не з обірванців, щоб одягатися в «секонд хенд». Його зарплата дозволяє купувати собі, сім'ї та родичам, не тільки те, що треба, але й те, що хочеться. Навіть те, про що виборці навіть бояться мріяти.

Він категорично проти ідеї столичної влади повісити замки на крамницях «другі руки», бо не згоден, що ті, начебто, з державою не діляться своїми доходами, заморські хвороби розносять, через них вітчизняна легка промисловість перетворюється на «важку».

— Марино, — натиснув кнопку селектора, — підготуй листа до Кабміну... Шурупинська міськрада категорично проти ліквідації в країні торгівлі вживаним одягом...

— Гаразд, — першою обірвала тривалу паузу помічниця.

— Не перебивай. І додай ще: біднота не купує штани в бутиках, а сновигає поміж розкладачок із вживаним крамом. Щоб такий контингент не світив голими задми, треба лишити в спокої цей бізнес.

— Як скажете... Родіоне Кіндратовичу, тутечки дивний відвідувач до вас пробивається. Ваші двері грудьми захищаю. А він руки простягає... То мені міліцію викликати чи як?

— Хай заходить. Я йому руки повідбиваю, щоб не совав куди не слід.

До кабінету влізло вайло, якому одвірки були завузькими.

— Так це ти, Закусило, бешкетуєш у приймальні? Забув? Я ж тобі заборонив з'являтися в міськраді. Ще ненароком хтось угледить. «Гострозорих соколів», знаєш, вистачає. У нашій ділі конспірація перш за все.

— Вибачаюсь! Нагальна справа, Родіоне Кіндратовичу. Наш з вами бізнес може накритися мокрим рядном. Я чув, влада хоче ліквідувати «секонд хенд». То ми з голоду попухнемо...

— Ти не слухай бабських теревень. Як працювали, так і працюватимемо. Ношеним одягом в Україні торгували і будуть торгувати.

— Зрозумів. Працюємо за звичною схемою. Я на гуртових барахолках підбираю новеньке шмаття. Як завше, гладжу, пришиваю яскраві лейбли і вішаю одяг «від кутюр» на трепелі в нашому бутіку «El Zakusilo»...

— Звичайно.

— Круті покупці справляють собі обнови в нас за цінами паризьких салонів мод.

— Тільки не забувай, що товстосуми не летять у наш салон, як на розпродаж будинку моди Dior. То я їх туди спрямовую.

— Усіх? А я думав...

— Дурбецало, тобі думати шкідливо, — мер постукав пальцем себе по лобі. — Треба просто обслуговувати клієнтів.

— Я ледь не на вухах перед ними стою. Блузочок непевного кольору, майок із розрізами аж до пупа та джинсів вилинялих набирають на десятки тисяч гривень. Виповзають із салону, нав'ючені кульками, як віслоук тюками.

— Правильно. Так і повинно бути. Я, як міський голова, людям, знаєш, добро роблю. Земельку під забудову виділяю, магазини в центрі в оренду на 49 років даю, приватизації сприяю... Народ хоче бути вдячним у межах розумного. Ото й відправляю в бутік всякої одєжини купити на суму вдячності...

— А не простіше було б готівкою взяти й не перейматися утриманням шоу?

— Видко, тебе життя не навчило. Хабарем то називається і за нього можна одержати конфіскацію, етап і нари.

— А-а!

— Бе-е! За три гривні придбану «секондхендівську» кофтинку ти на вітрині виставиш, як від Chanel. І куплять її за шість тисяч «зелених». При чому, не торгуючись! І хто після цього посміє сказати, що я беру хабарі?

## ЛЮЛЬКА НЕАНДЕРТАЛЬЦЯ

**П**римусенко таки домігся аудієнції начальника райвідділу міліції і з порогу спересердя рубонув:

— Мене, народного депутата, обікрали. Поцупили мій портрет пензля Франціско-Хосе де Гойя, китайську вазу XIV століття із фейсом Мао Цзедуну і козацьку шаблю отамана Сірка із легованої сталі. Усього на два мільйони «зелених». І супутникова сигналізація не теленькнула, гюрза не ворухнулася, вовкодави у дворі не гавкнули! Хто поверне мої реліквії?



Полковник Чмижук згорнув губи бантиком. У цю мить він нагадував безневинного херувимчика.

— Тільки не хвилюйтесь! Ще якусь болячку підчепите. Усе буде абгемахт. Пустимо по сліду собаку-шукача, оголосимо в місті операцію «Руки вгору!», організуємо слідчу бригаду, перетрусимо ваш особняк і знайдемо речові докази злочину...

— Красно вибачаюсь! Тільки не треба перевертати догори підвалом будинок. У мене антикваріату, як у Луврі. Позолочені навіть віники. А ненароком пропаде люлька неандертальця? Я за неї не пожалів свою престижну БМВ сьомої моделі. Уважай, без коліс лишився. А на «Запорожцеві», «Победі» чи «Москвичеві-401» з моєї автоколекції до парламенту несолідно під'їжджати. Колеги можуть неправильно зрозуміти.

— Я знаю. У вас, Семене Артуровичу, прекрасна колекція старих машин.

— Збираю 20 років. Це моє хобі.

— Так ви хобіст?

— А то! Лобіст ще той. Лобіюю все, що лежить і стоїть... Перепрощую Петре Антоновичу, ви з теми не зіскакуйте. Давайте з манівців вирулювати!

Чмижук відразу кудись зателефонував, комусь наказав, когось прописочив і послав. Його бурхлива діяльність уселяла надію...

Особняк Примусенка взяли в три кільця охорони. Навколо вилили рів, звели бетонну стіну й натягли колючий дріт. Славнозвісна в'язниця в Гуантанамо — прохідний двір у порівнянні із віллою депутата. Міліція мобілізувала консьержок, двірників і вахтерів «стукати» на всіх, хто косо дивився у бік резиденції Семена Артуровича.

І однаково одної дощової ночі злодюжки прокралися в дім. Узяли картину «Мона Ліза» невідомого автора і алюмінієву тарілку Олександра Македонського, з якої він у далеких походах їв клубничне карпаччо із соусом «Бальзамік».

— Обібрали! — заголосив Примусенко. — За вітром пустили, як пір'їну. На три «лимони» вставили і щоб, значить, не кукурікав!

Міліціонери лише скрушно захитали головами.

— Видко, профі, якщо прошмигнули через наші щільні кордони, — резюмував Чмижук,

— Такі артефакти в Україні не спихнути. Не інакше, на аукціоні «Сотбіс» хочуть виставити, — висловив гіпотезу народний депутат, — і мільярди євро заграбастати.

— Це прекрасно.

— Я щось вашої іронії не догнав. Знущаєтесь?

— Ніяк ні. Я про те, що там з поміччю Інтерполу і накриємо їх мокрим рядном, — при цьому начальник райвідділу міліції оптимістично крякнув.

— Якщо народний обранець такий незахищений, то що ж говорити про доярок і свинарок. І все завдяки таким, як ви, нехлюям і захребетникам.

Полковник Чмижук спробував виправдатись, але Семен Артурович одним своїм поглядом геть убив у тому усі несміливі потути до самореабілітації.

— Ось заслухаємо вас на комітеті — тоді визнаєте, як із депутатом розмовляти...

— Знайшли, знайшли! — із-за рогу вибіг молодший лейтенант із засмальцьованим лантухом в руках.

— Чого репетуєш, як вувузела? — Петро Антонович не збагнув радості підопічного.

— Гаспиди підкинули під паркан мішок з краденим. Тут і записка.

— Ану, дай сюди, — вирвав з рук шмат обгортки із-під шоколаду. Вирізані і наклеєні із журналу букви читав, як першокласник «Буквар».

— «Не дури православних. Розводиш на фуфлю. Череп'я охороняєш, як стратегічну військову базу. Тільки спокушаєш чесних пацанів».

У народного депутата коліна вкрилися інеєм. З-під лоба зиркнув на Чмижука.

— Як? Та не може бути! Обі-і-ікра-али! — заголосив, наче банкрутом став.

## ВУЙКО ГОНСАЛЕС

— **В**и геть чисто не підтримуєте вітчизняного товаровиробника! — поза президента національної федерації футболу нагадувала букву Ф.

У головного тренера команди «Шляховик» від несподіваного звинувачення й вуха зав'яли. Дух сперло. Хапав ротом повітря, як карась на березі. Це, значить, він заслужений і почесний не патріот, не любить неньку Україну, запроданець, лизоблюд барахла імпортного, підлабузник імперіалістичний?

— Хліб, горілку, ковбасу, сир, молоко...

— Облиште. Я не про ГМО. Я про футбол. Хто у вас м'яч ганяє? Бразильці, аргентинці, іспанці, італійці та інша імпортна шушара.

— Значить, Гонсалес для вас шушара? Та він м'ячі в дев'ятку пуляє, як ви плюєте в урну.

— Та у вас усі гонсалеси.

— Неправда! Ще є Томазіні, Віньоль, Томпсон, один півзахисник Пупенко...

— Я вам про сало, а ви мені про мило. Мало українців?

— Де я вам їх візьму? Народжу?

— Ви на мене звіром не дивіться. Я вам не той, за кого маєте. Що наш шановний президент країни говорив на економічному форумі? Треба всім громадянам купувати українські товари. А ви що купуєте? М'яч полем ганяють тільки іноземці. Не українська команда, а збірна світу під назвою «Шляховик».

— Зате в чемпіонатах і першостях не пасемо задніх.

— В аутсайдерах були б, якби не Томазіні та Віньоль. Подивіться на їх фейси та руки! Викопані асфальтоукладальники? Та вони впевнені, що грейдер — це такий танк, а відбійним молотком відбивають м'ясо.

— Що вас, зрештою, не влаштовує? Вони справжні вуйки, наші громадяни.

— А рахували в яку копійчку влітає цей італійський та французький імпорт? При перетині кордону треба сплатити за них податки, мито, ПДВ... Дешевше за ті гроші десяток пупенків навчити влучно бити по м'ячу.

— Не факт!

— Песимістам не місце у вітчизняному футболі. Треба вірити в таланти наших гравців. Навіть дублер може стати Рональду або Бекхемом.

— Теоретично так. Насправді Томпсон грає за трьох нападаючих і одного воротаря.

— Гроші треба економити. У країні криза. Коли-небудь про дефіцит платіжного балансу чули?

— Ну!

— Гну! Я кажу, апетит щодо імпорту варто трохи вгамувати.

— Мені ще треба Пупенка на гвінейця замінити. Уже придивився підходящого. Навіть сторгувався.

— Ви де-небудь бачили в Україні негра за кермом віброкотка? Ваш нігерієць буде схожим на шляховика, як я на покемона. Кажу, обходьтесь власними резервами. Хочете позбутися останнього кумира тисяч українських хлопчаків? Опісля на кого їм рівнятися? Накажете на Гонсалеса? Між іншим, він асоціюється не із бразильським «Сантосом» чи іспанським «Реалом», а із нашим синьоградівським «Шляховиком». Удумайтесь! Де Гонсалес, а де ваш клуб...

— Не знаю, але без імпорту ніяк. Програємо наступну гру всуху. Отой вітчизняний продукт доведе команду до останнього рядка в турнірній таблиці.

— Краще тренуйте витривалості, учіть віртуозно обводити і майстерно забивати. Тоді й гвінейця запхне за пазуху. При цьому зекономите купу бабла.

— Якщо кривоногий і косоокий, то йому не тренер потрібен, а лікар. Терпів, поки татко платив. А це фірма старшого Пупенкова збанкрутувала. То виходу в мене немає... З дублю його нема ким замінити. Ні-і, там усі здорові. Такі, що на будові їм би ціни не склали. Але їх батькам чомусь хочеться, щоб чада обов'язково буцали м'яч у «Шляховику». Бачте, престижно. Ото й платять, аби не вигнав. За їхні гроші й купую заморський товар. А що накажете робити?

# Олексій АУЛОВ

---

## ТАРАС МІЖ НАС

Сатирична поема

Вночі Тарас покинув п'єдестал  
Й пішов гуляти по алеях парку.  
Із постаменту знятий, як з хреста,  
Він ледве дихати не перестав,  
Побачивши нічний сучасний Харків.

Його не помічали, мов пuste,  
Оті, що йшли, сиділи чи лежали.  
Лише живе: зелене і густе,  
І зоряне, і місячне на те  
Дивилося, мовчало, сподівалось...

Каразін із Тарасом не пішов.  
Всміхнувся Гоголь: «Лучше буду с носом!»  
Згаркавив вождь: «Вы, батенька, смешон,  
Переворот не тот произошел.  
Я здесь на новый собираю взносы»<sup>1</sup>.

...Світилися реклами і пупки...  
У Катерин — не коси, а покоси.  
Поголені гуляють парубки,  
Без оселедців, бо не козаки,  
Всі круглі, як нулі, головобосі...

Кричать з кущів: «Целуй меня везде!  
Я — взрослая...»; «Я — ласковый мерзавец...»;  
«Ай лав ю, Бэби! Ты меня раздень.  
Я залетела! Где-где?!.. В по-езде!  
Был больно сладок шоколадный заяц»...

...«Та де ж це я? Це Ріо? Чи це Рим?  
Чи карнавальна ніч? Чи корвалонна?  
Горять Стожари... “Шокають” вітри...

---

<sup>1</sup> Каразін, Гоголь, вождь (Ленін) — маються на увазі пам'ятники цих осіб, котрі теж ожили.

Та ні, це — Харків, лях мене дери!  
А де ж це українці?.. нові?.. вольні?..»

...Узвіз Бурсацький. Ринок. Ось вокзал.  
«Большинства» — мало, а «меньшинств» — по вінця.  
Неначе біс отут розперезавсь:  
Річки — залізо, люди — рогоза,  
І ні води живої, ні ослінця.

Якийсь москаль побігти «за чайком»  
Схотів... «Замри!» — Сказав якийсь величкий.  
І він завмер, стоїть із чайником,  
Чекає дозволу начальника  
На крок вперед і на ковток водички<sup>1</sup>.

...Схотілося Тарасові в «МеЖо»<sup>2</sup>.  
А там на три на літери й до вітру  
Послав «червоногривенний піжон»<sup>3</sup>.  
Не стримався, заїхав «між рожон»...  
Тут, як на гріх, — оті, що сліз не витруть<sup>4</sup>:  
— Хвямілія?  
— Шевченко.  
— Звать?  
— Тарас.  
— По отчеству?  
— Григорович.  
— Родился?..

«Когда-когда?! Ты равных среди нас  
Себе не сыщешь! Нетути. Абзац.  
Бомжуй. Пшел вон, пока не разозлился!  
Сержант, поддай под зад и — за порог!  
Что взять с убогого... Одна морока...  
Давай-ка тех, кто пьянство за порок  
Не принимает. С этих будет прок,  
Спонсирующий бдительное око».

...Тарас ходив до ранку між людей.  
Якись вони йому здались ніякі.  
Лиш дехто з них очима поведе,

<sup>1</sup> Мається на увазі скульптура отця Федора, героя роману Ільфа і Петрова «12 стільців», яка встановлена на платформі Харківського Південного вокзалу.

<sup>2</sup> «МеЖо» — туалет.

<sup>3</sup> Червоногривенний піжон — касир у платному туалеті.

<sup>4</sup> Ті, що сліз не витруть — міліція.

Зупиниться, здивується та йде  
Собі. І все. Ні злості, ні подяки.

...Він в електричку до Змійова сів  
Й стояв, як водорості у болоті.  
До Криму їздять в «Мерсах», а по сіль  
Уже не треба: сиплять звідусіль  
Сусід — сусіду, вдома, на роботі,  
В трамваях, в електричках і в метро,  
А солонцюють тільки одиниці,  
Де нас немає, бо у них — добро  
І на периферії, і в столиці.  
— Послушай, дед, сидел бы на печи...  
— Нехай стоїть, він на Шевченка схожий.  
— И правда, блин!  
— Петро, не деренчи!  
— Григорьич, на-ко горло промочи...  
— Автопробегом — да по бездорожью!..

...Безлюдівка<sup>1</sup>. Лісок. Пісок. Кар'єр.  
Одна доріжка — поламаєш ніжки.  
Все розвалилось, як СРСР.  
Один був «конюх», та і той помер.  
Тріщать чуби, коли сіпнути віжки.  
Ростуть «гриби» котеджів. Як церкви,  
Високочолі, декотрі — з хрестами.  
Бо треба ж, відірвавшись від Москви,  
Самим ціліть, ховати голови —  
Народ не зітне їх під образами.  
Гуляє молодь, оковиту п'є.  
Батьки тренують спини на городах.  
Було все наше, зараз — нічیه,  
А нічیه нічого не дає  
І не давало з роду-недороду.  
Тепер і Енгельгардт би не продав  
Раба свого, бо нікому продати.  
Малюй собі, а що намалював,  
Пиши собі, а що ти написав —  
Не засвербить нікому запитати.

<sup>1</sup> Безлюдівка — селище на південь від Харкова, піщаний кар'єр котрого використовує майже вся Україна.

...А на майдані, біля церкви, вир<sup>1</sup>.  
Йде передвиборна... Хто ж стане президентом?  
— За комуністів, люди!  
— Миру — мир!  
— Та вже коли ми станемо людьми?!  
— Мені хоч став від чорта претендента!  
— Хай буде Ющенко! Він наведе мости  
Зі Штатами!  
— Ми кращого не маєм,  
Ніж Янукович!  
— Ваню підожди,  
Хай буде Кучма, я цього хоч знаю.

Накрав, то мо' подумає й про нас.  
Новий коли ще натовче калитку...  
— Нехай Кравчук! Це наш старий карась.  
Ти пам'ятаєш, як за віжки взявсь?!  
«Ні краплі крові» — це його молитва.  
— Степане, ти назви хоч одного,  
Хто був за нас за ці тринадцять волі.  
Назвав би, то навчили б ми його  
По-нашому балакать аж бігом  
І не були б, як пуголовки, голі!

...Гуде майдан, як та давнішня Січ...  
Та під «ШАФЕ», не під вітрила «чайок»<sup>2</sup>  
Говорять між собою Ясь Кузьмич  
І Лейба, доконавши могорич:  
— Грамульку — і голосувать кінчаєм.  
Петро — Миколі:  
— Що мені робить?  
Не хоче жінка другої дитини.  
Кричить: «Опасно, Петя, без судьбы  
Судьбу давать ребенку. Если бы  
Была надёжной наша Украина!»

Ось першосамозванний атаман  
Іван Деркач (При Радах — Ваня Палкин):  
— Я не пацан, панове, не пацан!

---

<sup>1</sup> Адміністративний і культурний центр селища.

<sup>2</sup> «Чайка» — козацький човен.



Я — українець, не якийсь кацап!...  
Йому з юрби: — Ванько, тепер? Чи змалку?

Іван Грицютин:  
— Я ще не вмер,  
Живу ще, як наша Україна!..

...Живуть усі! А особливо — мер,  
А ще міністр і міліціонер,  
Бандит, лихвар, банкір і бракон'єр,  
Вони ж права скачали із людини.

...Із дитсадка гуськують малюки,  
Ідуть щасливі, модні і веселі.  
А чи когось не вкрадуть в мамлюки?  
Або в гарем? За довгії віки  
Ремонтували нами виродки  
Свої і силу, й розум, і оселю.

...Зайшов Тарас у виборчком.  
Так, подивитись...  
— Пол-лимона  
Гони, старик! И все — пучком.  
И настоящим казачком  
Ты будешь выглядеть у трона!

— Хоч в козачках я і бував,  
Та не навчивсь лимонів гнати.  
А от пучок цибулі дати  
Я можу, тільки щоб зжував  
Його без хліба і без солі,  
Щоб знав,  
Якими правда й воля.  
Є для кріпака,  
Чия порепана рука  
Тримає неба парасолю!

— Фуфло, дедуля, твой базар.  
Полмиллиона гривень надо,  
Чтоб лишь взглянули на товар.  
А чтобы получить навар,

Необходимы миллиарды.  
 Ты президентом хочешь стать,  
 Хотя по фейсу и прикиду  
 Тебе солому скирдовать  
 Иль у метро колядовать,  
 Чтоб накопить на панихиду.  
 А хочешь позвону в «ноль три»?  
 Подъедет скорая карета.  
 Сойдешь за кобзаря-поэта.  
 На Украине кобзари,  
 А заодно поводыри, —  
 Давно уже посмертно святы,  
 Но — единицы. Стерты даты.  
 Да что с тобою говорить!  
 Слыхал про горе от ума?  
 Оно — по желтым по домам,  
 А гениальность — по палатам.  
 В палатах — Пушкины, Дидро,  
 Наполеоны, Демокриты...  
 «КЭГЭ» — полтинник, пять — ведро  
 И тыща — ежели со свитой».

— Заївся, жити сито звик,  
 В люстерко бачиш черевика  
 І залишок від чоловіка,  
 А від людини — все... гаплик!..  
 Я президентом може б став,  
 Якби громада попросила,  
 Аби змести нечисту силу  
 Усю: і в селах, і в містах!  
 — Я вижу — дед ты не простой...  
 — Прости, і то не всі, лиш блазні.  
 Зігнати б вас усіх у лазню  
 І мить до совісти кісток!

...До церкви підійшов Тарас.  
 Схотілося поставити свічку.  
 Забув, що церква — теж крамничка.  
 Без гривні свічка — не про нас.  
 Про них — дебілих, молодих,  
 На ланцюгах на золотих,

З Христом черв'їним на хрестї...  
Не наші хлопці — золотї.

Бо, бачте, зараз стало модно  
Своє душевне принародно  
Вип'ячувати напоказ.  
Це все — до них, це не до нас.

...Якась стара двугривенну дала:  
— Вернись, Тарас. Живих Месїї немає.  
Тебе ще Україна не знайшла,  
Не доросла їще, не доросла...  
Та доросте. Живого ж — не впїзнає.

...Стоїть Тарас на п'єдесталї.  
І нам до нього, як до Бога,  
І високо, і дуже довго.  
Із маминих повиростали  
Щасливих теплих сорочок.  
Все є — і скрипка, і смичок,  
Та скрипаля замордували.  
    А скїльки ж отого смїття  
Без совїстї, без каяття?!  
Без пам'ятї беликї гурти  
По місту швендяють — манкурти..  
А ті, хто мислив пупа вище, —  
На папертях і кладовищах...  
    Та є в них діти, є онуки.  
Дїйшли б їх розум, їхні руки,  
Що є в них Україна вільна,  
Від волї трохи божевільна...  
Але...  
ПО ВОЛІ ВИРОСТЕ МАЛЕ.

# Переклади

---

*Олександра*  
КОВАЛЬОВА

## ПЕРЕКЛАДИ З НІМЕЦЬКОЇ

*Людвіг Уланд*  
(1787–1862)

### ПРОКЛЯТТЯ СПІВЦЯ

У давнину тут замок стояв і очі грів,  
Сіяв над цілим краєм до голубих морів.  
Сади навкруг духмяні, мов весняний вінок,  
Веселки у криницях пускалися в танок.

Непереможний, гордий у краї тім сидів  
Король на своїм троні, похмурий і блідий.  
Жах — все, про що подума, на що погляне — лють.  
Слова його батожать, думки — на смерть заб'ють.

Співців йшло мимо двоє у ті далекі дні.  
Цьому — на чубі сонце, тому — на скронях — сніг.  
Старенький їхав верхи із арфою в руках,  
А хлопець тюпав поряд, веселий, ніби птах.

Старий промовив: «Хлопче, щоб ти готовий був  
Й з усіх пісень найглибші мелодії утнув.  
Збери весь біль, всю радість із музики і слів,  
Щоб серце королеве розтало, наче лід».

Ось два співці заходять до сяючих палат.  
Король і королева на троні там сидять.  
Він — мов північне сяйво, краса його страшна.  
Вона, як місяць вповні, привітна й чарівна.

Старий у струни вдарив, як дивно він заграв!  
Усіх, хто його слухав, той спів зачарував.  
Небесний голос хлопця лунає десь згори,  
Мов духів хор похмурий, підспівує старий.

Про весняне кохання, про золоті часи,  
Про волю честь і вірність пророчі голоси.  
Про те, що людську душу до глибини пройма,  
Про те, що людське серце до неба підійма.

Забула кпини челядь, що оточила трон.  
Згадали Бога вої, кладуть йому поклон.  
Троянду королева зриває із грудей,  
Співцям її дарує на пам'ять про цей день.

«Ви звабили дружину мою і весь мій люд!»  
Король аж затрусився, така напала лють.  
Він юнакові в груди застромлює свій меч,  
Замість пісень веселих у залі кров і смерть.

Мов буря пролетіла, мов вітер шугонув,  
Вмираючого вчитель до себе пригорнув.  
У плащ його закутав, садовить на коня,  
Він замок покидає навек від цього дня.

Та раптом біля брами затримався старий.  
Його пророча арфа не знатиме вже гри,  
Він б'є нею об мармур на горі і біду  
І так кричить, що чути і в замку, і в саду.

«Біда цим гордим залам! Ніколи любий спів  
Не пролуна в цих стінах, а гра і поготів!  
Лиш зойк, лиш крик та стогін, лякливий крок раба  
Й лиху жадобу помсти вам дасть нова доба!

Біда тобі, розмаю, і вам, п'янкі сади!  
На цім лиці вам смерті я покажу сліди.  
Ніщо тут не ростиме, засохнуть ручаї,  
І час піском пустелі засипле ці гаї.

Біда тобі, убивцю! Прокляв тебе співець!  
Усі твої змагання зведуться нанівець.

Ім'я твоє забудуть, його поглине ніч  
Отак, як захлинулись в агонії пісні».

І небо все почуло, що вигукнув старий.  
І впали стіни й мури, палаци і двори.  
Лиш стовп один ще свідчить про ті минулі дні,  
Та, тріснутий і ветхий, впаде за одну ніч.

Замість садів піщане скрізь море розлилось.  
Не шелесне листочок, не плюсне джерело.  
Ніхто не пам'ятає, як звали короля.  
Його давно забули: співець його прокляв.

*Оригінал:*

*Ludwig Uhland*  
(1787–1862)

## DES SÄNGERS FLUCH

Es stand in alten Zeiten ein Schloss so hoch und hehr,  
Weit glänzt' es über die Lande bis an das blaue Meer,  
Und rings von duft'gen Gärten ein blütenreicher Kranz,  
Drin sprangen frische Brunnen in Regenbogenglanz.

Dort saß ein stolzer König, an Land und Siegen reich,  
Er saß auf seinem Throne so finster und so bleich;  
Denn was er spinnt, ist Schrecken, und was er blickt,  
ist Wut,  
Und was er spricht, ist Geißel, und was er schreibt, ist Blut.

Einst zog nach diesem Schlosse ein edles Sängerpaa,  
Der ein' in goldnen Locken, der andre grau von Haar;  
Der Alte mit der Harfe, der saß auf schmuckem Ross,  
Es schritt ihm frisch zur Seite der blühende Genoss.

Der Alte sprach zum Jungen: «Nun sei bereit, mein Sohn!  
Denk unsrer tiefsten Lieder, stimm an den vollsten Ton!  
Nimm alle Kraft zusammen, die Lust und auch  
den Schmerz!  
Es gilt uns heut, zu rühren des Königs steinern Herz».

Schon stehn die beiden Sänger im hohen Saulensaal,  
 Und auf dem Throne sitzen der König und sein Gemahl;  
 Der König furchtbar prächtig, wie blut'ger Nordlichtschein,  
 Die Königin süß und milde, als blickte Vollmond drein.

Da schlug der Greis die Saiten, er schlug sie wundervoll,  
 Dass reicher, immer reicher der Klang zum Ohre schwall,  
 Dann strömte himmlisch helle des Jünglings Stimme vor,  
 Des Alten Sang dazwischen wie dumpfer Geisterchor.

Sie singen von Lenz und Liebe, von sel'ger goldner Zeit,  
 Von Freiheit, Mannerwurde, von Treu und Heiligkeit;  
 Sie singen von allem Süßen, was Menschenbrust durchbebt,  
 Sie singen von allem Hohen, was Menschenherz erhebt.

Die Hoflingsschar im Kreise verlernet jeden Spott,  
 Des Königs trotz'ge Krieger, sie beugen sich vor Gott,  
 Die Königin, zerflossen in Wehmut und in Lust,  
 Sie wirft den Sängern nieder die Rose von ihrer Brust.

«Ihr habt mein Volk verführet, verlockt ihr nun mein  
 Weib?»

Der König schreit es wütend, er bebt am ganzen Leib,  
 Er wirft sein Schwert, das blitzend des Jünglings  
 Brust durdringt,  
 Draus statt der goldnen Lieder ein Blutstrahl hoch  
 aufspringt.

Und wie vom Sturm zerstoben ist all der Hörer Schwarm,  
 Der Jüngling hat verrochelt in seines Meisters Arm,  
 Der schlägt um ihn den Mantel und setzt ihn auf das Ross,  
 Er bind' ihn aufrecht feste, verlässt mit ihm das Schloss.

Doch vor dem hohen Tore, da hält der Sangergreis,  
 Da fasst er seine Harfe, sie aller Harfen Preis,  
 An einer Marmorsaule, da hat er sie zerschellt,  
 Dann ruft er, dass es schaurig durch Schloss und Gärten  
 gelt:

«Weh euch, ihr stolzen Hallen! Nie töne süßer Klang  
 Durch eure Räume wieder, nie Saite noch Gesang.

Nein! Seufzer nur und Stöhnen und scheuer Sklavenschritt,  
Bis euch zu Schutt und Moder der Rachegeist zertritt!

Weh euch, ihr duft'gen Gärten im holden Maienlicht!  
Euch zeig ich dieses Toten entstelltes Angesicht,  
Dass ihr darob verdorret, dass jeder Quell versiegt,  
Dass ihr in künft'gen Tagen versteint, verödet liegt.

Weh dir, verruchter Mörder! Du Fluch des Sängertums!  
Umsonst sei all dein Ringen nach Kränzen blut'gen Ruhms,  
Dein Name sei vergessen, in ew'ge Nacht getaucht,  
Sei wie ein letztes Röcheln in leere Luft verhaucht!»

Der Alte hat's gerufen, der Himmel hat's gehört,  
Die Mauern liegen nieder, die Hallen sind zerstört,  
Noch eine hohe Säule zeugt von verschwunder Pracht,  
Auch diese, schon geborsten, kann stürzen über Nacht.

Und rings statt duft'ger Gärten ein ödes Heideland,  
Kein Baum verstreuet Schatten, kein Quell durchdringt  
den Sand,  
Des Königs Namen meldet kein Lied, kein Heldenbuch;  
Versunken und vergessen! Das ist des Sängers Fuch.

*Фрідріх Рюккерт*  
(1788 – 1866)

\* \* \*

Сонце так весело знов зійшло,  
Ніби вночі й не трапилось зло.

Про своє горе знаю лиш я,  
А сонце для кожного з нас сія.

Ти ніч у собі замикати не смй,  
У вічному світлі її розвій.

Лампада моя погасла за мить,  
А радості світло для всіх хай горить.



\* \* \*

Як на стежинах чути ночі кроки,  
А під плащем у неї зорепади,  
Й на небосхилі місяць, мов лампада,  
Лле срібло наростаючим потоком.

Я згадую і сльози серце ранять,  
Я згадую далекі дивні ночі,  
Як він ядерцем сяюче-пророчим  
Водив мене стежинами кохання.

Для чого, місяце, у мерехтінні  
Бог почепив тебе на небозводі,  
Як не для того, щоб любов кипіла!

Та не кипить вона, схилилась тінню.  
Лампада твоя згасла, як в негоду,  
Й череп'ям з неба вниз подріботіла.

## ВЕЧІРНЯ ПІСНЯ

Я бачив сонце й небо  
З похилої гори.  
Закинув вечір невід  
І тішивсь до пори.

Брели хмарки поволі  
У затишний полон,  
І під вечірні дзвони  
Земля хилилась в сон.

Я серцю мовив: тішся  
Цим миром на землі.  
Даровано тут стільки  
Великим і малим.

Всі квіти, тихі й милі,  
Склепили очі вмить.  
Так ніжно кожна хвиля  
У ручаї бринить.

Хтось скочить під листочок  
І втомлено засне.  
Хтось ніженьки промочить  
Між росяних тенет.

Трояндова пелюстка —  
Колиска для жучка.  
Шукають вівці й люди  
Привітного кутка.

Спочине жайвір скоро  
В гнізді, в густій траві.  
А олені та кози —  
У хаці лісовій.

Комусь і в хижці доля,  
Бо втома звалить з ніг.  
Хтось з чужини додому  
Полине уві сні.

Я ж одного хотів би  
І все б збулось тоді —  
У небо полетіти,  
Бо там мій рідний дім.

*Оригінал:*

**Friedrich Rückert**  
(1788 – 1866)

\* \* \*

Nun will die Sonne so hell aufgehn,  
Als sei kein Unglück die Nacht geschehen.

Das Unglück geschah auch mir allein,  
Die Sonne, sie scheint allgemein.

Du musst die Nacht nicht in dir verschränken,  
Musst sie ins ewige Licht versenken.

Ein Lämpchen verlosch in meinem Zelt,  
Heil sei dem Freudenlichte der Welt!

\* \* \*

Wann still die Nacht auf dunklen Pfaden schreitet,  
Und unterm Mantel trägt die goldnen Sterne,  
Im Glanzgewölb gleich heimlicher Laterne  
Der Mond sein wachsend Silberlicht bereitet;

Denk ich, und meines Auges Träne gleitet,  
Zurück in jener Nächte schöne Ferne,  
Wo er mit seinem lieberglühten Kerne  
Auf meinen Liebesgängen mich geleitet.

Wozu, o Mond, mit deinem Strahlenschimmer  
Hat dich ein Gott in Lüften aufgehangen,  
Als dass die Lieb in deinem Licht soll wallen?

Die Liebe wallt in deinem Lichte nimmer,  
Der Docht in deiner Lamp ist ausgegangen,  
Und deine Scherben lass vom Himmel fallen.

### ABENDLIED

Ich stand auf Berges Halde,  
Als Sonn hinunterging,  
Und sah wie überm Walde  
Des Abends Goldnetz hing.

Es ward dem goldnen Käfer  
Zur Wieg ein Rosenblatt;  
Die Herde mit dem Schäfer  
Sucht ihre Lagerstatt.

Des Himmels Wolken tauten  
Der Erde Frieden zu,  
Bei Abendglockenlauten  
Ging die Natur zur Ruh.

Die Lerche sucht aus Lüften  
Ihr feuchtes Nest im Klee,  
Und in des Waldes Schlüften  
Ihr Lager Hirsch und Reh.

Ich sprach: O Herz, empfinde  
Der Schöpfung Stille nun,  
Und schick mit jedem Kinde  
Der Flur dich auch, zu ruhn.

Wer sein ein Hüttchen nennet,  
Ruht nun darin sich aus;  
Und wen die Fremde trennet,  
Den trägt ein Traum nach Haus.

Die Blumen alle schließen  
Die Augen allgemach,  
Und alle Wellen fließen  
Besänftiget im Bach.

Mich fasset ein Verlangen,  
Dass ich zu dieser Frist  
Hinauf nicht kann gelangen,  
Wo meine Heimat ist.

Nun hat der müde Silfe  
Sich unters Blatt gesetzt,  
Und die Libell am Schilfe  
Entschlummert taubenetzt.

*Ніколаус Ленау*  
(1802–1850)

Оригінал:

*Nikolaus Lenau*  
(1802–1850)

**ОЧЕРЕТЯНІ ПІСНІ**

**SCHLIFLIEDER**

I.

Захід сонця на тім боці.  
День натомлений заснув.  
Вербі в тихому потоці  
Виміряють глибину.

I.

Drüben geht die Sonne scheiden,  
und der müde Tag entschlief.  
Niederhangen hier die Weiden  
In den Teich, so still, so tief.

Від коханої ховатись  
Мушу я і сльози ллю.  
Вітру шум в вербових шатах,  
В очереті я ловлю.

Und ich muss mein Liebstes meiden:  
Quill, o Träne, quill hervor!  
Traurig säuseln hier die Weiden,  
und im Winde bebt das Rohr.

Ти, далека й недосяжна,  
За живе мене береш.  
Мов зоря вечірня сяєш  
Крізь вербу і очерет.  
Очеретяні пісні

Und mein stilles, tiefes Leiden  
Strahlst du, Ferne! Hell und mild,  
wie durch Binsen hier und Weiden  
strahlt des Abendsternes Bild.

V.

На ставку, на водній гладі  
Місяця ясний танок.  
Він впліта бліді троянди  
В очеретяний вінок.

V.

Auf dem Teich, dem regungslosen,  
weilt des Mondes holder Glanz,  
flechtend seine bleichen Rosen  
in des Schilfes grünen Kranz.

Олені бредуть по схилах.  
Ніч. Навколо ні душі.  
Крякне качка полохлива  
Сонно в тихім комиші.

Hirsche wandeln dort am Hügel,  
blicken in die Nacht empor;  
manchmal regt sich das Geflügel  
träumerisch im tiefen Rohr.

Сльози очі оросили,  
Як душа мені болить.  
А згадав про тебе, мила,  
Й наче Богу помоливсь.

Weinend muss mein Blick sich senken;  
durch die tiefste Seele geht  
mir ein süßes Deingedenken  
wie ein stilles Nachtgebet!

## ПРОХАННЯ

Глянь на мене оком темним,  
Сили випробуй свої.  
Люба ноче, мрійна, ревна.  
Серце чаром напої!

Своім темним ворожінням  
Світ увесь хоч забирай.  
Над життям моїм єдина  
В небі цілий вік ширяй!

## BITTE

Weil' auf mir, du dunkles Auge,  
übe deine ganze Macht,  
ernste, milde, träumerische,  
unergründlich süße Nacht!

Nimm mit deinem Zauberdunkel  
Diese Welt von hinnen mir,  
dass du über meinem Leben  
einsam schwebest für und für.

*Ирина*  
**ПОЛЯКОВА (ГЛЕБОВА)**

---

**ПЕРЕВОДЫ**

*Петро Сорока*

**ЗЕЛЁНАЯ РУСЬ**

Стихи

\* \* \*

Дни своевольные, каждый — потеря,  
Мчатся... Считать их уже боюсь.  
Не отпускайте меня, деревья,  
Травы и реки — Зелёная Русь.  
Не отпускайте, звонкие рощи,  
Крепче вяжите, петли дорог,  
Чтоб исповеднее, глубже и больше  
Выразить в слове душу я смог.  
Я не насытился небом и цветом,  
Каждой травинкой звенит всё во мне.  
Голосом зяблика и бабьим летом  
Душу мою привяжите к земле.

Не отпускайте. Багряно-немыслим  
Мир предстаёт в предрассветной красе.  
Я не хочу ещё в горнии выси,  
Я ещё в теле, как солнце в росе.  
Я не сдаюсь ещё смертному зелью,  
Сон ли я вижу, иль всё наяву..  
Если внезапно умру в воскресенье,  
То в понедельник опять оживу.  
Ах, эти годы, кураж нетверёзый!  
Сколько осталось — и думать боюсь.  
Не отпускайте меня, берёзы,  
Травы и реки — Зелёная Русь!

Оригінал:

\* \* \*

Дні ці свавільні — вперекидь, миттєво...  
 Навіть лічити уже боюсь.  
 Не відпускайте мене, дерева,  
 Трави і ріки — Зелена Русь.  
 Не відпускайте дзвінки діброви,  
 Міцно в'яжіть мене, петлі доріг.  
 Я ще не виповів душу у слові  
 Так, як хотів би, і так, як міг.  
 Ще не упився небом і цвітом,  
 Ще мені кожне стебло дзвенить.  
 Голосом зяблика, бабиним літом  
 Душу мою до землі прив'яжіть.

Не відпускайте. В багрянному вирі  
 Світ постає у красі та ясі.  
 Я ще не хочу у вічний вирій,  
 Я ще у тілі, як сонце в росі.  
 Ще опираюся цьому свавіллю,  
 Ніби у сні мені все наяву.  
 Тож як нежданно умру у неділю  
 То у понеділок знов оживу.  
 Ах, ці літа, ці літа нетверезі,  
 Вперекидь по лезі — лічити боюсь.  
 Не відпускайте мене, берези,  
 Трави і ріки — Зелена Русь!

Оригінал:

\* \* \*

Боль как лезвием острым рванёт  
 Пусть ещё не по сердцу, но рядом,  
 И за миг жизнь промчит, промелькнёт  
 Перед внутренним взглядом.

Как последний поклон — отболит  
 И погаснет всецело.  
 Пол столетья за миг пролетит,  
 Как уже один раз пролетело.

\* \* \*

Дзвизне біль, ніби лезом черкне  
 Десь під серцем глибоко,  
 І за мить все життя промайне  
 Перед внутрішнім оком.

Відболить, відпече, відячить  
 І погасне всеціло.  
 Пів століття за мить пролетить,  
 Як вже раз пролетіло.

\* \* \*

Был же ангел в небе, был, я знаю!  
Как ни бейся — больше не видать.  
Может, это Бог меня карает,  
Заслонив виденья благодать.  
Только нету силы отступиться,  
Жду, упрямо глядя в небеса.  
Может, тенью лёгкою промчится  
Или знаком бросится в глаза.  
Без него душа моя чуть дышит,  
Жизнь скучна и пресно бытиё.  
Может, он мою молитву слышит,  
Да не верит в искренность её.  
Горько от раздумий опостылых,  
От ничтожных, суетных преград.  
Хоть бы раз услышать шелест крыльев,  
Ангельских очей почуять взгляд.  
Он меня держал на свете этом,  
Оттого шёл в ад я напролом,  
Этим взглядом ласковым согретый,  
И святым обласканный теплом.  
А теперь зияет небо адом,  
Давит, словно гробовой гранит.  
Может, так мне, глупому, и надо,  
Пусть тревога душу мне гнобит.  
Пусть теперь проходят дни бездарно,  
Пусть судьба телегой тарахтит!  
Человек, увы, как падший ангел —  
Божий дар не в силах сохранить.

Оригінал:

\* \* \*

Був у небі янгол — і немає,  
Хоч би як вдивлявся в сяйво дня.  
Це Господь за щось мене карає,  
Золоте видіння заслоня.  
Я його так вперто виглядаю,  
Зазираю в синю далечинь,



А його немає і немає,  
Хоч би знак лишився або тінь.  
Як моя душа за ним сумує,  
Як мені опріснило життя.  
Він мою молитву, мабуть, чує,  
Та не вірить в щирість каяття.  
Прикро від гірких думок і збочень  
Від мізерних і дурних падінь  
Ще б хоч раз побачити ці очі  
І почути шелестіння крил.  
Він мене тримав у цьому світі,  
Міг я йти і в пекло напролом.  
Був я ніжним поглядом зігрітий  
І святим обласканий теплом.  
А тепер зіє темне небо,  
Давить як склепіння кам'яне.  
Може, так мені, дурному, й треба,  
Хай тривога тисне душу й мене.  
Хай проходять дні безцільно й марно.  
Возе мій розбитий, торохти!  
Бо людина — завжди падший ангел,  
Боже не уміє зберегти.

\* \* \*

От жара золотого, словно спьяну,  
Упала осень поздняя в стерню,  
И вот уже, как орды Чингизхана,  
Зима готова всё предать огню.

Равняется, и дышит тяжело, хищно,  
Аж леденеет в ужасе трава.  
И оборвется через миг затишье,  
Как рвется, натянувшись, тетива.

И кони-змеи вздыбятся, шальные,  
Блеснет, схлестнувшись, сабельный булат,  
И в белом вихре бешеной стихии  
Всё на земле завертится не в лад.

Но скоро все улягутся тревоги,  
И даже станут радовать нам взгляд  
Высокие сугробы при дороге,  
И белизна — как свадебный наряд.

И эта мощь всеобщего напора  
Так затуманит души и умы,  
Что мы признаем и легко, и скоро  
Тотальную империю зимы.

И до самозабвения тревожно  
Потянет сдаться в плен её красот,  
Хотя предвидим: как волков обложат  
Флажками недозволенных свобод.

Оригінал:

\* \* \*

Від золотої лихоманки п'яна,  
Упала пізня осінь на стерню,  
І вже зима, як орди Чингізхана,  
Шикується на лінії вогню.

Наструнчена, так важко й хижо дише,  
Аж полотніє злякана трава.  
Ще мить — і трісне каламутна тиша,  
Як тріскає напнута тятива.

І здибляться скажені коні-змії,  
Заміготять і схрестяться шаблі,  
І в білій схарапудженій стихії  
Закрутиться все суще на землі.

Але і все зінакшиться невдовзі  
І будуть навіть милувати зір  
Високі перемети на дорозі  
І білизна, чистіша за папір.

І цей навальний, невідпорний натиск  
Так зворохобить душі та уми,

Що буде навіть легко визнавати  
Імперію тотальної зими.

І навіть стане терпко до нестями  
Здаватися в її цупкий полон,  
Хоч нас, як сіроманців, прапорцями  
Обложить частоколом заборон.

\* \* \*

И сердце и душа окаменели —  
Паду в траву.  
А ты придёшь — и прикоснёшься еле —  
Я оживу.  
И засияю весь, и запылаю —  
Зоря во мгле.  
О, ангел мой, не потерявший рая  
Здесь, на земле!  
От сладостного откровенья тела,  
От волшебства,  
Сгорают мои губы ошалело  
И все слова...

Оригінал:

\* \* \*

Закам'янію. Ні душі, ні серця.  
Впаду в траву.  
А ти прийдеш — легенько доторкнешся —  
І оживу.  
І засвічуся весь, і запалаю —  
Зоря в імлі.  
Мій янголе, що не утратив раю  
На цій землі.  
У безмірі солодкої пагуби  
Твого ества  
Згорять мої несамовиті губи  
І всі слова...

\* \* \*

Спасибо, Боже, за горы,  
 За счастье, за горький смех,  
 За ветер, что с нами спорит,  
 За небо, что тянет вверх.  
 Спасибо, Боже, за грозы,  
 За солнце и за мороз,  
 За призрачно-тихие грёзы  
 И светлую сладость слёз.  
 Благодарю и молюсь я  
 За безневинный грех,  
 За смерть, которой страшусь я,  
 За вечность — тайну для всех.  
 За острую жажду жизни  
 Даже в годину бед.  
 За краткость мгновений быстрых  
 И красоты вечный свет.

Оригінал:

\* \* \*

Дякую, Боже, за гори,  
 За щастя і горе теж,  
 За вітер, що з нами говорить,  
 За небо, що з нами росте.  
 Дякую, Боже, за хмари,  
 За мжичку і за грозу,  
 За тиху ілюзію марень,  
 Усміхнену в себе сльозу.  
 Дякую і молюся  
 За безневинну вину,  
 За смерть, якої боюся,  
 За вічність, яку не збагну.  
 За гостру потребу жити,  
 Навіть в найважчі часи.  
 За проминальність митей  
 І непроминальність краси.

\* \* \*

Кто рано зреет — рано угасает.  
 Жизнь — миг слепящий, как благая весть.  
 Талант, он преждевременно сгорает:  
 И в двадцать восемь, или в сорок шесть.

Здесь от имён аж головокруженье.  
 От Байрона до Кашки... Но, прости:  
 Ведь есть талант, чьё позднее рожденье  
 Даёт ему до старости цвести.

Талант и юность — грешное сплетенье,  
 Опасное — уж очень яркое свет!  
 Пусть в шестьдесят проснётся озаренье,  
 И ляжет на бумаге вечный след.

Чтоб встретить старость — тихую обитель,  
 Согретую огнём твоих идей.

И, коль Господь позволит, то увидеть  
Заслуженные почести людей.

И, подсчитав книг тиражи большие  
И гонорары, выдохнуть: «Всё — дым...»  
И ощущать свои виски седые  
Сияньем ореола золотым.

Оригінал:

\* \* \*

Хто рано розквітає — рано гасне,  
Таке життя — одна сліпуча мить—  
Талант згорає швидко і дочасно  
У двадцять вісім чи у сорок шість.

Тут од імен високих аж завізно.  
Від Байрона до Кашки, а проте  
Ще є талант, що розквітає пізно  
Й до старості глибокої цвіте.

Талант і юність — поєднання грішне  
І небезпечне — надмір, перебір.  
Як добре в шістдесят або пізніше  
Своїм пером увічнити папір.

Щоб прив'ядання старості зустріти  
В палахкотінні тихого вогню,  
І, як Господь дозволить, порадіти  
Заслуженому чесно визнанню.

І гонорари, й тиражі мільйонні  
Порахувавши, мовити: «Пусте»,  
І відчувати сивину на скронях,  
Як ореолу сяйво золоте.

\* \* \*

Взгляд мой устремляется за город,  
где сливаются и даль, и высь.  
Нет тоски, но перехватит горло  
музыка, с которой не срастись.

Взгляд блуждает в загородных чащах,  
там, где в синем мареве луна,  
где зазывно, вечно и маняще  
тянет даль, что тайнами полна.

Где река стремится к небосводу  
и сгорает солнце средь полей,  
только там моя душа свободна  
на дороге, что судилась ей.

\* \* \*

Леса и равнины. Озёра без парашютов.  
Высокие тополи, жёлтые травы полей.  
Не думал, что можно так сильно любить землю —  
Как душу в себе, и как женщину... Даже сильнее.  
Что можно так пьяно, надрывно  
припасть к её тёплому лону  
И, мудрую жизнь презирая, прожить  
словно истый мудрец.  
— Ты кто? — вопрошает меня тихий ангел у рамы вагона.  
— Паломник, бродяга, прекрасных пейзажей ловец.  
Я всё навиваю дороги на сердце, и горы, и доли,  
Где пьёт человек свет прясный, а ветер — росу.  
Душа, говорят, отлетает в иные миры нище-голой,  
Я ж диво-коллекцию в горнюю высь принесу.

Оригінал:

\* \* \*

Погляд мій за місто утікає,  
де удаль перетікає вись.  
Та немає туги, хоч лунає  
музика, з якою не зростись.

Погляд мій тікає поза місто,  
там, де в синь забарвлена луна,  
де заклично, вічно і свірчисто  
манить незглибима далина.

Де ріка шукає небокраю,  
і згорає сонце в полинах,  
тільки там я душу відчуваю  
і її неунікнений шлях.

Оригінал:

\* \* \*

Ліси і рівнини. Озера, незамкнуті в плити.  
 Піки тополь і нескошені трави руді.  
 Ніколи не думав, що можна цю землю любити  
 Дужче, як жінку, терпкіше, як душу в собі.  
 Що можна так п'яно й надсадно  
 тулитись до теплого лона,  
 І, мудре життя занедбавши, прожити,  
 як справжній мудрець.  
 — Хто ти? — питає мене тихий янгол у шибці вагона.  
 — Паломник, бродяга, земних краєвидів ловець.  
 Дороги на серце намотую, гори і доли,  
 Де вітер спиває росу, а людина ясу.  
 Кажуть, душа відлітає в засвіття голісінька-гола,  
 А я найбагатшу колекцію в горні світи принесу.

\* \* \*

Оригінал:

\* \* \*

Садится солнце медленно, и мне  
 Быть может остаётся час единый,  
 Чтоб дочитать, с собой наедине,  
 В смерканье дня святого  
 Августина.

Повільно сіло сонце, і мені  
 Лишилася, мабуть, якась година,  
 Щоб дочитати у самотині  
 При світлі денному святого  
 Августина.

И так светлы нетленно небеса,  
 Любовь в душе пронзительно-  
 печальна,  
 Что этот час огромнее, чем вся  
 Жизнь, что уже осталась за  
 плечами.

Таке безсмертне світло небо лє,  
 Така любов в душі неопалима,  
 Що та година більша, як моє  
 Життя, яке лишилось за плечима.

# Критика та есеїстика

---

Леонід  
УШКАЛОВ

## ШЕВЧЕНКОВА «ФІЛОСОФІЯ СЕРЦЯ»

«Серце» у творчості Шевченка належить до «Скола найважливіших виражальних засобів. Широкий семантичний спектр цього образу засвідчують уже допасовані до нього дієслова. «Серце» в Шевченка «бажає», «б'ється», «болить», «вздраги- ваєт», «виливає», «витає», «віщує», «возмущується», «в'яне» («увядаєт»), «говорить», «гріється», «гуляє», «диктуєт», «жартує», «жде», «живе», «закриває очі», «замирає», «засинає», «запікається», «засихає», «знає», «играєт», «изнемогаєт», «каже», «коптиться», «кохається», «кричить», «лине», «любить», «лягає», «мерзне», «мліє», «молиться», «мре», «набирається», «нашіптует», «не б'ється», «не засинає», «не каже», «не плаче», «не рветься», «не спить», «не хоче», «ниє», «нищадет», «одпочиває», «оживає», «палає», «пере- полняється», «печеться», «питає», «плаче», «прози- рає», «просить», «рветься», «ридає», «розмовляє», «розривається», «сміється», «спить», «співає», «спо- чиває», «стискається» («сжимається»), «тріпоче», «усмі- хається», «холоне» («холодеєт»), «хоче», «целует», «чує», «чувствуєт», «шепоче», «щебече», «щемить». Цей спектр стає іще ширшим, коли взяти до уваги вервечку іменників, до яких поет подає окреслен- ня «сердечн(-ий, -ая, -ое, -ые)»: «благодарность», «боль», «внимание», «глубина», «горе», «горесть», «готовность», «грусть», «друг», «желание», «затея», «землячка», «излияния», «имена», «исповедь», «лю-



бовь», «люди», «манеры», «молитва» («молитвы»), «мрак», «наслаждение», «недуг», «панегирик», «писание», «письмо», «подарок», «поклонник», «полнота», «послание», «поцелуй», «праздник», «прелесть», «прелюдия», «приветствие», «работа», «радость», «радушие», «раны», «речи», «семейство», «сестра», «слеза» («слезы»), «слеза-молитва», «слово», «старик», «стихи» («стихотворение»), «тайник», «тайны», «тенор», «тоска», «умиление», «участие», «фантазия», «храмина», «человек», «юноша». Як бачимо, це окреслення зринає переважно в російськомовних творах Шевченка. Тим часом у його українських поезіях воно зустрічається всього раз: «Мені ж, мій Боже, на землі / Подай любов, сердечний рай! / І більш нічого не давай!» («Молитва») (2, с. 337)<sup>1</sup>. Ще кілька разів поет вживає його в листах до Семена Гулака-Артемівського, Пантелеймона Куліша, Михайла Лазаревського й Михайла Щепкіна: «сердечная поема», «сердечні поклони», «сердечний епілог», «сердечні письма», «сердечні друзі», «сердечно трепещуща натура», «сердечные оповідання». Крім форм «серце» («сердце») та «сердечний» («сердечно», «сердечный»), він використовує також форми «серденько», «сердечко», «серденьтко», «простосердечие» («простосердечный», «простосердечно»), «чистосердечие» («чистосердечный», «чистосердечно») та навіть неологізм «кровосердечный».

Шевченко змальовує «серце» по-різному. Це може бути щось схоже на українські народнописенні топоси, як у поезії «Думка — Нащо мені чорні брови...»: «Серце в'яне, нудить світом» (1, с. 84), — а може бути образ, навіяний міфологічними сюжетами, як у поемі «Кавказ»: «Споконвіку Прометея / Там орел карає, / Що день божий довбе ребра / Й серце розбиває. / Розбиває, та не вип'є / Живущої крові — / Воно знову оживає / І сміється знову» (1, с. 343). Варіацію на біблійну тему: «Веселіє сердця живот чоловіка» (Сир. 30: 22), що її так полюбляв Григорій Сковорода, у якого сам Христос сміється серцем<sup>2</sup>, поет подає в рамках сюжету про титана Прометея. Однак, зважаючи на те, що, згідно з грецьким міфом, орел клював Прометеєві не серце, а печінку<sup>3</sup>, Шевченків образ ближчий до деяких легенд народів Північного Кавказу, в яких демонічний орел за наказом верховного бога клює серце прикутого до скелі культурного героя-богоборця, зокрема Курюко<sup>4</sup>. Іншим разом Шевченко надає образу серця яскравої візуальної проречистості, яка наближає його до емблематики: серце із вбитим у нього

<sup>1</sup> Тут і далі Шевченка цитую за вид.: *Шевченко Т. Повне зібрання творів: У 6 т. — К., 2003. — Т. 1–6, — зазначаючи в дужках том та сторінку.*

<sup>2</sup> *Сковорода Г. Повна академічна збірка творів. — Х., 2011. — С. 330.*

<sup>3</sup> *Словник античної міфології. 2-е вид. — К., 1989. — С. 174–175.*

<sup>4</sup> *Мифологический словарь. — М., 1991. — С. 37, 304, 389–390, 457.*

цвяхом («Неначе цвяхок, в серце вбитий, / Оцю Марину я ношу» — 2, с. 101), «полатане» серце («Мов лату на латі, / На серце печалі нашили літа» — 1, с. 305), серце, розтерзане пазурами («Я думал окунуть свою грязную совесть в дорогом вине, но не тут-то было! Она выплывала из вина и бешеной кошкой впивалась мне в сердце!» — 3, с. 142), серце-бібліотека («...это миниатюрное письмо родит в твоём благородном сердце огромную, роскошную библиотеку» — 6, с. 135) тощо.

Образ серця характерний для всієї творчості Шевченка. Уперше він зринає ще в баладі «Причинна»: «Не так серце любить, щоб з ким поділитися, / Не так воно хоче, як Бог нам дає...» (1, с. 74), а востаннє — у поезії «Н[адії] Т[арновській]», написаній 2 грудня 1860 року. У деяких Шевченкових творах «серце» виходить на передній край, надаючи їм «кордоцентричного» звучання. Скажімо, мініатюра «Чого мені тяжко, чого мені нудно...» (1844) — це розмова поета із власним серцем: «Чого мені тяжко, чого мені нудно, / Чого серце плаче, ридає, кричить, / Мов дитя голодне? Серце моє трудне, / Чого ти бажаєш, що в тебе болить? / Чи пити, чи їсти, чи спатоньки хочеш? / Засни, мое серце, навіки засни, / Невкриті, розбите — а люд нависний / Нехай скаженіе... Закрий, серце, очі» (1, с. 282). Мотив «заколювання» чи «присипляння» серця характерний і для інших Шевченкових поезій, наприклад, «Чернець»: «Святе писаніє читай, / Читай, читай та слухай дзвона, / А серцеві не потурай, / Воно тебе в Сибір водило, / Воно тебе весь вік дурило. / Приспи ж його...» (2, с. 51). Звертає на себе увагу й ужитий поетом образ «сердечних очей», дуже характерний для творів українських письменників старої доби, які часто говорили про сприйняття світу «очима серця»<sup>1</sup>, що їх інакше називали «душевними очесами»<sup>2</sup>, «очесами мысленными»<sup>3</sup>, «умными очима»<sup>4</sup> тощо.

Шевченко трактує «серце» перш за все як синонім душі. Недаром у пізній поезії «Росли укупочці, зросли...» він уживає слово «душа-серце»: «І тихо, весело прийшли, / Душею-серцем неповинні, / Аж до самої домовини» (2, с. 349). Іншим разом поет подає слово «серце» як уточнення до слова «душа». «Я — нищий в полном смысле этого слова, — писав він у листі до Семена Гулака-Артемовського від 30 червня 1856 року, — и не только материально — душою, сердцем обнищал» (6, с. 108). Варто зауважити, що поняття «душі» та «серця» інколи розрізняють, а інколи отождожують. Наприклад, Віктор Забіла досить послідовно їх розріз-

<sup>1</sup> *Smotryckij M.* Ортнос. — Wilno, 1610. — К. 49 в.

<sup>2</sup> *Винницький І.* Кагихісіс, албо Наука христіанскія. — Унів, 1685. — Арк. 86.

<sup>3</sup> *Яворський С.* Камень віры. — К., 1730. — С. 402.

<sup>4</sup> *Кроковський Й.* Акафіст святій великомучениці Варварі. — Чернігів, 1749. — Арк. 25 зв.

няв: «Не бачуся з дівчиною, / З милою моєю; / Лучче б серце розлучили / Моє із душею...»<sup>1</sup>. Тим часом Григорій Сковорода переклав назву трактату Плутарха «Про спокій душі» (з латинської версії Ксиландра: «De tranquillitate animi») як «Толкованіє из Плутарха о тишині сердця»<sup>2</sup>. Зрештою, і в Біблії «серце» та «душа» незрідка виступають у ролі синонімів<sup>3</sup>. Так чи інакше, Шевченко трактує «серце-душу» як невидиме ество людини, запоруку її справжнього життя. Мабуть, найвиразніше цей мотив звучить у зверненнях до Бога молитовних рядках поезії 1845 року «Минають дні, минають ночі...»: «Не дай спати ходячому, / Серцем замирати / І гнилою колодою / По світу валятись. / А дай жити, серцем жити / І людей любити...» (1, с. 367). А ще — серце постає джерелом непідвладних розумові людських бажань і пристрастей: «Диво дивнее на світі / З тим серцем буває! / Увечері цурається, / Вранці забажає! / Та так тяжко забажає, / Що хоч на край світа / Шукать піде...» («Титарівна») (2, с. 89–90). З одного боку, «серце» стремить до всього прекрасного («...все, что прекрасно в природе, — писав поет Андрієві Козачковському 30 червня 1853 року, — как *велица* вьється около нашего сердця» — 6, с. 70), а з другого — приховує в собі якусь страшну темну безодню. «Це правда, — писав Шевченко в листі до Якова Кухаренка від 30 вересня 1842 року, — що окроме Бога і чорта в душі нашій єсть ще щось таке, таке страшне, що аж холод іде по серцеві, як хоч трошки його розкриєш...» (6, с. 19). Мабуть, він мав на думці «темницю сердця», згадану в поемі «Тризна» («Хоть на единое мгновенье / Темницу сердця озари / И мрак строптивых помышлений / И разгони, и усмири» — 1, с. 241), тобто «серце», яке Сковорода називав «попільним», «темним», «звірячим», «нечистим» тощо<sup>4</sup>, а сам поет — «болящим», «голодним», «горестным», «замученим», «неукритим», «побитим», «поганим», «поточеним», «полатаним», «порваним», «развращенным», «трудним», «убогим» чи навіть «гнилим», як у поезії «Чигрине, Чигрине...»: «...заснула Україна, / Бур'яном укрилась, цвіллю зацвіла, / В калюжі, в болоті серце прогноїла...» (1, с. 254). Внутрішню форму образу «гнилого серця» розкриває драма «Назар Стодоля», де на репліку Назара: «У тебе нема Бога в серці» — Гнат відповідає: «А був колись, та мохом серце обросло, як той гнилий нікчемний пень дубовий» (3, с. 39). Можливо, у цьому образі відлунюють і слова Книги Йова: «Ов же умирает в горести души, не ядый ничтоже благаы. Вкупі же на земли спят, гнилость же их покры»

<sup>1</sup> Українські поети-романтики 20–40-х років XIX ст. — К., 1968. — С. 372.

<sup>2</sup> Сковорода Г. Повна академічна збірка творів. — С. 1041.

<sup>3</sup> Вышеславцев Б. П. Сердце в христианской и индийской мистике // Вопросы философии. — 1990. — № 4. — С. 62.

<sup>4</sup> Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди. — Х., 2004. — С. 138.

(Йов 21: 25—26). На це «боляще серце» потрібні «духовні ліки», наприклад, приємні спогади. Так, перебуваючи далеко від України, оповідач повісті «Близнецы» (alter ego Шевченка) згадує милу серцю батьківщину: Дніпрові кручі, Трахтемирів, Переяслав. «Но чаще всего, — каже він, — я лелею мое старческое воображение картинами золотоголового, садами повитого и тополями увенчанного Киева. И после светлого, непорочного восторга, навеянного созерцанием красоты твоей неувядающей, упадет на мое осиротевшее старое сердце тоска, и я переносуся в века давноминувшие...» (4, с. 109). Цю роль виконує також література, а ще більше — щира дружня розмова, яку Шевченко порівнює зі сповіддю. «Откровенная беседа, — писав він у Щоденнику 14 липня 1857 року, — как исповедь, умиляет наше тоскующее сердце» (5, с. 54). Недаром герої поета так часто звертаються одне до одного словом «серце», як от у сцені зустрічі Яреми та Оксани з поеми «Гайдамаки»: «Забув, побіг, обнялися. / “Серце!” — та й зомліли. / Довго-довго тільки “серце” — / Та й знову німіли» (1, с. 143). Але найважливішими «ліками» для «болящого серця» поет уважав самоприниження-кенозис, своєрідне вмирання для світу, аналог смертної муки Спасителя, та солілоквій — мовчазну розмову із самим собою. Якраз про це Шевченко, полемізуючи із «Замогильними нотатками» Шатобріана, писав у листі до Анастасії Толстої від 9 січня 1857 року, наприкінці свого десятирічного заслання: «Теперь и только теперь я вполне уверовал в слово: “Любя наказую вы”<sup>1</sup>. Теперь только молюся я и благодарю Его за бесконечную любовь ко мне, за ниспосланное испытание. Оно очистило, исцелило мое бедное больное сердце. Оно отвело призму от глаз моих, сквозь которую я смотрел на людей и на самого себя. Оно научило меня, как любить врагов и ненавидящих нас. А этому не научит никакая школа, кроме тяжелой школы испытания и продолжительной беседы с самим собою. Я теперь чувствую себя если не совершенным, то, по крайней мере, безукоризненным христианином. Как золото из огня, как младенец из купели, я выхожу теперь из мрачного чистилища, чтобы начать новый благоднейший путь жизни» (6, с. 118).

Основні риси Шевченкового образу серця обумовлені феноменом, що його історики культури називають «українською кордоцентричністю». Думку про те, що «філософія серця» є прикметною рисою українського способу осягнення реальності, уперше висунув Дмитро Чижевський у книзі «Нариси з історії філософії на Україні» (Прага, 1931). Трохи пізніше Євген Маланюк запровадив поняття «кордоцентричність». 20 липня 1945 року, розмірковуючи над диптихом Павла

<sup>1</sup> Парафраза Об'явлення св. Івана Богослова; пор.: «Аз, ихже аще люблю, обличаю и наказую» (Об. 3: 19).

Тичини «Війна», він писав: «Серце — “тільки й є у нас ворог — серце” (Тичина). Це є центр. Ми є кордоцентричний нарід (мій термін з р. 1943)»<sup>1</sup>. Поет трактує Тичинин образ «серця» як інтуїтивне осягнення самого ества української ментальності: «І тут уся рокованість мого народу — і слабкість, і сила його»<sup>2</sup>. Відтоді ця думка стає поширеною. «...Кордоцентризм українця, — писав, наприклад, Степан Ярмусь, — це феномен екзистенціальний, бо він є основою самого буття (екзистенції) українця...»<sup>3</sup>. Питому для українця «філософію серця» зазвичай трактують як: а) емоціоналізм, коли почуття перетворюються на «ключ розуміння» природи речей; б) уявлення про те, що джерелом «свідомих психічних переживань» є «безодня серця»; с) уявлення про людину як про мікрокосмос<sup>4</sup>. Її репрезентує творчість Григорія Сковороди, Миколи Гоголя (зокрема, добре знані Шевченком «Вибрані місця з листування з друзями»), Пантелеймона Куліша та інших. Початки української «філософії серця» пов'язують із творами Кирила Ставровецького (пом. 1646), хоч, на нашу думку, в антропології цього автора провідну роль відіграє розум («ум»), потрактований як «образ невидимого Бога»<sup>5</sup>, а найбільш систематичний виклад — із трактатом Памфіла Юркевича «Серце та його значення в духовному житті людини, згідно з наукою Слова Божого» (1860). Для Юркевича «серце» — неподільна й проста, а отже, непідлегла аналізу основа людської індивідуальності, єдність тілесної, душевної та духовної природи людини, джерело релігійності, етики тощо. «Філософія серця» Юркевича — це не що інше, як спроба «подолати етичний формалізм новочасної філософії, особливо етичний формалізм Канта»<sup>6</sup>. Утім, абсолютизувати «українськість» «філософії серця» навряд чи варто<sup>7</sup> хоч би тому, що «серце» відіграє надзвичайно важливу роль і в західній культурі. Західна «*philosophia et theologia cordis*», яка має за джерело Платона й Біблію, зокрема послання св. ап. Павла, іде ще від Августина<sup>8</sup>

<sup>1</sup> Маланюк Є. Нотатники (1936–1968). — К., 2008. — С. 77.

<sup>2</sup> Там само. — С. 87.

<sup>3</sup> Ярмусь С. Кордоцентризм — підстава української духовності й філософії // Науковий конгрес у 1000-ліття Хрищення Руси-України у співпраці з Українським Вільним Університетом. Збірник праць ювілейного конгресу. — Мюнхен, 1988–1989. — С. 403.

<sup>4</sup> Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні // Чижевський Д. Філософські твори: У 4 т. К., 2005. Т. 1. — С. 17.

<sup>5</sup> Ставровецький К. Євангеліє учительное. — Рахманів, 1619. — Арк. 161.

<sup>6</sup> Піч Р. Найголовніші елементи філософії Памфіла Юркевича // Український світ. — 1994. — Ч. 1–2. — С. 16.

<sup>7</sup> Див.: Закидальський Т. Поняття серця в українській філософській думці // Філософська і соціологічна думка. — 1991. — № 8. — С. 127–138.

<sup>8</sup> Див.: Maxsein A. *Philosophia Cordis. Das Wesen der Personalität bei Augustinus*. — Salzburg, 1966.

й середньовічної містики до Данте, Паскаля й далі, аж до «ідеологічного психологізму» Антоніо Розміні. Величезну роль «серце» відіграє, зокрема, у романтичній традиції. Досить пригадати Новаліса, Шеллінга чи К'єркегора. Якщо навіть образ серця в українських романтиків зустрічається частіше, ніж у німецьких чи польських, це може бути всього лиш свідченням більшої залежності нашої романтичної поезії від фольклору, де образ серця (передовсім у любовних піснях та баладах) зустрічається дуже часто<sup>1</sup>. Так чи інакше, коли мова заходить про українську «філософію серця», серед її чільних представників називають і Шевченка<sup>2</sup>.

Шевченкова «філософія серця», так само, як і «філософія серця» Сковороди чи Юркевича, дуже тісно пов'язана з Біблією. Слід сказати, що в Біблії «серце» фігурує здебільшого в переносному сенсі. Воно означає людську особистість в її цілності, «зосередження душі й духу». У серці перебувають мудрість і глупота, бажання й надії, фантазії і знання. Крім того, тут «закорінені глибинні мотиви людських учинків — як злих, так і добрих»<sup>3</sup>. Інколи Біблія говорить також про Боже серце. Нарешті, «серце» може означати тут піднебесну висоту, надра землі чи морські глибини<sup>4</sup>. Шевченко не раз прямо вказував на біблійне коріння своїх міркувань про «серце». Наприклад, 1 січня 1850 року він писав до Варвари Репніної: «Единственная отрада моя в настоящее время — это *Евангелие*. Я читаю ее без изучения, ежедневно и ежечасно. Прежде когда-то думал я анализировать сердце матери по жизни святой Марии, непорочной Матери Христовой, но теперь и это мне будет в преступление» (6, с. 50–51). А трохи згодом, 7 березня цього ж таки року, поет знову повертається до думки про «серце матері»: «Новый Завет я читаю с благоговейным трепетом. Вследствие этого чтения во мне родилась мысль описать сердце матери по жизни Пречистой Девы, матери Спасителя» (6, с. 54). Наслідком цього читання є, скажімо, цитати з євангельських текстів, де зринає образ серця, як от у повісті «Наймичка»: «Отолсте сердце их» (неточна цитата з Євангелії від св. Матвія 13: 15; пор.: «...отолсті бо сердце людий сих...»), або парафрази, як у повісті «Близнецы»: «...я люблю его великую душу всем сердцем моим и всем помышлением моим» (пор. зі сло-

<sup>1</sup> Нахлік Є. До верифікації концепції Д. Чижевського про кордо- й україноцентричний світогляд П. Куліша // IV Міжнародний конгрес україністів. Одеса, 26–29 серпня 1999 р. Літературознавство: Доповіді та повідомлення. — К., 2000. — Кн. 1. — С. 321.

<sup>2</sup> Бичко І. Філософія серця // Філософський енциклопедичний словник. — К., 2002. — С. 681–682.

<sup>3</sup> Ринкер Ф., Майер Г. Библиейская энциклопедия Брокгауза. Christliche Verlagsbuchhandlung Paderborn, 2007. — С. 888.

<sup>4</sup> Там само. — С. 889.

вами Христа: «Возлюбиши Господа Бога твоего всім сердцем твоим, и всею душею твоею, и всею мыслию твоею» — Мт. 22: 37). Так само біблійне походження має й Шевченків образ Бога Сердцеведця, який зринає в повісті «Близнецы» («Господи, — думаю себе, — живый на небесех Сердцеведче наш! Не навождение ли сатанинское было надо мною?» — 4, с. 107) та в епістолярії, зокрема в листі до Андрія Козачковського від 30 червня 1853 року: «На подобные слезы мы, люди, не имеем сушила, дружнее участие ослабляет наши полугорести, но великое горе, как твое теперь, может ослабить только один наш общий помощник и сердцеведец!» (6, с. 70). Цей образ поет запозичив із Дій св. апостолів 1: 24 («Ты, Господи, Сердцеведче всіх...») та 15: 8 («И Сердцеведец Бог свидетельства им...»). Інколи Шевченко десакралізує його, допасовуючи до звичайних людей: Карл Брюллов для нього — «...пламенный поэт и глубокий мудрец-сердцеведец...» (Щоденник, 12 липня 1857 року — 5, с. 52), а Микола Гоголь — «истинный ведатель сердца человеческого» (лист до Варвари Репніної від 7 березня 1850 року — 6, с. 54). Особливо часто Шевченків образ серця має за джерело Псалтир. Варто пригадати хоч би поетові переспіви псалмів. Зокрема, 1-й псалом у його версії звучить так: «А в законі Господньому / Серце його й воля / Навчається...» (1, с. 358). Слід сказати, що в слов'янському перекладі цього вірша образу серця немає (пор.: «...Но в законі Господни воля его, и в законі его поучится...» — Пс. 1: 2). Той самий образ зринає і наприкінці переспіву псалма 12 (13): «І воспою знову / Твої блага чистим сердцем, / Псалмом тихим, новим» (1, с. 359). Так поет передає вірш: «...Возрадуется сердце мое о спасении твоём: воспою Господеви благодиявшему мні и пою имени Господа вышняго» (Пс. 12 (13): 7). А ось початок Шевченкового переспіву псалма 52 (53): «Пребезумный в сердці скаже, / Що Бога немає...» (1, с. 360). Перший рядок цього псалма в буквальному перекладі з івриту має таку форму: «Сказав негідник у сердці своїм: “Нема Бога”» (у слов'янському перекладі: «Рече безумен в сердці своїм: ність Бог»). Натомість Шевченко вживає тут слово «пребезумный», що значно точніше передає значення єврейського «naval»<sup>1</sup>. Очевидно, поет інтуїтивно відчував найтонші нюанси біблійного тексту<sup>2</sup>. Узятий із Псалтиря образ «чистого серця» зринає і в повісті «Капитанша», де Шевченко цитує 50 (51) псалом: «Сердце чисто созижди во мне, Боже» (Пс. 50 (51): 12). Слід підкреслити, що поет 14 разів писав про «чисте серце» й 17 разів уживав слово

<sup>1</sup> Див.: The Interpreter's Dictionary of the Bible. — Nashville, 1989. — Vol. 3. — P. 491.

<sup>2</sup> Радущкий В. Навколо 52 і 53 псалмів із циклу «Псалми Давидові» Т. Шевченка: спроба тлумачення // IV Міжнародний конгрес українців. Одеса, 26–29 серпня 1999 р. Літературознавство: Доповіді та повідомлення. — К., 2000. — Кн. 1. — С. 456.

«чистосердечный» («чистосердечие»). Із Псалтиря походить і експресивний Шевченків образ «розбивання серця об камінь», що зринає в поезіях «Три літа» («О холодний камінь / Розбивають серце наше...» (1, с. 368) та «Чи то недоля та неволя...» («Ви тяжкий камінь положили / Посеред шляху... і розбили / О його... Бога боячись! / Моє малеє, та убоге, / Та серце праведне колись!» — 2, с. 231). Це — варіація на тему 9-го вірша 136 (137) псалма, який у Шевченковому переспіві звучить так: «І розіб'є дітей твоїх / О холодний камінь!» (1, с. 364) (пор.: «...и разбієт младенцы твоя о камінь»). Може, навіть у Шевченковому образі «серце — камінь» з поеми «Гайдамаки» («Та не таким горем / Карай серце: розірветься, / Хоч би було камінь» — 1, с. 165) є біблійні конотації. Звісно, найперше поет має на думці народну приказку «Серце не камінь...»<sup>1</sup>, але можна припустити, що тут відлунює також біблійний образ «камінного серця» («И дам им сердце ино и дух нов дам им, и исторгну каменное сердце от плоти их и дам им сердце плотяно...» — Єз. 11: 19), досить поширений у старій українській літературі. Наприклад, в одному з апокрифів (рукопис XVI ст.) сказано, що Бог під час креації «сотвори сердце от камене»<sup>2</sup>. Цей образ є також в «Огородку Марії Богородиці» Антонія Радивилівського<sup>3</sup>, «Саду божественних пісень» Григорія Сковороди<sup>4</sup>, антології «Альфа і Омега»<sup>5</sup> тощо. Біблійних конотацій набувають і ті Шевченкові образи серця, які сусідять з іншими біблійними образами. Наприклад, у поезії «Перебендя»: «То серце по волі з Богом розмовля, / То серце щечебче Господню славу...» (1, с. 111). Господня слава — одне з центральних біблійних понять. Воно означає перш за все Божу велич. Крім того, слава є ознакою світу Божого на противагу світові людському<sup>6</sup>. Навіть образ серця-голубки з послання «А. О. Козачковському»: «І болящее, побите / Серце стрепенеться, / Мов рибонька над водою. / Тихо усміхнеться / І полине голубкою / Понад чужим полем...» (2, с. 59), — судячи з усього, є алюзією на Ноеву голубку, яка лине над морем до ковчега, тримаючи в дзьобі гілочку маслини (1 М. 8: 8–12). Принаймні за часів Шевченка образ Ноевої голубки був дуже популярний завдяки емблематиці. Наприклад, в улюбленій емблематичній енцикло-

<sup>1</sup> Українські приказки, прислів'я і таке інше. Збірники О. В. Марковича та інших / Уклав М. Номис. — К., 1993. — С. 222.

<sup>2</sup> Памятки українсько-руської мови і літератури. Апокрифи і легенди з українських рукописів. — Львів, 1906. Т. IV. — С. 421.

<sup>3</sup> Радивилівський А. Огородок Марії Богородиці. — К., 1676. — Арк. 2 зв.—3 передмова, б. п.

<sup>4</sup> Сковорода Г. Повна академічна збірка творів. — С. 52.

<sup>5</sup> Альфа і Омега. — Супрасль, 1788. — Арк. 615—615 зв.

<sup>6</sup> Ринкер Ф., Майер Г. Библийская энциклопедия Брокгауза. — С. 909.



лопедії Сковороди «*Symbola et emblemata selecta*» (Амстердам, 1705) він постає уособленням доброї надії<sup>1</sup>. Та й саме «серце» належить до кола найпопулярніших емблематичних образів. Це може засвідчити книжка Йоганни Крістіни Кюссель «*Schauplatz menschlicher Hertenzen*» («Арена людського серця») (Авгсбург, 1690) або та ж таки енциклопедія «*Symbola et emblemata selecta*», де сказано, що палаюче серце символізує любов до Бога<sup>2</sup>. Зрештою, емблематика серця була відома в Україні й значно раніше. Наприклад, у книзі «Столп цнот... Сильвестра Коссова» (Київ, 1658) бачимо образ піраміди у вигляді серця з розташованими на ньому сходинками. Це — свого роду «ліствиця Якова» у вигляді серця, що ілюструє слова Псалтиря: «Восхожденіє в сердци своем положи» (Пс. 83 (84): 6)<sup>3</sup>.

Іще одним джерелом Шевченкового образу серця є святоотцівська традиція, передовсім східна. Як зазначав свого часу Володимир Лоський, для східних отців Церкви «серце» є «осереддям людської істоти, корінням її діяльних можливостей, інтелекту й волі, точкою, з якої виходить і до якої повертається все духовне життя»<sup>4</sup>. Такі думки є в Ісаака Сиріянина, богословів Олександрійської школи, в отців-каппадокійців, у Діонісія Ареопажита, а особливо в Макарія Єгипетського<sup>5</sup>, чю молитву на сон грядущий Шевченко цитував у повісті «Близнець» (з раннях отців Церкви поет згадував іще Єфрема Сиріянина та Юстина Філософа). Святоотцівський образ серця поширювався в Україні й завдяки ісихастській практиці входу «умом в серце», тобто «умної молитви»<sup>6</sup>, і завдяки таким творам, як «Діоптра» Віталія Дубенського, де «сердечна глибина» постає місцем, «ідеже наипаче обрїтається Бог»<sup>7</sup>, чи «Філокалія» Паїсія Величковського<sup>8</sup>. Та коли йдеться про джерела Шевченкової релігійності, то, певно, ще більше значення мала тут протестантська ідеологія, в якій «серце» відіграє дуже важливу роль. Дмитро Чижевський, говорячи про українську «філософію серця», підкреслював: «...З емоціоналізмом зв'язані, безумовно, і значні впливи протестантської релігійності на Україні, бо ж однією із сторін протестантизму є висока оцінка в ньому

<sup>1</sup> Емвлемы и символы избранные. — СПб., 1788. — С. 94–95.

<sup>2</sup> Там само. — С. XVI.

<sup>3</sup> Українська поезія. Середина XVII ст. — К., 1992. — С. 83.

<sup>4</sup> Лосский В. Очерк мистического богословия Восточной Церкви // Богословские труды. — М., 1972. — Сб. 8. — С. 105.

<sup>5</sup> Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди. — С. 140.

<sup>6</sup> Ласло-Куцюк М. Умна молитва // Ласло-Куцюк М. Боги світла і боги темряви. — Бухарест, 1994. — С. 55–77.

<sup>7</sup> Віталій. Діоптра. — Кутейно, 1654. — Арк. 150 зв.

<sup>8</sup> Чижевський Д. П. О. Куліш — український філософ серця // Чижевський Д. Філософські твори: У 4 т. — К., 2005. — Т. 2. — С. 216 прим.

“внутрішнього” в людині...»<sup>1</sup>. Це прямо стосується й ділянки літератури. Наприклад, учитель Сковороди Симон Тодорський свого часу перекладав протестантську духовну лірику й основну працю Йоганна Арндта «Vom wahren Christentum»<sup>2</sup>, а Семен Гамалія — «Libri apologetici», «Antistiefelius», «Apologia contra Gregorium Richter» та інші твори Якоба Беме. Про спорідненість української релігійності й протестантизму свідчить також те, що з 1772-го по 1792 рік німецькі протестанти тричі видавали трактат Феофана Прокоповича «Christianae Orthodoxae Theologiae...», у бібліотеці Києво-Могилянської академії був рукописний переклад «Misterium magnum» Беме, а в бібліотеці лідера галльських пієтистів лютеранського богослова Августа-Германна Франке — «Діоптра» Віталія Дубенського<sup>3</sup>. Ще для Памфіла Юркевича Беме був одним з найвидатніших мислителів Нового часу<sup>4</sup>. Та й сама символіка серця у творах українських авторів часто має протестантське походження. Наприклад, книжка Іоанна Максимовича «Богомысліє в пользу правовірным» (1710), в якій образ серця зринає досить часто, є перекладом трактату «Meditationes Sacrae...» (1606) лютеранського богослова Йоганна Гергарда. Зрештою, і трактат Юркевича «Серце та його значення в духовному житті людини, згідно з наукою Слова Божого» посутньо залежить від праці німецького лютеранського богослова й гебраїста Франца Деліча «System der biblischen Psychologie» (1855)<sup>5</sup>. Справді, міркування німецького теолога щодо «серця», а надто ті, що викладені у 12-му параграфі цієї праці, який має назву «Серце й голова» («Herz und Haupt»), дуже близькі до відповідних міркувань Памфіла Юркевича<sup>6</sup>. «Велику симпатію до протестантизму», як слушно зауважував Чижевський, відчував і Шевченко<sup>7</sup>. Передовсім це стосується лютеранства. Принаймні в поемі «Єретик» Шевченко, услід за статтею Спиридона Палаузова «Іоанн Гус и его последователи», називає Мартіна Лютера «орлом»: «Отак Гуса / Ченці осудили, / Запалили... Та Божого / Слова не спалили, / Не вгадали, що вилетить / Орел із-за хмари / Замість гуся і розклює / Високу тіару» (1, с. 295). Очевидно, поетова симпатія до лютеранства йде від Карла Брюллова. Згадаймо хоч

<sup>1</sup> Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. — С. 15.

<sup>2</sup> Winter E. Frühaufklärung. Der Kampf gegen den Konfessionalismus in Mittel- und Osteuropa und die deutsch-slawische Begegnung. — Berlin, 1966. — S. 336–340.

<sup>3</sup> Чижевський Д. Український літературний барок. — X., 2003. — С. 123.

<sup>4</sup> Нічик В. М. Києво-Могилянська академія і німецька культура. — К., 2001. — С. 130.

<sup>5</sup> Див.: Pietsch R. Beiträge zur Entwicklung der Philosophie bei den Ostslawen im 19. Jahrhunderts. Panfil D. Jurkevyc (1826–1874). — Ulm, 1992.

<sup>6</sup> Поп.: Delitzsch F. System der biblischen Psychologie. — Leipzig, 1855. — S. 203–220.

<sup>7</sup> Чижевський Д. Шевченко і Давид Штраус // Чижевський Д. Філософські твори: У 4 т. — К., 2005. — Т. 2. — С. 183.

би епізод вінчання Брюллова з повісті «Художник»: «В классе я узнал, что будет он венчаться в восемь часов вечера в лютеранской церкви св. Анны, что в Кирочной» (4, с. 158). І хоч вінчання Карла Брюллова з Емілією Тімм насправді відбулося не в церкві св. Анни на Кірочній (Annenkirche), а в лютеранській церкві Петра й Павла на Невському проспекті (Petrikirche), тій самій, для якої Брюллов написав картину «Розп'яття Христа», це не змінює суті справи.

Крім протестантських впливів, на релігійність Шевченка, зокрема й на його образ серця, помітний вплив справила католицька потридентська традиція. Зрештою, це — загальна прикмета української ментальності. Як підкреслював свого часу Георгій Флоровський: «Український емоціоналізм найдоречніше зближувати з пієтистськими настроями післяреформаційного Заходу. І цим пояснюється велика сприйнятливність до романтичних впливів»<sup>1</sup>. Справді, у потридентському католицизмі «серце» відіграє дуже важливу роль. Досить пригадати хоч би культ Найсвятішого Серця Ісуса, який розпочинається з часу св. Маргарити-Марії Алякок (1647—1690), та відповідну храмову символіку, з дитинства знайому Шевченкові (недаром 5 вересня 1857 року він писав у Щоденнику, що йому наснився костел св. Анни у Вільно). А перед тим було «нове благочестя» (*devotio moderna*), що знайшло свій найяскравіший вияв у трактаті Томи Кемпійського «*De imitatione Christi*», в якому йдеться про «бажання серця», «безумство серця», «ворота серця», «вознесення серця», «глибину серця», «голе серце», «зле серце», «мирне серце», «морок серця», «ніяковість серця», «прихисток серця», «простоту серця», «сердечний біль», «сердечну глухоту», «сердечну покуту», «сердечне прозріння», «сердечну скорботу», «сердечну скруху», «серце гордія», «серце, обтяжене різними думками», «спокій серця», «хворе серце», «холодне серце», «храм серця», «Христа в серці», «черстве серце», «чисте серце»<sup>2</sup>. Цей трактат справив дуже помітний вплив на ідеологію українського романтизму. Наприклад, герої роману Куліша «Чорна рада», будучи «представниками принципу сердечності» й містики, висловлюють свої думки ледь не цитатами з Томи Кемпійського<sup>3</sup>. Та й Шевченко, перебуваючи на засланні, уважно читав цей трактат як виклад справжньої «християнської філософії» — книжка була вилучена в поета під час його арешту в Оренбурзі навесні 1850 року. А згодом, там-таки на засланні, поет читав і трактат польського філософа Кароля

<sup>1</sup> Флоровский Г. [Рец. на] Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні // Д. И. Чижевский. Избранное: В 3 т. — М., 2007. — Т. 1. — С. 687.

<sup>2</sup> Див.: Фома Кемпийский. О подражании Христу // Богословие в культуре средневековья. — К., 1992. С. 227–383.

<sup>3</sup> Чижевський Д. П. О. Куліш — український філософ серця. — С. 211.

Фридерика Лібельта «Орлеанська діва», де «серце» так само відіграє важливу роль. Згадаймо хоч би Лібельтову тезу: «Церква Христова збудована на людських серцях»<sup>1</sup>, яка не могла не імпонувати Шевченкові.

Утім, «філософію серця» Шевченка варто розглядати передовсім на тлі української літературної традиції, де образ серця набув особливої популярності за часів бароко. На ту пору його трактували в різних стратегіях. Наприклад, Касіян Сакович у своїх «Аристотелівських проблемах» писав: «Серце — це частина тіла, що має першорядне значення для життя... Аристотель називає серце *primum vivens, ultimum moriens* — таким, що першим починає жити, останнім помирає»<sup>2</sup>. Звісно, Сакович тут не оригінальний, адже його твір є переробкою трактату «*Aristotelis aliorumque philosophorum ac medicorum problemata*» (пор., з відповідною переробкою Юлія Цезаря Скалігера, де сказано: «*ut dicit Aristoteles, cor est primum vivens, et ultimum moriens*»<sup>3</sup>). А в «Трактаті про душу» Сакович каже, що «людське серце є власною оселею, келією, в якій живе Бог, що читає і вивідує його [чоловіка] думки — *scrutans corda et renes Deus*»<sup>4</sup>. Остання фраза — слова із Псалтиря: «...бо вивідуєш Ти серця і нирки, о праведний Боже!» (Пс. 7: 10). Тим часом Петро Могила у добре знаному Шевченком «Євхологоні» стверджував, що саме із серця «исходят вся злая помышления и похоти лукавыя»<sup>5</sup> (пор.: «от сердца бо исходят помышления злая» — Мт. 15: 19). Звідти ж такі походять і людські чесноти, зокрема, віра, надія та любов. Наприклад, єство любові визначали тоді так: «Любовь есть то внутренняя и в самом сердце гнездящаяся страсть и никое преклонение воли к тому, що кто любит...»<sup>6</sup>. Та й загалом, як стверджував Йоасаф Горленко, центром людського серця є Бог: «Бог убо сердца нашего кентр есть, яко бо Сам чист есть, тако по образу Своему и подобію соділа в нас сердце чисто и смысленно разуміти между благим и злым...»<sup>7</sup>. Особливо часто образ серця зринав у текстах молитовного звучання, адже молитва — то не що інше, як «поднесеніє сердца к Богу»<sup>8</sup>, «огнь веселія, от

<sup>1</sup> *Libelt K. Dziewica Orleańska. Ustęp z dziejów Francyi. Wydanie drugie.* — Poznań, 1852. — S. 8.

<sup>2</sup> *Сакович К. Аристотелівські проблеми // Пам'ятки братських шкіл на Україні. Кінець XVI — початок XVII ст.* — К., 1983. — С. 378–379.

<sup>3</sup> *Scaliger J. C. Aristotelis aliorumque problemata.* — Amstelodami, 1650. — P. 69.

<sup>4</sup> *Сакович К. Трактат про душу // Пам'ятки братських шкіл на Україні. Кінець XVI — початок XVII ст.* — К., 1983. — С. 468.

<sup>5</sup> *Могила П. Євхологон, або Молитвослов или Требник.* — К., 1646. — С. 446.

<sup>6</sup> *Сімя слова Божія.* — Почаїв, 1772. — С. 280.

<sup>7</sup> *Святитель Иоасаф Горленко, епископ Белгородский и Обоянский (1705–1754). Материалы для биографии, собранные и изданные кн. Н. Д. Жеваховым.* — К., 1907. — Ч. II. — С. 222.

<sup>8</sup> *Слово к народу католическому.* — Почаїв, 1765. — Арк. 59.

сердца издаваем», «извѣщеніе сердца», «денница сердец»<sup>1</sup>. Вона «...зіло удивителні веселит и улаждает сердца человеческая и ніким усиліем, аки місяц воды от моря горі влекущи, порываєт ум к небеси»<sup>2</sup>. Згадаймо хоч би зверненні до Христа слова: «...Вніди в сердце мое, аки в корабль, и буди того управителем, да не потопит его буря страстная...»<sup>3</sup>; «Сый врач, Христе, исцѣли страсти сердца моего»<sup>4</sup>; «Просвіти, Господи, очи сердца моего, яко да познаю множество страстей моих»<sup>5</sup>. Важливу роль у формуванні Шевченкового образу серця відіграла й житійна традиція. Поет прекрасно знав «Книгу житій святих» Димитрія Туптала, а в повісті «Близнецы», говорячи про «серце», прямо покликався на Печерський Патерик: «Я засветил свечу и достал “Патерик”, начал читать, утешения ради житие преподобного мученика Мойсея Угурина, за целомудрие пострадавшего от некия блудные болярыни. И дочитал уже, как он, прекрасный юноша, в числе прочих плененных, по разделу достался на долю вдовы-воеводи, лицом зело красныя, а сердцем аспиду подобныя» (4, с. 107). Особливе місце в історії українського барокового «кордоцентризму» посіла творчість Григорія Сковороди (Шевченко знав набожні пісні Сковороди, листи філософа, оприлюднені на сторінках «Украинского вестника», а серед його знайомих були Платон Лукашевич — син друга Сковороди Якіма Лукашевича, та Олексій Капніст — син Василя Капніста, який був близьким приятелем учня Сковороди Василя Томари). На те, що антропологія Сковороди ґрунтується на понятті «серця», уперше звернув увагу Микола Сумцов, підкресливши близькість «філософії серця» Сковороди до поглядів Люка де Клап'є де Вовенарга й Анрі-Фредеріка Ам'єля<sup>6</sup>. Тим часом Дмитро Чижевський потрактував сквородинський концепт «серця» як прикметну рису українського способу сприйняття реальності. Відтоді Сковороду досить часто розглядають у ролі одного з головних представників «філософії серця»<sup>7</sup>, ба навіть як мислителя, котрий «став першим теоретиком філософського кордоцентризму»<sup>8</sup>. У всякому разі, підстави для того, щоб говорити про «серцецентрич-

<sup>1</sup> Житие и писания молдавского старца Паисия Величковского. — М., 1892. — С. 189–190.

<sup>2</sup> Пречестные акафисты и прочія спасительныя молитвы. — К., 1709. — Арк. 1 зв. передмова до читача, б. п.

<sup>3</sup> Баранович Л. Меч духовный. — К., 1666. — Арк. 150 зв.

<sup>4</sup> Октоїх, сиріч Осмогласник. — К., 1739. — Арк. 17 зв.

<sup>5</sup> Образ примиренія грішного человека с Богом. — Почаїв, 1756. — Арк. 79 зв.—80.

<sup>6</sup> Сумцов М. Ф. Історія української філософської думки // Музей Слобідської України ім. Г. С. Сковороди. Бюлетень. — Х., 1926–1927. — № 2–3. — С. 52–55, 57–58.

<sup>7</sup> Див.: Kaluzny A. E. La philosophie du coeur de Grègoire Skovoroda. — Montréal, 1983.

<sup>8</sup> Ярмусь С. Кордоцентризм — підстава української духовности й філософії. — С. 410.

ність» (Herzzentrismus) Сковороди<sup>1</sup>, є, зважаючи бодай на те, що слово «серце» у його творах зринає 1146 разів, а прикметник «сердечний» — 106 разів. Це слово філософ вживає у 2,4 рази частіше, ніж ім'я Ісуса Христа<sup>2</sup>. Сковорода розглядав «серце» і як неподільне осереддя душі, і як містичну галузку Божої благодаті, тобто «сродність», і як думку (тут сквородинське «серце» схоже на схоластичні поняття «scintilla animae» чи «rationis»), і як бездонну душевну глибину чи висоту (позасвідоме), і як арену споконвічної боротьби добра та зла. Загалом «серце» в інтерпретації Сковороди — це ество особистості: недаром філософ, перекладаючи трактат Ціцерона «De senectute» («Про старість»), передає ціцеронівське «tu ipse» («ти сам») словом «сердце»<sup>3</sup>. У людині Сковорода, так само, як і Шевченко, бачив серце чисте й нечисте, старе й нове, марнотне й вічне, — а «веселіє сердца» було для нього синонімом справжнього життя<sup>4</sup>. У своїх міркуваннях про «серце» Сковорода спирався на Біблію, на ідеї Платона, Аристотеля, стоїків, Плотина, Філона, Прокла, на твори святих отців (Климент Олександрійський, Оріген, каппадокійці, Макарій Єгипетський, Августин, Діонісій Ареопагіт) та схоластів, найперше Томи Аквінського, за чією системою читали курс богослів'я в Києво-Могилянській академії<sup>5</sup>, ренесансно-барокову емблематику тощо. Його «філософія серця» має виразні паралелі з відповідними міркуваннями німецьких містиків, зокрема Валентина Вайгеля<sup>6</sup>, з «релігією серця» Жана-Жака Руссо<sup>7</sup>, а коли мова заходить про те, що вона близька до пізнішої романтичної ідеології, то тут зринає паралель і з Шевченком<sup>8</sup>.

Найближчим контекстом Шевченкової «філософії серця» є література українського романтизму, в якій образ серця був дуже поширений. Зокрема, тут є ціла низка творів, де слово «серце» фігурує вже в назві: згадаймо «Тугу серця» Віктора Забіли, «Сердце» Олександра

<sup>1</sup> Erdmann E. von. Unähnliche Ähnlichkeit. Die Onto-Poetik des ukrainischen Philosophen Hryhorij Skovoroda (1722–1794). — Köln; Weimar; Wien, 2005. — S. 446.

<sup>2</sup> Ушкалов Л. Творчість Григорія Сковороди крізь призму статистики // Ушкалов Л. Сковорода та інші. Причинки до історії української літератури. — К., 2007. — С. 82–83.

<sup>3</sup> Сковорода Г. Повна академічна збірка творів. — С. 1017.

<sup>4</sup> Oljančyn D. Hryhorij Skovoroda (1722–1794): Der ukrainische Philosoph des XVIII. Jahrhunderts und seine geistig-kulturelle Umwelt. — Berlin; Königsberg, 1928. — S. 107.

<sup>5</sup> Cracraft J. Theology at the Kiev Academy during its Golden Age // Harvard Ukrainian Studies. — 1984. — Vol. VIII. — Nu. 1–2. — P. 71–80.

<sup>6</sup> Čyževskij D. Skovoroda-Studien. IV. Skovoroda und Valentin Weigel // Zeitschrift für slavische Philologie. — 1935. — Bd. XII. — S. 322–323.

<sup>7</sup> Bojko-Blochyn Ju. H. S. Skovoroda im Lichte der ukrainischen Geschichte // Die Welt der Slaven. — Wiesbaden, 1966. — Jahrgang XI. — S. 314.

<sup>8</sup> Барабаш Ю. Шевченко і Сковорода. (Причинки до проблеми) // Пам'яті Григорія Сковорода. — Х., 1998. — С. 18.

Афанасьєва-Чужбинського, «Серце (З чеського)» Олександра Корсуна чи «Серце моє тихе...» Пантелеймона Куліша. Найчастіше цей образ зринає в поетів-ліриків, передовсім у Боровиковського, Забіли, Петренка, Афанасьєва-Чужбинського й Куліша. У перших трьох авторів тематичний діапазон образу серця, порівняно з Шевченковим, значно вужчий: у Левка Боровиковського «серце» пов'язане перш за все з мотивом віщування, як от у баладі «Маруся»: «Серце б'ється, серце зна, / Серце щось віщує...»<sup>1</sup>, у Віктора Забіли цей образ зринає в ході розробки мотиву нерозділеного кохання («Два вже літа скоро пройде...», «Повіяли вітри буйні...», «От і празника діждались...», «Ох, коли б хто знав, як тяжко...»), а в Михайла Петренка виражає тугу за повнотою буття, як у поезії «Небо»: «І сам я не знаю, якась-то сила, / Так легка для мене і серденьку мила, / К далекому небу і серцем, й очами / Мене прикувала, мов тими цепами»<sup>2</sup>. Ширший тематичний діапазон образу серця має в поезії Афанасьєва-Чужбинського. Тут він виконує роль сталого виражального засобу в ході розгортання мотивів «світової скорботи» («Є. П. Гребінці», «Прощання»), смерті («Весна»), розмови з Богом («Безталанна»), ідеальних людських поривів («Сердце»), самоти: «Чи ти бачив, як в колодязь / Упустять відерце? / Воно плава само собі — / Ото твоє серце, / Що в колодязі даремно / Мусить вік дожити. / Воно, може, й води повне, / Так нікому пити. / Отак тепер — скажу правду, — / Як тее відерце, / Ані к селу, ні к городу / Чоловіку серце»<sup>3</sup>. Та, мабуть, найбільш концептуальним є цей образ у поезії Куліша, якого Дмитро Чижевський не без підстав називав «філософом серця»<sup>4</sup>. Справді, у поезії Куліша «серце» належить до найважливіших образів, починаючи зі збірки «Досвітки» (1862), де автор особливо часто звертався до мотиву «пізнання серцем», навіть останніми рядками програмової балади Адама Міцкевича «*Romantyczność*»<sup>5</sup>, що її Куліш переклав під назвою «Химери»<sup>6</sup>. «Серце» в поезії Куліша «...не лише носить в собі Бога і світ, але й минуле й майбутнє, — глибина серця є глибина, в якій жевріють історичні спогади і дивні передчуття...»<sup>7</sup>. На цьому образі поет засновує і свою візію України, будує важливі для нього опозиції минулого й сучасного, живої та мертвої мови, хутора й міста, України та Європи, чоловічого

<sup>1</sup> Українські поети-романтики 20–40-х років XIX ст. — С. 74.

<sup>2</sup> Там само. — С. 420.

<sup>3</sup> Там само. — С. 309.

<sup>4</sup> Див.: Чижевський Д. П. О. Куліш — український філософ серця. — С. 206–216.

<sup>5</sup> Чижевський Д. Міцкевич і українська література // Чижевський Д. Філософські твори: У 4 т. — К., 2005. — Т. 2. — С. 15–156.

<sup>6</sup> Куліш П. Твори: У 2 т. — К., 1989. — Т. 1. — С. 65–68.

<sup>7</sup> Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. — С. 118.

й жіночого тощо<sup>1</sup>. Наприклад, «Кулішеві ніби уявляється певна філософія культури, в якій жіночий елемент буде стояти на першому місці, бо жінка менше живе розумом, більше серцем». Він стверджував, що, на відміну від інших народів, які славляться чоловіками, український дух «робиться в душі жіночій»<sup>2</sup>. Неважко добачити тут прикметне для романтичної ідеології, передовсім історіософії, поцінування «ролі жіночого елемента у світі як первісного, найглибшого і найсутнішого»<sup>3</sup>, оскільки жінка живе серцем/почуттям, а чоловік — духом/розумом. Досить пригадати хоч би славетну працю Йоганна Якоба Бахофена «Матріархат» («Das Mutterrecht»). Відлуння цієї ідеї є і у творах інших українських романтиків, наприклад, у «Сонете (Из Коллара)» Амвросія Метлинського: «Крепость сил — мужам для обороны, / Женам — чувство, просьба, взор покорный; / Славны мужи духом, сердцем жены»<sup>4</sup>. І хоч у Шевченка такої виразної опозиції годі шукати, він теж славить жіноче серце. Поет підкреслював, що жіноче серце, на відміну від чоловічого, — м'яке й ніжне, що серце коханої жінки — це корелят Святого Духа для чоловіка: «Єсть серце єдине, серденько дівоче, / Що плаче, сміється, і мре, й оживає, / Святим духом серед ночі / Понад ним витає» («Гайдамаки») (1, с. 136). Та найбільше важить для Шевченка «серце матері». Недаром він присвячує цій темі свої найкращі поеми: «Катерина», «Наймичка», «Неофіти», «Марія».

Таким чином, творчість Шевченка можна розглядати як яскравий прояв українського «кордоцентризму». Принаймні саме «життя серцем» постає для нього в ролі людської екзистенції. Образ серця Шевченко пов'язує з багатьма мотивами, зокрема, сну, молитви, самоприниження, розмови із самим собою тощо. Основними джерелами Шевченкової «філософії серця» є Біблія, звідки походять теми «чистого серця», «серця матері», «Бога Серцезнавця», святоотцівська традиція, актуалізована такими пам'ятками українського богомислення XVII–XVIII ст., як «Євхологіон» Петра Могили чи «Філокалія» Паїсія Величковського, католицька («нове благочестя») й протестантська (лютеранство) релігійність, традиції українського бароко (книжна й народнописанна) та романтична ідеологія.

<sup>1</sup> Там само. — С. 119.

<sup>2</sup> Там само. — С. 123.

<sup>3</sup> Там само.

<sup>4</sup> *Могила Амвросій. Галка Ієремія. Поезії.* — К., 1972. — С. 84.



Володимир  
БАЦУНОВ

---

## NOWHERE MAN АЛЕКСАНДРА ГЕМОНА

*По тому, як із задовільним результатом я закінчив перший клас, батьки як нагороду купили мені наручного годинника. Був він круглий, з великими чепурними цифрами, покритий скляною банькою. Хвилинна стрілка пересувалася короткими судомами, а рухи більших стрілок мені ніколи не вдавалося схопити, як упірливо я в них не вдивлявся. Я часто дивився на годинник, зачарований незмінною завзятістю, з якою голкоподібний ціпочок перескакував через цифри, що стояли на його шляху. Я ставив палець на пульс і тоді дивився на годинник, і синхронність двох ритмів заспокоювала мене. А в тім, я мусив заводити годинника щовечора перед сном, щоби він, поки я сплю, не зупинився.*

А. Гемон. «Імітація життя»

«Я засудив себе до вічного блукання, бо спокій мандрівцеві не потрібний», — написав у своєму юнацькому віршику Ріхард Зорге. Хто такий Ріхард Зорге? «Кто вы, доктор Зорге?» — таке питання пролунало на повен голос у 60-і завдяки однойменному французькому фільмові (1961), що пройшов у радянському прокаті, і М. Хрущов крикнув: «Так это же герой!». І Р. Зорге став Героєм Радянського Союзу, посмертно. А потім, уже в 90-і, Зорге став героєм оповідання Александра Гемона «Шпигунське коло Зорге» — першого, що він написав англійською. Точно кажучи, герой оповідання — сам оповідач, хлопчик, який майже впевнений, що його батько інженер-енергетик — шпигун, достоту такий, як і хлопчиків кумир — радянський Джеймс Бонд Ріхард Зорге. Два паралельні плани:

події батьківського життя, як його бачить син, та їхня відповідність ключовим моментам біографії славетного шпигуна.

*Токіо дихає, я — ні,  
Завіса дощу заліпила мені обличчя,  
Замість життя проживаю романи,  
Мислі мені двояться... —*

написав у своєму підлітковому віршику герою оповідання «Шпигунське коло Зорге».

Александар Гемон прибув до Америки наприкінці січня 1992 року на три місяці на запрошення Американського культурного центру, повертатися мусив 1 травня, але не полетів — Гемон зрозумів, що хоче лишитися в Америці надовго, якби не на завжди, і якщо писатиме, то мусить пристосуватися писати англійською. Гемон дав собі п'ять років на те, щоби створити оповідання, яке можна було б опублікувати, одначе з поставленою задачею упорався раніше — «Шпигунське коло Зорге» було готове за три роки. Це оповідання увійшло до авторської збірки «Питання Бруна»<sup>1</sup>, яка вийшла друком у США 2000 року.

Треба зазначити, що Александар Гемон має українські корені. Колись-то, після Берлінського конгресу 1878 року, кілька українських родин зняли з насидженого місця й вирушили за кращою долею світ за очі до чорта на роги аж на інший бік Австро-Угорської імперії — в Боснію. Проте, прізвище «Гемон» не українське, бо легендарним предком Гемонів був бретонець Alexandre Nemon. 1811 року без відома своєї матері він продав єдиного їхнього коня й долучився до Наполеонівської армії, і під час відходу Наполеона з Росії так би і замерз у західноукраїнському лісі, якби його не врятувала українська дівчина Марія. Так французький вояк бретонець Гемон став родоначальником українського роду Гемонів, що спростовує дозвільні домисли про те, що слово «гемон» українською начебто означає «демон»<sup>2</sup>. Відомо, що Наполеонівська армія, відступаючи, проходила крізь Білорусь і не існує, нібито, переконливих пояснень того, як Александр опинився в Західній Україні. Але на це батько головного героя оповідання «Обмін люб'язностями», посміхаючись, показував мапу України 1932 року, на якій Смоленськ, наприклад, був лише на кілька сантиметрів віддале-

<sup>1</sup> Александар Гемон. Питання Бруна. З англійської переклав Деян Станкович. Lingva Franka, Белград, 2003 (Переклад книги "The Question of Bruno", 2000) — Aleksandar Nemon. Pitanje Bruna. S engleskog preveo Dejan Stanković. Lingva Franka, Beograd, 2003. (Prevod knjige "The Question of Bruno", 2000)

<sup>2</sup> Проте, російсько-український словник О. Ізюмова (1930) дає значення **гемон** (ру-гательно) як **демон**.

ний од Львова. Батько цікавиться, звідки пішли Гемони — починаючи зі згадок в античній літературі як от: Гемон Могутній в «Іліаді», Гемон син Креонта в «Антигоні», Гемон з «Енеїди», а знайдений у Рабле в «Гаргантюа та Пантагрюелі» «Гемон і його чотири сини» зв'язував французький гемонівський розділ з цілою родинною історією, яку тепер без проблем можна було реконструювати аж до 2000 року до н. е. Батько, проте, не завдавав собі клопоту читанням згаданих джерел, а обмежувався фотокопіями єдиного аркуша з «Іліади» та кількох сторінок з «Антигони», у яких кожну згадку про Гемонів позначив ядуче-жовтим фломастером. На підтвердження французької лінії оповідач згадує Сараєвські олімпійські ігри 1984 року і тренера французької збірної з біатлону Люсьєна Гемона, за свідченням якого прізвище «Гемон» у Бретані цілком звичайне. Урешті-решт натхненний успіхом Сараєвської олімпіади батько організовує в червні 1991 року Гемоніаду — зліт усіх Гемонів. На дворі під навісом установили величезний стіл, було частування, танці, співали українських пісень. Дідусь, найстаріший з Гемонів, дивлячись на все це, запитує головного героя: «А хто всі ті люди?», на що той відповідає: «Це твій рід, діду». «Ніколи раніше їх не бачив», — каже старий. «Так, діду», — згоджується оповідач. «А ти хто такий?», — не заспокоюється дідусь. «Я твій онук», — каже онук. «Ніколи раніше тебе не бачив», — каже дідусь. «Ну, от, тепер бачиш». Були тут і Гимони, теж нащадки Гемонів, які давно вже вважали себе сербами й почували себе доволі незручно, бо жодного слова не розуміли по-українськи. У своїй промові батько говорив про прогрес, який «ми принесли в цей край» своїм «цивілізованим бджільництвом, залізним плугом і столярським мистецтвом». Закінчується оповідання історією з часів Другої світової війни, яку розповідає мати (яка походить з боснійських селян) про те, як прибіг до них на двір хлопець з сусіднього села. Був він із мусульманської родини і всіх його родичів вбили четники. Хлопець попросив коня, щоб урятуватися. Батько коня дав, а коли четники прийшли на двір із питанням: «Де турок?», батько відповів, що тут його не було. Четники не повірили батькові й жорстоко його побили, а потім спитали в малої, чи бачила вона хлопця. І вона сказала, що не бачила нікого. 1992 року почалася громадянська війна в Боснії, під час якої знов відбувалися етнічні чищення — війна, не довойована в середині століття.

«Життя й справа Алфонса Каудерса» — це оповідання, написане Гемоном рідною мовою, яке письменник Давид Албахарі долучив до «Антології найкращого югославського оповідання 1990 року», присвячене діячеві, сутність якого від нас вислизає: Альфонс Каудерс був автором «Бібліографії лісівництва за 1900–1948 рр.», але ненавидів

ліси, ненавидів також і коней, натомість любив пожежі й бджоли, був знайомий з Ріхардом Зорге, Євою Браун, Івом Андричем, Розою Люксембург, Адольфом Гітлером, стояв за спиною в Гаврила Принципа, підбурюючи його: «Нумо, стріляй уже, який ти в біса серб», про нього згадував доктор Йозеф Геббельс. Альфонс Каудерс відомий також тим, що першим сказав історичне «Ні!» Сталіну («Сталін його спитав: “У вас есть часы, товарищ Каударс?”», а Альфонс Каудерс відповів: “Нет!”»), передплачував усі порнографічні часописи Європи, але не встиг закінчити роботу над бібліографією порнографічної літератури. Цієї таємничої фігури «немає в “Большой советской энциклопедии”». В “Енциклопедії Югославії”, якої більше немає, її теж немає».

Збірка має дві присвяти: Сараєву та моїй дружині. Яким бачить Сараєво хлопчик? З чого складається його день, повсякденне життя взагалі? Страшний фільм по телевізору, який він пізніше ідентифікує як «Війну світів» за Гербертом Уеллсом, книжки на полицях, у тому числі вибрані твори Джозефа Конрада, поляка за походженням, справжнє ім'я якого — Юзеф Коженювський, який обрав мовою своїх творів англійську (не забуваймо, що й боснієць Гемон пише англійською), а також «Енциклопедію бджільництва», радіоприймач «Універсал», на скляній шкалі якого — «назви всіх міст світу»: Чикаго, Абу-Дабі, Единбург, Гамбург, Анкара, Багдад, Київ, Барселона, Дрезден, Каїр, Копенгаген, Атени, Москва, Владивосток, Кордова, Дакка, Дакар, Джибуті, Андорра, Гага і т. д., роздивляється комікси, а також проводить час зі своїм найкращим і єдиним другом на прізвисько Вампір, яке той отримав через довгі й помітні очні зуби. Хлопці знаходять старого собаку й дають йому ім'я Зорге на честь шпигуна, про кого хлопчик читав і який був його кумиром. Різні деталі навколишнього світу вкарбовуються в пам'ять головного героя назавжди, як от, наприклад, пантофля, що довго лежить на асфальті після дорожньої пригоди, яку він бачив, а також, наприклад, афіша американського фільму «Імітація життя» (“Imitation of Life”) — таку назву має й ціле оповідання, бо все описане видається імітацією. Принаймні, нам.

Сараєво Гемона — це місто, якого більше немає, і ніколи вже не буде. Це те саме Сараєво, яке презентує в своєму першому повнометражному фільмі «Чи пам'ятаєш ти Долі Бел?» (“Sjećaš li se Dolly Bell?”, 1981) інший сараєвець Емір Кустурица. Місто, яке можна побачити в останніх кадрах фільму, коли сім'я головного героя Діна нарешті переїжджає в нове помешкання. Багатоповерхівки на задньому плані, які під час війни 90-х буде зруйновано, або в яких — дозволимо собі трохи пофантазувати — мешкатимуть Діно з матір'ю та братами, якщо, звісно, хлопці, а точніше, дорослі вже чоловіки, не стануть до

зброї. А може в цих багатоповерхівках ховатимуться снайпери (оповідання «Монетка», «Сліпий Йозеф Пронек»)? Це Сараєво, у якому мешкає герой оповідання «Шпигунське коло Зорге», а також Сараєво, у яке повертається герой оповідання «Млет» після гостювання в дядька Юліуса. «Життя пише романи про все, що відбувається, а мене ніде нема, начебто я й не живу» — співає сараєвська співачка Ядранка Стоякович, яка живе зараз у Токіо — «Токіо дихає, я — ні». У те Сараєво вже не повернутися: Ядранка Стоякович — у Токіо, Йозеф Пронек (і Александар Гемон, зрештою) — у Чикаго.

Дядько Юліус (оповідання «Млет», що увійшло до антології найкращих американських оповідань 1999 року), який свого часу був в'язнем сталінських таборів, розповідає, що бачив колись у СРСР найстарішу в світі людину ста п'ятдесяти восьми років — старий був звідкілясь з Кавказу, був повитий, як немовля й постійно тримав плюшеву цяцьку, здається, котика, і дуже плакав, коли хотіли її в нього взяти. Старий увесь час спав, не пам'ятав свого імені, їв тільки кашку і знав лише кілька слів на кшталт «вода», «кака». І дядько Юліус збагнув тоді, «що життя — коло, і зрештою повертаєшся туди, звідки почав, якщо доживеш до ста п'ятдесяти восьми років. Як пес, що ганяється за власним хвостом, все дарма». «Запросто можеш зараз перестати жити, синку. Можеш от зараз зникнути», — каже дядько Юліус хлопчику. А хлопчик, хоча, можливо, усього й не розуміє, але все запам'ятовує. Коли вітром на катері зриває йому з голови капелюха, він розуміє, що ніколи його вже не побачить, і якби повернутися на хвилинку в минуле, він би обов'язково його притримав. Але час не має зворотньої ходи.

Автор не забуває про Україну, згадуючи історичну батьківщину то там, то сям, інколи в (само)іронічному ключі. Йозефа Пронек, героя оповідання (чи, може, повісті?) «Сліпий Йозеф Пронек і мертві душі» (вперше опубліковано журналом "The New Yorker" 1999 року), який опиняється в Америці, весь час приймають не за того, хто він є. Скажімо, за росіянина. Візьмим, наприклад, такий діалог: «Ти хто?» — «Друг Андреа» — «Ти росіянин»? — «Ні, я з Сараєва, з Боснії. Але познайомилися ми в Україні». Або таке: «Я не багато знаю про вас, росіян, і не надто ви мені симпатичні, але якщо ти вже опинився тут, значить ти чогось вартий. Це як оті імігранти, що вдома були останнім лайном, тут стають сраними мільонерами. Тому що це — найприкольніша країна у світі...» Або, коли Пронек був у гостях у батьків своєї подруги Андреа: «Наіно, — сказала мама Андреа, — Це друг Андреа з Боснії» — «Ніколи не була в Бостоні», — сказала Нана — «Боснія, Нано, Боснія. У Югославії, поруч із Чехословаччиною». На руці в старій Нани — зблідлий витатуйований номер, і Нана, звертаючись до

Бруна, якого бачить тільки вона, каже: «Йди сюди, Бруно! Йди, поїси з нами. Зараз все є!», а коли Пронек збирається вже йти, питає в нього: «А ви побачите Бруна?». «Ні, — відповідає Пронек, — Мені шкода». З цього оповідання, до речі, епіграф до якого взятий з Бруна Шульца<sup>1</sup>, походить назва цілої збірки. Пронек намагається якось влаштуватися в Америці — працює то в пекарні, то помічником паркувальника, зрештою влаштовується в фірму «Дім, чистий дім», яка займається прибиранням помешкань. Він справжній nowhere man: людина з дивним для Боснії ім'ям, яка волею долі опиняється за океаном у пошуках... Чого? Кого? Чи знаходить? І якщо знаходить, чи варте знайдене пошуків? Невідомо. Відомо лише, що пізніше Йозеф Пронек став головним героєм Гемонного роману "Nowhere Man" (2002). А ще "Nowhere Man" — назва пісні Джона Леннона (альбом "Rubber Soul", 1965) про «нідешню» й «нікудишню» людину.

Хоча кожне оповідання може існувати самостійно, збірка сприймається як ціле. Це відбувається, зокрема, завдяки згадці про одних і тих самих людей, ті самі речі в різних текстах, як от: бджільництво, авторучка «Пелікан», Ріхард Зорге, дядько Юліус, гармоніка. Вони зв'язують усі оповідання воедино, як «сім розділів однієї спільної повісті» — скористуємося тут підзаголовком, який дав цінований А. Гемон Данило Кіш своїй збірці оповідань «Гробниця для Бориса Давидовича». Отже, одна спільна повість про життя й імітацію життя, місто, якого вже немає, про світ і долю людини, яка опиняється хто-зна-де, далеко від батьківщини і водночас несе її в собі, про розмиті кордони, про нідешню людину і людину без минулого, яка заблукала й продовжує блукати, інстинктивно, навпомацки шукаючи виходу, і навряд чи допоможуть тут «Сім законів духовного зростання» — книжка, яку Йозеф Пронек бачить то в руках гладкого американця в літаку («Супер! Люди — супер! Свобода і все! Найкраще в світі» — він закінчив розмову, авторитетно затрусивши головою, і розгорнув книгу «Сім законів духовного зростання»), то на полиці в помешканні, яке прибирає, працюючи у фірмі «Дім, чистий дім».

На жаль, збірка оповідань «Питання Бруна» не доступна українському читачеві, але, гадаю, вже можна шукати голландський, фран-

<sup>1</sup> А коли, нарешті, ідучи тихенько від шафи до шафи, знайшов річ за річю все потрібне й закінчив туалет посеред тих меблів, котрі терпіли його мовчки, з відсутньою міною, і, нарешті, був готовий, тоді, стоячи перед виходом з капелюхом у руці, почувався зняковівло через те, що й в останню мить не міг знайти слова, яке б перервало це вороже мовчання, і відходив до дверей, змирившись, повільно, з понуреною головою — коли з протилежного боку віддалявся тим часом, не поспішаючи — у глибоке дзеркала — хтось обернутий назавжди спиною — крізь порожню анфіладу кімнат, котрі не існували. (Бруно Шульц, Пан Кароль. — переклад мій — В. Б.)

цузький, німецький, італійський, шведський, норвезький, фінський, данський, іспанський, каталонський, португальський і грецький переклади, які були анонсовані ще 1999 року. І сербський (2003), а також боснійський (2004). Тож, я гадаю, і українським перекладачам з англійської варто було б звернути увагу на американсько-боснійського письменника Александра Гемона.

Окрім згаданого роману «Nowhere Man», вийшли дві збірки есеїв «Hemonwood» (2007) і «Hemonwood-2» (2008), до яких входять тексти, написані Гемоном рідною боснійською й опубліковані в сараєвському тижневику «Danij» («Дні»), а також роман «The Lazarus Project» (2009).

*Див. також:*

1. Сайт Александра Гемона: <http://www.aleksandarhemon.com/>
2. Слепой Йозеф Пронек (оповідання в російському перекладі рази в три коротше, ніж у книжці «The Question of Bruno». «Иностранная литература» 2003, № 1, узятє з часопису «The New Yorker»): <http://magazines.russ.ru/inostran/2003/1/hemon.html>
3. Дирижёр (оповідання в російському перекладі. «Новая газета», Цветной выпуск от 05.09.2008, № 34–35): <http://www.novayagazeta.ru/data/2008/color34/05.html>

Ігор  
МИХАЙЛИН

## ПРО ТЕКСТ ЯК ОБ'ЄКТ І ЯК СУБ'ЄКТ

(Рецензія на книгу: Маслова Н. І. Про таїну вочлененого слова: світ тексту / Наталка Маслова; передне слово проф. Леоніда Ушкалова. — Х.: Майдан, 2011. — Кн. 1. — 428 с.; Кн. 2. — 556 с.)

\* \* \*

**Ш**кода, що за такі тексти не можна отримати докторського чи хоча б кандидатського наукового ступеня. Наша (та й світова) академічна спільнота не визнає в таких текстах правильності наукової структури: немає в них обов'язкового вступу з постановкою проблеми, огляду літератури, прагматичних висновків. Хоча там є безумовна наукова глибина, проявлена на рівні не ужитково-емпіричного, а філософського осмислення проблеми. Навіть не проблеми, а цілого напрямку людського пізнання. Це значно важливіше, ніж проведення локальних досліджень, предмет яких чітко окреслений у просторі й часі.

\* \* \*

Уявімо собі на мить, що світ позбувся таких творів, як «Так казав Заратустра» Фрідріха Ніцше, «Опале листя» Василія Розанова; та й «Проби» Мішеля Монтеня мають аналогічну природу, надавши поштовх для народження цілого жанру есею, розміщеного в просторі між літературою й публіцистикою. Можливо, правильніше сказати, що такі тексти вбирають у себе особливості художнього й наукового мислення.

Засадничо боячись усіляких порівнянь класики з сучасниками, які (порівняння) приводять до не-



сподіваних масштабних зсувів й служать ніби збільшувальним склом для доробку сучасників, я тут не можу без такого порівняння обійтися. Без нього не можна пояснити сутність книги Наталки Маслової, що написана у формі есеїстичних висловлювань, серед яких є такі, що складаються з двох рядків, а є й такі, що займають кілька сторінок.

Розмірковуючи над жанровою природою її книги, можна сказати, що перед нами щоденник науковця й поета або есеїстичний роман, написаний у формі окремих записів, з яких постає цілком виразна змістова цілісність.

У жанровому сенсі книжка Наталки Маслової мені здається близькою до видатного досягнення іншого харків'янина — «Блокнотів» (у п'яти томах!) Володимира Брюггена, які так само тяжіють до репрезентації Всесвіту й Людини в суб'єктивному сприйнятті афористичних щоденникових записів.

\* \* \*

У книзі Наталки Маслової немає академічної структури. Більше того: у ній немає академічного аналізу конкретних літературних чи інших текстових явищ. Авторку цікавить не конкретний текст, а філософія тексту та способи вочленення слова. Її цікавить світ (чи всесвіт) тексту. Ця книжка — роздуми й спостереження; і цим вона цікава й вартісна. Вартісна відсутністю наукової об'єктивності й присутністю автора в кожному записі й у кожному слові. Наталка Масловова приставляє до світлових променів знання призму своєї свідомості й переломлює ці промені в барвисту райдугу, яка не дарма по-українськи називається ще й веселкою. Авторка написала свою книгу з демонстративною грайливістю й невимушеністю. Але за цією веселковістю книжки стоїть все життя, проведене в читанні, роздумах, пошуках. Наслідки цих пошуків і не могли бути репрезентовані інакше у творчості поетеси. Вона так бачить світ тексту й інакше подати свою його рецепцію не може.

Під книжкою «Світ тексту» стоять дати, упродовж яких писалася: 2006–2011. Перше видання «Світу тексту» й справді з'явилося в 2006 році. Виглядало воно значно скромніше за нинішній варіант. Відтоді авторка продовжувала працювати над улюбленою темою, доточуючи до попереднього варіанту нові розділи й мало не щороку подаючи їх на суд читачів. У 2010 році «Таїна вочлененого слова» виходила у світ ще в одній книзі (але четвертим виданням!). Згодом було дописано ще один великий розділ про пам'ять як космос вічності й безсмертя персонажа в ландшафтах тексту. Після цього «Таїна» вже не вмістилася в одному томі й запотребувала двох. Вони, щоправда, вийшли з наскрізною пагінацією, підкреслюючи єдність авторського задуму.

\* \* \*

Чому текст і чому про нього треба було написати працю, яка вийшла у двох томах загальним обсягом під тисячу сторінок?! Відповідь на це питання можна знайти тільки тоді, коли ми зрозуміємо, що текст — це спосіб існування Логосу. Це зовсім не локальне явище, хоча сучасній людині здається, що вона все менше й менше читає = перебуває у світі текстів. Логос — це субстанція; з усіма її атрибутами: субстанція вічна, незмінна, вона основа всього суцього; її антоніми — мінливе й випадкове. Можливо, Логос як річ-для-себе (чи річ-у-собі) й може існувати якось інакше, у незбагнених для нас формах, але, як тільки він розгортається в річ-для-нас, він перетворюється на текст. Інакше він не існує. Тому Наталка Маслова й прагне опанувати таїну воплощеного слова. Бо Логос — це те Слово, яке було «на початку» або за іншими перекладами «споконвіку» (Євангеліє від Івана, 1:1) і з якого постав увесь Світ. А Логос вічний так само, як і Матерія. У сучасних інтерпретаціях Логос — це Слово, Бог, Дух, Інформація. Логос створив Світ і почав розгортатися в ньому й розгортати його як текст. У певний час (на певному етапі цього розгортання) у цьому Світі з'явилася Людина й почала спочатку читати (пізнавати) світ як текст, а потім і створювати свої тексти.

\* \* \*

У книзі Наталки Маслової багато міркувань про співмірність природи й тексту. «І природа, і текст одномоментні й неповторні» (с. 66), — зауважила авторка. Я свідомо розширюю зміст її висловлювання, яке вжито нею у вузькому значенні. Але я свідомо підношу його до всезагальності. Людина, створюючи текст, бере для нього будівельний матеріал нізвідки. Але нам це тільки здається. Насправді ж ми черпаємо його з вічного й безкінечного Логосу. «Так живе на землі все суще, — відзначила Наталка Маслова, — не відаючи, що світ природи акумулює в собі сонячну енергію — енергію прогресу (Сергій Подолинський)» (с. 66).

У цьому посиланні на видатного представника української школи фізичної (а не політичної) економії, який вважав, що не людська праця, а космічне проміння (для землі — сонячне випромінювання) створює абсолютний додатковий продукт і що його нагромадження й покладене в основу розвитку людства, — у цьому посиланні виявилася глибока обізнаність авторки із значно ширшим матеріалом, ніж той, що вимагала звичайна інтерпретація проблем тексту, а також доглибна її українська сутність. Це важливо підкреслити з огляду на те, що Наталка Маслова — російська поетка в Україні й виросла в родині російського письменника Івана Маслова.

\* \* \*

Тест може сприйматися у двох своїх головних сутностях.

Текст — це суб'єкт, який творить нас.

Текст — це об'єкт, який творимо ми.

У першому варіанті він — об'єкт для Логосу (Бога) і суб'єкт для нас. Людина і весь світ — його створіння. Але створені ми за взірцем і подобою Божою й самі (унаслідок цього) здобуваємо здатність продукувати тексти. І тоді ми виступаємо по відношенню до них як суб'єкти.

Наталку Маслову цікавить передусім той текст, щодо якого людина виступає як суб'єкт. Але вона весь час пам'ятає, що це лише вторинний текст. Первинним текстом є той, що його творить вічний Логос (Бог), і ми є лише його читачі та безкінечні інтерпретатори.

\* \* \*

Змагатися з мудрістю неможливо. Критикувати мудрість неможливо. Їй можна лише протиставити свою мудрість. Але хто на це зважиться? Такі книжки, як «Про таїну воплоченого слова», звичайній критиці не підлягають. Можна лише якусь приватну проблему побачити в своєму світлі, вступити з авторкою в діалог. Як от у такому місці:

«Природа дихає азотом, — написала в одному місці авторка, — а людина — киснем. Природа видихає кисень, а людина — азот. Яка гармонія асиметричного світу!..

Фотосинтез. Природа вміє здійснювати хімічні процеси ідеально, саме так, як ми й хочемо (Євгенія Новосад)» (с. 49).

По-перше, це місце показує, що далеко не всі висловлювання в книзі належать до текстової проблематики. Авторка користується нагодою розповісти про все у своєму внутрішньому світобаченні та світогляді, принагідно використовуючи категорію тексту як універсальну, тотожну самому життю.

По-друге, незручно рослинний світ, який тут мається на увазі, називати словом «природа». Тваринний світ — так само природа. І навіть людина — хіба має право відокремлювати себе від природи. Навіть якщо вона створила культуру й цивілізацію й рідко бачить справжні природні ландшафти, то чи не міститься природа в ній самій у вигляді характеру, інтуїції, особистості?

По-третє, мені здається, що в цьому місці було б доречніше послатися не на Євгенію Новосад (?), а на Миколу Руденка, послідовника щойно згаданого тут Сергія Подолинського. У багатьох своїх творах (у романах «Сила Моносу», «Формула Сонця», «Ковчег Всесвіту», публіцистичних книжках «Енергія прогресу», «Економічні монологи») він стверджував, що космічне світло створило життя на землі.

Виробляючи на основі фотосинтезу щорічно 450 мільярдів тонн живої речовини сонячне проміння утворило родючий пласт ґрунту, що й дозволило виникнути хліборобській культурі й людській цивілізації. Більше того, людська праця можлива лише у випадку нормально-го харчування і є результатом того ж споживання їжі, утвореної завдяки тому ж фотосинтезу. Матеріалізована в праці сонячна енергія вимірюється грошима, які сплачуються нібито за працю, а насправді все за те ж сонячне (космічне) випромінювання, спожите людиною у вигляді різноманітних страв.

В іншому місці Наталка Маслова на хвилі протиставлення природи й людського суспільства висловлюється аж занадто категорично: «Владу народили покидьки, щоб звеличити сірість і посередність, щоб постійно протиставляти сліпу силу видющому добру та щастю» (с. 55).

Народилася влада якраз навпаки: з авторитету меритократії: посправжньому розумніших і сильніших представників племені, здібних захистити й повести за собою слабших і менш обізнаних і розумних. Наділення владою покидька було неможливе в державі українського козацтва — на Запорозькій Січі, де отамани обиралися вільними голосами усіх козаків. Інша справа — влада завойовників, які шляхом обману й шахрайства прагнуть лишитися на верхівці суспільства. Та й сьогодні навряд чи американці сприймають Барака Обаму як покидька, а німці — Ангелу Меркель. Тут авторка явно тимчасовому надала статусу вічного.

Так можна було б розглянути ще якісь висловлювання, але навряд чи це передбачає жанр рецензії, яка мусить бути доволі компактною, стислою.

\* \* \*

Окрасою індивідуального стилю Наталки Маслової є афористичність. Афоризми, зазвичай, не оформлені у вигляді окремих висловлювань, а вмонтовані в загальний плин роздумів. Але від того не губиться їх влучність, ощадлива доцільність і краса. От доречний афоризм про природу й красу: «Природа одвічно непідлегла нікому, окрім краси, як і Божий дар творця» (с. 55).

Або про енергію й гармонію в тексті: «Енергетична сила тексту залежить від рівня гармонії — що вища гармонія тексту, то більшою є енергетична сила тексту» (с. 68).

Про структурні елементи тексту: «Назва тексту — це та сама весняна брунька» (с. 126).

Про походження текстів: «Текстів, які не знають батьківщини, у природі не існує, так само, як не існує людей, котрі не мають земних небес,

крізь які на білий світ пробилася їхня душа». «Батьківщина для творця тексту — це все одно, що рідна мати для своєї дитини» (с. 132).

Такі висловлювання гідні поповнювати збірники афоризмів, ставати епіграфами до окремих творів чи цілих книжок. Далеко не кожний науковець здатний до афористичного мислення, про що свідчать малозмістовні й багатослівні визначення різноманітних понять, які «розгулюють» по наших підручниках і з яких мало що можна зрозуміти про суть явища. У Наталки Маслової навпаки: чіткість думки виливається в афористичність її висловлювання.

\* \* \*

Найголовніша колізія, яка виникає при читанні праці Наталки Маслової, полягає от у чому. Предмет її осмислення й рефлексій — ідеальний добротворний, богонатхненний текст.

«Тексти дихають Добром, — стверджує вона, — а тому, як і Добро — безсмертні» (с. 124). Вона розмірковує: «Людство, може, тому й вірить у своє безсмертя, що зримо бачить його насамперед у текстах» (с. 128). «Тексти — джерела совісті» (с. 165), — переконана вона. І трохи далі додає: «Людина створює текст у всьому подібний до себе. А оскільки людина сама є вершинним Божественним творивом, то і її творіння — текст — є явищем такою ж мірою Божественним, як і сама людина» (с. 166).

Не відразу ми, як читачі, починаємо здогадуватися про особливе розуміння авторкою категорії тексту, залишаючись у межах її традиційного витлумачення, де текст розглядається як послідовна система знаків, здатна передавати певні значення. Визначень тексту багато. Пошлюся для авторитетності на довідкове видання «Постмодернізм. Енциклопедія» (Мн., 2001), де зазначено: «Текст — у загальному плані зв'язна й повна послідовність знаків» (с. 622).

Витлумачення тексту в концепції Наталки Маслової не відзначається загальністю, виключає значну групу тестів, які сучасна гуманітарна наука називає патогенними. До такого типу належать чимало текстів масової комунікації, спрямованих не на служіння суспільству правдою, а на здійснення певних маніпулятивних технологій, суттєвий вплив на населення. Сюди ж варто зарахувати рекламу як явище ужитково-спонукальне. Але це є так само «світ тексту». Можна припустити, що він так само має свою таїну, хоча він ближчий до ремесла, а не до творчості.

\* \* \*

Якщо продовжити зачеплений поки що мимохіть мотив влади, то авторка розглядає її як альтернативу текстам і творчості, яка ці тексти породжує.

«Єдиною на землі силою, що боїться творця, — відзначає вона, — а тому не сприймає його, є влада.

Вона ніколи не сприймає творця, тому що він сильніший за неї: більш розумний, більш прозорливий, більш совісний, більш гуманний, — а влада, зазвичай самоконтрольована власним авансом на власне вигадане тронне безсмертя не може терпіти поруч із собою того, хто сильніший і прозорливіший за неї, а тим паче того, хто повсякчас має більше шансів на безсмертя, аніж вона» (с. 128).

Усе це, безумовно, до принадності так. Але авторка уявляє владу як позатекстову субстанцію. Влада для неї — це абсолютне зло і тому позбавлена права на життя в тексті. Наталка Маслова визнає «владу тексту» (с. 167), але переконана, що тексту влади не існує. А дарма. Існують тексти Валуєвського циркуляра та Емського указу, існують тексти вироків Лесю Курбасу й Миколі Зерову. А куди подіти з нашої історії тексти постанов ЦК ВКП(б) «О журналах “Звезда” и “Ленинград”» (14.08.1946) і передовиць «Правди» «Против рецидивов антипатриотических взглядов в литературной критике» (28.10.1951)? Можна заплющити очі й удати, що їх не було. Але вони були. І вступали в боротьбу з богонатхненними, добротворними текстами. Це власне і є головна колізія ХХ століття, яка дісталася нам у спадок. Без її осмислення що можна сказати про текст як Субстанцію свідомості?

\* \* \*

Другим (після влади) ворогом текстів, за Наталкою Масловою, є ідеологія. Бо це ж вона обслуговує владу, обґрунтовує її претензії, виправдовує амбіції. Авторка робить при цьому вигляд, що ідеологія — це не тексти. Але це не так. Ідеології і є, зазвичай, найбільш активними патогенними текстами. Різниця між ними лише та, що добротворні, богонатхненні тексти належать вічності, а ідеологічні, патогенні — миті. Маслова цілком слушно зауважує: у світі немає нічого вічного: падають імперії, зникають безвісти народи й нації, руйнуються фортеці, занепадають монархії, згасають революції, але вічними залишаються тексти.

Проте вона не помічає суперечності: серед вічних текстів Платона й Аристотеля, Овідія й Горація раптом вона називає ідеологічні, патогенні тексти Леніна й Маркса, Енгельса (с. 119). Скрізь, де перемігала ідеологія марксизму, країни котилися до загибелі, кривавого запровадження ідеології в життя. Лише для Росії, яка тоді називалася СРСР, запровадження марксизму, за підрахунками Роя Медведєва, коштувало шістьдесят мільйонів (!!!) людських життів. Усе пізнається в порівнянні, любив повторювати В. І. Ленін. Шістьдесят мільйонів

це — десять Швецій, дванадцять Фінляндій; etc. Тож чи варто виявляти таку нерозбірливість і плутати те, проти чого воюєш, з тим, що захищаєш?

Не зайве відзначити: серед досить розлогого списку на п'ять рядків, де знайшлося місце для Маркса й Леніна і який охопив людську культуру від Платона до Ахматової й Абрамова, не знайшлося місця для жодного (!!!) українського письменника, з Т. Шевченком включно.

\* \* \*

Важливий для Наталки Маслової мотив таїнства тексту. Це її улюблений мотив, як і мотиви влади та ідеології... До таких мотивів вона повертається раз у раз, відчуваючи неповноту висловленого, доповнюючи себе новими змістовими нюансами.

За авторкою, кожен текст має богонатхненне походження, а відтак має два джерела — Творця і творця. Тому народження тексту — це таїнство, це така ж таємниця, як і народження дитини.

«Таїнство створення тексту, — пише вона, — може, одне із найбільших у світі, окрім, звісно, таїнства створення самої людини» (с. 150). «Народження тексту, — повторює свою улюблену думку, — явище не менш таємниче, ніж народження людини» (с. 180).

Процес народження тексту тому й таїнство, що його неможливо пояснити для невтаємниченої у творчість людини. Я це можу авторитетно засвідчити від імені цілої корпорації професійних викладачів журналістики, які щороку зустрічаються на днях відчинених дверей і на початкових курсах з наївною вірою в те, що впродовж навчання в університеті можна навчити будь-кого створювати тексти. Але цього навчити неможливо засадничо. Наталка Маслова зуміла це добре зрозуміти й пояснити.

«Таїнство створення тексту, — відзначила вона, — тому й неповторне, сокровенне й індивідуальне, що в ньому нічого не робиться напоказ, на доказ комусь чогось або на помсту комусь за щось. Злагода душі творця з усім написаним досягається тоді, коли його душа чиста у своїй сповіді, коли він адресує найпотаємніше не комусь, а насамперед самому собі, коли це таємниче є його вершинними відчуттями, глибше за які якщо й може щось бути, то, певно, тільки мовчання, котре завжди має надію сказати набагато більше, ніж від нього очікують» (с. 150).

Народження тексту — таїна, бо несе в собі внутрішню енергію творця, яку він отримує від Творця. Цей процес завжди неповторний, індивідуальний, залежний від такої внутрішньої субстанції, яку ми називаємо талантом. Творчість любить самотність, вона ніколи не відбувається прилюдно. Історія не знає фактів, щоб на очах здивованих

глядачів, поет створив шедевр. Він творить його в замкнутому просторі своєї келії і лише потім віддає на оглядини, оприлюднює.

\* \* \*

Світ тексту — це насправді Всесвіт. Це складна, тотожна самому життю, багаторівнева конструкція. Описати її можна лише за цими рівнями, пройшовшись по сфері кожного й уважно спостерігаючи за його реаліями. Наталка Маслова слушно виокремила модну нині в гуманітарних науках категорію концепту, сприйняла її як структурну одиницю й за структурою концептів описала текст.

Серед концептів вона виокремила такі: жанр, мова, колір, заголовок, час і простір, міф, віра, любов, (авто)біографізм, народ, фольклор, хліб, природа, батьківщина, чужина, підтекст, пам'ять, персональний світ. Цей перелік, який здається вичерпним, насправді неповний. Наприклад, ми в нього не включили вже розглянуті концепти влади й ідеології. Читачеві слід розуміти: есеїстичний щоденник на тисячу сторінок — це море, над поверхнею якого віють свої вітри, здіймаються хвилі, рухаються кораблі, а в глибинах триває своє, інакше життя. Вичерпно описати таке явище неможливо, щось обов'язково залишиться неврахованим.

Тут важливе інше: розгляд концептів дозволяє авторці зануритися в світ тексту, опинитися в ньому всередині, сприйняти текст як живий організм, який живе за своїми внутрішніми законами. Пізнати ці внутрішні закони й прагне Наталка Маслова. Як поетка вона йде, як мені здається, по шляху персоніфікації концептів. Вони для неї живі, вони самі мислять себе й виконують роль суб'єктів, тобто здійснюють самоформування й саморегуляцію свого буття.

Найлегше зрозуміти цю особливість тоді, коли ми поглянемо на базовий для авторки концепт персонажного світу. Наталка Маслова сприймає героїв, змальованих у текстах, як цілком самостійних, реальних осіб з плоті й крові, із своїми справжніми пристрастями, думками й учинками. Вони породжені промислом не тільки творця, скільки Творця; й тому належать не до штучно сконструйованої другої реальності, а до першої реальності. Вона говорить про них як про реальних, живих людей.

Письменницький персональний світ Наталка Маслова розглядає як космос, наділений своєю власною Душею. Вона називає героїв часто навіть без посилання на твори, у яких вони виведені; вона розраховує на обізнаного, кваліфікованого читача, який добре знає світ тексту російської літератури ХХ століття. Авторка відразу переходить до розгляду героїв; і так само, як у текст, прагне зануритися в їхню



свідомість. Нібито алогічний, на перший погляд, прийом, адже в свідомості персонажа не може бути нічого більше, крім того, що заклав туди письменник, але Маслова цей прийом ефективно використовує. І не можна сказати, щоб вона чинила насильство над героями, приписувала їм те, чого в них насправді немає. Ні, вона розвиває авторські інтенції, бачить персонажів у полі своєї уяви й тому її рецепції сприймаються як виправдані, доцільні.

\* \* \*

Зрозуміло, що на тисячі сторінок неможливо утриматися в межах самої лише оголеної теорії. Колись-таки настає спроба розглядати приклади, посилатися на літературні явища, аргументувати свої погляди репрезентацією конкретних творів. Улюблені письменники Наталки Маслової — це російські прозаїки Бунін, Шолохов, Шукшин, Абрамов, Бондарєв, Белов, Распутін, поети Ахматова, Рубцов, Твардовський. А також письменники інших національностей, що в СРСР творили російською мовою, — Чингіз Айтматов, Олжас Сулейменов, Володимир Сангі. Це світ російського слова, переважно письменників ХХ століття. Українське письменство авторка згадує рідко, принагідно.

Та й концепт Росії, російської природи відіграє в її праці центральну роль. Це книжка про російську літературу, для тих, хто прагне зрозуміти російську літературу, причому не в її космополітичному, а саме в національному змісті.

Ми звикли, щоб у нашому просторі такі праці й писалися російською мовою, але Наталка Маслова наполегливо, видання за виданням видає цю працю по-українськи. Не приховую, що я сприймав цей факт як суперечність, парадокс. Але потім подумалося: гаразд, ця книжка належить до філологічного напрямку русистики; але якою мовою виходять у світ книжки з русистики в Китаї, у Франції, у Польщі. Зрозуміло, що китайською, французькою, польською. Тож логічно запитати себе: якою мовою має існувати русистика в Україні? Звичайно ж, українською.

Так, авторка зізнається в любові до російської літератури, прагне зануритися в її змістові глибини, осмислити її національну своєрідність і красу. Але як український учений, філолог, есеїст вона робить це українською мовою, дбаючи передусім про українського читача, формуючи український інформаційний і культурний простір. Наскільки мені відомо, це рідкісний, якщо не цілком поодинокий випадок такого ставлення до своєї професійної місії. Наталка Маслова продемонструвала справжні європейські засади в науковій діяльності і в цьому її безперечна заслуга.

Володимир  
БРЮГГЕН

---

## ЛІТЕРАТУРА І ЧАС

У не дуже сприятливих для літератури суспільних умовах вона сама нагадує про себе і про своє незамінне значення. Книжковий ринок моторошно забитий макулатурою, нерозвинена духовна культура сучасних поколінь утворює зворушливий союз із ремісничими підробками під мистецтво, класичні твори гірко оплакують своє забуття... Та ось Володимир Бортко виносить на телеекран достойну великої книги кінематографічну версію «Майстра і Маргарита», і мільйони людей буквально прилипають до телевізорів. Вони, можливо, й самі достоту не розуміють, що ж із ними сталося, що саме так заповонило їхню уяву... А це — велика таїна і магія високого мистецтва, це — несподівана в метушні побуту й поквапливому споживанні ерзац-книжок *антитеза справжнього*, це — неперебутня здатність таланту своїми засобами підводити людей до простих і вагомих, таких потрібних для життя думок і відчуттів.

Як маленька бджола безпомилково знаходить квітку, спроможну дати нектар, так і спрагла за істиною душа тягнеться до слова, здатного прояснити її сумніви. І нікому й ніколи не вдасться похитнути значення літератури на тому великому, завдовжки в усе життя, шляху самопізнання.

Безперечно, уже напрацьоване багатство української літератури, виринаючи із тимчасового забуття, ще не раз, і дедалі частіше, буде радувати й дивувати тих, що його знали й недбало відступили від нього, буде вражати й приголомшувати тих, що зіткнулися з ним уперше. Будь-яка цивілізована нація ретельно дбає про свою культурну скарбни-

цю. Україна ж рухається, прагне ввійти до кола саме таких націй. На поетичному небосхилі вже кілька десятиріч яскраво сяє й не туманиться зірка Івана Драча. Якщо ми кажемо про загальнонаціональні здобутки, то повинні казати й про те, що кожна крупна творча особистість має і свій власний «історичний» набуток, у розумінні певної біографічної лінії, певної художньої трансформації, творчого діапазону та еволюції.

Іван Драч сказав своє вагоме слово в ліро-епічній поезії, в публіцистиці й літературній критиці, в драматургії, зосібна — кінодраматургії, в художньому перекладі... Книга вибраного І. Драча за всі роки його діяльності «Анатомія блискавки» (Харків, «Фоліо», 2002) засвідчила нев'янучу, пекучу актуальність його поезії, у якій так щільно єднуються пронизливі ліричні ноти і віщий глас народного трибуна, гармонійно співіснують класична традиція й художня новація, мікрокосм і макрокосм поетичного мислення. Можна по-різному оцінювати вплив політичної діяльності на творчість митця, але безсумнівно, що й політиці він віддається з такою ж силою душевної пристрасті, що в останні 15–20 років він виступає в ролі одного з найбільш політично заангажованих наших культурних діячів. Це факт його біографії, з яким неможливо не рахуватися. Це потверджує й нова книга поезій Івана Драча «Противні строфи» (Київ, «Просвіта», 2005), якій поет не завагався припасувати таку визивну, парадоксальну, сміливу назву.

Злети й гіркий досвід політики, надії й розчарування, поклики до історії, що її Драч завжди відчуває всіма фібрами душі, незмінне й палке бажання *творити* свідомих українців із «хохлів» та «малоросів», а поряд — відчай на грані зневіри (грань цю Драч ніколи не переступає!) — усе це карбується в строфах напружених і дзвінких, нервово пульсуючих, часом нібито «недописаних», обірваних на півслові... І все це подано в тональності розмаїтій, спонтанній, у найширшому інтонаційно-стильовому діапазоні, від елегійної патетичності до саркастичного клину, від трибунної міді до майданного безцензурного вигуку... Дуже хотів би посперечатися з тими, хто запевняє, буцімто Драч уживає брутальну лексику «на догоду моді». Справа стоїть глибше: переживання поетове настільки сильне, зневага до нікчемності людей така загострена, а скепсис настільки всеосяжний, що інколи «міцне слівце» й не може не стрибнути само на кінчик пера...

Славнозвісна емоційність поета обертається несподіваними, часом і «шокуючими», гранями. З усім тим зміст книги виходить далеко за межі політичних ремінісценцій. Укладена переважно із творів останніх років, вона являє читачеві Драча *незмінного*, а водночас — мінливого, оновленого, збагаченого... Його ліризм доповнюється щемливими

й гіркими нотами, які по-своєму відтінюють незрадливу відданість поета красі й радощам буття, масштабність його історичного мислення певніше просвічується з опануванням злободенних реалій, у їхній безжально-дошкульній інтерпретації...

І я сказав би, що — безвідносно до всякої політики — Драч подає в «Противних строфах» цілу низку нових поетичних шедеврів, які засвідчують інтенсивність і стабільність його літературної праці.

Заглиблення в тему «література і час» несе ризик знесилення для кожної потужної творчої індивідуальності, щиро занепокоєної вагою і життєздатністю свого слова, але воно ж і конче необхідне для безнастанної критичної самоперевірки, для бачення перспективи, для нового самоствердження.

Роблене сьогодні є виразним тлом для зробленого вчора, є потвердженням чи запереченням давніх набутоків, засобом їхньої переоцінки, вічного наближення до неспростовної істини. Бездумні слововиливи, які помилково сприймаються їхніми продуцентами (та й споживачами) за «літературу», знищують самі себе, бо не базуються на душевній самовіддачі, отож не містять «дубильної речовини», яка визначає міцність літературних напоїв. Живі плоть і кров, зафіксовані в слові, мають здатність птаха Фенікса оживати через десятиріччя.

Усе це стосується й художніх перекладів. Вони розсувають рамки рідної літератури (а водночас і рамки індивідуальної творчості), прокладають містки між літературами народів світу, являючи співзвучність духовного життя країн і континентів, близькість прагнень і устремлень людства. Оті «поштові коні просвіти», як шанобливо й предметно означив перекладачів Пушкін, є справді перевізниками скарбів. Я б навіть сказав, що вітчизняна література тим багатша, чим повніше представлена в ній творчість інших народів. І українська література має давню, розвинену й потужну школу художнього перекладу, має таких титанів цього складного мистецтва, як Леся Українка, Максим Рильський, Микола Бажан, Василь Мисик, Микола Лукаш, Григорій Кочур... Не кажучи про фахових тлумачів, десятки поетів різних поколінь радо віддають свій час і натхнення перекладу. Це характерна, незмінна риса нашої літератури, це важлива грань її історичного самоусвідомлення й самоствердження. Мало яка із слов'янських, та й загалом європейських літератур, виявляє таку ж пильну увагу до іншомовних творів, класичних і сучасних, таку ж інтенсивність у пізнанні й наближенні до духовних здобутків інших народів. Це є вияв творчої сили нашого народу, його відкритості до всього прекрасного.

Від ще зовсім юних років Іван Драч, один із найбільш допитливих і невтоленних наших поетів, демонструє стабільний, незгасаючий ін-

терес до перекладацької діяльності, яка, зрештою, від спорадичних проявів виокремлюється у своєрідну, помітну й важливу грань усїєї літературної творчості майстра, Якщо збірка «Анатомія блискавки» подає, сказати б, емоційний і стильовий «контрапункт» усїєї поетичної творчості Івана Драча, відкриває молодому читачеві незмінно глибокого й пекуче актуального автора, то книга «Наближення» вивершується як данина поваги й захвату талантами інших — і постатей класичних, і наших історичних сучасників, — як сукупний, спільний з ними «багаж» автора, як шлях його розвитку й творчої еволюції, співвіднесеної з ростом багатогранної перекладацької майстерності.

*Де піч не з вогником,  
Там хліба не буває.  
Хто меле язиком,  
Той мудрості не знає.*

*Земля ж бо не кричить,  
Хоч і пшеницю родить.  
І в горах тур мовчить  
Відважної породи.*

*Мовчазна теж зорить  
Зоря, хоч всіх світліш.  
Орел, і той мовчить,  
А в нього зір — мов ніж.*

*Бочки, сповиті сном,  
Мовчать — вино у кожній.  
Розкажуть про вино  
Лише бочки порожні.*

Це — Кайсин Кулієв у тлумаченні Драча. Таких сліпучо-яскравих проникнень у художню тканину балкарського поста в перекладача не-мало. Я думаю: чим особливо близький Кайсин Кулієв Драчеві? Отакими блискавичними прозріннями? Нерозривним зв'язком із рідною землею, коли життя й природа маленького гірського селища стають символом планети й людства? Нас пригнічують деякі новітні суспільні тенденції, коли здається, що цілі материки мистецтва пішли «під воду», віддані на заклання забуттю... Та ось же воно, нев'януче й незнищенне мистецтво слова, його за руку виводить на сучасний кін Іван Драч! Як і вірші Ояра Вацієтиса, Паруйра Севака, Григоре Вієру,

Отара Чіладзе... Ось же воно, карбоване в слові й неспопелиме натхнення Пабло Неруди, Федеріко Гарсія Лорки, Нікіти Стенеску, натхнення, помножене й поєднане з натхненням українського поета... Ось же воно, дзвінке й чисте звучання голосів літературних велетів — Данте Аліґ'єрі та Олександра Блока, воно таке повносило в новому (і неповторному!) переживанні сучасного українського митця!

Колись, в одній із незчисленних літературних полемік, я назвав перекладача-поета співавтором оригінальних текстів, що їм він дає нове життя, «нову прописку» в іншомовній літературі. О, як напосіли на мене пильні ревнителі догматичних принципів! Рішуче заперечив названу тезу й Павло Загребельний. Однак давайте розглянемо ланцюжок психічно-емоційних і смислових трансформацій в оригінальному творенні й перекладному. Ліричне зерно, яке може бути спровоковане будь-якою найвипадковішою і найнезначнішою причиною, дає пагони, що в своєму розвитку набирають і смислового розгалуження, і формального вивершення. Маючи перед собою певну логічно збалансовану мовну конструкцію, професійний перекладач (а він зовсім не зобов'язаний бути поетом!) вирішує конкретні проблеми, намагаючись створити максимально вдалий еквівалент художнього тексту. Більшого від нього не вимагається, іншого завдання він перед собою не ставить. Отже, він шукає ключа до загальної тональності твору, опікується питаннями ритміки, синоніміки, фразеології, фонетичної організації фрази, якомога більше наближеної до оригіналу, його цікавить система тропів, римування, відтворення можливих неологізмів чи стильових і структурних перепадів у тексті та ін. Перекладачі найвищого рівня прекрасно розуміють значення й роль підтексту в поезії, силове поле її магічного, ірраціонального впливу і докладають усіх зусиль для збереження й передачі саме цих її «невловних» якостей.

Усе це визначає успіх перекладацької праці. Ну, а коли нею захоплюється, по-справжньому «горить» професійний поет, та ще поет яскравої, самобутньої індивідуальності?... Тут ситуація дещо змінюється в плані осягнення, співпереживання твору, в плані його найглибшого освоєння й сприйняття. Адже теми, сюжети, конфлікти світової літератури (й поезії зокрема) перетинаються, зростають у близьких формах на різному національному та історичному ґрунті. Тут можливі такі «збіги» творчої психіки, таке глибоке переймання чужими пристрастями й переживаннями, що вони й справді виступають у свідомості поета-перекладача як *його власні*. І в таких випадках найбільше важить уже не просто філігранна майстерність тлумачення, а сучасне *індивідуальне літературне* творення, точна передача самого

духу певної художньої речі, яка навіть і не обов'язково пов'язана із буквальною точністю перекладу. От коли маємо підстави казати про перекладача-співавтора! Це шлях до творення істинних шедеврів. Я думав про це недавно, слухаючи по радіо фрагменти «Євгена Онегіна» в блискучому перекладі Максима Рильського.

І в Івана Драча деякі з перекладів — скажімо, з Олександра Блока, Кайсина Кулієва, Ояра Вацієгіса, Паруйра Севака — прочитуються як спалахи чистого й найвищого натхнення, що народжують словесну форму викінчено бездоганну. Талант одного поета виводить на сучасний кін таланти інших і вже цим нищить усяку часову відстань між творами й поколіннями. Наскільки художні тексти витриваліші, скажімо, за політичні: останні старіють уже другого дня після публікації, перші ж здатні обпікати уяву та почуття через десятиріччя.

Проблема літератури й часу складна, багатовимірна й багатозначна. Не йдеться про кілометрові книгосховища, в яких «поховано» стоси колишніх духовних цінностей... Не йдеться про очевидну й природну застарілість тематичних і стильових особливостей ряду книг чи напрямків, що відігравали колись помітну суспільну роль... Не йдеться про наявний, усім зрозумілий спад читацької уваги до художньої літератури й видозміну самого її «соціального статусу»... Але йдеться про виняткову здатність *кожного яскравого твору* спалахувати новим світлом, воскресати із небуття чи забуття, вражати уяву нових людей і в нові часи. Йдеться про *незнищенність* інтересу до літератури й самого бажання займатися нею попри сьогоденне її збідніння й спрощення, попри явне звуження сфери її суспільної активності. Йдеться загалом про необхідність її існування як одної із форм розумової діяльності людства.

Без літератури освічена людина ніколи не набуде глибокого, всеосяжного знання рідної мови. Без літератури молодим поколінням ніколи не виховати в собі високої культурної поведінки й почуттів, а зрілій людині — не розібратися в складних емоційних вузлах власного життя. І хоча суто інформативне поле художньої літератури звужується в добу відкритості й доступності сучасного інформаційного буму, пов'язаного з електронними засобами масової інформації, усе одно без художніх творів нам не відчутти смак і аромат минулих історичних епох (та й нинішньої «технократичної» доби!).

І в галузі художнього перекладу ми спроможні сповна відчутти оту дивовижну здатність давніх творів оживати в новій якості й у новому ореолі, і то найперше в тих випадках, коли перекладачеві щастить піднятися до рівня справжнього, реального *співавтора* іншомовного поета, тобто подарувати його словам частинку власної плоти й крові.

О, наше сприйняття ніколи не зраджує нас, і ми чуємо негайно, коли таке насправді трапляється, бо тоді по-особливому неповторні еманация духу й буяння почуттів, закарбовані в оригіналі й трепетно, повнозвучно перенесені в стихію іншої мови.

Для кого з нас не стануть кривно близькими відчайдушні слова Олександра Блока з поезії «Друзям»?.. Ширше — для яких поколінь, для яких епох оті слова могли б стати *н е а к т у а л ь н и м и*?.. Нема таких, бо людська психіка не міняється за тисячоліття. (І коли я всоте перечитую «Діалоги» Платона, то завжди думаю: не піднесеться на таку височінь жодний із нинішніх письменників на Заході і на Сході...)

*Ми, друзі, таємно ворожі,  
Глухі, завидющі, чужі,  
А як би і жити, й трудитись,  
Не бути б так — ніж на ножі?*

*Що вдієш! Усяк настався  
Отрути для свого житла,  
Всі стіни просякла трутизна.  
Ніде не притулиш чола!*

*Що вдієш! Зневірились в щасті —  
І глузд підіймаєм на сміх,  
І, п'яні, ми з вулиці бачим  
Руйновища жител своїх!*

*Життя продали ми і дружбу,  
Лихі марнотратники слів,  
Що вдієш! Ми шлях розчищаєм  
Для наших далеких синів!*

*Коли в кропиві під парканом  
Нещасні кістки зогниють,  
Який-небудь пізній історик  
На нас наживеться, мабуть.*

*Ось тільки замучить, проклятий,  
Ні в чім не повинних дітей  
Нудними цитатами з текстів  
І датами наших смертей.*



*Печальна судьба — так сутужно,  
Так тужно, святечно так жить,  
І стати здобутком доцента  
І критиків нових плодить...*

*У свіжий бур'ян з головою —  
Щоб сон забуття вколивав!  
Мовчить, проклятуцїї книги!  
Ніколи я вас не писав!*

Зверніть увагу, з якою стрімкою, навальною силою Іван Драч проводить головну, концептуальну ідею твору, якими драматичними каскадами нарощується й посилюється його тема, з якої точної словесної інструментовки вириває невідомий, щемливий і дзвінкоголосий Олександр Блок у новому для себе українському «поетичному плащі». Тут, як мовиться, ні додати, ані змінити нічого: переклад становить монолітний смисловий та фонетично організований мовний «зліпок». У ньому чітко вирізьблюється складний, багатоманітний поетичний візерунок гірко прозріння Блока, відкривається уся його глибина й безвихідь, втілено без найменших утрат елегантно, зовні таку легку й невимушену, образну систему одного із ліричних шедеврів російського поета.

Класична легкість є наслідком прискіпливої, копіткої та вимогливої праці. Готуючи для видавництва книгу Івана Драча «Наближення» як її упорядник і коментатор, я серед стосів книжок, рукописів, журнально-газетних публікацій перечитав і досить грубезний машинописний зшиток «блоківських перекладів», які становлять, судячи з усього, перші підступи Драча до поезії Блока, що належать давнішому часові ще молодого, «рвійного» українського новатора. І той зшиток дав цікаву поживу для розмислів. Між ним і збіркою відомих поезій Олександра Блока в українських перекладах (Київ, «Дніпро», 1980), вочевидь, пролягли роки й роки. Я не міг не піддатися спокусі бодай часткового текстологічного аналізу й порівняння. Остаточні варіанти вражально різнилися від початкових. Було суцюзю насолодою — стежити за перебігом поетової думки, яка входила в контакт і співпрацю з творчою уявою російського майстра. Одної юнацької сміливості й рвійності виявилось замало, щоб здолати блоківські вершини вже з першої спроби. Слід було набути життєвий і творчий досвід, слід було просто *п е р е ж и т и* те ж саме, що переживав Блок, аби стати урівні з ним.

От коли кожна правка, кожна зміна в своїх текстах спрямовуються до однієї мети, виходять із найглибшого духовного співпереживання,

стають бездоганно точним ударом літературного різця по мармуровій брилі, вилучаючи з неї адекватну сутність чудового образу.

Ось коли народжується досконалість. А досконалість твору вириває його з полону часу, завжди дає людині радість пізнання прекрасного й завжди годить її потребі самопізнання.

Переклад може слугувати відмінним засобом перевірки твору на живучість — літературну, психологічну, емоційну, історичну... Він знаходить новий ракурс, у якому оживає оригінал, він «вживлює» його в сьогодення, навіть (і саме) на іншому часовому, соціальному, національному ґрунті.

Під пером Івана Драча достеменним відкриттям для українського читача стала творчість румунського поета Нікіти Стенеску — «Елегії (Таємна вечера)», двомовне румунсько-українське видання (Кишинів, 2003).

*Той лиш вмирає, хто знає себе,  
той народжується, котрий  
свідок собі.*

.....  
*Все просто, все настільки просто,  
що стає недосяжним.  
Все так близько, настільки близько,  
що заходить за очі  
і стає невидимим.*

.....  
*Ось я  
залишаюсь тим, яким залишаюсь,  
з прапорами самотності, зі щитами холоду,  
біжу до себе в зворотний бік,  
обриваючись зусібч,  
обриваючись від мого початку,  
від мого «ліворуч» і від мого «праворуч»,  
від того, що зверху, від того, що знизу,  
ждучи звідусюди  
в інше,  
повсюди моїх споминів знаки:  
небу — зорі,  
землі — повітря,  
а тіням — гілочки з листям.*

.....  
*Але, передовсім,*

*ми насіння і є — готуймося  
з себе самих викинутись кудись,  
вище кудись, в що-небудь,  
що носить ім'я весни...  
Бути всередині феноменів, завжди  
всередині феноменів.*

*Бути насінням і спертись  
на власну землю твою.*

Елегія одинадцята.

### **Вступ до весняних гурбот**

...Хіба не міг би той вірш — о т а к и й вірш — зринуть і на українському ґрунті?.. Іван Драч доводить: міг би! Сила цього перекладу — в емоційно-смісловій адекватності передачі найтонших перебігів поетової думки, в є д н а н н і з нею, у віднаходженні природної, гнучкої словесної оболонки для цієї складної, багатозарової думки.

На безмежному літературному полі, помережаному багатьма глибокими слідами, Нікіта Стенеску упевнено прокладає свою власну борозну. Його мислення напружене й нервово, образи насичені й свіжі, думка проривається крізь них, як зелені паростки крізь міський асфальт. Йому вдається гармонійно єднати химеричну картинність із строгістю точного висновку, алогізм і логічність, жорстокість і ніжність, непримиренність бурхливих конфліктів і світло душевної ясності. Я сказав би, що ця поезія перегукується із кращими взірцями європейської (зокрема, французької) філософської лірики, сягає часом масштабів глобальних, космічних. Її художні координати дуже місткі, смислова наснага при всій мінливості форми навдивовижу стабільна.

Ні, такі перекладацькі звершення й відкриття не забуваються, вони стають фактом і вітчизняної літератури, бо їх пересаджує і вирощує на рідному ґрунті дбайливий літературний садівник. «Душі померлих — / це земна атмосфера. / Ми дихаємо їхніми душами; / їхні душі занурюють свої пальці / глибоко в наш подих». «Хто ким дихає — невідомо. / Історія гусне в урочистих словах; / майбутнє постає перед нами / у формі розмови. / Іншими вустами проголошеної, / досконалішими, ніж наші».

Таке зачіпає за живе, таке вривається у свідомість.

Література може відходити в минуле разом зі своїм часом, але може й випередити його; тоді вона зазнає нового зближення й споріднення з новими людьми, з новими часами. В ідеальному варіанті «позачасова

література» і стає літературою *на всякий час*, як можна сказати про класику, що це одяг для будь-якої пори і на будь-який зріст.

Письменник від Бога, письменник за покликанням зменшує своє життя, вселяючи його у власні слова. Те ж саме стосується й талановитого перекладача, який витрачає свою плоть і кров, «привласнюючи» чужі слова. І це зовсім не фігуральний вислів. Такі високі зразки вражального, повноцінного словотворення ми знайдемо серед перекладених Драчем поетичних осяянь Пабло Неруди, Євгена Євтушенка, Паруйра Севака, Давида Кугультінова, Отара Чіладзе, Григоріє Вієру, Федеріко Гарсія Лорки...

Під збільшувальним склом перекладацької лінзи, якою керують натхнення і творчий пошук, ми з подивом і захватом відкриваємо для себе й нові грані знайомих текстів, і цілі людські світи, закарбовані в бездоганних рядках, непідвладних руйнівній силі вивітрювання, іржі часу. У змаганні літератури з часом виграє виснажлива, самовіддана й самозабутня праця.

Одноденної літератури сьогодні — невпрогорт. Управні журналісти незрідка виглядають цікавішими за так званих «письменників». Мене вражає й пригнічує духовна нищість багатьох книжок, примітивна їхня запрограмованість, понура безособовість, роботизований тип мислення й викладу, що деформує саме уявлення про художню творчість, в основі якої — яскрава індивідуальність.

Узяти щось із буцімто «найчитабельнішого»... Детектив: убогість його перевищує усякі межі. Автори просто забули (а чи й не знали), як створюється атмосфера загадки, страху, небезпеки, тривожного очікування у класиків детективного жанру Артура Конан Дойля, Едгара По, Агати Крісті, Жоржа Сіменона, Джеймса Хедлі Чейза... Чи не найбільш саморекламний жанр «фентезі»: еклектична й нудна окрошка з середньовічного лицарства, самурайської етики та насмиканих звідусіль псевдофілософських ідейок... Молодіжна проза (роблена й руками молодих): нескінченне розчісування ерогенних зон і бруральні слововиливи при зворушливій недорозвиненості мислительного апарату, який лишається в ембріональному стані. Спорадичний галас, який здіймається навколо подібного «творчого продукту», тільки посилює враження, що наших авторів смикають за ниточки спритні й небезкорисливі закулісні ляльководи.

Сумне свідчення падіння й убозтва — не лише літератури, а й охочих до неї споживачів. Це не школа виховання почуттів, а школа їх забруднення. Індивідуальний досвід страждання й боротьби у таких книжках начисто відсутній, як і самі сліди ревної, копіткої праці над словом. Між тим, досвід і критерії світової та вітчизняної класи-

ки нікуди не поділися. Із тьмяної далечі століть з гіркою усмішкою прозирають у сучасну видавничу каламуть до болю знайомі яскраві постаті.

Ні, серйозна література ніколи не згодиться на роль служниці золотого тельця чи безсилового придатка до засобів масової інформації. Когорта відданих їй людей — в усій повноті й масштабності цього душевного покликання — звулилася, але знає вже й приплив свіжих сил, навіть із наймолодших поколінь. Свою приналежність до цієї когорти на протязі десятиліть із достоїнством і честю демонструє Іван Драч.

*Липень 2006 — січень 2007 р.  
Харків*

# Мемуари

---

Василь  
БОРОВИЙ

## БУТИ УКРАЇНЦЕМ

Коли напровесні окупаційного 1942 р. я отримав повістку з вимогою з'явитись для відправки до Німеччини (Третій Райх потребував рабів), була підстава затривожитись. Кара за неявку в нових окупантів могла коштувати життя, хоч і злиденного. Мабуть, востаннє я продавав на голодному харківському базарі три буряки, викопані за містом у мерзлому полі. І запримітив, що до мене приглядається якийсь чоловік. Я впізнав: Олексій Варавва, український письменник. Із ним я знайомився на нараді молодих літераторів — торік, у довоєнному травні, коли душа була сповнена найсвітліших надій!.. А тепер — після голодної, холодної зими... Але й Варавва мав не кращий вигляд. Розповів йому про свою тривогу. Письменник стурбовано покликав мене до редакції «Нової України», де, як виявилось, він працював, додавши: «У нас працює Аркадій Любченко».

Боже, яка несподіванка! Ми, школярі захарківських шкіл, певно, й досі не забули, яким пієтетом на зустрічах оточували живих письменників, мов небожителів. І ось — бачити видатного з них, автора вражаючої новели «Зяма», про яку Любченко міг би сказати вслід за автором «Кота в чоботях» Хвильовим: «Моя новела стала настільки хрестоматійною, що не потребує коментарів». А я вже знав, що Любченко був одним з найближчих до Хвильового, яким зачитувався. Хвильовий ставав легендою, про

його самогубство в школі напівголосом розповідав наш мовник, цитуючи знаменне: «Невже я зайвий чоловік тому, що безумно люблю Україну?..»

Миколу Хвильового я міг уявити над Дінцем, у наших Коробових хуторах, де він, затятий мисливець, стежив за вечірнім перельотом качок, водночас полюючи на свіже, оригінальне слово: «Я несучу вам запах слова». Але його загибель... Невже вона — розплатою за те безумство? Сказано: кожен, хто відходить добровільно, залишає живим якусь таїну. І навіть знайдені передсмертні записки не завжди відхиляють завісу. Важко це вкладалось у школярській голові і нікому було пояснити...

Із чималої зали особняка на теперішній вулиці Скрипника Олексій Варавва провів мене до редакторської кімнати. У ній був один Аркадій Любченко. Не той — імпазантний, з фотоальбому, виданому в тридцятих, акторів театру ім. І. Франка, поряд із Ю. Смоличем, котрий по війні вище чимало броду на голову свого колеги. Та це був Любченко.

Помарнілий, зажурений, з пасмом сивини в чорному волоссі. Поки я розглядав письменника, Олексій Варавва розповів йому про мою, здібного початківця, біду. Нараз Любченко запитав, де я друкувався? Я з наївною самоповагою відповів, що в піонерській газеті, а вірша про червоних коней революції надрукували навіть у Києві. І тут у мене вирвалось те, що бентежило в школі, за чим, власне, я й хотів бачити Аркадія Любченка: «Хто такий був Хвильовий?..»

Якусь мить Любченко дивився на мене, потім підвівся з-за столу і нервово заходив по кімнаті. А коли заговорив, я в його голосі чув явну роздратованість.

Тепер не можу все переповісти (якнайбільше намагався забути на допитах), але суть його монологу була такою: от ви, піонери, отруєні большевією (його вираз), що ви знаєте про революцію на Україні? Про звалища селянських трупів, розтоптаних тими червоними кіннями? Розстріляних несамовитими чекістами?.. Такої правди у ваших віршах не було? А правди про страшний голод на Україні в тридцять третьому, який витворила Москва? А Хвильовий це знав. Не міг пережити... Та вам, отруєним більшовицькою пропагандою; не скоро доведеться збагнути Хвильового, який і для найближчих часто ставав загадкою... «Хвильовий був, — з притиском казав Любченко, — українцем. А бути українцем — значить бачити правду. І писати правду, або ж — не братись за перо...»

Я мовчав. Хоча дещо міг заперечити. Голоду в той моторошний рік я, безбатченко, уже зазнав. І надивився на голодних, опухлих селян, що буквально випадали з приміських поїздів. Вони, опухлі хлібороби

з нещадно пограбованих комунією сіл (і про це ішов поголос), повзли до харківських базарів і не доповзали. Уночі їх кидали на вантажівки й вивозили за місто, в глибокі яри. Хто з харків'ян того не знав, переповідаючи жахливі подробиці? Та я мовчав, роздратованість письменника пояснюючи собі моєю приналежністю до клану задурманених ідеологією «ребят» (як нас тоді величали) з червоними краватками. І зовсім не знав, що тоді, в 1942 р., у зруйнованому, без жодних засобів для виживання Харкові, Аркадій Любченко був тяжко хворим...

Отримавши посвідку «позаштатного», що було рятівною формальністю, працівника редакції за підписом самого Аркадія Любченка, я надовго подався на села Слобожанщини, вимінюючи за циганські голки та інший дріб'язок щось істівне. А зустріч не забувалась, роїлись нові запитання до автора «Буремної путі» (популярної книжки А. Любченка). І, може, найпекучіше: як узгодити його альтернативу з дійсністю, яка на Україні була лихою, а стала пекельною? Писати правду — або ж мовчати? Коли вірші нуртували непередбачені, романтика «червоних коней» затьмарилась, тривожило навколишнє, а мій збентежений розум підлітка уже застерігав майже афоризмом, вичитаним у Хвильового: «Завжди бути на чеку, пам'ятаючи про Чеку!» А вона ж, та немилосердна ЧЕКА, у кожній імперії була своя...

Коли я вдруге і сміливіше зайшов до редакції «Нової України», Аркадія Любченка там не було. Він виїхав до Києва, і жити йому залишилось якихось три роки.



Василий  
ОМЕЛЬЧЕНКО

---

## РЯДОМ С ВОЙНОЙ

(Глава из книги  
«Жизнь моего современника»)

*Мы последние дети последней войны.  
Нас уже не слышать, мы уже открывали.  
Не жалейте, вы нам ничего не должны.  
Пусть останутся с нами все наши печали.*

Г. Русаков

Отой войне, сегодня уже далекой, много написано книг, снято фильмов, но любой фронтовик согласится, что до сих пор о Великой Отечественной войне сказано еще не все и многое не совсем так, как было. Настоящую правду не принято было писать. Помню, в одной из своих документальных книг я поведал, как мать в голодный сорок пятый год бросила на вокзале свою дочку и сына. А потом через много-много лет они нашли свою мать и встреча эта была не из радостных. Редактор, который славился тем, что после него ничего уже не будут вычеркивать, красным карандашом перечеркнул все эти драматические страницы: «низ-зя!..»

Многое было «низзя». Однажды писал очерк «Без боя», а потом повесть о Степане Прасолове, человеке, вернувшемся с войны с обезображенным лицом. До этого, как и многие читатели, я был уже знаком с судьбами людей, которых постигла такая незавидная участь — лишиться своего лица: «Русский характер» Алексея Толстого, «Семья» Константина Тренева, «Просто любовь» Ванды Василевской. Во всех этих произведениях солдатская доля решена одинаково: израненного солдата не сразу, но узнали и приняли всей душой. В жизни же мне

довелось видеть другое. Одна девушка, которая любила и ждала солдата, отвернулась от него, когда увидела, что сделала с ним война и вышла замуж за фронтовика с нормальным лицом. Другая девушка, дождавшись своего любимого, сперва вышла за него замуж, а потом ушла к другому, цинично объяснив свой поступок так: «Хлопцев-то не было — вот, дура, и вышла за него замуж...»

Написав повесть «Степан Прасолов», я послал ее Константину Симонову. Мол, такие произведения, как «Русский характер», «Семья» и «Просто любовь», может быть, и были нужны во время войны и сразу после ее окончания, но что судьба людей, подобных герою моей повести, от этого не становилась легче.

К. Симонов ответил (потом это письмо было опубликовано в «Известиях» и сочинениях писателя):

«Вам, мне кажется, следовало бы задуматься о том, как прозвучит та правда, о которой вы пишете... Ведь самую горькую правду можно и нужно сказать людям, если она может им помочь, если благодаря этой правде они поймут, что и как им надо сделать, что и как изменить в своем поведении, в своих взаимоотношениях с людьми, чтобы добиться счастья, любви, найти свое место в жизни.

Я лично не убежден, что сказанная в вашей повести правда способна оказать такое действие на человеческие отношения... Повторяю, мне кажется, что все это должно Вас, человека, видимо, хорошего, душевного, задуматься над этой жестокой стороной литературы».

Я не послушался совета классика и написал все-таки правду, руководствуясь народной мудростью: лучше горькая правда, чем сладкая ложь. К тому же зачем вводить в заблуждение поколение, которое не знает, как это было, что такое война и каковы ее последствия. От лавки пользы немного.

Войну знают и помнят не только те, кто с оружием в руках защищал Отечество, но и те, кто не получал повесток в военкомат — их дети. Мальчишки и девчонки военного времени познали голод и безотцовщину, оккупацию и эвакуацию, бомбежки и надругательства фашистских захватчиков. Дети войны пережили все ужасы тех кровавых лет и это время оставило им незаживающие раны.

Дети войны страдали не только от фашистских пришельцев, но и от своей родной советской власти. Если твой отец попал в плен, на тебе клеймо сына изменника родины, врага народа. Если ты жил во время войны на оккупированной территории, к тебе нет доверия. Ну, а если ты был еще невольным донором, у тебя брали кровь для немецких раненых летчиков... а если ты родился от немца... отцов не выбирают, но как к тебе будут относиться твои сверстники?!

Все дети войны — жертвы ее. Все дети войны — ее великие страдальцы, и ее последние свидетели. Свидетели ужасного и прекрасного, высокого и низменного.

Автор намерено оставил вне внимания великих страдальцев малолетних узников концлагерей, сынов полка, юных героев — о них написано немало хороших книг. А вот о поголовном большинстве детей войны, о рядовых ее свидетелях и жертвах, которые жили незаметно, страдали молча, трудились наравне с взрослыми написано не столь уж и много.

Автор этих строк попробовал запечатлеть, так сказать, «живые голоса» последних свидетелей Великой Отечественной войны.

...Помню первое организационное собрание «детей войны». Тихо и, как мне показалось, осторожно стекались пожилые, придавленные нынешней жизнью, люди. В глазах у каждого затаенная боль и невысказанная обида: есть ветераны войны, есть участники боевых действий, есть те, кто в войну трудился в тылу и они как-то замечены, о каждом из них хоть маленькая, но проявлена забота. А разве они не имели никакого отношения к войне? Разве война не оставила в их сердце незаживающую рану?

Усаживаясь в зале, перебрасывались короткими фразами, своими воспоминаниями о войне: я родилась в окопе... а мне немец ногу прострелил... а меня фриц держал за ноги над колодцем и хохотал... а моего брата у меня на глазах расстреляли... А мне... у меня... у нас... А нас с сестренкой, когда был голод, мать привела на вокзал и бросила...

Я смотрел на этих истерзанных жизнью людей и думал: эти люди — последние свидетели войны. Взрослые видели ее своими глазами, дети — своими. Так и возникло желание написать о детях войны. К тому же известно, что один из «вождей» Октябрьской революции Лев Троцкий цинично утверждал, что история будет такой, какой мы ее напишем.

Я обратился через газеты к тем, кто не понаслышке знает, как все это было. Получил много писем-воспоминаний, беседовал с глазу на глаз с очевидцами тех страшных событий и охотно представляю их читателю. Пусть нынешнее поколение знает, что пришлось пережить их дедушкам и бабушкам, когда они были детьми.

Пусть знает и власть... И не забывает о людях, которым многим обязана, в том числе и своей жизнью...

Почти все «дети войны» начинают свои воспоминания о том времени с 22 июня 1941 года. Да оно и понятно: этот черный день в один миг изменил всю будущую жизнь каждого.

## Мать ночами плакала...

В анкетах, которые люди после войны заполняли для отдела кадров, была унижавшая достоинство человека графа: «Жили ли на оккупированной территории?» Жили. И многие. Но никто не интересовался, как жили и почему не эвакуировались.

А жили вот как...

Рассказывает Лапина Пелагея Дмитриевна, харьковчанка:

«В 1941 году 10 мая старшего брата забрали в армию. А через полтора месяца началась война. Я проснулась и вижу: стоят посреди комнаты папа и мама и оба плачут. Спрашиваю: что случилось? Мама отвечает сквозь слезы: “Дочка, началась война...”

Утром все пошли в клуб, там мужчинам вручали повестки и отцу тоже дали. Нас у матери семеро детей. Мать плачет: что я буду одна с ними делать?

Старшая сестра уезжает в Донбасс, там у мамы сестра жила и она ее давно приглашала. Людям сразу же стали приходиться “похоронки” — извещения о гибели тех, кто недавно ушел на фронт. А наш отец присылал письма — мы так радовались им, главное, живой!

Урожай в том году был хороший и папа писал, чтоб мы смололи муки, потом прислал второе письмо (живой!), советовал выкопать яму, опустить туда сундук, а в сундук насыпать пшеницы, на “потом”. Так мы и сделали. Потом от отца долго не было никаких вестей. А зимой пришло извещение: пропал без вести...

Сколько у нас было слез!.. Как это — папы нет?..

Немец подходил все ближе и ближе. В 42-ом пришел к нам. Начали устраивать свои “порядки”: все отбирать, людей убивать, а молодежь угонять в Германию.

Пшеницу, которую мы закопали, мыши погрызли. Голод, холод, топить нечем, дров нет. Мы с братом пойдем в лес, а снега по колени, ну, принесем охапку веток, а они сырые, не горят. В селе то наши, то немцы. Когда заступят наши, привезут дров, натопят в хате — и нам тепло, отдохнут и дальше — в бой. А когда немцы заступят, то все тряпки стащат и с постелей и с нас и все на себя...

От голода две сестрицы опухли, животы большие, ножки тонкие и глаза большие — страшные дети стали. А малая все время просит: дай хоть картошку, а где ее взять — немцы все выгребли.

Линия фронта недалеко была, с одной стороны “ванюша” ревет, с другой “катюша” бьет. Немец стал поджигать хаты и людей куда-то угонять. Мы взяли корову и побежали. Куда бежали, зачем бежали — не знаю. Коровы мычат, дети кричат. Сестричка Маша, наша младшая,

сидит в мешке на корове привязанная, кричит не своим голосом: мама, забери меня, а то там Ань-ань... так она звала немцев.

Долго шли лесом. Трава высокая, а тут дождь, босые ноги трава режет, хочется сесть отдохнуть, а деды кричат: не отставай — потеряешься! Потом остановились, наконец, в каком-то яру. Жили мы в яру месяц или два. Потом пришли наши, и мы вернулись в село. На улицах полно убитых и наших, и немцев. Двери хаты раскрыты настежь. Мы рады были, что наша хата уцелела, немец не сжег. Очень хотелось кушать, а есть было нечего.

И вдруг видим: едет солдатская кухня, наша. И солдат кричит:  
— Кому каши?

Как мы поняли потом, что вез кашу на передовую, а там всех побил, некому кашу давать... Так я схватила ведро и к солдату. Он мне полное ведро и навалил каши... а она пополам с мясом! Мы за всю войну не ели такой каши! Мама как увидела, кинулась ложки искать, а мы ее руками, руками, за обе щеки уминаем.

В голове все время еда. Сны снятся, что ты что-то кушаешь-кушаешь. Проснешься, а кушать еще больше хочется.

Потом опять немцы на нас наступали. Я пасла корову, когда попала под перестрелку. Меня ранило осколком в шею и в руку, и в корову такой осколок большой попал, я его вытащила и сразу кровь ручьем льется. И у меня — тоже. Я побежала домой: мама, чем остановить кровь, кричу. А остановить нечем, ни зеленки, ни йода. Перевязали чем-то. Было лето, жаркое. В ранах у меня завелись черви, и у коровы — тоже. Одна бабушка сказала: налейте парного молочка и качайте, пока появятся крохотки масла, а потом маслом мажьте раны. Так мы и сделали: сбили масло, помазали раны, черви начали вылезать и раны стали понемногу затягиваться, заживать.

Раны затянулись, а шрамы остались на всю жизнь.

Пишу, а слезы катятся от воспоминаний — как это все было... Отец уже погиб и два брата. Мать ночами плакала. И мы — тоже».

### **Ждали ее всю жизнь**

Рассказывает Галина Павловна Романова, ныне харьковчанка:

«Мне было шесть лет, когда в Кострому, где мы жили тогда, пришла страшная весть: “Война!”»

Одни за другим стали уходить мужчины на фронт. Моя старшая сестра, ей было шестнадцать лет, и папа пошли работать на завод “Металлист”, который находился за Волгой. Старшая сестра Соня скоро ушла на фронт — радисткой.

Особенно мне запомнился день, когда их отправляли на фронт. Помыли их в бане, одели во все новое, юбки, сапоги, гимнастерки, на голове пилотки. Молодые, все такие красивые, они шли строем и пели. Мы, дети, бежали следом и воображали, что тоже идем на фронт.

Женщины смотрели на эту картину и плакали. А мы не понимали, чего они плачут.

Сестричка Соня погибла где-то под Ленинградом. Через сорок лет нашли ее и еще одного офицера останки. Узнали по жетону фамилию и имя. Их захоронили с почестями и поставили обелиск, там же, под Ленинградом.

Мама с папой ждали Соню всю жизнь, пока не поумирали. Они умерли раньше того дня, когда пришло известие о том, что нашли Сонины останки. Так что для папы и мамы она всегда была живой.

...Детство было голодное, но был огород, и мы выжили, все помогали маме, семья была большая — восемь детей. Старшие возили из леса дрова, экономили топливо, поставив буржуйку в комнате, трубу вывели в форточку.

Когда я пошла в школу, открыли госпиталь в музыкальной школе. Нас учительница водила туда, мы читали стихи раненым, пели детские песни, танцевали.

Помню, раненые просили некоторые стихи читать по несколько раз. Одно из них заканчивалось такими словами:

*Но не надо, нет, не надо плакать.  
Знай, что если долго не пишу —  
Это значит, я иду на запад,  
Это значит, я к тебе спешу!*

Запомнился и один пожилой раненый, который взял меня на руки и посадил на колени. Он гладил меня по голове и дал потом кусочек сахара. Наверное, я напомнила ему его детей...».

### **Убитых было — земле тяжело**

Рассказывает Любовь Яковлевна Тимченко, из Волчанска:

«В 1941 году мы с мамой и отцом жили в г. Дружковка Донецкой области. Там и началась для нас война. Отец сразу же ушел на фронт.

Неподалеку от нас проходила линия фронта. Помню: суровая зима, замерзшая речка. То наши отгонят немцев на другую сторону реки, то немцы — наших. И так почти всю зиму. В районе железной дороги по улице рыли окопы (кто — не знаю), да, по-моему, немцы гоняли на-

ших матерей. А у нас немцы забрали перины, теплые одеяла, посуду: кастрюли, чайники...

Мамочка моя, которой уже нет в живых, шила капелюшки, рукавицы, а когда ночью приходил муж хозяйки квартиры (он был партизан), они отдавали теплые вещи, для партизан.

Мы прятались в подвале, от бомбежки, перестрелок и немцев. Немцы подвала не замечали, вход в него был с кладовки, а кладовку мы заваливали всяким хламом. В подвале мы провели много дней и ночей. Когда пришли наши, и мы вышли на улицу, а это был солнечный день, я не могла смотреть и потом долго болели глаза.

От жизни в подвале у меня заболели ноги, опухли суставы.

Весной наши мамы рыли ямы и хоронили убитых: наших бойцов отдельно, фрицев — отдельно. А убитых было — земле тяжко.

Потом нас эвакуировали, потому что немцы снова наступали. Ехали на подводах. Бомбили нас. Об отце ничего не знали, вестей от него не было, да и куда теперь писать... Он о нас тоже ничего не знал. Помню какое-то озеро, где мы остановились и там нас снова бомбили. Наши отступали. В каком-то селе немцы нас догнали. Было уже лето. Маму гоняли на работу (всех мам) убирать урожай, и мама в баночке приносила мне немного похлебки, где плавал зеленый горох.

Немцев опять прогнали, и мама решила возвращаться назад, решено было ехать к папиным сестрам — своего жилья у нас не было. А сестер у отца было трое.

Шли с узелками, босые. Шли долго. На ночь останавливались у добрых людей ночевать, которые и накормят и в постель уложат и еще в дорогу покушать дадут: вареные качаны кукурузы, картошки, даже пампушки давали! Спасибо таким добрым и душевным людям!

С помощью добрых людей добрались мы в Дружковку к папиной сестре. Она и другие сестры думали, что нас и в живых уже нет. Папа им писал и тоже считал, что мы погибли.

А у тети муж погиб, а муж другой тети горел в танке, остался живой, но слепой...

А мой отец остался жив. Мы так были счастливы, когда он вернулся с войны — живой!

Но больше наших родственников погибло, чем осталось в живых. У папы было еще два брата. Младший погиб в начале войны, старший остался живой, но погиб его сын Сережа уже в самом конце войны.

Права мама, когда говорила: убитых столько — земле тяжко».

## На нас пахали вместо лошадей

Савченко Екатерина Трофимовна, харьковчанка, рассказывает:

«В семье нас было семеро: отец, мать, четыре сестры и брат. Брат Михаил погиб на фронте. Отец с фронта пришел больным. Жили мы очень бедно. Немцы, мадьяры издевались над нами, выгнали из хаты, жили мы в погребках, голодные, больные. У нас забрали все продукты и одежду, не в чем было ходить, даже забрали у меня бурки, материны. Я, босая, бегала за мадьяром и кричала: отдай бурки! Кричала так, что старший немец приказал отдать. Другой немец требовал картошку, а она была у нас закопана в яме. Он поднял автомат и кричит: капут! Или давай, мол, картошку. Я пошла к соседке и попросила картошки взаимы.

Церковь, помню, была полная наших пленных солдат. Мы ходили, носили передачи. Передачи немцы нашим не давали, забирали себе.

Ходили мы пешком на Харьков, туда несли лук, а оттуда — соль.

Нас, старшеньких, нанимали пахать огороды. Я тоже была в упряжке. На нас пахали вместо лошадей. Это, наверное, с тех пор пошла поговорка: я корова, я и бык, я и баба и мужик.

На полях собирали горькое зерно, дома перебирали и крутили на крупорушке.

Хотела написать все, все, все, как мы жили в войну, но не могу, слезы застилают глаза, еще и оттого, что и сейчас-то мы живем не намного лучше, чем в войну».

## «Наши дети»

Бакун Анастасия Ивановна, г. Харьков:

«Нас было у отца и матери четверо детей, когда началась война. На фронт сразу ушли два брата и сестра. Потом — и младший брат Саша. Он погиб при форсировании Днепра. Отец, рабочий ХТЗ, уехал с заводом в Сталинград.

Жили мы в четырехэтажном доме в коммунальной квартире на первом этаже. Начались бомбежки и мы перебрались в сарай, что был у нас на земельном участке рабочего поселка, помазали жилье, сделали печурку посередине. Магазины в городе уже не работали, а на рынке продукты дорогие — ходили на менку в Чугуев, Балаклею, в разные села.

Как-то, когда мы в сарае легли спать, на улице услышали громкий детский плач. Мама вышла на улицу и через минуту вернулась с какими-то чужими детьми: двумя девочками лет 6–9-ти и мальчиком, ко-



тому было года три. Мама их отогрела, покормила, мальчик, правда, отказался от еды, бессильно упал возле печки и мигом заснул.

Как потом мы узнали, это были еврейские дети, мать которых увезли немцы, а она как-то успела направить детей в наш поселок к людям. Мать, расстреляли в яру, где сейчас стоит памятник. А детки выжили.

Не помню, кого как из них звали. Знаю только, что моя мама, вспоминая о них, говорила: наши дети».

### **«Смерть немецким оккупантам!»**

Желтикова Неонила Ивановна, пос. Кочеток, Чугуевский р-н:

«После войны у меня не было ни одной игрушки, а так хотелось куклу или мячик. Но не было возможности купить. И эти игрушки мне только снились.

В 1946 году я пошла в школу. Помню, очень хотелось рисовать, но альбома не было. Мама на базаре покупала какие-то бланки, шивала, и это был альбом.

Я — девочка, рисовала не цветы, не деревья, не кукол и не кошечек. В моем “альбоме” были нарисованы самолеты, пушки, танки, падающие бомбы, убегающие немецкие солдаты. И детским почерком под каждой картинкой писала: “Смерть немецким оккупантам!”»

### **Ношу осколок под сердцем**

Кислая Александра Сергеевна, п. Палатки, Ново-Водолажский р-н:

«8-го апреля 1945 года, когда мы пасли с подружкой козу, случилась страшная беда. У нас с собой было несколько картошек, которые мы собирались испечь. Мой старший двоюродный брат приказал нам далеко не ходить и ничего не трогать немецкого. Я поклялась, что ничего не буду трогать, а Лида не послушалась и пошла для костра насобирать пороха — она видела, как это делали старшие мальчишки. Не успел брат подальше отойти, как раздался страшной силы взрыв. Брата догнали два осколка, мне досталось пять, в трех местах у меня повырывало мясо, один осколок попал в ступню (через год он вышел), а пятый вошел под левую лопатку и чуть-чуть не достал до сердца.

С этим осколком я хожу и по сегодняшний день — трогать его опасно для жизни.

...Подобрали меня окровавленную, принесли домой, а Люду собирали по кусочкам, она умерла на месте. Мама была на работе в поле. Две старушки-соседки нас с братом положили на телегу и сопроводили 20 километров до районной больницы. Остановившаяся,

прислушивались: дышу ли я? Я старательно дышала, чтоб они видели, что я жива и просила их, чтоб они передали моей матери, что я не виновата, что я ничего не трогала.

Было мне тогда 9 лет».

### **...И семья наша была наказана**

Соколенко Капитолина Ивановна, г. Харьков:

«Наша семья, а это родители и трое детей, жили на железнодорожной станции Хвойная, примерно в двухстах километрах от Ленинграда. Через станцию беспрерывно шли составы в обе стороны: на запад и восток. Самолеты с черными крестами на крыльях бомбили станцию днем и ночью.

На войну ушел и наш отец. Он нас расцеловал, а мне дал пять рублей на конфеты. Я радостная побежала в магазин, но застыла на пороге — все полки были пустые. С ревом побежала обратно на станцию, но состав с солдатами уже ушел. Мне было тогда 4,5 года.

Вечером налетели фашистские самолеты, бомбили госпиталь и станцию. Мама уложила нас троих на пол, под стену, а сама легла на нас сверху, приговаривая: “Прячьте голову за сундук!”.

Вот тогда я поняла, как страшна война. Ленинград оказался в блокаде, фронт приближался все ближе к нашей станции, началась массовая эвакуация. С последним эшеленом мы уехали в Вологодскую область, в деревню к бабушке. А мама уехала с другими женщинами печь хлеб блокадному Ленинграду и сушить сухари партизанским отрядам.

Жить в деревне было голодно. Я с братом Володей ходила на поля, которые охранялись сторожами и просила: “Дайте, пожалуйста, гороха, а мы вам песенку споем!...”. Пели мы хорошо, мы знали много народных песен. Сторожа плакали, слушая нас, и давали нам гороха, а бабушка из него варил вкуснейшую кашу. Мама не могла нам привезти ничего, ни хлеба, ни сухарей, кроме мучной трухи от мешков, когда их выбивали. Но мы и этому были рады. Из той трухи варили “баланду”.

Когда фронт отодвинулся, мы вернулись домой.

Отец наш попал в плен, за это он просидел после войны в лагере под Воркутой до 1955 года. Я с мамой ездила в 1947 году в этот лагерь, за что семья наша была наказана и выселена из квартиры, но это уже другой, тоже невеселый рассказ».

## Раков было очень много...

Гапон Лидия Ивановна, с. Каменка, Изюмский р-н:

«Семья у нас была: отец, мать и два старших брата. Старшего призывали в армию в 1940 году и он погиб “при исполнении служебных обязанностей”. Отца убили в 1941 г. Второй брат (было ему тогда 14 лет) дежурил в сельсовете и когда работники сельсовета эвакуировались, прихватили с собой и его. За Волгой сдали в детдом. И мы с мамой остались вдвоем.

В селе то наши, то немцы. Зима 1942 года была суровая. Бои шли жестокие. Трупов на снегу не счесть. Наши матери стаскивали их в колхозный погреб — теперь там стоит памятник. Весной немец пошел в наступление и наши войска отступали. Война, а нам, детям, раздолье. Все трофеи войны на полях возле Донца были наши. Прятали за речкой в кустах и дома. Моя мама после ранения лежала, за мной никто не смотрел. Наша хата крайняя от Донца, и я таскала и таскала все, что попадало под руку: ленты пулеметные, ящики с ракетами, патронами, снарядами, ракетницы, бинокли. Снаряды разряжали. В каких-то снарядах порох был как макароны. Все что можно было, поджигали и взрывали. Спичек не было, но имели “кресла”: железка, тряпка, порох — вот и огонь.

Когда немца гнали, село наше сильно бомбили. До сих пор свист бомб в ушах. Всегда казалось, что бомба летит именно в тебя: вот сейчас, вот сейчас она упадет прямо на тебя... Самое страшное в войну — бомбежка.

Село было почти снесено с лица земли. Люди начали строить маленькие хатки. Мы с мамой таскали с окопов дерево, за Донцом рубили латы. Зимой возили на санках, летом — на возке. В 1946 году хату построили, живем мы в ней и сейчас, так как квартиру, которую имели, отдали детям. Когда поставили хату, мебели не было, спали на лежанке, а по углам, чтоб не было пусто, стояли елочки.

Забыла написать... Когда милиция искала оружие, то шарили в дворах, где были мальчишки, милиция не знала, какая девочка я... До войны меня воспитывали братья, я была “хлопчачур”: дралась, играла в футбол, с самой высокой вербы ныряла в Донец, никто не мог так драть раков, как я. Раков было очень много, ибо в Донце было много трупов, а раки ими питались. Я в озерах вручную ловила вьюнов и карасей, не боялась жаб и пьявок, на велосипеде меня никто не мог обогнать. Соберу ребят и за Донец, в лес — стреляем из нагана, пускаем ракеты, бросаем немецкие самые легкие гранаты. Милиция снова вызывает матерей мальчишек, а нашу не трогали. Обыска у нас не делали. Мы

с мальчишками смеемся над милицией и продолжаем проказничать. Но когда кто-то пустил слух, что будут судить родителей, я испугалась и вечером все наганы, немецкие бинокли, ракеты, пулеметные ленты, гранаты отнесла на берег и выбросила в Донец на глубину».

### **Они не воевали**

Коваленко Анатолий Иосифович, п. Великий Бурлук:

«Отец мой погиб в сорок втором. Земля ему пухом и Царство ему Небесное. Но он был солдатом...

А вот мои друзья-одногодки, которым по своему малолетству не довелось воевать, тоже погибли, уже после войны.

По полям снарядов и мин была тогда уйма. Как-то мы, подростки, мотыжили кукурузу. Нам бригадир каждому отводил участок, ставил метку на дневную норму. Мотыжили: лошадь, мальчик-погонщик и мы, чуть постарше, за культиватором вручную ходим. Рядом работал Бирюков Василий, расстояние между нами было метров 100–150. Слышу, он что-то там стучит и вдруг взрыв неимоверной силы. Смотрю: ни коня, ни погоньча, ни Васи. Подбежал — лошадь убитая придавила погоньча, а Василий лежит, что-то пытается сказать и не может — голова у него расколота... Я — пулей на бригаду. Там была какая-то машина, приехали назад, а Вася уже умер. Хороший был парень, мы с ним дружили.

А через время еще беда... Паша Бирюков, двоюродный брат Васи, вытянул из речки противотанковую гранату и начал ее крутить — взрыв и ту часть тела, что была над водой, — на куски...

Подобные ЧП в те годы были сплошь и рядом».

### **В школе меня называли «счастливчиком»**

Онопrienко Виктор Николаевич, г. Чугуев:

«Войну, конечно, помню. И то, как в город вошли немцы, как грабили людей, как измывались над нами, мальчишками. Но больше всего мне запомнилось то, как однажды меня чуть не убило. Это было уже тогда, когда наши войска освободили Чугуев.

К нам на квартиру, как и к другим, у кого жилье сохранилось, поселились военные: сержант и майор. Машина у них была, летучка. И вот из Москвы к майору приехала жена, и они собирались на машине проехать по городу. И я напросился с ними — мальчишке военных лет покататься на машине — великое счастье!

А на одной из улиц вдруг как рвануло! Машина наехала на противотанковую мину... Шофера и жену майора выкинуло из кабины, меня

швырнуло на забор... Шофера на месте убило, женщине оторвало обе ноги, майор скончался в санчасти, а мне страшно повезло — ни один осколок в меня не задел, только губа разбита, да несколько дней я ничего не слышал — чуток контузило.

С тех пор в школе меня называли счастливымчиком».

## Цветок разрывной пули

Баштан Раиса Яковлевна, п. Великий Бурлук:

«В войну я была совсем маленькой. И детство запомнилось тем, что все время хотелось кушать. Врезались в память лепешки, которые мама делала из тертой свеклы с добавлением то ли горсти муки, то ли отрубей. Эти лепешки, было, не загонишь в глотку, такие они были приторные.

Другая картина из детства: в доме так холодно, что заиндевели не только стекла окон, но мороз выступал по всем углам, от земляного пола до потолка. Топили ведь чем? Стеблями подсолнуха, соломой, хворостом, лозу возле речки вырубали, высушенным навозом (специальным нехитрым устройством делали из него брикеты).

Старший брат Коля родился в 34-м, сестра Тоня — в 36-м, поэтому голода 32–33-го они не застали. А вот в 47-м и в последующие голодные годы досталось всем. Ели лебеду, крапиву, «калачики». Коля опух, но не умер, выжил. Выжили и мы все.

Летом мы пасли скот, бегали на речку Плотву купаться, ловили рыбу. Там же и жарили ее на какой-нибудь ржавой жестянке — всякого металла было в то время навалом. Мы находили кучи патронов и вроссыпь и блестящие обоймы, снаряды, мины...

Как-то мальчишки, двоюродные братья мои, шарили в береговых норах — раков искали и наткнулись на авиабомбу. С трудом вытащили, положили на тележку и отвезли от берега километра да два, чтоб родители видели, что у нас за «игрушка» появилась. В яру обложили бомбу сухим бурьяном, стеблями подсолнуха, соломой, подожгли, едва выскочили из яра, как раздался неимоверной силы взрыв.

Были и другие попытки поиграть в саперов-подрывников. Патроны, мины — все шло в огонь. А мы, как сурки, прятались в окопах, воронках от бомб или просто за ближайшим холмом. И когда раздавался взрыв, буйно торжествовали и собирали трофеи: осколки бомб, мин, снарядов, особенно нам нравились разрывные пули, они были в виде причудливых цветков.

Не всегда эти игры кончались благополучно: кто остался без руки, без ноги, кто без глаз, а кто и с жизнью расстался — такое было сплошь и рядом.

Поплатился за опасные игры и мой будущий муж Борис. Когда только выбили немцев из их деревни. Нашел он запал от противотанковой мины (говорил: красивая такая штучка). Отец на фронте, мать в поле на корове землю обрабатывала. Дети дома одни. Старшей сестре его 7 лет. И он, маленький Боря, приспособил запал на обод большого колеса, что лежало за двором, и ударил какой-той железкой по «игрушке». Результат — искалеченная правая рука, развороченная почти до локтя левая, осколки в ногах. Пока довели к ночи до госпиталя в Купянске, рука загорелась огнем... Утром военный хирург ампутировал левую руку, немного «подремонтировал» правую, на которой был вырван большой палец, а из других остались действующими 3-й и 4-й.

Соседи говорили, что мальчонке еще повезло — мог и без глаз остаться или вообще с жизнью расстаться.

До сих пор у меня хранится сувенир тех давних лет: разрывная пуля, похожая на дикий, колючий цветок».

Цветок разрывной пули — это, пожалуй, символ нашего, опаленного войной, детства.

### **Мы боялись отца...**

Барбина Елена Васильевна, с. Довжик, Золочевский р-н:

«В сорок первом году мне было около четырех лет. Помню, у нас был большой дом, но мы в нем не ночевали — боялись, что нас убьют.

Отец в самом начале войны ушел на фронт. Мой дед, Донцов Яков Григорьевич был коммунистом и стал партизаном. Еды у них в лесу не хватало, и однажды он пришел домой за продуктами вместе с товарищем по фамилии Середа. Кто-то из соседей донес полицаям, что у нас в доме партизаны. Начали стрелять, разбивать двери. Дед отстреливался, но и сам был убит. А его товарища скрутили, привязали к хвосту лошади, отволокли в немецкую комендатуру и больше мы его не видели.

В 1945 году 8 мая погиб мой дядя Алеша. Похоронен он в Польше на офицерском кладбище.

Отец с фронта вернулся. Стыдно признаться, но мы, его родные дети, не испытывали большой радости от встречи с ним, мы забыли его, он был нам чужой, мы боялись его и когда он хотел нас обнять-приласкать, убегали от него — росли-то мы без отца...».

### **Жизнь продолжается**

Федоренко Анатолий Алексеенко, Новая Водолага:

«Нет в жизни ничего страшнее, чем война.

На долю моих родителей Алексея Дмитриевича и Ефросиньи Родионовны выпало встретить войну в Донбассе в г. Красный Луч. Молодая пара поехала, чтобы заработать денег на строительство собственного дома. Отец работал на шахте, мать — в столовой. Заработанные деньги отдавали бабушке, который покупал стройматериалы для будущего дома. Но построить дом не довелось — грянула война. Отец поехал на фронт, мы с матерью остались вдвоем.

Пришло от отца письмо, первое и последнее. В нем папа на открытке написал такие слова: «Одни соловьи поют, а другие жить не дают». Наверное, это он о пулях...

А вскоре пришла похоронка, в которой сообщалось, что наш отец героически погиб при защите города Великие Луки.

В 1943 г., когда был освобожден Донбасс и Харьков, мама решила переехать на родину отца в Новую Водолагу. Дедушка писал, что бабушка умерла от ран и звал нас жить к себе.

...Шли годы, раны войны постепенно заживали, но верную любовь к своему мужу мама сохранила до конца своей жизни. Она не вышла больше замуж и посвятила свою жизнь воспитанию сына, который в будущем тоже стал военным.

...Жизнь продолжается».

### **Крест из подсолнуха**

Автора этих воспоминаний, Василия Петровича Ступака из Новой Водолаги, к сожалению, уже нет в живых. Память о войне мне переслал его земляк Тындик Петр Михайлович, участник боевых действий в Чехословакии.

Спасибо Вам, Петр Михайлович, за заботу о своем старшем товарище.

«Наше село Ордовка дважды переходила из рук в руки. Немцы никак не хотели уходить. Были сильные бои, самолеты летали как вороны. Очень страшно было, когда немцы наступали, еще страшнее — когда отступали. Мы всю ночь не спали, боялись, что хату нашу сожгут. В соседнем селе вспыхивали дома один за другим.

Когда бои утихали, жутко было выйти на улицу: куда ни глянь, ни ступи — трупы, трупы и трупы, людей и лошадей, наших и немцев. Возле одного из окопов мы, ребята, увидели убитую девушку лет семнадцати. Её почему-то особенно было жалко... Лицо ее было обезображено, и мы накрыли его лопухом. Потом прикрыли сверху немецким мундиром, сделали могилку и поставили на нее крест, наскоро сделанный из подсолнуха.

Так война мне, пятилетнему мальчишке, и запомнилась: трупы, трупы, трупы....»

## Соленый мед

Кононенко О. М., с. Чепиль, Балаклеийский р-н:

«...Помню, как немцы привезли рамки с медом и поставили их на присьбу хаты. Я, наивная малышка, подошла к рамкам и пальцем взяла мед, хотела полакомиться. А тут из хаты выскочил немец и ударил меня сапогом в лицо. Из носа хлынула кровь... Я залилась слезами. Шрам от немецкого сапога остался на лице на всю жизнь. И на душе — тоже. И до сих пор мне кажется, что мед тот был не сладким, а соленым...».

## Наша учительница

Репринцева Татьяна Павловна, с. Староверовка, Нововодолажский р-н:

«В начале войны в селе было две школы... Одна из них, в которой довелось учиться и мне, стояла в стороне от домов. А наша учительница Гордиенко Екатерина Родионовна жила при школе. В конце 1942 и в начале 1943 года шли жестокие бои. Село несколько раз переходило из рук в руки. Однажды в школу наведались разведчики — место удобное, несколько удаленное от села. Их встретила наша учительница и рассказала все, что знала о расположившихся в селе немцах. О тайной встрече разнюхал местный полицей Чиркин Протас Кузьмич. За помощь разведчикам он застрелил учительницу. Двое ее деток пытался спрятать один мужчина, но полицей нашел и детей, привел их к трупам матери и тоже застрелил.

На другой день об этой страшной вести узнало все село. Женщины выкопали ночью яму и похоронили семью. Уже в мирное время нашли могилу и с почестями перезахоронили на местном кладбище, славную патриотку и ее деток.

Жаль, что полицей удрал с немцами и не понес никакого наказания».

## Бойцам очень нужны были валенки

И еще об одной учительнице...

От имени Левковской Евдокии Владимировны из с. Новоивановка Коломацкого р-на пишет директор Коломацкого территориального центра социального обслуживания пенсионеров Тимченко Александра Яковлевна:

«...пишу от себя, чтобы Евдокия Владимировна не знала. Она женщина очень скромная и о себе ничего бы не написала. Я ее очень уважаю и люблю. Это моя учительница русского и украинского языка.



Хрупкая, маленькая, но с огромным чувством долга и добрым сердцем женщина.

В своей жизни она пережила две беды. Первая, это когда ее трех или четырехлетней маленькой девочкой мать бросила на вокзале в Харькове, в 1933 году... Бросила, чтобы уберечь от голодной смерти. Девочку подобрали на вокзале и определили в детский дом. В ее свидетельстве о рождении росчерком через две страницы написано: «Родители неизвестны».

А вторая беда — война. Пережитое в войну не дает ей покоя и сейчас. Еще с тех пор очень болят руки. Говорит, столько переделали....

Почему-то больше всего запомнилось, как они, детдомовцы, валяли валенки. В селе была мастерская — цех по изготовлению валенок. Фронту нужна была теплая одежда. Горы грязной шерсти нужно было распушить своими руками. От пыли дышать было трудно, спать хотелось страшно, но нужно было выполнить норму, которая и для взрослого была непомерной... Помогала мысль, что там, на фронте, бойцам очень нужны теплые валенки...

Если бы бойцы еще знали — чьими руками эти валенки делались...».

Р. С. Наверно, не случайно, когда пришла победа, на рейстаге появилась и такая надпись: «Спасибо, Батя, за валенки! Панфиловцы». Те самые герои, которые в сорок первом году не пропустили немцев в Москву.

### **А полицай живой и здоровый...**

Алла Яковлевна Литовка, с. Катериновка, Сахновщанский р-н:

«Хочу рассказать о своем отце. В колхозе работал он шофером — Яков Васильевич Орленко. Воевал, попал в плен. С товарищами бежал из плена и раненый пешком пришел домой. Полицаи выдали немцам моего отца и двух его товарищей, Чинкова и Леонова. Их повели на кладбище и расстреляли. Одного полицаю я запомнила, он ходил в костюме моего отца... Потом того полицаю судили, но через несколько лет он вернулся из заключения и с семьей выехал из нашего села, живой и здоровый».

### **Маленькая няня**

Фесенко Раиса Сергеевна, п. Золочев:

«Отец в начале войны ушел на фронт, остались дома мать и двое детей — я, трехлетняя малышка, и шестимесячная сестричка.

Мама работала в колхозе. Уходя на работу, закрывала нас в хате. Когда спала сестричка, я садилась у окна и плакала. Сестричка мокрая,

грязная лежала в люльке и сосала пальцы. Потом к моему плачу подключалась и она, и мы ревели в один голос. Я подмачивала под нее какие-то тряпки, пеленала, качая люльку, пела что-то, как мама, сестричка, наконец, замолкала и на душе у меня становилось приятно-приятно».

### **Старший брат был за отца**

Воробьева Анастасия Дмитриевна, г. Змиев:

«В семье нас было шестеро детей. В начале войны самому старшему, Николаю, было 16, а самому младшему, Вите, всего 20 дней, а мне — три с половиной года.

Помню, отец учил старшего сына и старших племянников копать окоп: подальше от жилья и делать буквой “Г”. Выкопали окоп, забрали постель из хаты, а дальше был кошмар: налетели немецкие самолеты и начали бомбить, потом застрекотали мотоциклы — в село вошли немцы. Увидев свежий окоп, подумали, что там красноармейцы и бросили несколько гранат. У меня зазвенело в ушах, на нас посыпалась земля. Я думала, что нас засыплет живьем и начала грести землю, а тут мамина рука... В потемках стала нас ощупывать, приговаривая: «Деточки, вы живы? деточки, вы живы?» Убило только старушку-соседку, а маленькому Вите осколок в ногу попал. А через несколько дней снова беда — наш старший брат Коля несет на руках умирающего десятилетнего брата Васю, он с дружками играл на колхозном дворе и подорвался на mine. Их было трое, и все они погибли.

А папка наш погиб в сорок втором.

А через два года забрали в армию старшего брата Колю. Прошел пол-Европы, воевал еще и с японцами. Домой вернулся только через семь лет, израненный, измученный, с наградами, и мы встречали его как своего родного отца. Да он и был с тех пор для нас как наш отец: кормил, обувал, воспитывал».

### **Меня нашли в поле солдаты**

Михайленко Валентина Петровна, с. Александровка, Золочевский р-н:

«Я родилась в Омской области в Полтавском районе. Почему Полтавской? В тридцатых годах моих родителей, живших под Полтавой, раскулачивали и вместе с другими такими же “богачами” отправили в Сибирь — так там и образовался Полтавский район. А весной 1941 года мы поехали снова на Украину. Под Днепропетровском

объявили, что началась война. Отец, он был директором школы, сразу пошел добровольцем в действующую армию. Мама умерла, когда мне было полгода... В поезде нам, малым детям, положили за пазуху бумажку с фамилией, именем, отчеством и датой рождения, чтобы знали, кто мы, если мы потеряемся или нас убьют.

Ехала дальше я с дедушкой, бабушкой и дядей Степой. Началась бомбежка, мы все высыпали из теплушек. Недалеко от нас разорвалась бомба, и меня волной отбросило куда-то далеко — я была легкая, худенькая, маленькая. Дедушка искал меня, но не нашел. Бабушка была сильно больная, а моему дяде было 12 лет. Дедушка их не мог бросить, поезд тронулся и он уехал с ними.

А меня нашли в поле наши солдаты и отдали в комнату малюток при вокзале. Вот так я попала в детдом. Дедушка меня все же нашел, но забирать из детдома не хотел, так как жить было очень трудно. А я уцепилась за его штаны так крепко, что он не смог меня оторвать и забрал с собой. Когда я с ним приехала, увидела такую картину: бабулечка лежит худющая и страшная, она доживала последние минуты. Степа сидит возле нее и рыдает. А мне так хотелось кушать, что я полезла под кровать, нацарапала со стены глины и наелась ее.

Утром бабушка умерла. Жили мы у чужих людей и весной поехали в родное село. В Харькове я снова потерялась (а может, меня потеряли...). Меня забрали в распределитель, ночью погрузили еще человек двадцать таких детей, как я и повезли в поселок Липцы.

Выгрузили в конторе колхоза, а утром пришел председатель и упрасивал людей взять нас. Меня взяла одна бабка, у которой была дочь. Они стали меня то ругать, то бить, короче говоря, они меня не любили, а мне всего-то было пять лет — за что меня любить? Заставили ломать кукурузу, а мне не под силу, я не доломала, легла на кучку и заснула. Тогда меня так сильно побили, что соседи вызвали врача. Потом дней через пять я убежала от них. Стою на дороге — едет полторка. Я подняла руку. Машина остановилась, шофер спрашивает, в чем дело, почему я плачу? Я сказала, что мне надо в Харьков. Он привез, спрашивает, куда дальше?

Обо всех своих мытарствах не рассказать. В Харькове я оказалась в милиции и меня снова отправили в распределитель, а потом в детдом, который и стал мне родным домом.

Пережить пришлось немало, но я не считаю себя несчастной, напротив, мне повезло... одних детей приносят аисты, других находят в капусте, а меня нашли в поле солдаты, за что я им и премного благодарна...».

## Отца моего расстреляли

Каплун Петр Егорович, с. Мартовая, Печенежский р-н:

«Отец мой был не военнообязанный. Когда пришли немцы, полицаи предлагали ему стать старостой, а он не хотел. И требовали, и просили, а он — ни в какую... Арестовали и отправили в Чугуевскую тюрьму. Я два раза с матерью ходил пешком в Чугуев, мне было тогда 7 лет. Помню, как полицаи вывели отца к нам на свиданье. Одежда разорвана, на лице ссадины, один глаз заплыл кровью. Я заплакал, полицаю это не понравилось, он схватил меня за шиворот и сбросил с крыльца. Отец говорит: меня бьете да еще и моих детей и ударил полицай так, что тот слетел с крыльца. Отца скрутили и увели. На другой день мы узнали, что его вместе с еще несколькими мужчинами из нашего села расстреляли.

Одна женщина, которая находилась в той тюрьме, потом рассказывала, что когда выводили “мартовских” на расстрел, они просили, чтобы отпустили 15-летнего парня, который был с ними. Но мальчишку расстреляли вместе с моим отцом.

Так в памяти у меня и остался мой отец: в изорванной одежде, с заплывшим кровью глазом, но сильный и непокоренный».

## Спасибо отцу. Что я живу на свете

Сазонова Любовь Ивановна, с. Шипуватое, Великобурлукский р-н:

«Хочу засвидетельствовать факт моего рождения... Отец мой, Храмцов Иван Андреевич, воевал на фронте. Во время боев за Донбасс трижды был ранен и контужен. После госпиталя на несколько дней приезжал домой. Радости было — не описать: отец живой!

Когда он снова уехал на фронт, мама поняла, что беременна и хотела от ребенка избавиться: война ж, а на руках уже один ребенок да еще глухонемой... Мать сообщила отцу о своем намерении. Письмо, к счастью, дошло. К счастью, пришел и ответ от отца: “Шура, оставь ребенка, если он будет жить, то и я, израненный-изрешеченный, но вернусь живой!”

Так и “сталося, як гадалось: отец вернулся с фронта, израненный-изрешеченный, заикающийся, но живой!”

Спасибо отцу, что и я живу на свете!..»

## Я долго носил в себе осколок

Стельмах Григорий Кириллович, г. Харьков:

«Я был слишком мал, чтобы воевать — в начале войны мне было 11 лет. Родился на Сумщине в семье хлебороба. В 13 лет встал к плугу. В 14 — уже закончил курсы механизаторов и работал на тракторе.

Когда были в оккупации, многое пришлось пережить. Однажды к нам в хату попросились переночевать два солдата Красной Армии, бежавшие из фашистского плена. Один из них был раненый. Мы приютили их, они собирались уже переходить линию фронта, но тут донесли на нас предатели полицаям. Красноармейцев немцы арестовали. И меня вместе с ними... Военнопленных отправили в концлагерь, меня избили и заперли в коморке комендатуры. С большим трудом удалось убежать. Домой долго не являлся, жил в соседнем хуторе у родственников.

В феврале 1943 года наше село освободили. Запомнились танкисты. Они расспрашивали, есть ли где узкое и мелкое место, чтобы перебраться танкам на другой берег. Мы, мальчишки, с удовольствием показали, но тут налетели фашистские самолеты и начали бомбить наши танки. Я сидел на броне рядом с пехотинцами. Помню, почувствовал вдруг как что-то прочесало мой живот и понял, что ранен. Потом мы въехали в село Ямное и остановились. Мне сделали перевязку, по текущей крови намазали живот йодом, но осколок не вытащили, он застрял в животе. Я носил его долго, до сентября 1945 года, пока не пришел отец с фронта и вынул осколок из моего живота».

### **Раны и на душе**

Грабар Екатерина Ивановна, г. Волчанск:

«Когда мы прятались от бомбежки в подвале, немцы открыли его и кинули гранату. Моего братика сразу убило, бабушке оторвало обе ноги, меня тоже сильно поранило — в руки, ноги и горло. Потом я долго не могла ходить. Из моих ног мама повынимала много осколков.

Война оставила мне раны не только на теле, но и на душе».

### **Война — калейдоскоп ужасов**

Мошна Александр Владимирович, с. Червоный Прапор, Краснокутский р-н:

«Война для меня — это калейдоскоп ужасов.

Июнь 1941 — всеобщая мобилизация. Мой отец Владимир Иосифович Мошна уезжает на фронт.

Октябрь 1941 — наша учительница Ольга Вячеслововна Сакина (я учился тогда в первом классе) объявила: в школу больше не приходите, в село пришли немцы!

Декабрь 1941 — узнал, что немцы расстреляли двух наших молодых парней Алексея Вельможного и Алексея Однороба, объявив, что они были партизанами.

Год 1942 — узнал, что немцы повесили в Огульцах нашего односельчанина, бывшего секретаря сельсовета Андрея Ивановича Зинченко, объявив, что он был партизан.

Видел:

...недалеко от нашего подворья двух убитых женщин — Степаниду Сенчук и ее дочь Дуню. Их убили как семью партизана Ивана Федоровича Сенчука;

...убитого шальной пулей днем на огороде подростка Володю Зуенко (немцы за селом проводили стрельбы).

...горящие хаты и немца-поджигателя, стрелявшего по мирным жителям;

...убитого ребенка у матери на руках.

Год 1943 — самого едва не прикончил штыком-ножом немец на пастбище: я пытался угнать прочь от немцев корову и телку.

Во дворе разорвался снаряд и его осколками ранило мою бабушку Настю.

Год 1944 — грустно-радостное событие: получили письмо, из которого узнали, что отец тяжело ранен и находится на излечении в госпитале г. Уфы. Ранен, но жив!»

### **«Кобзарь» мне в бою помогает!»**

Чергик Василий Иванович, г. Лозовая:

«Зимой 1942 года в нашей хате размещались бойцы, что держали оборону за селом. Был среди них и очень молодой парнишка, лет 17–18-ти.

Во время отдыха он доставал из вещмешка “Кобзаря” Шевченко и читал его стихи. Это было как-то непривычно: война, вой немецких самолетов, бомбежки, перестрелки и — стихи. У парнишки лицо было какое-то одухотворенное. Кто-то его спросил, зачем ему на фронте стихи. И он, я хорошо помню, ответил, что “Кобзарь” помогает ему в бою. Не знаю о дальнейшей судьбе того паренька. Но одной из моих первых книг, прочитанных от корочки до корочки, стал “Кобзарь” Тараса Григорьевича Шевченко. Молодому бойцу “Кобзарь” помогал в бою, а мне — в жизни. Эта книга для меня самая дорогая».

### **...И одна учительница на все село**

Война откатывалась на запад, в наши села и города возвращалась мирная жизнь.

Вот как вспоминает это возвращение бывший учитель Тихон Максимович Щетинин из села Верхний Бишкин Первомайского р-на:

«На все село была одна машина, не было ни трактора, ни сеялки, ни комбайна, ни мастерских, ни даже самого простого и необходимого в хозяйстве железного гвоздя. А надо было строить, пахать и учить детей.

Из глубокого тыла возвращались эвакуированные колхозники. Двенадцать женщин привели с собой двенадцать коров. От них стали разводить скот в селе. Многие люди из соседних деревень приводили телят, козлят, разную птицу. На три колхоза было три искалеченных лошади. В сентябре освободили наше село, а в ноябре уже можно было услышать пение петухов, лай собаки, хрюканье поросят, мычание коров и блеяние коз. Строить надо было много. Но в селе не было ни топоров, ни пил, ни гвоздей. Все уничтожили немцы. Во всем селе не было часов. Время определяли по солнцу. В погребах и землянках светили коптилками из гильз. Топили бурьянами. Одежда и обувь у всех изнасилась. Нужда была во всем необходимом. Поля и огороды обрабатывали вручную, лопатами, пахали на коровах, сеяли руками, борошили граблями, молотили цепями, веяли лопатами на ветру, мололи на ручных зернотерках. Постепенно в городе закупили для колхоза несколько пил и топоров. Гвозди делали из проволоки.

Первым делом восстановили школу, которая была без окон, без дверей, без пола и без крыши. Пришли старики, все это сделали, а также сделали козлы и скамейки вместо парт. Здание на земляных полах к двадцатому сентября было готово принять детей. Правда, не было ни программ, ни учебников, ни бумаги, ни чернил. Зато учительница была, одна на все село...».

### **Строки из писем**

Еще хоть по несколько строчек из писем...

Сироватко Анатолий Кириллович, г. Изюм:

«Помню, как мама закрывала окно подушками, чтоб не залетали в комнату осколки.

Очень хорошо помню послевоенные годы. В 1945 году я пошел в школу. Был одет в немецкие сапоги без голенищ — их кто-то отрезал. Они были очень большие и чтоб не спадали, я привязывал их к ногам веревкой. Фуфайка тоже была непомерно великой, и ее тоже подвязывал веревкой. Тетрадью служила книга, в которой размещались и письмо, и арифметика. Школа была двухэтажной, на первом этаже мы учились, а на втором бегали, резвились, крыши там не было, ее снесло при бомбежке».

Чернова Александра Михайловна, г. Харьков:

«В нашу сельскую школу привозили с линии фронта раненых бойцов, им делали операции и отправляли самолетами в тыловой госпиталь. В классах и большом зале лежали раненые на соломе, которую привозили с поля женщины на коровах. Мы, дети двух сел, Октябрьского и Варваровки, носили раненым кушать: картошку, молоко, огурцы, помидоры и «матаржаники». Я видела бойцов без рук и без ног, с почти полностью забинтованной головой — от жалости сжималось сердце».

Севрюков Иван Тимофеевич:

«Когда началась война, мне было уже 16 лет. Мы погнали скот в тыл от немцев. На Дону они догнали нас, и мы попали в окружение, а затем в плен. Немцы забрали скот, а нас, мальчишек, отпустили домой. Дома нас полицаи били по голой спине шомполами по 20 ударов. Я был еще непризывного возраста, но когда пришли наши, меня обмундировали, направили в запасной полк, а потом на фронт. Освобождал Белгород. От нашего батальона осталось 28 человек. За Хотомлей были на формировке, а потом — в наступление на Салтов-Харьков, я — с пулеметом “Максимом” за спиной.

Воевал в 14 гвардейской дивизии, 38 гвардейский полк, 3 батальон, 3 рота, 3 взвод пулеметчиков. В одном из боев был ранен и отправлен в госпиталь в Ереван. На этом и закончилась моя война».

Короткова Надежда Яковлевна, п. Чкаловское, Чугуевский р-н:

«...Меня приучали не бояться выстрелов, разрывов бомб и снарядов. Бабушка говорила: “Не бойся, это твой папа немцев бьет!”».

Гайдар Лидия Яковлевна, с. Попивка, Красноградский р-н:

«Это случилось 24 мая 1943 г. Полицаи во главе с немецкими солдатами объехали все село и объявили, чтобы в 12 часов дня все мужчины явились к церкви, где будут проверять у них документы. Это было вызвано тем, что наше село хоть и небольшое, но немцам неприятностей доставляло достаточно. Так вот собравшихся мужчин и ждала “награда”... Почти все село согнали фашисты к церкви и на глазах у всех расстреляли 22 человека.

Мне было тогда 12 лет и эта ужасная картина расправы над мирными жителями стоит и сейчас перед моими глазами».

Зайцева Зинаида Ивановна, г. Лозовая:

«Мы жили в сарае, а немцы в нашей хате. Когда мой младший брат плакал (он был тогда еще грудным ребенком), немец хватал, как вещь,



и кидал его за хату в бурьян. Брат плакал до сипа и затихал. Приходила с работы мама доставала малютку из бурьянов и кормила. Так повторялось почти каждый день. Отступая, немцы вдобавок ко всему спалили нашу хату».

Уманец Жанна С., Харьков:

«Помню, как нашего родственника Наума с маленькой внучкой Раей немцы живыми сожгли в хате: досками забили окна и двери, облили бензином и подожгли.

А самое светлое и радостное воспоминание — День Победы. Мама забежала в хату и кричит: “Конец войны — победа!”. А я спрашиваю: “Так это никогда-никогда больше не будут стрелять-убивать и папа вернется с войны?”

Отец пришел с войны аж в 1946 г. (лежал в госпитале в Венгрии). Было у него много ранений и мало наград».

Замай Варвара Яковлевна, г. Лозовая:

«Село наше немцы полностью сожгли. Вернулись мы — от нашей хаты осталась только русская печь, да на припечке горшочек с фасолью. В селе ни кошек, ни собак...».

Марченко Раиса Захаровна, с Довжик, Золочевский р-н:

«Немцы при нас, девчатах, бегали по двору голые, обливались водой, громко смеялись — не считали нас за людей».

Парасочка Зинаида Ивановна, п. Печенеги:

«Отец наш погиб на фронте и без него жить было непросто. Нам, правда, давали какую-то помощь, которой не хватало ни на еду, ни на одежду. Когда пришла пора идти в школу, брата мама как-то снарядила, а мне сказала: посиди пока дома. А мне очень хотелось в школу. Мои одноклассники идут учиться, а я — нет. Со слезами упростила все-таки маму позволить пойти в школу и мне. Стал вопрос — в чем идти? У мамы были хромовые сапоги, она сняла, подвернула голенища, настелила соломы, чтоб не хлябали, вручила мне: иди, учись, а я как-то и так... Вместо портфеля была сумка от противогаза, юбочку мама сшила из плащпалатки — юбке этой сносу не было...».

Бритвенко Валентина Петровна, Балаклеяский р-н:

«В 1943 г. мы попали под бомбежку. Было мне тогда 2 года. Маму и старшую сестру убило, а меня ранило в голову, в лицо. Пять шрамов на лбу, большой шрам под правым глазом и три шрама на правой щеке. С таким лицом непросто было жить девчонке...».

Бондаренко Екатерина Трофимовна, с. Пришиб, Балаклейский р-н:  
 «Мой двоюродный брат Алеша Шкурай, приносил мне, малышке, игрушки: то мешочки из-под пороха, такие шелковые, беленькие, то кусок кабеля, разноцветного. Вытащит из него проволоочки — красные, синие, желтые, зеленые, а из этих проволоочек — еще тоньше проволоочки, как нитки. Получается тонкая трубочка. Мы ее режим на мелкие кусочки, нанизываем на нитку и надеваем “украшение” на шею. Это было мое первое в жизни намисто, бусы».

Колодяжная Зоя Ивановна, с. Шаровка, Валковский р-н:  
 «Помню, когда старшие наши братья и сестры начали возвращаться из фашистского рабства, привезли такую песню, которую пели и мы, подростки:

*Ночь надвигается, вагон шатается,  
 А мне мерещится ужасный сон:  
 Страна любимая все удаляется,  
 Летит в Германию наш эшелон.*

*Прощайте улицы родного города,  
 Прощайте девушки, отец и мать,  
 Едем в Германию на муки-голоды,  
 Едем в Германию мы помирать.*

*Так знайте сволочи, фашисты-варвары,  
 Когда придет на вас последний час,  
 Когда придут в Берлин Герои-соколы  
 И отомстят же вам за всех за нас.*

*...Ночь надвигается, вагон качается  
 А мне мерещится чудесный сон:  
 Страна любимая все приближается  
 Летит с Германии наш эшелон.  
 Здравствуйте улицы родного города,  
 Здравствуйте девушки, отец и мать,  
 Едем с Германии из мук и голода,  
 Едем на Родину мы отдыхать.*

*Так знайте сволочи, фашисты-варвары,  
 Уже пришел на вас последний час,  
 Уже пришли в Берлин Герои-соколы,  
 И отомстили вам за всех за нас!»*

Ковтун Валентина Григорьевна, г. Южный, Харьковский р-н:

«Самое яркое, что запечалилось в моей детской памяти — День Победы. Я заканчивала 1-ый класс. Теплый, солнечный день. Мама где-то раздобыла плюшевого мишку, потому что у меня 10 мая день рождения. Возле школы много людей. Все поют, танцуют. Обнимаются, целуются. И я не могу понять, откуда сразу столько людей. А в школе родители устроили для нас, детей, прямо-таки пир: картофельное пюре с настоящими мясными котлетами!».

### Немцы были и хорошие

Справедливости ради надо сказать, что не все немцы были извергами.

Дети войны вспоминают и «хороших» немцев. Вот отрывки их скупых рассказов. О «хороших» немцах, все, правда, говорят вскользь, хорошего оккупанты принесли мало. И все же...

Рассказывает Кравченко Мария Тимофеевна:

«...Ваня, младший братик, плакал, есть хотел. Немец, высокий таковой, по-нашему умел разговаривать, спрашивает, чего киндер плачет, а мать сказала: хлеба просит. Он отрезал кусок, намазал его повидлом и дал ему, говорит: у меня тоже дети есть».

Ткач Мария Петровна, харьковчанка:

«...В нашем доме “стояли”, то есть квартировали поочередно немецкий генерал и советский полковник. Генерала помню, я еще лучше его денщика по имени Юзеф, сокращенно — Зеф. Плохого вспомнить не могу. Из деталей такое: генерал в светло-сером, ласковый со мной. Зеф по-русски мог говорить и сказал, что я напоминаю генералу его меньшего “киндера”. Когда получал посылку из Германии, то всегда угощал через денщика печеньем, всегда одинаковым. Теперь такое печенье у нас имеет название “масляное”, а еще раньше, с пятнышком варенья по середине “украинское”.

Уезжая, он погладил меня по моей стриженной, покрытой коростой голове».

Пруссакова Людмила Валентиновна, харьковчанка, в войну жила на Лысой горе — поселок «Красный Октябрь». Рассказывает:

«...Один из немцев, квартировавших в нашем доме, пытался меня чем-нибудь подкормить — то шоколадкой, то еще чем-нибудь, но мама строго-настрого приказала ничего не брать, и я не брала. А он маме все выговаривал, что ребенок может умереть с голоду. Немцы разные

и не все звери. Многие пошли воевать не по своей воле, чтобы их не расстреляли на месте во время повальной мобилизации, а так может еще и удастся выжить и вернуться к своим семьям».

К сожалению, о «хороших» немцах больше почти ничего нет в воспоминаниях «детей войны». Дети войны все-таки запомнили завоевателей такими, какими они в своем поголовном большинстве и были: безжалостными и жестокими.

### «Я была расстреляна...»

Тамара Тимофеевна Буткова не любит вспоминать о войне. Война отобрала у нее самое дорогое: мать, отца, брата, здоровье. Мы несколько раз встречались с Тамарой Тимофеевной, о чем только не говорили... о трудностях нынешней жизни, о семейных делах, о погоде... но не о том, как ее расстреливали немцы в сорок третьем. Слишком больно возвращаться вновь в тот кошмар.

Жили они как и большинство советских людей: просто и скромно. Отец был милиционером и, кажется, коммунистом. Мама — домохозяйка. Жили в Харькове на улице Тарасовской, что возле велозавода.

Началась война. Тамара Тимофеевна не помнит точно, сколько ей тогда было лет, документы все пропали, в детдоме, куда она после попала, определили один возраст, а потом, много лет спустя, узнала и свой точный год рождения — 1935, а в детдоме врачи дали ей меньше — 1938 год.

— Помню, что была маленькой, когда началась война, — говорит сейчас Тамара Тимофеевна.

Бомбежка, эвакуация. Семья их не эвакуировалась, просто не успели уехать, как многие другие. Отец почти не бывал дома, а потом и вовсе исчез, после стало дочери известно, что отец ее не исчез, а активно работал в подполье. Об этом в марте сорок третьего узнали и фашисты, оккупировавшие Харьков. Кто-то донес.

Во время одной из бомбежек, когда Тамара с матерью и братом сидели в погребе, дверь открылась и кто-то по-русски спросил, есть ли тут Тютюнники. (Девичья фамилия Тамары Тимофеевны Бутковой — Тютюнник). Сидевшие в погребе молчали. Еще раз крикнули, если тут Тютюнники — не то бросят гранату.

— Есть... — ответила мать, Полина Варламовна. Взяла за руку сына, дочь и двинулась к выходу.

Там, во дворе, их ждали трое немцев с автоматами на груди. Все происходило быстро и до того просто, что Тамаре даже не верилось в то, что сейчас произойдет, что вот эти чужие люди в зеленых мун-

дирах с оружием в руках поставят сейчас их в углу двора.. к забору и будут стрелять, прямо в них стрелять...

Так оно и было, их, троих, поставили рядышком. Все еще не верилось. Тамара помнит, как мать сдавленно вскрикнула:

— Детей не трогайте!

Что им, нелюдям, дети. Отошли на несколько шагов, вскинули автоматы...

— Мама! — только и успела вскрикнуть девочка.

Мать упала, упал братик, сраженная пулей, упала и девочка.

В добавок ко всему немцы подожгли дом, в котором жила семья подпольщика. В тот день на улице, где они жили, было расстреляно еще пятьдесят человек. Как позже стало известно, подпольщиков и их семьи предал один выродок, который до войны служил тоже в милиции вместе с отцом Тамары. Через несколько дней в Лесопарке расстреляли и отца девочки.

Шесть часов пролежала Тамара без сознания на охладевшем трупе матери. Когда стемнело, из другого дома вышли соседи, тут же во дворе выкопали яму, отнесли туда мать девочки, братика ее, а когда собрались предать земле и саму девочку, увидели, что на одной руке у нее пальчики зашевелились. Подхватили девочку на руки, занесли в дом, напоили водой, обмыли кровь, как могли, перевязали.

На другой день в город вошли наши войска и девочку определили в военный госпиталь. Голова вся у Тамары была перебинтована, выглядывал только один глаз; пуля прошла рядом с глазом, нарушив зрение правого глаза. Из госпиталя вышла с диагнозом «инвалид второй группы». В госпитале раненые очень любили девочку.

Из госпиталя девочка попала в спецдетдом для детей погибших родителей.

Потом ремесленное училище, работа на заводе, неожиданно счастливое замужество. Деток, правда нет...

Сегодня, кроме всего прочего, Тамару Тимофеевну волнует еще и такой вопрос: бывшие узники концлагерей, остарбайтеры, дети-доноры, у которых брали кровь для солдат вермахта и другие категории пострадавших от нацистов имеют право на компенсации, а люди, чудом спасшиеся во время кровавых расправ с мирным населением, не заслуживают компенсационных выплат?

Ни в чем неповинного человека (девочку!) расстреляли... Как сейчас говорят: нет человека — нет проблем. Но человек выжил — есть проблемы! Не пора ли подумать и об этой категории людей и в нашей стране и там, в благополучной нынче Германии? И подумать желательно как можно скорей, ибо людям, которые чудом выжили, лет уже немало.

И еще одно воспоминание...

## Благодарность от Сталина

Сиваков Владимир Григорьевич, г. Лозовая:

«Наша станция была важным железнодорожным стратегическим узлом, откуда открывался путь на Крым и Кавказ, Киев и Москву.

Город жил тревожной жизнью. В конце сентября 1941 года я с сестрой Людмилой пошли в кинотеатр. После сеанса возвращались домой. Наше жильё было рядом с железнодорожным вокзалом. И вот в это время начался налет немецких самолетов на станцию, где сконцентрировались эшелоны: одни держали путь на фронт, с солдатами и техникой, другие — в тыл, с заводским оборудованием эвакуированных заводов.

Свист бомб и их разрывы оглушили нас. Мы остановились посредине улицы, не зная, что делать и куда бежать. Кто-то схватил нас и бросил под забор, а потом навалился сверху. Когда бомбежка окончилась, мы увидели солдата, который прикрывал нас от осколков бомб.

Не передать тревоги матери и ее волнения за нас. Она искала нас в городе и прибежала во двор, бледная и растрепанная. Бросилась к нам, обняла и приказала строго никуда больше не ходить.

Так для нас начиналась война.

Мой отец, Григорий Иванович работал парторгом на вагоноремонтном заводе на соседней станции Панютино. Дома отца не было ни днем, ни ночью. Сутками рабочие, служащие и их семьи трудились на демонтаже и погрузке оборудования, которое отправлялось на восток. В одном из последних эшелонов уехала в эвакуацию и наша семья.

...Красноярская железная дорога. Станция Ужур. Эвакуированные украинцы и сибиряки создали фонд на строительство танковой колонны «Красноярский железнодорожник». Когда эта колонна была построена, она вошла в состав бронетанковых войск под командованием дважды Героя Советского Союза Михаила Ефимовича Катюкова. И вскоре на далекую сибирскую станцию пришла телеграмма следующего содержания:

“Начальнику участка тов. Семенец,  
Начальнику вагонного пункта тов. Бухарову,  
Секретарю партбюро тов. Сивакову

Прошу передать рабочим, работницам, инженерно-техническим работникам и служащим вагонного участка ст. Ужур, собравшим 99 тыс. 288 руб. на строительство танковой колонны «Красноярский железнодорожник», мой братский привет и благодарность Красной Армии.

Иосиф Сталин”.

Эта танковая колонна брала участие в разгроме фашистов под Орлом и Москвой, громила врага в Польше, штурмовала Берлин.

Вот что писал сразу после Победы М. Е. Катуков:

“Шлю привет из Берлина всему коллективу железнодорожников. Вы уже знаете, что мы свой исторический долг перед Родиной выполнили и враг разгромлен. Поздравляю с Победой! Желаю успехов и здоровья!”

...Казалось бы, какое отношение имели мы, дети, к той танковой колонне? Считаю, что прямое. Деньги, перечисленные нашими отцами и матерями в фонд обороны, могли пойти на лишний кусок хлеба, на новую фуфайку, валенки, ботинки, брюки и рубашки — мы не были избалованы одеждой и едой...».

\* \* \*

Кого только не было на нашей горькой от слез, соленой от пота и крови и сладкой от трудов людских украинской земле! Кто только не топтал ее, горемычную: турки, татары, монголы, немцы, французы, шведы, поляки и снова немцы...

Кто только не разорял, не жег ее, многострадальную, сколько тел и душ людских тут было растерзано, растоптано!

Черный дракон войны пронесся, пыль оседала, дым развеивался, слезы высыхали, раны заживали и снова на эту горькую землю падали зерна, а в души людские — надежда: этого больше никогда не будет...

Так испокон веков думали здесь, в Украине. И не так думали там...

Проходило время и это, дикое и страшное, начиналось снова. И в это вовлекались все, солдаты и не солдаты, от мала до велика. И каждый раз это бесчеловечное, а может... Не пора ли признаться к стыду великому людскому, перед всем живым на земле, что это — самое человеческое, ведь сколько человек живет, столько и воюет. К великому сожалению, человек — самое воинствующее существо на земле... И каждый раз это (неужто человеческое?!) приносит все больше и больше горя и уносит все больше и больше жизней.

Не придет ли час, когда это унесет всех?! Какой же тогда смысл жить? Для чего, для кого и зачем?

В сорок пятом мы все твердо были уверены: это не повторится больше никогда-никогда.

Однако войны по-прежнему вспыхивают то в одном, то в другом уголке земного шара. И так еще будет продолжаться долго. Но будем надеяться и что-то предпринимать, чтобы очаги военного пожара со временем вспыхивали все реже и реже. Хочется надеяться, что когда-то они погаснут навсегда.

Я верю, придет время, и школьник, читая книгу, когда-нибудь спросит отца:

— Папа, а что это такое — война?

И откроет отец тяжелый словарь и отыщет это забытое на земле короткое и зловещее слово «война». И прочтет, что «война», «воевать» произошли от слова бить, бойня, боевать, что войны были разные: наступательные, оборонительные, междоусобные, народные, отечественные, семилетние, столетние, химические, биологические, атомные, ядерные, звездные... Прочтет, что война, как сказал один великий, — противное человеческому разуму и всей человеческой природе.

Сын будет внимательно слушать, согласно кивать, но, видимо, так и не сможет до конца понять самого главного, ради чего он спросил: зачем все-таки люди убивали друг друга, как это — убивать? Ведь жить так хорошо и жизнь так прекрасна!

И будет смотреть на своего отца с неосознанным интересом и не детским недоумением...



